

MB
246.930

ORPHEUSZ
KIADÓ

VASY GÉZA
**BAJZA
UTCA**

Megerősödve megmaradni

VASY GÉZA

BAJZA UTCA

VASY GÉZA

BAJZA UTCA

Megerősödve megmaradni

Orpheusz Kiadó
Budapest, 2013

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg.

Nemzeti Kulturális Alap

MB 246.930

2013

© Vasy Géza, 2013

© Orpheusz Kiadó, 2013

BAJZA UTCA

Az Írószövetség elnöke voltam 2007 és 2010 között

A kortárs irodalmat 1956-ban, gimnáziumba készülődve kezdtem olvasni. Az irodalmi élettel pedig bölcsészhallgatóként, a hatvanas évek második felében ismerkedtem meg. Magával a Magyar Írószövetséggel a hetvenes évek legelején kerültem kapcsolatba, és 1975-ben lettem a szervezet tagja. Az irodalmi életben viselt különböző tisztségek után 2001 óta az Írószövetség elnökségének tagja vagyok. 2007 szeptemberre és 2010 novemberre között a Választmány döntése alapján az elnöki tisztséget töltöttem be.

E tisztséggel számos olyan feladat jár együtt, amely nem csupán előadói, hanem írói feladatot is jelent. Nemcsak megnyitni kell konferenciákat, rendezvényeket vagy azokon házigazdaként szerepelni, koszorúzni, tisztelettel fejet hajtani, hanem beszédet is kell mondani, előadást tartani. Az alkalmi jellegnél erősebb volt az irodalomtörténész, a kritikus kihívás. A három év során munkámat igyekeztem úgy elvégezni, hogy amikor ez célszerűnek és lehetségesnek mutatkozott, megírtam azt, amit később felolvastam, előadtam. Mindebből könyvnyi terjedelmű anyag keletkezett. Tudomásom szerint elnök-elődeim közül ilyen mértékben senki nem örökölt meg írásban munkáját, senki nem állított össze könyvet, így ez a kézirat előzmények nélküli: dokumentumvolta mellett újdonság-értéke is lehet.

A munka a bevezető esszé után kilenc fejezetre tagolódik. Az 1. az Írószövetség történetének feledhetetlen fénypontja, 1956 emléke előtt tiszteleg – itt szerepelnek olyan írások is, amelyek a fél évszázados évforduló ünnepségei kapcsán keletkeztek. A 2. fejezetben tanulmányok és esszék találhatók, ezek nagyjából konferencia-előadások, kiegészítve néhány esszével, amelyek tematikus folyóirat-összeállítások számára készültek. A 3-5. fejezetekben emlékbeszédek, köszöntők, nek-

rológok kaptak helyet. Arra törekedtem, hogy ezeket a régi irodalmi formákat ma is érvényesként tarthassam életben. A 6. fejezet a magyar kultúrával, a 7. az Írószövetség életével kapcsolatos szövegeket, a 8. a velem készült fontosabb interjúkat tartalmazza. Végül a Magyar Írószövetség történetének vázlata kapott helyet.

Vasy Géza

MAGYAR IRODALOM – MAGYAR JÖVŐ

1. Minden népnek, népcsoportnak van kultúrája. Ezért kiegészíteném a címet: az élére írnám azt, hogy magyar kultúra. A kultúra meghatározó része a nyelv és a művészet, beleértve az irodalmat is. A magyar nyelv mintegy háromezer éves, ám nyilvánvalóan vannak előzményei. Akárcsak annak a művészetnek, irodalomnak, amely e népcsoporthoz kötődik. Az irodalom fogalmát ne mai jelentésében használjuk a régmúlttal foglalkozva, hiszen írásbeliség sem volt, de ha arra gondolunk, hogy az irodalom lényege az alkotó nyelvhasználat, a világ- és emberismeret, az etika, az esztétikum, akkor beláthatjuk, hogy a lényeg azonos.

2. Az irodalom az emberiség lelkiismerete, története. A magyar irodalom elsősorban a magyar nemzet lelkiismerete és története. Talán kijelenthető, hogy kárpát-medencei sorsunk miatt erőteljesebben történet és szívbe markolóbban lelkiismeret. E fogalomba értsük bele a szélsőségeket: ne csak a felelősségtudatos létezést, hanem az építés mellett a rombolást is. A lelkiismeret mellé annak hiányát. Az irodalom ezt a teljességet mutatja fel.

3. A kultúra évezredekken át szinte kizárólag szóbeli úton létezett és gyarapodott. Az írásbeliség igazából csak a polgárság korában terjedt el, nálunk mintegy száz éve csökkent elenyésző mértékűvé az analfabetizmus. Az írott irodalom befogadásának elterjedésében meghatározó a polgárság és a nyomtatott könyv, ám a harmadik évezredbe átlépve be kell látnunk, hogy nem a hagyományos könyvforma a leglényegesebb. Az új és egyre újabb technikai eszközök önmagukban nem irodalomelelenesek – még akkor sem, ha számos tartalmi, esztétikai gond jár együtt velük.

4. Évtizedek óta mondják tudósok, művészek, hogy a magyar társadalom beteg, elfáradt, életunt. Visszahátrálhatnánk Mohácsig, de legalább Trianonig, ám most elégedjünk meg 1945-tel. A nemzeti tragédia léthelyzetében akkor közakarat volt, hogy tegyünk rendet az országban, építsünk fel egy számkra való világot. Három-négy év elteltével beköszöntött a bolsevik diktatúra, az újabb nemzeti tragédia. 1956 októberének forradalmát és szabadságharcát ismét a rendteremtés igénye hatotta át. Megint nemzeti tragédia követte, ismét a Szovjetunióknak köszönhetően. Az adott politikai korlátozott-ságban 1970 tájára normalizálódott az ország élete, Illyés Gyula metaforáját idézve „szélárnyék”-ba kerültünk, amely helyzet alkalmas lehet az országépítésre. Látszólag ez zajlott, ám kudarcba fulladt minden, zsákutcába jutottunk mi s az egész európai szocialista tábor. Jött 1990 nagy fordulata a reformok és a kudarcok hintajátéka, és már nem a szovjet út, hanem elsősorban a globalizmus áldozatának érezhetjük magunkat.

Már a hatvanas években megindult, s egyre gyorsult a társadalom közösségeinek fellazulása, széthullása. Elsősorban a szűkebb és tágabb családra, a lakó- és a munkahelyekre, az iskolákra kell gondolnunk, továbbá a valláshoz, a nemzethez tartozásra.

A fáradt, a beteg embert gyógyítani kell. A közösséget is. Reményt kell adni. Igaz, ez a legnehezebb. Miként ugyancsak Illyés Gyula írta egy versében: „A legnagyobb bátorság a remény.”

5. A társadalom akkor reménykedik, ha tagjainak nagyobb része reménytu-datos. A személyiség akkor képes igazán ilyené válni, ha van erkölcsi tartása és jövőképe. Ehhez fejlesztő nevelődésre és ezt elősegítő társadalmi helyzetre van szükség. 1945 tavaszán sokan azt mondták, hogy évtizedek alatt sem fog újjáépülni a romba dőlt főváros, a kifosztott ország. Mindössze három évre volt szükség. Akárhány esztendő szükséges, ha elhatározzuk, mindent újjá lehet építeni.

6. A XIX. század azt sugallta, hogy az író népevezér, akár politikusként is. A XX. században sokáig az volt a meghatározó, hogy az író szelle-mi vezető. Nem kevesen inkább megfigyelőnek, rezonőrnek tekintették, néhányan clownnak. Aztán jött az a felfogás, amely szerint az író csak

egy személy, mint bárki más, majd tendencia lett az elszemélytelenedés. A posztmodern korban hangsúlyossá vált elképzelés szerint az irodalom nem valóságtükrözés, hanem nyelvművészet, s az író szinte csak eszköze a nyelvnek, amelyet igazából nem uralhat. Mit jelent mindez? Az irodalom egy része önmagát fokozta le. S miután a vallást a szocialista politika üzte a perifériára, a társadalmat két meghatározóan fontos, erkölcsi tartást és világképet adó szellemi erőttől fosztották meg.

7. Az 1945 utáni magyar irodalomban, egyszerűsítve a történéseket a következő fontosabb áramlatok léteztek. Európai horizonttal egyrészt a polgári irodalom, amely európai kívánt lenni Magyarországon, másrészt a népi, amelyik nemzeti kívánt lenni Európában. Elsősorban a szovjet rendszer horizontján a bolsevik-szocialista irodalom. Végül a világ horizontján a posztmodern irodalom. A XXI. század első évtizede egyelőre aligha megítélhető, ez a poszt-posztmodern kor a korábbi időszakoknál eklektikusabbnak nevezhető. A horizontok hol egymásba csúsznak, hol széttartanak.

8. 1948 óta nagyon sokat változott az irodalomról alkotott kép mind az írók, mind az olvasók, mind a politika szemében. Az ötvenes-hatvanas években tömeges mértékű irodalom iránti rajongásról lehet beszélni, nyomatékosan beleértve a kortárs irodalmat. A hatvanas-hetvenes években a magyar film vált egyenrangúvá az irodalommal, majd egyre inkább a tévé lett a tömegek kultúrájának formálójá, az ezredforduló két évtizedében már egyértelműen a szórakoztatást, sőt a globalizmusnak a nemzeti kultúráktól elszakadó s iparivá sekélyesedő falanszterét közvetítve. Mondják, hogy a szépirodalom és a többi művészet válságban van. Valójában maga a piacgazdaság és az általa vezérelt közönség van válságban. A klasszikus piacgazdaság a reneszánsz, a reformáció és a felvilágosodás szellemében az egyént közösségeiben, azok iránt felelősséget viselő személyiségnek tekintette, gondolkodó, vállalkozó, alkotó lénynek – a mai sokkal inkább futószalag-terméknek. Sajnos mélyítik ezt a válságossá vált helyzetet azok a posztmodern elméle-

tek, amelyek a történelem természetes fejleményének tartják mindezt. A végső következtetés az, hogy a világ megismerhetetlen, a létezésnek voltaképpen nincs semmi értelme, ne foglalkozzunk mással, csak a jellel, s hogy abban minél jobban érezhessük önmagunkat.

A kortárs irodalom mindazonáltal sokkal jobb, emberszabásúbb, mint az elméletek.

9. Ezek az elméletek azonban két-három évtized alatt egyre inkább beépültek a gyakorlatba: először a hazai irodalomtudományba, még hozzá erőszakosan kizárólagos érvényességet hirdetve és követelve, majd az irodalomkritikába. Hamarosan a tanárképzésbe, a továbbképzésbe, s természetesen valamennyire a közoktatásba is. Már a kilencvenes években megjelent az a félhivatalos felfogás, amelynek távlati célja az irodalomtörténet-oktatás mind teljesebb kiküszöbölése. Pedig, mint jeleztem, az irodalom a nemzet lelkiismerete és története. Ne feledjük azt sem, hogy a korábbi évszázadok irodalmi nyelvének ismerete, megértése nélkül szegényes marad az egyéni nyelvhasználat.

A posztmodern irodalomtudomány alapvetően nem az esztétikai érték, hanem elméletei szerint válogat az irodalmi hagyományban. S ugyanezt sokkal fokozottabban engedi meg magának a huszadik századi és a kortárs irodalomban. Leginkább a népi-nemzeti vonulathoz kötődő alkotókat utasítják el: elsősorban Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Nagy Lászlót, Csoóri Sándort. 2004 óta, amikor látványosan és szervezeten mintegy 150 író lépett ki a Magyar Írószövetségből, amelynek így is mintegy 900 tagja maradt, s lépett át a közel 300 fősre duzzadó Szépirók Társaságába, szinte közhellyé vált a médiában is az állítás, hogy az Írószövetségben már nincsenek jelentős alkotók. Jelzésszerűen említek néhány nevet tagjaink közül: Ágh István, Buda Ferenc, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Marsall László, Szilágyi István, Szörényi László, Tornai József, Tözsér Árpád. Az utóbbi 15-20 év kulturális politikája, hazai és nemzetközi propaganda azonban szinte kizárólag a „szépirókat” támogatta. Így lassan nemcsak a mégis megmaradt olvasók, hanem a fiatal írónemzedékek is azt gondolják, hogy oda kell tartozni, ahol a kinyilvánított értékek vannak.

10. A politika s azon belül a kulturális politika korábban mindig azt tartotta, hogy az irodalom fontos dolog, mert szolgálhatja őket, vagy ellenségük lehet. 1990 két legnagyobb pártjának, az MDF-nek és az SZDSZ-nek egyaránt meghatározó előzményei voltak az irodalmi életben. 1990 után azonban megváltozott a helyzet. Az elmúlt húsz évben egyik kormány számára sem volt lényeges a magyar irodalom léte vagy nemléte. Komolyan vehető irodalompolitikája egyedül a formálisan már nem létező SZDSZ-nek volt: egyértelműen támogatta az ideológiájához közel álló írócsoportot.

Ha ez a helyzet minél előbb, még ebben az évtizedben nem változik meg, a magyar irodalom léte hobbiszintre süllyed. De vele süllyed a magyarság is.

11. Miért következett be az újabb kudarc a Kárpát-medencében? Tudjuk, ezer és egy oka van. Sejthetjük azt is, hogy önmagában a legbölcsebb politikai akarat sem képes elfeledtetni az ezredfordulót. József Attila egykor elképzelte azt a kort, amelyben lehetségessé válik „a hozzáértő, dolgozó / nép okos gyülekezetében / hányni-vetni meg száz bajunk”. Egyelőre kevés a hozzáértés, kevés a munkaalkalom, kevés az okosság és kevés az a gyülekezet, amely közösség. Száz bajunk viszont ma is van.

12. A magyarság jövőjét rövidebb, néhány évtizedes távlatban részben a tőlünk független tendenciák határozzák meg, tehát az emberiség történelmi útja s vele összefüggésben a Föld, a természet változó állapota. Részben pedig a földrajzi, geopolitikai helyzetnek, a népességszám alakulásának, az ország megtartó erejének (a ki- és bevándorlásnak, a gettósodásnak), valamint a magyar kultúrának, elsősorban az anyanyelvnek a változásai. Egyetlen lényeges tényező van előre megírva: a népességszám csökkenése, a társadalom elöregedése. Ám szinte minden téren számos változat képzelhető el. Induljunk ki abból a feltételezésből, hogy nemcsak egy 13, hanem egy 10 vagy akár 7-8 milliós anyanyelvi közösség is lehet boldog és megelégedett. És annak is lehet nagy irodalma. Megismétlem: „A legnagyobb bátorság a remény.”

I.

1956 EMLÉKE

1956 EMLÉKE

Szépirodalmi művek az 1956-os forradalom szellemi előkészítésében

Ez a téma monografikus feldolgozást igényelne még akkor is, ha kizárjuk belőle a szépirodalom határterületeit, s eleve nem számolunk magával az irodalmi élettel. Egy előadás terjedelme eleve korlátozott, s azt is figyelembe kell venni, hogy a téma említett szűkítése önmagában is kérdéses, hiszen éppen az 1945 utáni évtizedek adják a legszemléletesebb példákat arra, hogy milyen szétszálazhatatlanul fonódhat össze az irodalom és a politika, s hogy az irodalmi életet, és magukat a műveket is mennyire megfertőzheti ez.

Egyszerű válaszolni arra a kérdésre, hogy mi hívta elő 1956 októberének forradalmát: természetesen a bolsevik diktatúra. És az mikor kezdődött? A legáltalánosabb vélemény szerint a fordulat évével, 1948-cal. Azt most ne nagyon bolygassuk, hogy meddig tartott. Bizonyos, hogy nem az 1950 és 1953 közé szorítandó néhány évről van szó, mint ezt még a hetvenes években is sokan állították. És az is bizonyos, hogy 1956-tal sem ért véget. A hivatalos marxista felfogás szerint 1948-ban békés úton győzött a szocialista forradalom, s ezzel kezdetét vette a proletárdiktatúra. 1956 forradalmának igazi oka az volt, hogy a sztálinista-rákosista diktatúrának nem sok köze volt az elmélethez. Ezért célszerű ezt bolsevik diktatúrának nevezni. Az 1960-as években ennek egy szelídebb típusa formálódott, ezt nevezhetjük a létező szocializmus diktatúrájának. Maga a proletárdiktatúra kifejezés még sokkal később is elhangzott, bár talán már senki sem érezte magát proletárnak.

Logikus az a kérdés is, hogy voltak-e előjelei a bolsevik diktatúra bevezetésének. Bizony voltak. Bár Rákosiék sokáig tagadták igazi terveiket, már 1945 elején megmutatkozott olykor a sztálinista cél. Csupán két példát említek. Előbb egy politikait. 1945. február 13-án a már Péter Gábor irányítása alatt álló rendőrség letartóztatta Demény Pált, az ad-

dig illegális kommunista mozgalom legnagyobb csoportjának vezetőjét, aki 1956. október 15-ig börtönben ült. Szimbolikus érvényű kezdőpont ez. És egy másik példa a kulturális életből. A *Szabad Nép* 1945. május 31.-i számában a nagyhatalmú Horváth Márton *Babits halotti maszkja* című cikkéből már sugárzik a polgárság gyűlölete. Példái Babits Mihály és Márai Sándor. Egyértelmű, hogy az irodalmat a politika eszközének tekinti, és fanatikus hite szerint egyetlen igazság van, s azt az ő pártja képviseli. Következésképpen, mint ezt később számtalanszor kifejtette, s érvényesítette is Révai Józseffel teljes egyetértésben, minden más nézet megsemmisítendő, képviselőire pedig nincs szüksége az új rendnek.

A II. világháborúnak számunkra bár siralmas, de mégis öröndetes befejezése, a demokratikusabb társadalom ígérete, az újjáépítés eredményei nagyrészt elfedték még a szellemi élet résztvevői elől is, hogy a kommunista pártnak melyek a valódi céljai. Így a kommunista politika lényegének átlátása 1945-46-ban még csak kevesek számára adatott meg. A jelentős írók közül alighanem Illyés Gyula volt az egyetlen, aki világosan felismerte a veszélyeket, s valamilyen mértékben tenni is megpróbálhatott ellenük. Ebben múltbeli tapasztalatai mellett segítette őt az is, hogy kezdetben vezető politikai szerepet töltött be a Nemzeti Parasztpártban. 1946 őszéig politikusként, 1949 nyaráig a *Válasz* szerkesztőjeként nyilváníthatott véleményt. Németh Lászlót viszont – mint közéleti szereplőt – lényegében hallgatásra ítélték, esszéket nem publikálhatott. Veres Péter a Nemzeti Parasztpárt elnökeként – bár taktikázva –, együttműködött Rákosiékkal. Déry kommunista párttag lett, más jelentős írók előbb-utóbb félreszorultak, illetve nem volt politikai szerepük (Kassák, Kodolányi, Tamási Áron, stb.). S volt számos író, aki sem a közéletben, sem műveiben nem óhajtott politizálni.

A fordulat éve drasztikusan csökkentette az írók lehetőségeit. Horváth Márton kommunista, útitárs és ellenséges írókat különböztetett meg. Déry, Illyés és Németh László voltak a fő példák. Útitárs csak átmenetileg lehetett valaki, bár Illyésnek mindvégig engedélyezték ezt a státuszt.

1948-ban eleve kommunista vagy moszkovita bolsevik volt például Darvas József, Háy Gyula, Illés Béla. A korábbi szocialisták, szociál-

demokraták közül kommunistává lett Déry Tibor. Félreállt Vas István. Kiszorult az irodalomból Kassák Lajos, börtönbe került Faludy György. A fiatalok közül újhíttú bolsevikké váltak értelmiségi sorból származók ugyanúgy, mint munkás- és parasztszármazásúak: Aczél Tamás, Benjámin László, Juhász Ferenc, Kuczka Péter, Nagy László, Sarkadi Imre, Tamási Lajos. Voltak, akik félreálltak, mint Fodor András, Kormos István. S voltak, akiket kitiltottak az irodalmi életből, mint az újhidasok törzsgárdáját.

Illyés Gyula nem sorolható be egyik csoportba se. Ő már 1945-ben nemzeti költőnek számít, akinek szemlélete, szerkesztői munkája egyaránt az egész magyarságra tekint. Számos irodalmi csoporttal van kapcsolata, a *Válasz* szerzői gárdája igen sokszínű. A versrovatot Szabó Lőrinc és Weöres Sándor szerkesztette például. A polgári és a szocialista értékeknek egyaránt híve, így alighanem fél-szocialistának lehetne nevezni. Nézeteinek másságát jól kifejezi a kommunista és a parasztpárt jelszava közti különbség: az előbbi szerint „a párttal, a néppel” kell haladni, az utóbbi viszont „a néppel a népért” akar küzdeni. 1946 decemberében jelent meg Illyés *Hunok Párisban* című regénye, a rákövetkező havi *Válaszban* az *Újévre* című publicisztikája – ez a két írás adott alkalmat az ellene irányuló nyílt támadások megindítására. Nyilvánvaló, hogy politikai háttere van ennek: megkezdődött az offenzíva a teljhatalomért. A cikk egyértelmű fő tézisei: „Ki a demokrata? Aki a nép javát akarja, együttműködésben a néppel” és „a mi demokráciánk is vagy magyar lesz, vagy semmilyen sem”. Ez az 1947. januári írás már egyértelműen a diktatúra ellen szól.

1956 szellemi előkészítésében a kezdetektől fogva egyedül Illyés Gyulának van jól nyomon követhető szerepe. Erről már többször írtam, legutóbb a *Tiszatáj* 2006. novemberi számában. Most csak néhány mondatban emelem ki, hogy három olyan témakört talált, amely nem volt tilalmas, de amelyben változatlan meggyőződését fejezhette ki, élve a témák kínálta kritikai lehetőségekkel. Ezek a munka, a fizikai munka tisztelete és dicsérete; a nép fogalmának demokratikus értelmezése; a magyar forradalmi és szabadságharcos hagyományok kiemelése. Írásai-

ban kulcsfogalom az igazság. Céljai: a néppel küzdünk a népért, tegyük függetlenné hazánkat, szabaduljunk meg a diktátoroktól. Ezek az eszmék főként a *Fáklyaláng* (bemutató 1952. december) és a *Dózsa György* (bemutató 1956. január) című drámákban nyilvánultak meg. A *Fáklyaláng* fő tézisei a következők:

- a történelemben nincs reménytelen helyzet, tehát még a legreménytelenebb helyzetben sem szabad föladni a harcot sem az egyénnek, sem a nemzetnek;

- szabadság nélkül nem lehet hazát építeni, minden megszállás káros, még a nyájas ellenség is, tehát az orosz is ellenség;

- a nép nélkül nem lehet forradalmat csinálni;

- a forradalmárok sem tévedhetetlenek, követnek el hibákat, s azokra, kijavításuk szükségességére éppen a demokratikus jogokat elnyerő nép figyelmeztetheti őket.

1953 nyaráig minimálisak a lehetőségek a kritikára, a szabad szólásra. Illyés drámája korelőző mű, mondandóját csak történelmi köntösben adhatta elő. A dráma alapja a Kossuth-legenda, hőse Kossuth, áldozata pedig Görgey, mert ő az ellenlegenda nézőpontjából mutatkozik meg.

1953 nyaratól 1956 tavaszáig csak erősen korlátozott lehetőségek és gyakorta változó körülmények között volt lehetséges a küzdelem az igazságért, az irodalom szabadságáért. Sok mű még ekkor sem jelenhetett meg, illetve erre csak nagyobb késéssel kerülhetett sor. Bár nagyon vontatottan, de megkezdődött az elhallgattatott írók visszafogadása az irodalmi életbe. Erre nagyobb mértékben csak 1956-ban került sor.

E küzdelemnek számos állomása volt, sok inkább csak akkor izgalmas mű született, de nem kevés olyan is, amely maradandónak bizonyult. Ezek nem kis része csak 1956 nyári hónapjaitól jelenhetett meg. Illyés Gyula kivételt jelentő írásait most nem sorolom. Déry Tibor olyan meghatározó művei, mint a *Niki*, a *Szerelem*, *A téglafal mögött* 1955 helyett egy évvel később válhattak publikussá. Kevesebbet kellett várakozniuk Juhász Ferenc és Nagy László radikálisan új szemléletű és poétikájú alkotásainak. A *tékozló ország*, Juhász első éposza 1954 novemberében

megjelent a *Csillagban*, Nagy László kötete, *A nap jegyese*, ugyanebben az évben közzé tehettem az *Aszály*, a *Gyöngyszoknya*, a *Csodamalac* című verseket. Jelentkezhetek az *Emberavatás* című antológia igazmondásra elkötelezett prózaírói, élükön Sánta Ferencsel.

Majd eljött az 1956-os esztendő, amelynek októberig tartó hónapjai eleinte bizony kevés változást mutattak. Legendája van az *Irodalmi Újságnak* és az *Új Hangnak* is. A *Csillagról* inkább rosszakat szokás írni. Arra gondoltam, érdemes ismét elővenni ezeket a folyóiratokat. Ezúttal kizárólag a versközléseket olvastam el. A kép meglehetősen ellentmondásos, csak részben fedi a legendákat és ellenlegendákat. Ez a megállapítás főként az *Irodalmi Újságra* vonatkozik. Ennek a hetilapnak a versanyaga bizony csak erős korlátozásokkal, s inkább csak a nyár végétől nevezhető 1956-ot előkészítőnek. Az átlagszínvonal pedig gyengének, olykor siralmasnak minősíthető. Számos versnek dokumentumértéke sincs. Ha meggondolom, hogy ezeket a lapokat és folyóiratokat én 1956-ban kezdetem olvasni (abban az évben lettem első gimnazista), bizony elszontyolodom a szellemi táplálékon. Ugyanakkor még némi büszkeséggel is eltölt, hogy azóta emlékezem néhány versre, s nemcsak a november 2-i számból. Főként kettőre. Az egyik Illyés verse, a *Hunyadi keze*, amelyet meg is tanultam, s 1957 tavaszán, a gimnáziumi szavalóversenyen vakmerően azzal szerepeltem. A másik vers Tamási Lajosé, a *Keserves fáklya*. Ezt is szövegszerűen jegyeztem meg.

A hetilapnak 1956-ban 43 száma jelent meg. Ezekben összesen 96 kortárs magyar költő 286 verse olvasható, tehát számonként átlag 6-7. Érdemes áttekinteni a legtöbbször szereplők listáját még akkor is, ha tudjuk, hogy a versszám nem feltétlenül értékmérő, s hogy az egyes szövegek terjedelme igen eltérő lehet:

1. Tamási Lajos – 17 vers
2. Somlyó György – 15 vers
3. Kónya Lajos – 12 vers
4. Vészi Endre – 11 vers
- 5-8. Aczél Tamás – 9 vers

Földeák János – 9 vers

Keszthelyi Zoltán – 9 vers

Sipos Gyula – 9 vers

Zelk Zoltán – 7 vers

10. Benjámin László – 7 vers

Ez összesen 105 vers. Közülük jó szívvel említhető, s beleértve a november 2-i számot is, 1956 igazi reformer-forradalmár szellemiségét tükröző mű Tamási Lajos két verse (*Keserves fáklya, Piros a vér a pesti utcán*), Zelk Zoltán három verse (*Felelj, ha vagy!, Visszhang húsz év szikláiról, Nem semmiért!*), Benjámin László négy verse (*Mulatozás, Egy folyóirat hátlapjára, Töredék, Elesettek*) – és ezek májustól kezdve jelentek meg. Közülük jelentősnek – emblematikussá vált sorsuk miatt – a két Tamási-vers nevezhető. Természetesen, főleg az év második felében olvasható volt néhány „önkritikus” vers, ám ezek – beleértve Aczél Tamást, Kónya Lajost, Kuczka Pétert, Tamási Lajost – felejtésre érdemesek.

Fontosabb megemlíteni, hogy sorra megszólalhatnak addig tiltott és hallgató költők. Áprilisban Faludy György és Weöres Sándor, májusban Jékely Zoltán, júniusban Vas István és Kassák Lajos, júliusban Szabó Lőrinc, szeptemberben Nemes Nagy Ágnes. Közülük Faludy börtönverse (*Zsuzsának – a tömlőcből*, június 30.) és Kassák Lajos műve (*Bizodalom a szabadságban*, augusztus 28.) kapcsolódik 1956-hoz, s természetesen Kassák novemberi verse is (*A diktátor*).

Ezekon kívül csupán Illyés Gyula három verse említendő: a *Hunyadi keze* (augusztus 11.), a *Költők egymás közt* (október 20.) és a világhírvé, nálunk meg újra nem közölhetővé vált *Egy mondat a zsarnokságról* (november 2.). Vagyis az *Irodalmi Újság* 286 verse közül mindössze körülbelül 15 fejezi ki úgy 1956 szellemiségét, hogy az irodalomtörténeti értékű, s ezek közül is 4 a novemberi számban jelent meg. Ez elég sovány eredmény, de nem csökkenti a lapban megjelent publicisztika érdemeit. Elgondolkoztató azonban, hogy a *Csillag* és az *Új Hang* versterméséhez képest – főleg az év első felében – meglehetősen alacsony az átlagszínvonal, s nagyon sok a korábbi évekből megszokott szocreál szöveg.

A *Csillag* tíz számában 202 vers jelent meg 53 szerzőtől. A legtöbb művel a következők szerepelnek:

- 1-2. Csanády János – 21 vers
- 1-2. Csoóri Sándor – 21 vers
3. Simon István – 15 vers
4. Somlyó György – 11 vers
5. Fodor András – 9 vers
6. Kassák Lajos – 8 vers
7. Kuczka Péter – 6 vers
8. Szemlér Ferenc – 6 vers
9. Berda József – 5 vers
10. Kónya Lajos – 5 vers
11. Takáts Gyula – 5 vers
12. Weöres Sándor – 5 vers

Ez összesen 117 vers. A névsor sokkal elegánsabb, értékállóbb, mint az *Irodalmi Újságé*. Ugyanakkor nem lehet a teljes versanyagban sem találni olyan művet, amelyről egyértelműen lehetne állítani, hogy 1956 forradalmát készíti elő. Talán Csoóri Sándor *Motyogók* (május) című verse sorolható ide. Azt, hogy mégis módosul az irodalompolitika, leginkább az jelzi, hogy megjelenhet Weöres Sándor, még hozzá olyan művekkel, mint az *Anyám emlékére* (június), az *Ars poetica, a Benső táj* (október), Kassák Lajos 8 művel (június, augusztus), júliusban Pilinszky János (*az Impromptu, A szerelem sivataga, az Apokrif és a Négysoros*). Vagyis a magyar líra néhány alapl műve válik olvashatóvá. És áttételesen bár, de ez is a forradalmat készíti elő.

Az *Új Hang* tíz számában (a 3-4. kettős szám volt) 80 költő 207 verse jelent meg. A következők publikálták a legtöbbet:

1. Nagy László – 11 vers
2. Illyés Gyula – 10 vers
3. Vas István – 10 vers
4. Simon István – 10 vers
5. Takáts Gyula – 9 vers

6. Benjámín László – 7 vers
7. Juhász Ferenc – 6 vers
8. Csanádi Imre – 6 vers
9. Kuczka Péter – 6 vers
10. Szécsi Margit – 6 vers

Ez összesen 81 vers. A számok itt azért különösen félrevezetőek, mert Juhász Ferenc és Nagy László hosszúverseket is közöl, amelyek több száz sorosak. Egyértelmű, hogy ez a legszínvonalasabb névsor, s ezt a tényt a közölt versanyag is szemlélteti. A mostani szempontból az a legfontosabb, hogy ebben a lapban a januári számtól kezdve érvényesül az 1956-os szellemiség, amely jelen volt már az előző évben is. Elsősorban Nagy László művei igazolják ezt. Már januárban olvasható *A havon delelő szívárvány* terjedelmes részlete, a favágó férfiakat és asszonyaikat dicsérő záró rész után a befejezéssel: „az otthon, mint a nagyvilág / ki ne hűljön, / hogy az ember az életet / újra kezdje, / ha szétszűllött a csillagok / égi kertje”. A 3-4., a 6., a 9., szám után a 10. is közli öt, többek között a *Csodák csodája* és a *Születésnapra* jelent meg. Mint számos verse, ezek is a megcsalatottságról és a tiszta eszményekben mégis hívő lélekről tudósítanak. A *Születésnapra* képileg is megrázóan fejezi ki mindezt:

Hirdetted te is, hogy félni tilos,
ember vagy végre, de élsz dideregve.
Mint hentes-kötények csurompiros
fellegek szakadtak képzeletedre.

Nem látsz a tündöklő végtelenbe,
nem vettél fegyvert, hogy magadért vívhass,
kezedben a rózsá lefejezve,
tövises szára csak amit szorítasz.

Illyés Gyula itt megjelent verseivel hamarosan a *Kézfogások* című kötetben lehetett találkozni. Két ars poeticája, a *Bevezető egy verseskönyvhöz* és *A költő felel* kötődik legközvetlenebbül 1956-hoz, hiszen a maga nézeteit fejt ki. Juhász Ferenc az 1955 őszén megjelent *Szarvasének* után újabb hosszúverssel jelentkezett. A *Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átoktalanul* (február) és a *Fekete páva* (március–április) remeklése után az istenhittel is viaskodó verseket tett közzé a szeptemberi számban. Benjámin Lászlót szükséges még kiemelni, akinek októberben 7 versét közölték. Közülük az *Emberi csönd*, a *Valami ponyva kellene* és a *Legyetek éberek* kapcsolódnak a legközvetlenebbül ide. Az utóbbi ilyen nyersen:

Legyetek éberek! Itt mindenki gyanus!
hon polgárai lopnak, csálnak, betörnek
- néha gyilkolnak is... Nincs még paragrafus
az olyanokra sem, akik lelkeket ölnek.

Az enyémet megölték. Nem hiszek semmiben.
Reményeim után lassan magamra hagynak
a kétkedések is. Szétmállik életem
nehéz páráiban a töprengő anyagnak.

A legtöbbet szereplő költők mellett itt okkal lehet másokat is említeni. Aczél Tamás (*Móricz Zsigmondról*, 7.), Csoóri Sándor (*Gyerünk a lagziba*, 8.), Faludy György (*Emlékezés egy régi udvarházra*, 10.), Fodor András (*Tilalmas ifjúság*, 10.), Kuczka Péter (*Történelem*, 3-4.), Simon István (*A nép*, 5.; *Lepke és példa*, 9.), Sipos Gyula (*Félálomban*, 5.), Szécsi Margit (*Ifjúság égő álmai*, 5.), Zelk Zoltán (*A bánat jogáért*, 6.) versei a legjobb példák.

Említendő még, hogy az Új Hang is részt vállalt hallgató költők újraközlésében. Így megjelent Weöres Sándor *Orpheus*-ciklusa (július), jelentkezhett Toldalagi Pál, Lator László és Kormos István.

Kissé ki is lépve az 1956-os forradalom témaköréből megállapítható, hogy a három irodalmi fórum közel hétszáz verséből elég kevés élte túl a huszadik századot. Az *Irodalmi Újság*ban Illyés és Kassák versei a legmaradandóbbak. A *Csillag* publikációiból Pilinszky János és Weöres Sándor emelkedik ki. Az *Új Hang* esetében pedig Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Nagy László. E versek csak részben 1956-osok, de fél évszázad távlatából olvasva: egyértelmű, irodalomtörténeti értékek. Lehetne említeni persze Vas István, Takáts Gyula, Fodor András, valamint az akkori legtehetségesebb pályakezdők írásait, ám ezeknek ritkán van közülük 1956 társadalomkritikai szellemiségéhez.

Végezetül Illyés Gyulát idézném. A nándorfehérvári diadal félévezredes évfordulója alkalmából készült el Pátzay Pál Pécsett álló Hunyadi-lovasszobra és Illyés Gyula verse, a *Hunyadi keze*. Ebben a győztes hadvezér szoborként elmondja önnön sírfeliratát. A magyar történelem későbbi tapasztalatai összegződnek ebben. A bolsevik diktatúra tragédiája, s bármily döbbenetes, 1956 majdani leverése is:

Mélyre bukkott a magyar, de dicső ügy bátyafaláról.
Engem aláz, Hunyadit, ki tetemére tapos.
Szobrom nemcsak a győzelem emlékműve: a gyászé.
Nemzet sírja fölött örökdik ércalakom.

Lengyel tollal a magyar októberről

1956 őszén első gimnazista voltam a budai Arany János Gimnáziumban. Mit tudhattam akkor a lengyelekről? Bizonyára keveset. Azt, amit az iskolai történelem- és földrajzórakon tanítottak. És főként azt, amit Jókai Mór és Mikszáth Kálmán regényeiből, elbeszéléseiből megismerhettem élményszerűen is: a két nép történelmi és ebből fakadó gondolati-érzelmi kapcsolatrendszerét. Én, mint értelmiségi családba született gyerek, már kis elemista koromtól tudtam, hogy az 1948-ban kezdődő, proletárdiktatúrának nevezett, de valójában a pártelit diktatúráját megvalósító moszkovita bolsevizmus nemcsak hibás, de gonosz rendszer, amelyben nem szabad kimondani az igazságot, amelyben mindenkinek félnie kell. Emlékszem arra is, hogy 1956 júniusának végén milyen izgatottan fogadtuk a poznani felkelés hírért, s néhány hét múlva mennyire reménykedtünk Rákosi Moszkvába távozását követően.

Abban az évben gyönyörűséges idő volt október 23-án. A tanítás végén hallottam, hogy délután magyar–lengyel barátsági felvonulás és nagygyűlés lesz. Büszkén vonultam a felnőttekkel a Bem-szoborig, majd a parlamentig. A felvonulás szervezői számára bizonyára fontos előzmény volt Poznan, de még inkább és egészen közvetlenül a békés lengyel október, az ottani vezetés leváltása, Gomulka első titkárrá választása október 21-én. Számomra viszont az volt a döntő, hogy valamennyire belém épült már a lengyel–magyar barátság sok évszázados mítosza, s ezzel együtt a kamaszként megélt napi tapasztalat: egyformán senyedünk a szovjet birodalom nagyhatalmi súlyától, annak ideológiájától, politikai gyakorlatától.

Nem lettem polonista. Irodalomtörténészként a huszadik századi magyar irodalommal foglalkozom. Kortárs irodalmat olvasni éppen 1956-ban kezdtem, igazán izgalmas történelmi hónapokban. A legnyitottabb

életkorban találkozhattam a történő történelemmel, az irodalom és a történelem kapcsolatával. S ekkor vésődött belém kiirthatatlanul az is, hogy nem csak a rokon nyelv tehet testvérré népeket, hanem a rokon sors is. S micsoda öröm, hogy ez a testvériségtudat kölcsönös. A kilencvenes években, visszaemlékezve így fogalmazta ezt meg Tadeusz Nowak: „Én például nem emlékszem olyasmire, hogy egy egész nép úgy reagált volna 1956-ra, arra, ami itt történt, a magyarok egész szerencsétlenségére, azokra az eseményekre más országokban. Mi úgy éreztük, hogy a mieinket verik, a családban történt valami nagy baj.”

E testvériség egyik legszebb bizonyítéka az, amiként a lengyelek fogadták a magyar 1956-ot. Rokonszenvüknek, segítségnyújtásuknak számos megnyilvánulási formája volt. A legtöbb segélyszállítmány is tőlük érkezett. És jött a szellemi segítség is. A lengyel irodalomban azonnal kezdtek megszületni az 1956-tal foglalkozó költemények, s természetesen a rokonszenvező tudósítások, riportok is. Ezek eleinte meg is jelenhettek, még ha némileg cenzúrázva is. Alighanem igaz, hogy a magyar 1956 legnagyobb hatása a lengyel irodalomban mutatható ki.

Ezt tudtuk eddig is, e művek színe-javát, nagyrészt Gömöri Györgynek köszönhetően ismerhettük emigráns kiadványokból, s 1989 óta hazaiakból is. Még sincsen benne eléggé a köztudatban a magyar–lengyel kapcsolattörténetnek ez a szívet melengető fejezete. Az ötvenedik évforduló ragyogó alkalmat kínált e hiányosság leküzdésére. A Magyar Írószövetség 1956-os Emlékbizottságának kezdeményezésére készült el a *Lengyel tollal a magyar októberről* című antológia a Magyar Írószövetség és a Ráció Kiadó gondozásában. A kötetet a lengyel irodalom jeles kutatója, D. Molnár István válogatta és szerkesztette, ő írta a bevezető tanulmányt is. Az utószó Boguslaw Bakula munkája. A szöveggondozást Zsille Gábor végezte. A régebbi és újabb műfordításokat Cséby Géza, D. Molnár István, Gömöri György, Kerényi Grácia, Kiss Benedek, Kovács István, Szalai Attila és Zsille Gábor készítette.

E kötetben 46 szerző 54 szövege olvasható. Fél száz vers, két regény részletei, és a lengyel költő és „száguldő riporter” Wiktor Woroszyłski korabeli tudósításainak részletei, valamint az azokhoz fűzött későbbi

reflexiók. Maguk a számok is impozánsak, pedig ez a kötet sem törekedett teljességre. Csak az 1956-hoz közvetlenebbül köthető művek kerültek be az antológiába. Az ilyenek között is lehetnek még elfeledettek, kallódóak. Ám a sokaságnál nyilván fontosabb a lélek: a szabadságra és függetlenségre ugyanúgy áhítózó lengyel lélek együttérzése, azonosulása, a tehetetlenség miatti szenvedése. S bár találhatók e gyűjteményben diákok, amatőrök által írt szövegek is, nem ez a jellemző. 1956 kapcsán a lengyel költészet élvonala szólalt meg. Közülük ketten: Wislawa Szymborska és Czeslaw Milosz később Nobel-díjasok is lettek. És sorolhatnánk: Jaroslaw Iwaszkiewicz, Adam Wazyk, Julian Przybos, Zbigniew Herbert, Bohdan Zadura, az évtizedek óta Magyarországon élő Konrad Sutarski és a többiek nevét. Olyan ez, mintha valamelyik nem nálunk zajló világtörténelmi eseményről egyazon időben verset írt volna Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János és sokan mások.

Néhány költeményt szeretnék kiemelni. A kötetben a legelső Wislawa Szymborska *Temetés* című műve, amelynek ihletője Rajk Lászlóék újratemetése. A záró szakasz már a magyar október tragikumát is érzékelteti:

Még ereje teljében
oszlik a nép reménnyel,
nem tud még rettegésről
mely mézsfehérre dérlel.

Még ereje teljében.
(Gömöri György fordítása)

Czeslaw Milosz az *Antigonét* magyarázattal látta el: „A magyar munkások, diákok és katonák emlékének ajánlom ezt az 1949-ben írt töredéket.” A temetetlen holtak, a méltó temetés jogának motívuma, lám, ugyancsak örök emberi probléma. Kreón újkori alakmása Sztálin, Rákosi És Kádár is:

Már késő. Nincs tovább.
 Kreón, a balga, úgy bánik velünk,
 mint hogyha barbár országot uralna,
 mintha itt minden kő szüntelen nem idézné
 a fájdalom s a remény könnyeit.
 (Gömöri György fordítása)

Tadeusz Sokol 1941-ben menekültként a balatonboglári gimnáziumba járt, a többieknel közvetlenebb tehát a kapcsolata velünk. *Levél Gizinek* című verse abba a sorba illik, amely az önkéntes véradás motívumában találja meg a szolidaritás kifejezését:

Hát feleségem – szív-járta –
 vére, és az enyém
 legyen a tiéd,
 férjedé,
 gyermekedé,

te szőke magyar asszony
 ott a szomorú Dunánál (...)
 (Kovács István fordítása)

Franciszek Fenikowski *Magyar rapszódia*ja hiteles szenvedéllyel tiltakozik a hazug megítélések ellen, s örök dicsőséget jósol a hősöknek:

Nem annak, nem annak van igaza,
 Akinek hatalma van és száz tankja.

És nem annak fonnak koszorút
 a jövő századok arany kezei,
 és nem az ő tettei emléket

magasztalják a majdani költők,
és nem az ő neve fénylik majd
csillagként (...)

(Zsille Gábor fordítása)

Először most olvashatjuk magyarul az 1945-ös születésű Bohdan Zadura *Elégiáját*. A kamaszköltő pontosan érti és érzi az 1956 utáni magyarországi helyzetet: a fiatalok kivégzését, az ellenforradalomnak minősítést és a világ közönyét:

és mit mondott erre a világ
a világ kifejezte részvétét és felháborodását

néhány sortűz még a fülemben cseng
és a falon annyi a lyuk akár egy szitán
néhány sortűz
elegendő áthúzni a világot
(Zsille Gábor fordítása)

Witold Dabrowski Nagy Imre kivégzése után írta *Tower* című versét:

Hát nem lesz változás a színlapon?
Kötél remeg. Gaztett sötét kötele.
Homály van fölöttünk, s az arcokon
rőt fáklyák vörös üzenete.

Ez hát a Tower?
Hát mégiscsak – a Tower?
(Cséby Géza fordítása)

A leghíresebb vers alighanem Zbigniew Herberté. *A magyarokhoz* nem jelenhetett meg ezzel a címmel akkor, csak kezdősorával. Gömöri György és Nagy László után most Zsille Gábor is lefordította, ugyancsak maradandó érvénnyel ezt a művet, amely a cselekedve segíteni nem tudó testvériségérzés kínjainak megragadó kifejezése.

Állunk a határon
kinyújtjuk kezünk
s a légből nagy kötelet
fonunk testvérek nektek

az elfúló sikolyból
a megfeszült öklökből
harang születik ám nyelve
nem kongat riadót

a sebzett kövek kérnek
a kipusztult víz kérlel
állunk a határon
állunk a határon

állunk az értelem
megszabta határon
és a tűzvészt szemléljük
és a halált csodáljuk

Október költője

1956 fénylő arcai – Nagy Gáspár versei, Kiss Iván rajzai

Évfordulós nemzet vagyunk. A legtöbb ember megünnepli születés- és névnapját, a közelebbi rokonokét is. A szakmai közösségek megemlékeznek nagyjaikról. A nemzet pedig a jelesebb történelmi eseményekről s a kiemelkedő személyiségekről is. Aki köztünk él, azt köszönti a nyilvánosság is az idősebb kor öt évente kereknek nevezett születésnapjain. S úgy illene, hogy tudatunkban köztünk éljenek azok a személyek, azok a történetek is, amelyek bár több évszázadosak, de a nemzeti önisméret alapjai. Az idő múlásának szempontjából 1956 határhelyzetben van. Annak, ami ötven éve történt, mindig vannak túlélő kortársai, bár egyikük sem nevezhető már fiatalnak. Elmúlt viszont másfél emberöltő, új nemzedékek nőttek fel, amelyeknek mindig más és más a szemlélete, mint az előttük járóké. S ezen nem módosíthat az sem, hogy 1956 októberére – miként 1848 márciusa is – a fiatalok forradalmának hónapja. Az ifjak nem csupán a kortárs öregekre, hanem azok ifjúkorára is kritikusan néznek vissza. Próbáljuk elképzelni, hogy 1848 élő szereplőire, hőseire és közkatonáira miként tekintettek 1900 táján az akkori ifjak. Pedig akkor még az is pátoszos korszak volt. A nemzedékek rendre módosuló világképe természetesnek nevezhető. 1956 utóélete azonban a szokásosnál is mostohább sorsú. Szabadságharcunkra ugyan 1849-ben is szörnyű megtorlás következett, de nem egészen 18 év múltán létrejött a kiegyezés. S az 1848-as rebelliót addig sem kellett ellenforradalomnak nevezni. 1956 után nemcsak a megtorlás volt rettenetesebb, a huszadik század többletgonoszságával terhelt, hanem meg is fosztották 1956-ot igazi jellegétől. S midőn a hatalom, 1960-tól kezdve megbocsátóbbá vált, nem saját véleményét finomította, hanem elhallgatta a forradalmat. S erre kényszerült, még baráti körben is az egész lakosság, hiszen a legnagyobb bűnök egyike volt 1956 igazának felmutatása.

Szükséges mindezt megemlíteni Nagy Gáspár új versei kapcsán, mert e közelmúlt valódi lényegét egyre kevesebben ismerhetik tapasztalatokból, s egyre kevesebben vannak, akik e tudásukat átadhatnák az utódoknak. S akik ezt megtehetnék, azok jó része is elfeledte, hogy 1956 októbere akkoriban mit jelentett a számára, s emlékként vagy tanításként a Kádár-kor hivatalos véleménye rögződött benne. Az oktatás és a tömegkommunikáció a társadalom manipulálásának már a proletárdiktatúrában is hatékony eszköze volt.

Ha Nagy Gáspár idáig egyetlen sort sem írt volna 1956-ról és megcsúfolásáról, ha csak most szólalt volna meg, akkor is jelentős mű új könyve. Eszmetörténetileg elsősorban azért, mert középpontba állítja október egyik legnagyobb csodáját: a hirtelen megszülető nemzeti egységet, és kiemeli, hogy ebben a korabeli ifjúságnak meghatározó, vezető szerepe volt. Kell-e hangsúlyozni, hogy öröknek látszik átkunk: a tartós nemzeti egységnek ma is híjával vagyunk. S nem fontos-e ma is azt sugallni az ifjúságnak – nekik is –, hogy a legreménytelenebb helyzetekben is lehet módot találni a cselekvésre. Néhány hete egy interjúban is megfogalmazta a költő ez ügyben a véleményét: „Én mindig úgy éltem, korábban is, hogy szerettem összevarrni a szétszakadt szálakat, de mostanában rájöttem arra, hogy ez már szinte lehetetlen. Úgy látszik, van egy génjeinkben hordott betegségünk; én is szoktam volt idézni: magyarok, tartsunk szét! De talán ez tart bennünket össze ezer éve.” Az 1990 óta elmúlt időről pedig így beszélt: „Tudtam, a demokráciához vezető út gyötrelmes lesz. Ugyanakkor tizenhat év az idő nagy villanásában porszemnyi rész. Biztos, hogy ha lélekben meg nem roppant, hitében meg nem zsugorított, erkölcsében és anyagilag le nem rongyolódott nemzet érkezik el 1989-hez, akkor sokkal nagyszabásúbb dolgokra lett volna képes. Reménykedni persze kell, hogy jobb lesz, és a magyarság lélekben, erkölcsileg magára talál, mert jómagam semmiképpen nem mennék vissza az 1989 előtti világba” (Magyar Nemzet, 2006. augusztus 5.).

Ám Nagy Gáspár nem most kezdett foglalkozni 1956 igazságával. Bár akkor még csak hétéves volt, Vas megyei szülőfaluja a nyugatra menekülők egyik útvonalába esett, s a késő őszi estéken tőlük hallhatta első kéz-

ból a forradalmi eseményeket. És gyerekfővel is megérthette, hogy „nem mese ez, gyermek”. 1956-ról idehaza 1989-ig nem lehetett a nyilvánosság előtt igazat szólni. A költészet szimbolikussága, áttételessége ugyan több mindent lehetővé tett, de az egyértelmű beszéd tilalmas volt, arra csupán a nyolcvanas évek szűk körbe eljutó szamizdat kiadványaiban nyílt lehetőség. Nagy Gáspár volt az, aki sikerrel kísérelte meg a költői beszéd és a szókimondás összeegyeztetését. Híressé – hírhedté – vált két verse a nyolcvanas években. Előbb a tatabányai *Új Forrás* közölte – szerkesztői figyelmetlenségből – az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című verset, amely egyenesen kimondta, hogy Nagy Imrét és mártírtársait el kell tisztességesen temetni, a gyilkosokat pedig néven kell nevezni. A büntetés szerzőt és szerkesztőt egyaránt sújtott, s a hatalom még erőlesebben figyelte Nagy Gáspár tevékenységét, baráti körét. Ez a vers Nagy Imréék kivégzésének 25. évfordulójára készült. Ám közelgett 1956 harmincadik évfordulója, s megszületett *A Fiú naplójából*, amelyet a *Tiszatáj* 1986 júniusában tudatosan közölt. A lap működését fél évre betiltották, az egész szerkesztőséget leváltották, a költőt egyre inkább a rendszer ellenségeként tartották számon. Ez a vers ugyanúgy bírálja, elítéli a Kádár-rendszer hatalmi gépezetét, mint azt a népet, amely megbékélt a gyilkosokkal, s elfeledte az áldozatokat. Alig elviselhetőnek nevezi azt a szégyent, hogy velük egy időben, egy helyen kellett léteznie a harminc évgyűrűs júdásfa közelében. Ha a politikusok okosabbak, egyik versből sem csináltak volna országos botrányt. Így viszont felerősödött a szembenállás, s nemcsak az állampárt és párt nélküli ellenzéke, hanem a párton belüli rétegek között is. Gyúanyaggá vált ez a vers, hasonlóképpen, mint Illyés Gyula 1955 szeptemberében megjelent *Bartókja*, amelyet ugyancsak betiltottak, s Rákosiék ezzel is siettették bukásukat és 1956 forradalmát.

Az említett két Nagy Gáspár-vers nem áll önmagában az ő munkásságán belül sem. 2002 őszén jelent meg az a könyve, amely szemléletesen mutatja, hogy 1956 emlékezete ennek a költészetnek központi, kezdettől – tehát 1970-től – jelenlévő motívuma: ...*nem szabad feledNI... versek* – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára – hirdette a címlap. S bár újabban készültek és készülnek emlékművek, nem a szobrászati-építészeti alkotás

az elsődleges. Ez a cím egyszerre utal a Kádár-korszakra, amelyben nem készülhetett látható emlékmű, s a fél évszázad egészére, amelyben a felejtés a meghatározó, és amelyben sem az egyének döntő többsége, sem a társadalom nem volt képes méltóvá válni 1956 örökségéhez. A több évtizedes félelem eredménye az elfojtás, majd a felejtés, végül a nem tudás.

Úgy gondolom, e hiány hívta elő az új verseket. Az említett interjú vallo-mása szerint: „Két hosszú versem és az eredeti 56-os fotóarcokból készült rajzok sugározzák a megrendülést, azt, hogy ezt a forradalmat, amelyet a világban a XX. század egyik legnagyobb tettének tartanak, ennek a fényét, a mártíroknak a szenvedését nem szabad elfelejtenünk, nem szabad el-hagynunk, hanem át kell örökítenünk gyerekeinkre. Ötvenhat örökségét nem tékozzolhatjuk el.”

A Püski Kiadó szép kiállítású könyve két művész szellemi azonosulá-sának eredménye. Kiss Iván rajzai arcokat mutatnak, részben fontos öt-venhatosokat, s a sokszereplős képeken is az arcokon van a hangsúly. Az első vers a *Fénylő arcok és tükörképek* szövege mellé nagyrészt valóban fénylő arcok kerülnek. Az *Október végi tiszta lángok* szövege mellett az arcok ritkán fénylenek, olykor gondterheltek, olykor rendőrségi aktákból kerülnek elő. Egyre inkább november negyedikét idézik fel, meg ami utá-na következett. Aki emlékezhet a napsütéses október 23-ra, mint magam is, majd a ködös, esős novemberre a szétlőtt fővárosban, azonnal megérti ezt a kettősséget: a kivívni látszott szabadság örömmámorát és a gyors ve-reség tragikumát. S ezt nem oldhatta az sem, hogy kis nép vagyunk, s hogy nem belső erők, hanem egy nagyhatalom, egy testében-lelkében idegen erő győzött le bennünket a nagyvilág szemlélődésétől kisérvé.

Szöveg és rajz összhangját megtapasztalva mégis valami hiányérzetem támadt. Ekkor felolvastam magamnak hangosan is a két verset, s már köz-ben rájöttem, mit szeretnék még. Ez a szöveg olykor szinte így is énekel. Nagy Gáspár már dolgozott zeneszerző – Szokolay Sándor – keze alá. En-nek emléke, tudása is ott van ezekben a versekben. S az oratorikus jelleg révén teljesebbé tehető a művészetek testvérisége, csak egy harmadik al-kotó szükséges hozzá. (Úgy tudom, Szokolay Sándor már dolgozik a má-sodik vers megzenésítésén.)

Nagy Gáspár költészetében 1956 motívumának az volt kezdettől a lényege, hogy ő nem felejtethet, tudja az igazságot. Emlékezzünk mi is, próbáljunk méltóak lenni 1956 hőseihez. Tágabban: az akkori magyar emberekhez. Mert voltak tüntetők, voltak forradalmár politikusok és harcosok, de ugyanakkor velük érzett, velük volt boldog az ország lakosságának megszámlálhatatlan többsége, azok, akik „már azt olvassák / sugárzó arccal / hogy győztek / övék az ország / végre eljött / a szabadság / s értük emel szót / velük van / ahogy kívánták / a régi-új miniszterelnök / Nagy Imre / és a kormány!” Olyan napok voltak ezek, amelyekre valóban érvényes, hogy a szabadság „Szavakon túli szókkal: / *fénnyel íródik lelkünk egére.*”

Paul Éluard 1941-ben ódát írt a szabadsághoz, s ez a vers a francia ellenállás legendás alkotása lett. Illyés Gyula 1950-ben, akkor kiadhatatlan ellenverset írt a zsarnokságról. Ez 1956. november 2-án jelent meg, évtizedekig továbbra is kiadhatatlanul, ellenforradalmat segítő versnek minősítve. Eközben a világirodalom közismert alkotásává vált. Kifejezte Illyés szabadságvágyát, a magyar népet, megerősítette 1956 igazságát. A szabadság napjai és a zsarnokság évei feloldhatatlan ellentmondást fejeznek ki még a „legvidámabb barakk” éveiben is. Ezt ragadták meg, ezt fejezik ki Nagy Gáspár versei. Október költője ő a november utáni évtizedekben, s a fénylő október költője marad akkor is, ha majd az egész ország képes lesz méltóképpen emlékezetében őrizni 1956 igazi szellemiségét.

Október jelentésrétegei

Ágh István: *Októberi fogadalom*

A könyveknek is megvan a maguk sorsa – idézzük gyakran a latin mondást. Így van, de ugyanez érvényes a szavakra, a szókapcsolatokra is, különösen akkor, ha költő használja őket. Ágh István legújabb, tematikus és vegyes műfaji válogatású könyve, az *Októberi fogadalom* már címével megállásra késztet, miként tette ezt már számos korábbi könyve is. Csak az ő életidejében járva, október 1945 után egyre inkább a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak nevezett történelmi eseményt idézte fel irodalmi művekben is. Október lángjai, fényei, hősei szerepeltek számos írásban, s hozzákapcsolva a fogadalom csak úgy lehetett nyomdaképes, ha a bolsevik forradalom melletti kiállást fogalmazta meg. A történelem fintora, hogy az 1956 őszi magyar forradalom, amely a bolsevik diktatúra elsöprésére és a nemzeti függetlenség visszaszerzésére szánta el magát, ugyancsak októberi forradalom lett. Ez viszont a mi legsajátabb ügyünknek bizonyult, s ilyenként válhatott világtörténelmi eseménnyé, amely egyértelműen megmutatta a létező sztálinista szocializmus valódi jellegét. Ebből következik, hogy forradalmunk, leverése után, hivatalosan ellenforradalomnak minősült, október 23-a tilalmas nappá vált, a hősök emlékét is megcsúfolták, október csak az orosz-szovjet történelem kapcsán volt emlegethető, s a naptártörténelem szelídebb fintoraként ott november hetedikén történt valami.

Ágh István októberi fogadalmá a magyarság világtörténelmi tettehez kapcsolódik. De mi is lehet ez a fogadalom? A kötet címadó verse néhány éve, 2002-ben keletkezett. Kiszakítva a kötet egészéből, csak önmagában vizsgálva, azt hiszem, hogy első olvasásra számosan nem gondolnának 1956-ra. Igaz, 1917-re sem. A kötet versválogatásának azonban az az alcíme, hogy *56 vers*, s a szám maga egyértelmű utalás az évszámra. Az már külső körülmény, hogy ez a kötet 1956 félévszázados évfordulójára, annak emléke előtti tisztelgésként jelent meg, s erre a kötetben belüli embléma is figyelmeztet.

Tudni illik, a legifjabb felnőtt olvasóknak is, hogy 1956 hazai utóélete 1990 előtt előbb vérzivataros volt, majd a kötelező felejtetés hosszú évei következtek. Bármilyen fogadalmat tett is valaki 1956 őszén, ha itt élt Magyarországon, hosszú-hosszú évekig még csak utalnia, céloznia sem volt ajánlott 1956 valódi arcára, jelentésére. Tabutéma volt ez, az egyetlen létező párt vezetői még 1986-ban is azt jelentették ki, hogy soha nem fogják átértékelni ezt a történelmi eseményt. Csak az emigrációban és a nyolcvanas évek szamizdat kiadványaiban nyílt mód az egyenes beszédre.

Különösen tragikussá tette a helyzetet az az irodalomtörténeti tény, hogy a magyar irodalom több száz éves hagyományait követve, az írók legjava már az ötvenes években – s annak mind a két felében – csak gúzsba kötve nyilatkozhatott meg, vagy teljes hallgatásra kényszerült. Amikor szabadabban szólhattak, akkor a nemzet igazi érdekeit kifejezve, képviselve elő tudták segíteni a diktatúra felszámolására irányuló kísérleteket, sőt azok élére álltak. 1956 forradalmában a magyar írók meghatározó szerepet tölthettek be. Ezért 1956 után szégyellniük kellett volna magukat. Egyenes beszédben csak az állítólagos ellenforradalomról lehetett írni, ezért viszont Kossuth-díj is járhatott. Az igazmondásra törekedve a legnehezebb helyzetben az epika volt, a maga egyértelműbb, részletezőbb közlésmódja miatt. A költészet polifóniája, a képiség adta lehetőségek, a szimbolikuság, a nyelvkezelés, az áttételesség számos ravasz lehetőséget kínált és kínál ma is.

Még valamit meg kell említenem. A szocializmus korszakában még a hetvenes években is az volt a kíváncsi, hogy az író a Petőfi-féle szerepfelfogást kövesse: legyen vatesz, forradalmár, elkötelezett, természetesen a párt érdekei mellett. Bírálni csak egyes részleteket volt szabad, az egészet, a lényeges dolgokat nem. Hiteles író-szerep viszont sokféle volt a régmúltban, s van azóta is. Ostobaság ilyen ellentétpárokat állítani fel: Petőfi vagy Arany, Ady vagy Kosztolányi, József Attila vagy Illyés Gyula, Weöres Sándor vagy Vas István, Nagy László vagy Pilinszky. Mindegyikük a maga személyiségének megfelelően vált jelentőssé.

Érvényes mindez Ágh Istvánra is. A szó köznapi jelentésében ő soha nem volt közéleti költőnek tekinthető. A köznapi jelentés azonban félre-

érthető is lehet, különösen akkor, ha egyfajta hivatalos értelmezés rakódik rá, mint erre is a Rákosi-korban. Hányszor dörögtek rá a magyar írókra Petőfit idézve: „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni / Saját fájdalomad s örömed: / Nincs rád szüksége a világnak, / S azért a szent fát félretedd.” Igaza volt Petőfinek? Saját programját illetően mindenképpen. A féltehetségekre is érvényes lehet ez. Aki azonban igazi költő, az a saját fájdalmát is úgy örökíti meg, hogy az közérdekű, mindannyiunkra vonatkozó.

Ágh István az iszkázi parasztportán testközelből figyelhette a Rákosi-kor embertelenségeit. 1956 őszén elsőéves egyetemista lett a fővárosban. Október 25-én az országház előtti, a békés tüntetők ellen irányuló gyilkos lövöldözésben egyéni szerencséjének köszönhetően csak súlyos láblövést kapott. Megmenekült az életnek, a költészetnek. Sebesülését később sem tekintették ellenforradalmi cselekedetek következményének, a börtönt nem kellett megismernie. Milyen fogadalmat tesz, milyent tehet ilyenkor egy 18 éves fiatalember? Mikor gyógyulóban, Szent Miklós napján végre hazatérhet a szülői házba, az édesanyja (miként erről az *Árokból jön a törpe* című vallomásos regénynek az e könyv végére illesztett fejezete tanúsodik), ütné-verné-szidná a fiát, hogy mennyi félelmet, rettegést hozott rá, hogy tönkreteszi családját, saját magát is, nyomorékká válhatott, meg is halhatott volna.

Bizony, minden fontosabb eseménynek van személyes és van közösségi vonatkozása. Hol csak a kisközösséget érinti, hol a nemzethez, az emberiséghez való tartozásunkat is. A 18 éves fiatalember még nem lehetett érett világszemléletű költő. De bizonyos, egész azóta megszületett életműve tanúsítja, hogy sebe és a magyarság sebe azonosult, s bármennyi volt is a gyógyulás, a heg ott maradt, a szilánk a testben s a költészetben vándorolt tovább. A saját fájdalom és a nemzeté egyetlen motívum voltaképpen e líra mélyáramában. Ezt eddig is érzékelhettük, de e tematikus válogatás teszi egyértelművé, hogy 1956 akkor is jelen van, ha szó szerint semmi sem utal rá. Mert e motívum nem csupán 1956-ról szól, hanem jelképesen minden reményről és leveretésről. A sorsról, amelyet nemzeti sorsnak, tragikusnak szoktunk nevezni, s amely Zrínyi óta, Kölcsey óta annyi remekműben szólalt meg, de amely emberiségsors is, bármennyi a derűsebb példák

száma. 1956 következménye a Kádár-kor emberöltőnyi ideje is, amelyben a költőnek a korlátozottságok és hamisságok világában kellett léteznie, s amelynek élményvilága elszakíthatatlan ettől. A *Parlamentnél* című vers 1989-ből pontosan fogalmaz:

Mert egész hétköznapi életemmel,
ahogy cipőfűzőm kötöm a vérengzés
terén, cigarettára gyújtok,
eldobom az érvénytelen jegyet,
ő működik, ki akkor erre voltam
véletlenül és mégis sors szerint,
fiatal arcom láthatom ma is
oda-vissza a 2-es villamosban.

A korai halál veszélye és az életre ítéltség csodája a felelősségtudatot erősítette meg: az élet bármily veszendő is, a legnagyobb érték. Az enyém, a tiéd, az övé, a családé, a nemzeté, az emberiségé. A személyes élettapasztalat meglepő áttételeken keresztül is megmutatkozhat. Régi vers például a költő halálát megéneklő mű, a *Balassi* 1969-ből. Sokadszor olvasva, csak ebben a tematikus válogatásban döbbsentem rá, hogy emögött is ott van a saját sebesülés:

Ha bölcső Magyarország:
koszorús ravatal,
ha ravatal: nászágy,
a szél két emlője kibontva,

fűre döntetem, pünkösdi havának
gyepére ontattam mint a vér,
itt a tavaszban most születik
szakállas fiad, Isten (...)

Ágh István a tragikumot is elégikusan fogalmazza meg. Mindennek világképi alapja alighanem az, hogy a természetet ugyanolyan fontosnak tartja, mint az emberiséget: az ember természeti lény, az egyetemes törvényektől nem függetlenítheti magát. Ez a felismerés teszi elviselhetővé a létezés végeességének a tudatát, s ez segít elfogadni azt is, hogy bár nincs tökéletes társadalom, csak szép eszme, törekedni kell az értékeket megőrző, gazdagító életre. A *Varázslat karácsonyfára* (1975) szinte himnikussá váló életigenléssel fejezi ezt ki:

Nincs erdő nélkülöd,
nélkülünk nincs Magyarország,
tűleveleid illegetsd,
injekciózd az ország sorsát
valami szépre ami nincs (...)

Az utóbbi években lehetővé vált az egyenesebb beszéd 1956-ról. Szaporodtak Ágh Istvánnak közvetlenebbül ide sorolható versei. De ennek lehetséges egy személyes oka is. Eljutott abba az életidőbe, amelyben a visszaemlékezés egyre gyakoribbá válik. Előző verseskönyve, *A megtalált időből* (2005) egészében ennek alapján szerveződött, de hasonló mondható el az ezelőttiről is. A *Semmi sem úgy* (2003) lapjain volt olvasható az *Októberi fogadalom*, s abban az elérhetetlen vágy: „volna csak ősz ez az ősz, közömbös sebhely a seb”. A végkövetkeztetés: „hiába hegedt be a seb, a gyalázat helye fáj”. Ugyanis újabb gyalázatokról kényszerül a költő is leltárt készíteni. A fogadalom alól tehát nincs feloldás. Ez a vers egy magát boldogabbnak vélő utókorban született, mégis párverse Nagy Gáspár *A fiú naplójából* című híres-hírhedett művének. Időszerűen is időtlen, időtlenül is időszerű.

Magyar – író – szövetség

1945–1956–2007

Számtalanszor elhangzott 1957-ben és később a vád: a magyar íróknak döntő szerepük volt az „ellenforradalom” kirobbantásában. Ráadásul utána „sztrájkoltak”, nem látták be bűneiket, nem hintettek hamut a fejükre. Tudhatjuk, az írók tevékenysége valóban meghatározó volt, mégpedig a magyar nép forradalmának és szabadságharcának szellemi előkészítésében. Legyünk tárgyilagosak. E küzdelem eredményességéhez az is kellett, hogy Sztálin meghaljon, s ennek következtében némileg enyhülhessen a terror. Kellott, hogy Moszkvában Rákosi kopasz fejére koppintsanak túlzásai miatt, s így Nagy Imre lehessen a miniszterelnök. De elég volt egyszer kimondani az igazságot, s egyre többen kezdtek világosan látni, egyre többen merték vállalni a tiszta beszédet. A hazugság tobzódásának világában az igazság felszabadító erejű.

1957 januárjától a szellemi élet számára különösen nehéz évek következtek. A kivégzések, a bebörtönzések, az egzisztenciális ellehetetlenítés, a józanságot nélkülöző hatalmi mámor következtében e területen a konszolidáció jóval tovább tartott, mint a gazdasági, politikai életben. A természeténél fogva értelmiségellenes Kádár János tudatosan rettegésben kívánta tartani mind a régi, tehát az 1945 előtti értelmiséget, mind a szocializmusban csálódott új, munkás-parasztszármazású fiatalabbat. Ezért függesztették fel, majd szüntették meg az Írószövetség működését. Ezért számolták fel az irodalmi folyóiratokat. Emiatt tanácsoltak el évekre írókat a nyilvánosságtól. Ezért készült a híres-hírhedt tiltakozó nyilatkozat az ENSZ-hez, hogy vegyék le a magyar kérdést a napirendről. 1989 után ez már nagy téma volt a sajtóban, monográfia-fejezet is készült róla. Aki ezeket nem ismeri, inkább ma is hallgasson. A hiteles történet azonban máig nem tudható. Sem az ENSZ levéltárában, sem idehaza nem található meg a levél, nincsenek aláírások. Annyi bizonyos csak, hogy a terror

léggörében gyűjtögettek aláírásokat, feltehetően valamilyen enyhébb szöveghez, s az volt a csábítás, hogy így az író-perekben nem lesz szigorú ítélet. Déry Tibort ekkor halálbüntetés fenyegette. A megtorló hadjárat részeként említeni szükséges még az 1958-as pártállásfoglalást a népi írók mozgalmáról. Ez egyértelművé tette, hogy nemcsak politikai, de irodalomszervezői tevékenységet sem engedélyeznek soha többé számukra, s természetesen másoknak sem a párton kívül.

Mindezzel egy időben sorra születtek az 1956 forradalmát elítélő, a hős kommunistákat dicsőítő írások. Furcsa módon 1990 óta némelyek arra hajlanak, hogy ezek fölött szemet hunyjanak, s azokat bírálják, akik a rendszer konszolidálódása után, s a hiteles társadalomkritikai szemléletet megőrizve tértek vissza az irodalmi életbe. Szégyenletes dolog Déry Tibor, Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Sánta Ferenc, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és mások klasszikussá vált irodalmi műveit ócsárolni vagy agyonhallgatni egyes taktikai lépéseik ürügyén.

Célszerű lenne, ha 1956 immár történelmivé vált örökségével előítéletek nélkül próbálna mindenki szembenézni. E forradalom és szabadságharc polifóniája segíthet annak felismerésében, hogy az irodalmi érték sem egyféle, miként az ideológiai, a politikai sem. A sokféleség nem baj, hanem értékképző lehetőség. Szeretni nem kötelező, sőt olykor nem is helyes bármiféle művészeti törekvést, de jogát a létezéshez mindnek elismerhetjük. A Magyar Írószövetség a magyar irodalom egyetemességében gondolkodik. Büszkéek vagyunk minden jelentős életműre, de tiltakozunk az ellen, hogy bárki tudatlanul vagy olcsó politikai számításból leminősítse a mi szövetségünk tagjait. Türelemmel, de öntudatosan várjuk, hogy mások is eljussanak ehhez a felismeréshez.

1956 forradalma

Tisztelt emlékezők és ünneplők!

Van köztünk, mai magyarok között, aki megélhette 1956 forradalmát és szabadságharcát, s így emlékezik és ünnepel, van, aki életkorából következően csak megismerhette 1956 hiteles történetét, és ezért ünnepelhet. Én magam az előbbiek csoportjába tartozom, a legfiatalabb évfázatokból. Engedjék meg, hogy személyes legyek, s felidézzem 1956. október huszonharmadikát úgy, ahogy megélhettem. Elsős gimnazista voltam azon a verőfényes napon, s a tanítás végén egy negyedikestől hallottam, hogy a műgyetemisták a lengyelek melletti rokonszenvtüntetést szerveznek, meg hogy a menet a Budafoki út elejéről indul. Az egyik szomszédos utcában laktam, s a gyors ebéd után siettem a Gellért tér felé. Nem ismertem a gyülekezők közül senkit, de lelkesen meneteltem velük a Bem-szobor felé, skandálva a jelszavakat. Akik átélték a Rákosi-kort, azok számára nem lehet meglepő, hogy egy gyerek is megtapasztalhatta nemcsak a szegénységet, hanem a diktatúra lényegét is. Egy értelmiségi család számára ez talán még érzékletesebben volt átélhető. A kisgyerekeknek is feltűnt, hogy 1948-ban, az első elemiben még kötelező volt a hittanoktatás, egy év múlva pedig már nem volt ajánlatos beiratkozni a fakultatív tantárgyra. Megismerhettük a kényszerű kettős nevelést: amiről otthon szó esik, az az iskolában kimondhatatlan, amit az iskolában mondanak, azt ne higgyük el feltétlenül. Feledhetetlenül belém ívódott az emlékkép 1949 őszéről. A bérház harmadik emeleti folyosóján egy asztalkán írom a házi feladatot: szépirással próbálom körmölni tízszer vagy húszszor a következő szöveget: „Rajk László és társai elárulták a magyar népet. Ezért bűnhődniük kellett.” Rajk a bolsevizmus érdekében építette fel azt az erőszakszervezetet, amely aztán vele is végzett. 1956 őszén, az újrateremtéssel azonban a Rákosi-kor szörnyűségeit példázó mártír-jelképpé válhatott.

Ötvenegy éve tehát meneteltem ide, a Bem térre, hallgattam Veres Pétert, Bessenyei Ferencet, a szónokokat, rajongtam a jelszavakért, elismeréssel adózva szellemességüknek és igazságuknak, gyönyörködtem az egyre nagyobb számú, a bolsevik címtől megfosztott zászlóban. Hozzá kell tennem, hogy a lengyel–magyar barátság, a sors-testvériség sem volt ismeretlen számomra, a történelem és az irodalom iránt is érdeklődtem, s így még kamaszként a magam töredékes ismeretei alapján ugyan, de a nemzeti és az európai történelem összefüggéseiben is próbáltam elhelyezni azt, amit átélhettem. Aztán mentem a tömeggel a Margit-hídon át a parlament elé, meghallgattam Nagy Imrét is, majd mérlegelve azt, hogy otthon már bizonyára nagyon aggódnak értem, hazamentem, ahelyett, hogy felkapaszkodtam volna az egyik teherautóra, amelyik a rádióhoz indult. Mire tíz óra tájban hazaértem, már hallani lehetett a távoli fegyverropogást.

Történelemtudatom számára ez volt életem legfontosabb napja. A rákövetkező napok, hetek, hónapok csak elmélyítették ezt. Már november negyedike után, az utcán sorban állva, egy hölgy suttogta a fülünkbe Petőfi Sándor sorait:

Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert legelhagyottabb
Minden nép közt a föld kerekén.
(*Élet vagy halál!*)

Akinek nem az életét kellett mentenie, annak ezért lett volna nagyon nehéz emigrálnia. Szüleim gondolkoztak a távozáson, de a három gyerek is kötötte őket, engem meg, a magam hasonló egyéni terveimben a szüleim s a hazaszeretet tartott itthon, bár Petőfi Sándor összes verseit azért vettem meg, hogy magammal vigyem a nagyvilágba. Szerencsére itthon vált első költői bibliámmá. Mellette másodikként a *Hazádnak*

rendületlenül című versantológia, *A magyar költészet gyöngyszemei*-sorozatban. Ebben 1957-ben ilyen verset olvashattam Reviczky Gyulától *Március tizenötödikén* címmel:

Hivatlanul is megjössz minden évben,
Szép március, bilincs-oldó tavasz!
De azt a régi márciust nem érzem;
A naptár mond csak annak; nem vagy az;
A hit kidőlt, a szívnek semmi lángja;
Fásultan él a kor s eszmétlenül,
Multon mereng a költő és dalába
Villám s haragvó mélabú vegyül.

A kiegyezés után két évtizeddel jelent meg ez a költemény, s mivel az októberi magyar forradalmat és szabadságharcot lényege szerint azonosítottuk a márciusival, nem volt nehéz a megtorlás lényegi azonosságát is észrevenni. Ez a vers az akkori hazai kapitalizálódás sivárságát jeleníti meg, s ezért is tanulságos és elmemozdító ma is végigolvasni.

A Kádár-korban a pártállami politika és történettudomány 1956 történéseit és emlékeit végletesen meghamisította. Legfőbb kiváltó okát, a szélsőséges bolsevik diktatúrát alig-alig ítélték el, inkább hallgattak róla. Azt terjesztették, hogy voltak ugyan hibák, de akkor is a szocializmus épült. Rákosi büntetése annyi volt, hogy a Szovjetunióban kellett élnie, és kizárták a pártból. Nagy Imrét és megannyi társát viszont kivégezték, ezeket börtönözték be, s egy egész népet aláztak és félemlítettek meg, kényszerítettek hallgatásra és felejtésre. A filozófus Lukács György szerint pedig a legrosszabb szocializmus is jobb a legtökéletesebb kapitalizmusnál. Megtapasztalhattuk, hogy ez nincsen így. Ma aligha hirdetné bármelyik gondolkodó, hogy a legrosszabb kapitalizmus is többet ér, mint a legjobb szocializmus. Szegénység, megalázottság, kiszolgáltatott-

ság, szabadság-korlátozás mindenhol volt és van, még ha más és más mértékben is. Akkor is, ma is igaz Reviczky szava: „Fásultan él a kor eszmétlenül.”

Ismerjük mindannyian Kölcsey Ferenc szép és pontos mondatát a korai reformkorszak küzdelmeiről: „Jelszavaink valának: haza és haladás.” Az európai felvilágosodás korának kezdete óta ugyanez a magyarság központi gondja. Hol a nemzeti függetlenség kivívásától vártuk a társadalmi haladás, az európai felzárkózás kibontakozását, hol a társadalmi haladástól a nemzeti függetlenség megszerezhetőségét. Hol az egyik, hol a másik mozdult előbbre, de összhangot teremteni csak a forradalmi pillanatokban sikerülhetett. Gondoljunk csak bele, hogy II. József központosító, a birodalomba való beolvasztást előkészítő törekvései modernizálták ugyan Magyarországot, de nemcsak a lehetséges nemzeti függetlenséget, hanem az anyanyelvünket is veszélyeztették. 1945, és még inkább 1948 után egyre csak azt szajkózták nekünk, hogy a hatalmas és bölcs Szovjetunió oldalán a világtörténelmi fejlődés élvonalába kerültünk, s közben nemzeti függetlenségünk is biztosítva van végre. 1956 októbere bebizonyította, hogy mindegyik állítás hazug volt. S nem tudta ezt megcáfolni a hetvenes évek konszolidált Kádár-korszaka sem. Amennyit előbbre jutott a magyar társadalom, annak a többszörösét érhetne volna el, ha 1945 után egy nyugat-európai típusú polgári társadalom épülhet. S akkor nem lett volna részünk 1990 után egy kései vadkapitalizmusban, akkor talán nem is lenne elképesztő mértékű államadósságunk, akkor talán erkölcsileg és mentálisan is egészségesebbek lennénk, s nem néznénk ironikusan arra, aki hazaszeregettről, felelősségtudatról beszél.

A köznapokban a magyarságnak a saját történelméről való gondolkodásában rendre felvetődik a *Mi lett volna, ha...?*-kérdése. Ezt a történet-tudósok nem nagyon szeretik, tudománytalannak tartják, de egészen elkerülni ők sem képesek. Mi lett volna, ha a mohácsi csatában egy Hunyadi János képességű ember vezeti csapatainkat? Mi lett volna, ha Zrínyi Miklóst nem öli meg a vadkan? Mi lett volna, ha 1848 késő őszén a magyar csapatok bevonulnak Bécsbe? Mi lett volna, ha 1849 nyarán is mellénk pártol a hadiszerencse? Mi lett volna, ha 1918 őszén nem osz-

latják fel a magyar hadsereget? Mi lett volna, ha sikerül Horthy kiugrási kísérlete? Mi lett volna, ha 1956-ban távoznak a szovjet csapatok? A tárgylagos elemzések rendre azt bizonyítják, hogy a sorozatos katasztrófa-helyzetek elkerüléséhez csodákra lett volna szükség. Csodák pedig egy nemzet történelmében ritkán adódnak. Azért van egy nagy csoda, s ez a legfontosabb. A magyarság ugyan valóban „oly sok balszerencse közt” élt, de mégis életben maradt. S ebben elfeledhetetlen és nélkülözhetetlen segítsége volt 1848 és 1956 is.

Ne feledjük azt se, hogy az utóbbi kétszáz évben ez a két évszám és a hozzájuk kapcsolódó eseménysor volt az, amely Európa-, majd világszerte kivívta az elismerést, sőt a csodálatot. Hajlamosak szoktunk lenni arra, hogy lebecsüljük azt is, amire vitathatatlanul büszkék lehetünk. 1956 októberét nem csak mi tekintjük világtörténelmi eseménynek. A múlt évben, a félévszázados megemlékezések sorában a Magyar Írószövetség nemzetközi konferenciát rendezett. Ezen német, lengyel, litván, japán, dél-koreai alkotók egyaránt vallottak, többen kortársként, mások elemzőként erről a világtörténelmi jelentőségről.

Tudjuk azt is, hogy 1956 szellemi előkészítésében meghatározó szerepet játszottak a magyar írók és az Írószövetség. Illyés Gyula, Déry Tibor, Veres Péter mellett az akkori fiatalok: Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Santa Ferenc és mások. A hamisság és a hazugság helyett az igazat írták le és mondták el. Az Írószövetség a forradalom napjainak is egyik központja volt. Ezért is kötelessége és megtisztelő feladata e szervezetnek, hogy ápolja e nemes örökséget, s törekedjen arra, hogy méltó lehessen hozzá.

Az ötvenes évek totális zsarnokságát 1956 őszi forradalma után újra zsarnokság követte. De a csoda megtörtént, és ez élni segített. S a túlélők és az újabb nemzedékek megélhették 1956 rehabilitálását, a többpártrendszert, a szovjet csapatok távozását. És megkísérelhették – s meg is kell kísérelni évről évre –, hogy felemeljük a fejünket, s lehajtani csak az áldozatok, a példaképek előtt tisztelegve kelljen. Hajtsuk le, majd emeljük fel a fejünket, miként 51 évvel ezelőtt tettük. S úgy, amiként *Himnusz-töredék* című versében a költő, Juhász Ferenc szólított fel erre bennünket:

Emeld föl fejedet
büszke nép!
Viselted a világ
szégyenét!
Emelkedj magasba
kis haza,
te, az elnyomás
iszonya!
Emeld föl szívedet
nemzetem!
lángoljon a világ-
egyetem!

Emlékezés 1956-ra

Tisztelt emlékezők és ünneplők!

Engedjék meg, hogy minden hivalkodás nélkül, de 1956-ra emlékezni is tudó ünneplőként szólaljak meg. 1956 őszén első gimnazistaként a műegyetemisták mellett végig ott voltam a felvonuláson, a Bem-szobornál, az Országháza előtt. Hallgattam Veres Pétert és Nagy Imrét is. Akkor már eléggé egyértelmű volt számomra, hogy engem elsősorban az irodalom, a történelem, a magyarság sorsa érdekel és foglalkoztat. Jókai, Mikszáth, Csokonai, Petőfi és más klasszikusok mellett és után elkezdtem a kortárs irodalmat is olvasni, először a *Csillag*, az *Új Hang*, az *Irodalmi Újság* példányaiban, amelyeket édesanyám hozott haza. Ezekre a megszüntetett lapokra 1957-ben még figyelmesebb lettem. Határozottan emlékszem rá, hogy az *Irodalmi Újság* nevezetes november 2-i száma a megjelenés után már a kezemben volt. S amikor 1957 tavaszán indultam a gimnáziumi szavalóversenyen, Illyés Gyulának az *Irodalmi Újságban* 1956 augusztusában megjelent *Hunyadi keze* című versével szerepeltem. Azóta is visszhangzik bennem ez a vers, főként az a négy sora, amelyben Hunyadi János önnön sírfeliratát mondja el:

Mélyre bukott a magyar, de dicső ügy bástyafaláról.
Engem aláz, Hunyadit, ki tetemére tapos.
Szobrom nem csak a győzelem emlékműve: a gyászé:
Nemzet sírja fölött öröködik ércalakom.

Nem kellett nagy fantázia ahhoz, hogy ezt a szöveget 1956. november 4. után a közvetlen jelenre is értelmezze az olvasó. A dicső ügy bukása, a nemzet sírjának látomása mindennapos élményünké vált.

Számtalanszor elhangzott 1957-ben és később a vád: a magyar íróknak döntő volt a szerepük az „ellenforradalom” kioltásában. Ráadásul utána „sztrájkoltak”, nem látták be bűneiket, nem hintettek hamut a fejükre. Tudhatjuk, az írók tevékenysége valóban meghatározó volt, mégpedig a magyar nép forradalmának és szabadságharcának szellemi előkészítésében. Legyünk tárgyilagosak. Ehhez ugyanis az is kellett, hogy Sztálin meghaljon, s ennek következtében némileg enyhülhessen a terror. Kellett, hogy Moszkvában Rákosi kopasz fejére koppintsanak túlzásai miatt, s hogy ennek következtében egy időre Nagy Imre lehessen a miniszterelnök. De elég volt egyszer kimondani az igazságot, s egyre többen kezdtek tisztábban látni, egyre többen merték vállalni a tiszta beszédet. A hazugság tobzódásának világában az igazság felszabadító erejű. Emlékezzünk csak Illyés Gyula történelmi drámáira, a *Fáklyaláng*ra, amely már 1952-ben a nemzeti függetlenség és a szabadság hiányára figyelmeztet, a *Dózsa Györgyre*, amely kiáltva hirdeti, hogy ki az ellenséggel az országból, a *Bartók* című versre, amely igazi, emberszabású rendet követel. Emlékezzünk Déry Tibor elbeszéléseire, publicisztikájára, Niki című kisregényére vagy előadására a Petőfi-körben, ahol felelősségre vonta Révai Józsefet, Horváth Mártont, Darvas Józsefet, mint a szellemi élet kártevőit, s kijelentette, hogy a rendszerben lényegi, strukturális hibák vannak. S emlékezzünk Juhász Ferenc és Nagy László forradalmian új költészetére, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc prózájára. Ezek a művek – s még továbbiak is – szinte szükségszerűvé tették, hogy az írók 1956 szellemi – és így részben politikai – előkészítői legyenek. Azok is, akik soha nem dőltek be a propagandának, s azok is, akik hinni akartak, de kijózanodtak.

1957 januárjától a szellemi élet számára különösen nehéz évek következtek. A kivégzések, a bebörtönzések, az egzisztenciális ellehetetlenítés, a józanságot nélkülöző hatalmi mámor következtében e területen a konszolidáció jóval tovább tartott, mint a gazdasági, a politikai életben. A természeténél fogva értelmiséggellenes Kádár János tudatosan rettegésben kívánta tartani továbbra is mind az úgynevezett régi, tehát 1945 előtti értelmiséget, mind a szocializmusban csaldott új, munkás-parasztszármazású fiatalabbakat.

Ezért függesztették fel, majd szüntették meg az Írószövetség működését. Ezért szüntették meg a régi folyóiratokat. Emiatt tanácsoltak el írókat évekre a nyilvánosságtól, s a bebörtönzöttekhez képest ők még jól jártak. Ezért jelent meg a *Népszabadságban* és az *Élet és Irodalomban* az írók híres-hírhedt tiltakozó nyilatkozata az ENSZ-hez, hogy vegye le a magyar kérdést a napirendről. 1989-ben ez már nagy téma volt a sajtóban, azóta monográfia-fejezet is készült róla. Aki ezeket nem ismeri, inkább ma is hallgasson. A hiteles történet azonban máig nem tudható. Sem az ENSZ levéltárában, sem idehaza nem található meg a sajtóközlemény alapjául szolgáló, aláírt, eredeti levél. Annyi bizonyos csak, hogy a terror légkörében gyűjtögettek aláírásokat valamilyen, alighanem enyhébb szöveghez, azzal a csábítással, hogy így az íróperekben nem lesz szigorú ítélet. Déry Tibor ekkor halálbüntetés fenyegette. A megtorló hadjárat részeként említeni szükséges még az 1958-as pártállásfoglalást a népi írók mozgalmáról. Ez egyértelművé tette, hogy nemcsak politikai, de ideológiai, irodalomszervezői tevékenységet sem engedélyeznek soha többé számukra, s másoknak sem a párton kívül.

Mindezzel egy időben sorra születtek az 1956 forradalmát elítélő, a hős kommunistákat dicsőítő írások. Furcsa módon 1990 óta némelyek arra hajlanak, hogy ezek fölött szemet hunyjanak, s azokat bírálják, akik a rendszer konszolidálódása után, s a hiteles társadalomkritikai szemléletet megőrizve tértek vissza az irodalmi életbe. Szégyenletes dolog Déry Tibor, Németh László, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor és mások klasszikussá vált irodalmi műveit ócsárolni vagy agyonhallgatni egyes taktikai lépéseik ürügyén.

Az elhallgatás alól még Nagy Gáspár életműve sem mentesülhetett. Ő kisgyerek volt még az ötvenes években, s a hivatalos nyilvánosság nyolcvanas évekbeli lapjaiban ő volt az, aki a legnyíltabban és legkövetkezetesebben állt ki 1956 igazi öröksége mellett.

Célszerű lenne, ha 1956 immár történelmivé vált örökségével előítéletek nélkül próbálna mindenki szembenézni. E forradalom és szabadságharc polifóniája segíthet annak felismerésében, hogy az irodalmi érték sem egyféle, miként az ideológiai, a politikai sem. A sokféleség nem baj, ha-

nem értékképző lehetőség. Szeretni nem kötelező, sőt olykor nem is célszerű bármiféle művészeti törekvést, de jogát a létezéshez elismerhetjük. A Magyar Írószövetség a magyar irodalom egyetemességében gondolkodik. Büszkék vagyunk minden jelentős életműre, de tiltakozunk az ellen, hogy bárki tudatlanul vagy olcsó politikai számításból leminősítse a mi szövetségünk tagjait. Türelemmel, de öntudatosan várjuk, hogy mások is eljussanak ehhez a felismeréshez.

II.

HOLNAP MÁR KÉSŐ

Föld, fű, víz

„Rút szibarita vázá” satnyultunk-e ismét, „letépve fényes nemzeti bélyegünket”, miként Berzsenyi Dániel írta ezt több mint kétszáz éve a maga korának magyarjairól? S beteljesültek-e Kölcsey és Ady rémlátomásai? S helyénvaló-e ha mindig Nyugat-Európával vetjük egybe a magunk sorsát, s ebből vonjuk le a tragikus következtetéseket?

Az Európa szó föníciai eredetű, s napnyugatot jelent, eredetileg tehát irányt, s ahhoz csatolható tájegységet. Így viszont a Föld bármely pontján létezőnk, ahhoz képest létezik nyugat, s természetesen kelet is. Miután azonban az emberiség kultúrájának, szellemi-technikai-tudományos fejlődésének a központja az első évezredben véglegesen benépesülő Európa lett, Ázsia s később a többi földrész lakosai számára Európa a Nyugatot jelentette, már nem csak földrajzi, hanem civilizációs-kulturális értelemben is. Európa kis alapterületű földrész, s voltaképpen csak történelme, szerepe indokolja Ázsiától való elkülönítését. Azonban ez a kis terület sem volt sohasem egységes sem szellemiségét, sem fejlődését tekintve. A második évezred középső évszázadaiban, a polgárosodás időszakában szembeötlően és ma is elháríthatatlannak látszóan három nagyobb régióra tagolódott. Az egyik a fejlődésben élen járó Nyugat-Európa, amely számunkra is „Nyugat”, többféle értelemben. A másik Közép-Európa, amelynek földrajzilag is részei vagyunk, bár Nyugatról nézve szinte Keleten. A földrésznek ez a területe történelmileg is középen van: a harmadik részhez, Kelet-Európához képest már szinte Nyugat. Kelet pedig már majdnem Ázsiának számított. S ne feledjük azt se, hogy a magyarság Ázsiából vándorolt Európába, nem egyedül Európa népei közül. Ady Endre szemléletesen jelenítette meg sorsunkat: komp-ország vagyunk, Kelet és Nyugat között evezgetve, de soha sehova meg nem érkezve. Közben művelt nyugatinak tartjuk magunkat, oktanul és hiteltelenül. A történelem során, Mátyás király halála óta vol-

tunk szolgája, rabszolgája Nyugatnak és Keletnek egyaránt. Néhányszor állítólag felszabadítottak minket, ám sokszor volt könnyebb szolgátságban élni. Őseinktől megörököltük az ilyenfajta sorsnak a tudását, a túlélés útjait-módjait.

A hetvenes években egyszer Kelet-Németországban járva, amely egyébként számunkra szinte Nyugatnak bizonyult, vásároltam egy történelmi atlaszt. Megdöbbenve fedeztem fel azt, amit egyébként tudnom kellett volna, de mintha mégsem ezt tanították volna nekünk: Moháctól Trianonig nem létezett önálló Magyarország. A Magyar Királyság a Habsburg Birodalom részeként jelent meg. A mi nézőpontunkból Magyarország története zajlott akkor is. Még egy példát említenék. A *Britannica Hungarica* „Európa” szócikkének terjedelmes része az *Általános történelem és művelődéstörténet* című fejezet, amely mintegy 65 normál könyvoldalnyi (1800 karakterrel számolva). Ebben elvétele inkább csak említés, felsorolás részeként szerepel Magyarország, s ezek egy része is feltehetően a magyar szerkesztőség szerény kiegészítése. Az államalapítástól Mohácsig egyetlen szó sincs rólunk, pedig nem jelentéktelen államocská voltunk. Azután hallgatás 1848-ig. A török birodalom európai jelenléte és annak hatása minimális figyelmet kap. A Finnország–Magyarország-vonaltól keletre és délre mintha csak a lengyelek és az oroszok léteztek volna. A művészetek és a tudományok szereplői közé még Petőfi vagy Bartók sem került be. Aligha vigasztalhat bennünket, hogy a reneszánsz nagy festészetéről is elfeledkeztek, de Ibsenről, Csehovról, Thomas Mannról is. Egyszóval Nyugat-Európa még ma is inkább csak önmagát tartja számon Európa részeként.

Az ezredfordulóra a helyzet még ennél is kiábrándítóbb. Európának már a saját történelme, kulturális hagyományai sem kellene. Magyarország válságban van, de számunkra ez már félezer éve ismerős állapot. Ám a mi saját külön kis magyar válságunk egy elképesztően hatalmas európai válsággal találkozhat. A Római Birodalom bukása óta nem kellett az európai történelemnek ilyen hatalmas megrázkódtatással szembenéznie, arra felkészülnie. A történelem persze soha sem ismétli változatlanul önmagát. Ne feledjük azonban, hogy a Birodalom bukása,

megsemmisülése nem söpörte el a görög–római kultúrát, s magát a latin nyelvet is megőrizte, azt mintegy ezer évig még Európa anyanyelveként használták. S ennek az ezer esztendőnek az első felében vált Európa kereszténnyé, mi magyarok is ezáltal váltunk végérvényesen európaiakká. A latin ma már, sajnos, tényleg halott nyelv, a görög–latin kultúra is félig elfeledetté vált, Homéroszt, Vergiliust sem olvasnak a polgárok, s a Bibliát is egyre kevésbé ismerik. Európa lakosainak jelentékeny része nem akar tudomást venni sem a görög–római, sem a zsidó, sem a keresztény gyökerekről, részben még ma is élő hagyományokról. Az amerikanizálódás, újabb nevén a globalizmus valamiféle groteszkül eltorzított liberalizmus szellemében mintha olvasatlanul is Madách Imre falanszterének sablonosságát tűzné ki célul. Nincs politikai diktatúra, ám a nevelődés kezdettől holtig tartó folyamata kiiktathatatlanul telítve van diktatórikus elemekkel. Az létezik csak, amit reklámoznak. S csak azt reklámozzák, amiből azonnal anyagi hasznot lehet húzni. Az átlagember csak azt ismeri meg, azt hallgatja, nézi, amit a sztárok közvetítenek. Mintha csupán öt-hat olvasni érdemes magyar író létezne. Ám ők is csak korlátozottan. Népszerű műsorokba, ahol „véletlenül” hallhat róla az átlagember, író, festőművész, a komolyzene szakembere aligha kerülhet be. Tessék megnézni a szaküzletek, a hatalmas áruházláncok könyves kínálatát: a mennyiségben keresni kell a minőséget. A magyar kultúra kimagasló értéke líránk. Klasszikusok és kortársak köteteihez alig néhány helyen lehet hozzájutni. Vajon megalapozatlan-e az a következtetés, hogy nemcsak Nyugat-Európa veszíti el önmagát, hanem mi is kezdjük elveszíteni vitathatatlan értékeinket? Németh László azt írta az 1930-as években, hogy vagy minőségi emberré, nemzetté válunk, vagy elveszünk. Ma még nagyobb igazság ez. Mert Európa csak annyit ér, amennyi a minőség benne, s mi is csak annyit fogunk érni a jövőbeli, nem tudhatjuk milyen Európában, amennyi a minőség bennünk. Ne feledjük azonban, hogy a globalizáció minőségellenes. Eddig még a technikai fejlődésben is annak bizonyult, mert a legújabb csoda-gépeket is rövid élettartamúnak tervezte, újabbak és újabbak vásárlására késztetve és buzdítva. Annak idején a mechanikus írógép egy életen át működött, javítható volt.

Ma már egy öt éves számítógép is korszerűtlennek számít. A bútort fából készült és több nemzedéket is ki tudott szolgálni. A maiaknál már egy évtized is hosszú idő.

A baj tehát nemcsak bennünk van, hanem Európában, sőt az egész emberiségben. S ezt erősítik a mi külön kis kárpát-medencei gondjaink. Ha az, ami két és félezer év Európáját jelenti, elvesz, mi sem maradhatunk meg európainak, hírvivőként, tanúként sem, mert nem vagyunk elég erősek. Mégsem tehetünk mást mi sem, mások sem, mint hogy felerősítjük önmagunkban Európa igazi szellemiségét. S ez a görög, a római, a zsidó, a keresztény eszmékből és értékekből, a reneszánszból, a felvilágosodásból táplálkozik. Ezeket torzította tragikussá a fasiszmus és a bolsevizmus, s ezeket igyekszik eltörölni a posztmodern korral beköszöntő globalizmus. Értékek és értékrend nélkül olyan az ember, olyan a társadalom, mint a tengeren a hajó kormány és iránytű híján. Az értéknek hazudott hamiságok sora téveszti meg ma a modern civilizáció deformálódott közösségeinek embereit. Ez ma Európa legfőbb baja, ez nekünk is. Hol van 1848, 1956 szellemisége? Hiszen az nemcsak percekre, napokra hatott, hanem átívelt a jövőbe. Hol van Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, Illyés és a többiek életműve, magyarsága, felelősségtudata és annak hatása? Milyen büszkék lehettünk arra 1956-ban, amit Magyarország tett! Hány nemzedék ismerhette fel például Arany János műveiben a magyar nyelv géniuszát! Bartók zenéjében az egyetemesség és a magyarság zseniális összhangját! A népművészetben a teremtető életelvet!

Európa átka a torz elveken alapuló, torz gyakorlatot folytató globalizáció. Az a szellemiség, amely megteremtette a reneszánsz kor végére, a XVII. századra már egyértelműen a közelmúltig érvényes Európa-fogalmat, a nemcsak „a fehérék közt európai” embert; hatalmas ütések között a fasiszmustól, a bolsevizmustól, ám a legsúlyosabb csapásokat az ezredfordulón szenvedte el. A mai idősebb generációk itt, Magyarországon is e nemes hagyomány körében nevelődtek fel, s hajlamosak arra, hogy elfeledjék: 2010 Európája már jelentősen mássá lett, s ennek a ténynek meghatározó szerepe van abban, hogy nálunk nem képes érvényesülni az elképzelt ideál. Úgy látszik, hogy valóban elkéstünk: egy már nem létező

Európára vágyakozunk. Kérdés azonban, hogy a hagyományos Európa-eszme és annak gyakorlata végleg a múlté-e már? József Attilát idézve: „Ha beomlanak a bányát / vázazó oszlopok, / a kincset azért a tárnák / őrzik és az lobog. / És mindig újra nyitnák / a bányászok az aknát, / amíg szívük dobog.” A mi legfőbb kincsünk a szimbolikus Európa és benne Magyarország. Mindezt „át kell vinnünk a túlsó partra”, mert ha ez nem sikerül, „létünk végleg lemerül”.

Mi a teendőnk tehát? Európát, a nagyvilágot megváltoztatni nem tudjuk, magunk azonban elindulhatunk egy helyesebb úton. S mint cseppben a tenger, bár Kelet Svájcává most sem válhatunk, bebizonyíthatjuk, hogy magyarként, emberként, európaiként egyaránt meg lehet maradni ebben az új évezredben.

Nem a lehetetlennek kell nekifeszülnünk, hanem a szükséges és lehetséges célokat kitűzve küzdeni azok megvalósításáért. Ehhez szemléletváltásra van szükség. Újra be kell látnunk, hogy az ember közösségi lény, aki beleszületik egy családba, egy anyanyelvbe, nevelődik kisebb-nagyobb közösségekben. Embernek születik persze, s mindenki testvére egymásnak. Az nevezhető véletlennek, hogy éppen magyarnak születünk vagy franciának, olykor nyelvet, országot is válthatunk, az emberek meghatározó többsége azonban elsősorban anyanyelvi kultúrájához kötődik. Mindegyik kultúrában számos érték halmozódott fel. Az állatvilág egyes fajtainak kipusztulása miatt aggódnak sokan, mások viszont azt tartanák ideálisnak, ha az egész emberiség egyetlen nyelvet beszélne, egyazon sztárért rajongana, ugyanazt a cipőmárkát használná, s egyformán nem gondolkozna.

Az egészséges, önmaga fennmaradását biztosító közösséghez szükséges, hogy ez a közösség, jelen esetben a magyarság senkit ne rekesszen ki önmagából. Se országhatárok, se ideológiai, se gazdasági különbségek ne jelenthessenek akadályt. Ennek megoldása elsősorban a politika feladata. Elengedhetetlen az is, hogy gondoljunk a jövőre: legyenek utódaink. Európa legelemibb szinten a születésszám drasztikus korlátozásával kényszerül önmaga felszámolására. Furcsa ellentmondás, hogy éppen a magasabb életszínvonal teszi szinte divattá az egykézést. Ám ha a szegénység áldozatvállalóbb és gyermeknevelésre inkább vállalkozik: mi 2010-ben

éppen eléggé szegények vagyunk ahhoz, hogy gyermekeinkkel vegyük fel a harcot egy igazabb és boldogabb Magyarországért. Ezeket az utódokat azonban fel is kell nevelni. S nemcsak étellel és itallal, hanem szép és igaz szóval. S játszani is emberhez méltó módon szükségessé tanítani őket. A magyar oktatásügyet emberemlékezet óta szidni szokás. Az elmúlt hatvan évben, elemista korom óta annyi változást, annyi reformot vagy annak nevezett szörnyűséget éltem meg magam, hogy felsorolni is sok lenne azokat. A legszörnyűsebb azonban az, ami az elmúlt másfél évtizedben történt. A bölcsődétől az egyetemi képzésig eltorzítottak mindent egy ostoba és önmagához is következetlen liberalizmus szellemében. Hol erre, hol arra a külföldi példára hivatkoztak, hol a fehér is feketének, hol a fekete is fehérnek neveztetett. A minőségelv jegyében egyre gyatrább eredmények születtek, az egyenjogúságra hivatkozva éppen a kiválóakat akadályozták az előmenetelben. A pedagógusokat egyre inkább a társadalom periferiájára sodorták. Emberietlenné és magyartalanná vált oktatásügyünk. Rendbetételéhez talán egy évtized sem elegendő, de ez a munka halaszthatatlan.

Mindezzel szorosan összefügg anyanyelvünk sorsa. A magyar nyelv mintegy háromezer éve önállóan létezik. Rengeteget változott persze, ám ha Szent István és kortársai ma közénk kerülnének, meg tudnánk érteni őket. Ennek a nyelvnek hatalmas kulturális öröksége van, s igen gazdagon, sokrétűen lehetünk képesek rajta önmagunkat kifejezni. Amit a magyarság múltjáról, elődeinkről tudunk, azt jelentős mértékben irodalmunkból ismerhettük meg. A felmérések szerint a magyarok nyelvtudása szegényes, az intenzívebb nyelvoktatás ellenére még a fiatalabb nemzedékeknel is. Ám a tendencia javulást mutat. Anyanyelvünk ismerete azonban mintha silányodna, a szép és pontos beszéd már a közélet, a média szereplőinél sem mutatkozik szükségesnek. Jó, hogy létrejött a Magyar Nyelv Múzeuma, hogy megtartottuk a magyar nyelv évét, ez azonban kevés. Folyamatosan, kormány szinten szükséges foglalkozni anyanyelvünkkel, annak művelőivel, az íróktól a tanárokon át a médiaszereplőkig.

Újra meg kell tanulnunk, meg kell hódítanunk a magyar kultúrát, anyanyelvünket, hagyományainkat, az azokból sugárzó erkölcsöt, életszemlé-

letet, magatartást. S újra meg kell hódítanunk Magyarországot mint tájat, termőföldet, életünk színterét. A globalizmusnak nemcsak szellemi ártalmai vannak, hanem természetiek is. A szellemi környezetszennyezés karöltve jár a természetivel. S végső soron mindegyik a kiölhetetlen profitéhség következménye. Magyarország önálló állam, joga és kötelessége önmagát védenie. A honfoglalás ősmondája szerint Árpád fejedelem egyik vezérét a majdani Magyarországra küldte, hogy szemlélje meg. A vezér mindent szépnak és jónak talált. Árpád visszaküldte őt egy aranyozott szerszámú paripával, amelyet Szvatopluk fejedelemnek ajándékozott, s cserébe földet, fűvet és vizet kért. Szvatopluk hálás, jövődő telepeseinek gondolta a magyarokat, azok viszont ezzel a cserével az országot vették meg. Országunk vize, földje, termése 1100 éve szolgál bennünket, hol hét bő, hol hét szűk esztendővel. Ez a rend most felborulni látszik. Bajban vagyunk, s még nem a klímaváltozások miatt. Nagypapaink még elképzelni sem tudták, hogy parlagon hagyják a földeket, hogy üresen hagyják az istállókat, hogy kivágják a szőlőtőkéket. S hogy dologtalanul múltjanak a napok, a hetek, az évek. Újra birtokba kell venni Magyarország földjét, vizét, s a megfelelő növényeket kell termesztetni. A parlagföldek, az elsivatagosodás ellen két hatékony ellenszert találhat még a laikus irodalmár is. Az egyik az erdőirtás helyett a nagyarányú erdőösztés. Ez munkaalkalmat teremtene még szakképzetlenek számára is. S húsz év múlva alighanem nagy szükség lesz e hagyományos tüzelőanyagra is. A silányabb, folyóközi földeken pedig hatalmas, sok négyzetkilométeres víztározókat kellene létesíteni. Komolyabb vízmélység esetén ezek állandó tavakká változhatnak, folyamatosan új mikroklímát teremtve, s nem mellékesen elhárítva az egyre gyakoribb árvízveszélyt, lehetővé téve az aszályos területeken az öntözést.

Vegyük birtokba azt, ami a miénk. Élünk meglévő lehetőségeinkkel. Ne a mai Nyugat-Európát bámuljuk, mert gazdasági szintjét elérni nem fogjuk, szellemiségétől pedig óvakodnunk kell. Egy régebbi Európa eszméjét őrizzuk magunkban. Ez az eszme benne élt a régebbi Magyarországon, s ott rejtőzködik a maiban is. Átala kellene és általa lehetséges újjászületnünk.

Hol és hányszor tévesztettünk utat?

*„Újra a fű közt, a
gazban, az aljban.”*

Illyés Gyula

Szellemi életünk bajban van? Mi nincs hasonló állapotban? És mi is az a szellemi élet? És mikor volt igazán jónak mondható? Csak részben költői kérdések ezek. Mindannyian tudjuk vagy sejtjük, hogy a magyarságnak ideális, de legalábbis egészségesnek mondható szellemi élete Mátyás király óta nincsen. S ez a negatív minősítés nem csupán a szellemi életre érvényes. Azt már nehezebb lenne meghatározni, hogy voltaképpen mit is nevezünk szellemi életnek. Annyi talán bizonyosan kimondható, hogy a szellemi élet legalább annyira rétegzett, mint a társadalom, de e kétfajta rétegzettség csak részben fedi egymást. Meg szoktuk különböztetni az értelmiséget és a többieket, a tömeget. Ám nyilvánvaló, hogy a szellemi élet nem az értelmiség privilégiuma, hiszen minden ember képes a gondolkodásra, ennek következtében a kreativitásra, valamint a múlt, a jelen és a jövő dimenzióiban való tájékozódásra. Ha tehát nem a diploma tesz valakit értelmiségivé, akkor kijelenthető, hogy az értelmiségi lét minden ember lehetősége. Azonban a diplomához kötött foglalkozású embertől várja el eleve a társadalom, hogy értelmiségi legyen, hogy szellemi életet éljen, s ez nemcsak a középkorban volt így, nemcsak a polgárosodás különböző korszakaiban, hanem a jelenben, a globalizáció évtizedeiben is, amikor az elit és a tömeg egyre látványosabban különül el egymástól, ugyanakkor furcsa módon az értelmiség is kettészakad, s elitre és a tömegre olvadva csupán szakemberré válik.

Ha tágabban értjük a szellemi élet fogalmát, akkor abba az adott társadalomból nagyon sokan tartoznak bele. Nemcsak az alkotó értelmiség, hanem minden, a szakmáját kiválóan végző ember. Mindenki, aki jól és okosan nevel gyermeket. Minden tanár. Minden orvos. Mindenki, aki a kifejezés Németh László-féle értelmezése szerint vállalkozó. Azaz magát az életet tekinti vállalkozásnak. Az életterv és annak mindenkori korrek-

ciója azonban már sorskérdés. Ám az egyén sorsa mindig közösségekbe ágyazottan formálódik, vagyis személyes sorsa elválaszthatatlan a családtól, majd az egyre tágabb közösségektől. Ezek közül egész életre szólóan meghatározó az anyanyelv és a hozzá kötődő kultúra közössége, amelyet politikailag az ország, szellemileg a nemzet fogalma ír le. Ezeknek a közösségeknek múltja van, azaz történelme és sorsa, amely valaminő jövőbe vezet. Sorskérdései vannak. Ez a fogalom az, amely összekapcsolja az egyén és a nemzet helyzetét, és abból következő szellemi életét. A fogalom szűkebb jelentésében tehát a szellemi élet a nemzet, a nemzetet alkotó egyének kisebb-nagyobb közösségeinek sorskérdéseivel foglalkozik. Egy nemzet számos gondja közül a legnagyobb sorskérdés természetesen a dinamikus megmaradás, nekünk azonban sok esetben a pusztá megmaradás. Az egyén is többféle közösség tagjaként szembesülhet saját sorskérdéseivel, s ezek formálják a nemzetről való gondolkodását is. Lehet például elsőgenerációs értelmiségi, tanár, kisgyermekes szülő, keresztény és munkanélküli egy kisvárosban.

Mi a baj a szellemi életünkkel, egyáltalán mi a baj velünk? E bajok részben Európa és az európai civilizáció bajai. Elsősorban alighanem a globalizáció teljességére törekvő folyamatának ellentmondásai. Mintha részben mégiscsak igaza lenne Marxnak, aki úgy gondolta, hogy a kapitalizmus végső pontján a nagymértékű tőkekoncentráció és a munkásság végső elnyomorodása következik be. Még szerencse, hogy a tétel második fele nem érvényesült idáig. A globalizáció egyelőre nem szellemi koncentrációt és kiteljesedést jelent, nem is jelentheti azt, hiszen célja a teremtő, a vállalkozó ember helyett az elfogadó, a fogyasztó ember uniformizálása. S az a döbbenetes, hogy a szakmájában teremtőnek nevezhető emberek nagy része a szakmán kívül igénytelené válik, szellemi élete a tömegkultúra szintjén marad.

E tendencia megerősödését segítette a modern társadalom- és emberkép válságára magyarázatot kereső posztmodern ideológia és kultúra, és annak nálunk a szellemi életben többé-kevésbé diktatórikus színrelépése. Az ideológia megkérdőjelezett minden addigi állítást, axiomatikusnak gondolt igazságot, beleértve az emberiség eddigi és főként további sorsá-

nak lehetséges célelvűségét is. Mindinkább különvált a társadalom és az elvileg benne élő személyiség. A művészetekben olyan kifejezési formák kezdtek elterjedni, amelyek az addigi befogadói elit többségének is idegeinek maradtak.

Mindezt fokozták ebben az európai régióban a kései szocialista és a posztiszocialista korszak sajátosságai, kártevésai. Nem lehet említetlenül hagyni azt sem, hogy Európa-szerte a keresztény szellemiség is visszaszorult, nálunk előbb a bolsevik politikának, majd a posztmodernnek és a globalizációnak köszönhetően. Mindennek a legfontosabb következménye az, hogy eltűntek, visszaszorultak a társadalmi jövőképek, s amelyek mégis megfogalmazódnak, azok sokszor hamisak. Aki szellemi életet él, az gondol a jövőre. A sajátjára, a nemzetére, az emberiségére. A globalizáció fogyasztó embere inkább csak a mának él. S mint önmegvalósításra buzdított személyiséget, egyre kevésbé köti a társadalmi emberre jellemző erkölcsi felelősségtudat. S akár az elithez, akár a tömeghez tartozik, mind kevésbé óhajt utódokat felnevelni. Európa nemcsak szellemiségében, hanem lélekszámában is fogyatkozik. S mi a fogyatkozásban járunk az élen.

Az általános gondok mellett a magyarság sorsának milyen sajátosságai nehezítik még jobban a mi helyzetünket? Elsősorban a nemzeti függetlenség sok évszázados hiánya, ebből is következően a Nyugat-Európához képest felemás társadalmi fejlődés, amely együtt járt az igazi demokrácia kialakulatlanságával. E helyzet felszámolására történtek jelentős kísérletek, de hosszabb távon ezek mind kudarcot vallottak. Mintha most is ezzel a mély kudarc tudattal kellene szembesülnünk. Nemzeti függetlenség nélkül többnyire az igazi szellemi függetlenség is hiányzott. Egy területen tudott meglehetősen hatékonysággal megmutatkozni: az anyanyelvben és irodalmában. Ezért volt szellemi életünk évszázadokon át, egészen a közelmúltig irodalomközpontú. Sőt, a nemzeti érdekű politika is. A XIX. század legjelentősebb politikusai, kevés kivétellel még írók vagy azok is: Kölcsey Ferenc, Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Deák Ferenc.

Nemzeti sorsunk tragikus gyökereit szoktuk keresni Mohácsnál, a kiegyezésnél, Trianonnál. Hozzá kell tennünk második világháborús sze-

repünket, s annak következményeként nem annyira a párizsi békeszerződést, hanem Jaltát és 1948-at, a fordulat évét. A nemzeti függetlenség látszata rosszabb hatású, mint a dualizmus, amelyben voltak közös, tehát nem Budapestről irányított ügyek, vagy mint az egyértelműen megszállt ország helyzete. Ugyanakkor 1948-tól négy évtizeden át, ha nem is egyforma módon, de egy irreális, elvileg sem elérhető távlat volt a kitűzött politikai cél. S bár a politika mást hirdetett, igazából az volt a célja, hogy az emberek ne tájékozódjanak, ne kérdezzenek, ne gondolkozzanak, ne önállósodjanak, hanem higgyenek abban, hogy egyetlenegy üdvözítő igazság létezik. S mindvégig igyekeztek lebontani a polgári társadalomban kikristályosodott közösségi formákat. A szocialista tudat formálására hivatkozva jóvátehetetlen károkat okoztak a családtól a nemzetig a közösségekben. Éppen a közösségi eszméket hirdetve verték szét nagymértékben a közösségi, s hangsúlyosan a nemzeti tudatot, amelyet – még a nyolcvanas években is – előszeretettel azonosítottak a nacionalizmus veszélyével.

Trianon tragédiája egyértelmű volt a magyarság számára. A szocializmusé nem az. S az 1990 utáni jelenkoré sem, egyelőre legalábbis. Trianon lezárt valamit, utólag látható be, hogy végérvényesebben és egyértelműbben, mint Mohács. S amit lezárt, az jobb volt, mint ami utána következett. Az ilyen helyzetre, bármiféleképpen is gondolkozik az ember, keresi a megoldást. A bolsevik diktatúra után, a hatvanas évek második felétől a hazai szocializmusban volt jó is meg rossz is. A mai magyarság egyre kisebb részének van tapasztalata az 1945 utáni korszak első két évtizedéről, inkább csak a konszolidálódott Kádár-korra emlékeznek, amelyet a régi római bölcsesség irányított, a „panem et circenses” elve. Csak amikor már fogatkozott a kenyér, És egyre kényszeredettebb mulatsággá változott a cirkusz, akkor kezdett morgolódni a tömeg. S akkortól kereste az egyetlen párt a hatalomátmentés módjait.

A bolsevik diktatúra abban kapcsolódott a megelőző korszakokhoz, hogy továbbra is nagyon fontos volt az irodalom, mert az agitáció, az átnevelés egyik eszközeként tekintették. Az igazi társadalomkritikát azonban soha nem viselték el, s ezért a hetvenes évektől kezdve egyre több teret ad-

tak a politikailag semlegesnek gondolt, a közéleti szerepet elhárító íróknak és műveiknek, s általában egyre kevesebb szó esett az irodalomról, amelyet az ötvenes években még forradalmi – vagy ellenforradalmi – erőnek gondoltak. Azonban nem csupán politikai okokból változott az irodalom helyzete, hanem azért is – és ez mindenképpen pozitív fejlemény –, mert más művészeti és tudományágak jelentősen fejlődtek, gazdagodtak. Egyre több pólusává válhatott így még a korlátozott szellemi élet is. Gondoljunk például a filozófia, a történettudomány, a szociológia, a közgazdaságtan, a filmművészet hatvanas évektől zajló történetére. A nemzeti sorskérdéseket legközvetlenebbül és leghatékonyabban továbbra is az irodalom vetette fel (Illyés Gyula, Nagy László, Sütő András, Csoóri Sándor és mások), de csatlakozott hozzá az ugyancsak folytonosan cenzúrázott filmművészet, s szakmai eszközeivel több társadalomtudomány.

Tragikus a jelenkor is? Miért lehet ma is föltenni a kérdést: hol és hogyan tévesztettünk utat? Hiszen néhány elemien fontos dolog teljesült. Valódi többpártrendszer van. Kivonultak a szovjet csapatok. Tagjai lettünk a NATO-nak, az Európai Uniónak. A keretek tehát nem rosszak. Ám sokasodnak a kudarcok. Évről évre szegényedünk, s egyre hátrébb sorolódunk a rangsorokban. Az életútját tervező húszéves nemzedék egyre inkább más országokban képzei el boldogulását. A diplomások között is egyre több a munkanélküli, a pályakezdők sem kivételek. A kapitalizmus hozzánk újabb vadkapitalizmusként tért vissza, de egy olyan világtörténelmi korszakban, amelyben a fő zsákmány már nem a mi újjgazdagjainké, hanem a globális világ rafinált technikájú nagytigriseié. Gyarmatosodik Magyarország. A hetvenes években komoly emberek ábrándoztak arról, s nem először, hogy Magyarország kelet Svájca lehet. Nehezen volt hihető. 1990 táján viszont a magyarság többsége álmodozott valami hasonlóról, de legalább ausztriai életkörülményekről. Ebből csak nagyon kevesen részesedtek. Mégsem a rendszer összeomlására van szükség. Nem a rendszert kell megváltoztatni. Másfajta kormánypolitika kell. Amelyben érvényesül a nemzeti érdek és a szociális segítségnyújtás. Az igazságosság és a felelősségtudat. Újabban elterjedt a sajtóban egy ravasz sugallat: minden politika hazug, rossz, becsap benneteket, ne is foglalkozzatok tehát po-

litikával, közélettel, zárkóztatok be házaitokba. Ne is reméljeteK semmi változást, annál, ami van, úgysem lehetne jobb. Ez hazugság. A kétségbeesés is eljuttathat ilyen következtetéshez valakit, de ennek a közlésnek nem ez a célja, hanem a semlegesítés. A politikától való eltanácsolás volt egyébként a kései Kádár-kornak is egyik sajátossága. A politikai élet nélkülözhetetlen. Létezik tisztességes politika. Sajnos kevés a tehetséges és hiteles politikusunk. Úgy látszik, nem csak a demokráciát kell nemzedékeken keresztül tanulni, hanem a politikusi szakmát is. Az is kérdéses, hogy a politikus pártkatona legyen-e vagy értelmiségi. Úgy gondolom, csak az lehet érvényes politikus, aki egyesíteni képes az értelmiségi és a pártszempontokat. Aki maga is részese a szellemi életnek. Aki nemcsak a holnapra gondol meg a következő választásra, hanem a magyarságra is.

Rossz kormánypolitika mellett is lehetséges élénk és előremutató szellemi élet. Ma ez valóban nincsen így. Ennek egyik okorozata történelmi determináltságunkban keresendő. Egy másik az ezredforduló világméretű tendenciáiban. Egy harmadik 1990 utáni bukdácsolásainkban. S magának szellemi életünknek a széthasadságában. Volt ilyen már sokszor. Arra is vannak példák, hogy a haladás és a maradás erői ütköztek meg egymással, arra is, hogy haladás hívei szakadtak szét szembenálló táborokra. Sajnálatosan ez következett be már 1989-ben, s ez rögzült az első szabad választáson. Szellemi csoportok szembenállása lehet ideológiai, politikai, gazdaságsszemléleti vagy más természetű, de értelmiségi szinten ezeknek nem volna szabad gyűlöletté torzulnia. Érvetni kellene, s nem indulatokat kifejezni, olykor rágalmazni. Megtalálni a közös érdekeket, s azokban egyetértetni. Volt már hasonlóan torz szembenállás például a harmincas években: a népi-urbánus csoportoké, de akkor ezek közül egyik sem volt hatalmi helyzetben, tehát az ellentét következményei csak korlátozott társadalmi hatásúak lehettek. Ne áltassuk magunkat: egyik csoport sem formálhatta a korabeli politikát. 1945 és 1948 között ez átmenetileg egy kissé megváltozott, 1948-ban a bolsevik diktatúra azonban lezárta ezt a vitát: akkor úgy tűnt, hogy végérvényesen. Egészen másként alakult minden 1990-ben. Két nagy pártként az MDF és az SZDSZ került szembe egymással, s e mögött ott volt a régi népi-urbánus szembenállás is. Ma már egyik sem nagy

párt, az MDF-et elhagyták a népiek, nincs már érdemben közük az eredeti programhoz. Az SZDSZ viszont kis pártként is meghatározó politikai erő, amely a totális piacgazdaság híve, s már kevésbé ideologikusan, inkább pragmatikusan politizál.

Bár sokféle liberalizmus van, egy igazán liberális pártnak nem csupán a gazdasági, hanem a politikai s a szellemi életben is a XXI. századhoz méltó szabad verseny hívének kellene vallania magát, s a számtalanszor meghirdetett tolerancia elvét, a másság védelmét akkor is jó volna érvényesítenie, ha vélt és valós ellenfeleiről van szó. Mert nem a dzsungelben élünk, hanem egy védelemre szoruló társadalomban.

Minderre persze azt mondhatja egy párt, hogy ő a tolerancia legfőbb őre. Tegyük fel, hogy így van. De miként vélekedjünk akkor azokról, akik liberálisnak mondják magukat, egy ilyen párt holdudvarához tartoznak, s nem így cselekszenek közéleti megnyilatkozásaikban, cselekvéseikben, hanem az egyetlen igazság birtokosainak vélik magukat. S országos támogatottságukhoz képest sokszoros politikai erőt, s a szellemi életben ennek megfelelő súlyt mondhatnak a magukénak.

Irodalomtörténész vagyok, az irodalmi életből hozom példáimat, bár hozhatnám az oktatásügyből is, amelyet ugyancsak sikerült félhalottá reformálni. A posztmodern felfogás korántsem azonos a liberalizmussal, nálunk mégis számos szállal kapcsolódnak egymáshoz, bár híveik olykor talán észre sem veszik ezt. A szocializmus jogos bírálatának egyik torz következménye az, hogy sokan hajlamosak az irodalom közösségi feladatvállalását, társadalmi kérdések, nemzeti sorsproblémák iránti érdeklődését, a lehetséges olvasók iránti művészi figyelmét korszerűtlen és fölösleges tehernek, s az ilyen műveket és alkotókat konzervatívnak, folytathatatlanak minősíteni. A Trianon előtti időkig ritkán mennek vissza az átminősítéssel, de attól kezdve egyre könnyörtelenebbek. A leszajnálás, az elítélés, a vádaskodás, olykor a tényeket meghamisító rágalmazás sem idegen azoktól, akik például Illyés Gyulát próbálják kiiktatni a nemzeti hagyományból, akik elfelejtik Déry Tibort, akik elhallgatják Németh Lászlót, Vas Istvánt, Nagy Lászlót, s akik igyekeznek eleve kiiktatni a művészek köréből azokat, akik valamiképpen kapcsolódnak hozzájuk. Egy társművészeti példát is

említve: a most lezárult Kodály-év szinte észrevehetetlen volt. A Kodály-módszer éppen nálunk haldoklik, egyre kevesebben tudnak énekelni. A legrangosabb fővárosi zeneboltban karácsony előtt kéttucatnyi CD-lemez se volt Kodály műveiből, s nem azért, mert elkapkodták azokat, hanem azért, mert piacra se kerültek ilyenek.

A Magyar Írószövetség nem politikai, hanem szakmai érdekvédelmi szervezet, amely nem vizsgálja tagjainak sem ideológiai-politikai, sem esztétikai nézeteit. E nézetek egyébként, s ez sejthető, tudható, leképezik a mai magyar társadalom teljes színképét, bár a statisztikai arányok talán attól eltérő képet mutatnának. Egyáltalán nem baj az, ha egy országban több írószövetség létezik. De az már nem egészséges, ha látványos ürügyet keresve úgy lépnek ki százvalahányan 2004-ben a Magyar Írószövetségből, hogy közben ezt a testületet és akkori elnökét antiszemitizmussal vádolják, ahelyett, hogy azt mondanák: a Szépirók Társaságában jobban fogom érezni magam, s jobban is tudok majd érvényesülni. Valóban: a sajtó egy része elterjesztette, és ma is terjeszti, hogy a jelentős írók már mind annak a szervezetnek a tagjai. Közhellyé vált, részben a támogatott német kiadást és a fogadtatást idézve, hogy a legjelentősebb magyar írók: Kertész Imre, Nádas Péter és Esterházy Péter. Jelentősek, valóban, ám hogy egy korban kik a legjelentősebbek, azt a díjaktól és a kritikáktól függetlenül mindig egy későbbi utókor véglegesíti. De határozottan ki kell jelenteni, hogy ennek a lesajnált írószövetségnek a közelmúltban elhunyt Bella István, Domokos Mátyás, Határ Győző, Lázár Ervin, Sütő András, Nagy Gáspár életművét is megidézve közel negyven Kossuth-, Széchenyi-díjas és babérkoszorús tagja van, köztük olyanok, mint Juhász Ferenc, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor, Ágh István, Kányádi Sándor, Rába György, Hubay Miklós, Jókai Anna, Lator László, Szilágyi István, Tözsér Árpád. Elvileg nemcsak Nádas és Esterházy, hanem például Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Szilágyi István is kaphatna Nobel-díjat. Amiként kaphatott volna Szabó Magda is, aki kétszer lépett ki a Magyar Írószövetségből. Nem lenne egészségesebb minden értéket tudomásul venni?

Vannak írók, akik nem óhajtanak részt venni a közéletben. Senki sem kényszeríti őket erre. Nem óhajtanak sorskérdésekkel foglalkozni. Nem

baj. Kigúnyolják azokat, akik mégis ezt teszik. Ez már nem szép dolog. Lehetne nyugodtabban is szemlélni a másfajta írókat, s nem vitatni el tőlük sem az időszerűséget, sem a tehetséget. Babits Mihály állítólagos elefánt-csonttornyából, amely inkább szellemi őrhely volt, kijelentette, hogy „vétkek közt cinkos, aki néma”. Feltéve persze, hogy tudja a néma, hogy vétkek közt él. S ezt a gondolatot folytatta Illyés Gyula azzal, hogy „növeli, ki elfödi a bajt”. Feltéve, ha tudja, hogy baj van. A szellemi élettől azonban azt várná el az állampolgár, hogy mindig le tudja írni az ország állapotát, s legalább nevezze meg hitelesen a bajt, még ha a pontos gyógyírt nem is tudja rá. De jövőképet lehet sugalmazni. S határozottan ki kell állni amellett, hogy a jogos nemzeti öntudat és érdekérvényesítés nélkülözhetetlen. Ez iránt érzéketlennek lenni helytelen, ezt kinevetni otrombaság, ezt a magyarkodással azonosítani csúsztatás.

Mit tegyünk? Mit tehetünk? Miként lehetne jobb Magyarországnak? Ma is szellemi honvédelemre van szükség a különböző nemzeti, szociális és szakmai érdekek érvényesítéséért. Őrizni kell határon belül és túl a magyarságot mind lélekszámában, mind nyelvében és kultúrájában. Ehhez nem kapkodó, hanem józan és nemzeti érdekeket érvényesítő reformpolitika szükséges, amelyet a szellemi élet segíthet megformálni, de végrehajtani csak kormány képes. Jó tendencia a civil szervezetek, a szakszervezetek, a kisközösségek megerősödése, érdekérvényesítési szándéka. A polgári társadalomnak ez a lényegéhez tartozik. Nagyon nagy szükség lenne az anyanyelv stratégiai szintű védelmére és ápolására, mert a globalizáció ezt is fenyegeti. A nemzeti közösséghez tartozás legelemibb formálója éppen maga az anyanyelv. Egészséges és jól képzett, művelt nemzedékek majd boldogabb országban élhetnek. Az ország lakosságának nagy része szegény. Nagy erő lehet a szegénység szolidaritása, abból támadó cselekvőkészsége.

A bölcsék követ egyikünk sem birtokolhatja. A jó szellemi élet eredménye éppen a sok kis bölcsesség összegződése lehetne.

Kétféle irodalmi kultúra?

Már nyolc-tíz éves koromban lelkes olvasó voltam, s 1956-ban, első gimnazistaként váltam a kortárs irodalomnak is egyre szenvedélyesebb hívévé, van tehát némi tapasztalatom. S minél több lett belőle, annál természetesebbnek tartottam, hogy az én megszakítás nélkül formálódó egyéni ízlésem, rokonszenvem nem lehet egyedüli mérce: minden irodalmi értéket számon kell tartanom. Tanúja lehettem annak is, hogy a diktatúrák irodalmpolitikájára jellemző az erős válogatás, s nemcsak a kortársak, hanem a klasszikusok között is. A Rákosi-kor után 1960-ban már az is eredménynek számított, hogy Ady mellett egy olyan érettségi tétel is lehetett, amelynek A Nyugat költői volt a címe. Szerencsésen ezt húztam. De még egy jó évtizeddel később sem tudta számos egyetemi hallgatóm elolvasni Babits *Halálfiái* című regényét, mert még a megyei könyvtárakban sem volt mindenhol fellelhető.

A radikális válogatásnak, szembefordulásnak egyetlen elfogadható formája az, amikor egy színre lépő új irodalmi irányzat utasít el vagy akár tagad meg számos addigi értéket. Ilyenként tartjuk számon például az induló *Nyugatot*, ám a közhiedelemmel ellentétben e lap szerkesztői és kritikusi korántsem voltak eleve ellenségesek a korszak konzervatív íróival szemben. (De előfordult az is, hogy a *Holnap* antológiáról szigorú bírálatot közöltek.) Egy irodalmi forradalom időszakában valóban lehetséges kétféle irodalmi kultúra, történelmi távlatban azonban mindkettőnek az értékei megmaradnak. Egy időben keletkeztek például a nyugatos Ady, Babits, az avantgárd Kassák bizonyos művei, de érték szempontjából nem cáfolták egymást. S bizony a századforduló konzervatív írói sem csak selejtet írtak ezekben az években. Ekkor tehát háromféle tendencia létezett, de a legjobb művek végül is egyetlen irodalmi kultúrában kerültek egymás mellé.

De térjünk vissza a közelmúltba és a jelenbe. A huszadik század utolsó két évtizedében lépett színre a posztmodern világszemlélet és az azon alapuló irodalom-felfogás. Teoretikusai igen hamar kijelentették, hogy minden, ami tőlük különbözik: érvénytelen, következőképpen értéktelen is. E felfogás hatását erősítette, hogy egy világméretű tendenciáról volt szó, de még inkább az, hogy felbomlott az európai szocialista tábor, megszűnt az a rendszer, amely a legkövetkezetesebben hirdette még a hetvenes években is, hogy megvalósítja a tökéletes társadalmat. Ekkorra sztálinista gyökereitől nagyjából már megszabadult a hivatalos irodalomértelmezés, de még mindig csak a közéleti elkötelezettségű műveket tartotta igazán dicséretesnek. Csak a nyolcvanas években jutottak el ahhoz a felismeréshez, hogy számukra a depolitizált irodalom a leghasznosabb, mert nem kritizálja őket. Nem esztétikai, hanem politikai okból vált lehetővé tehát az újhordas és a posztmodern szerzők támogatása. A nyolcvanas évekre az olvasáskultúra módosulása kapcsán is érdemes figyelni. Ekkorra vált világossá, hogy a televíziózás rohamos fejlődése, a kultúra, a szórakozás piacosodása egyre inkább háttérbe szorítja a szépirodalmat. A neoavantgárd és a posztmodern művek olvasási és értelmezési nehézségei viszont a kortárs irodalom híveinek táborát is megosztották. Ezt értelmezték úgy a posztmodern egyes tudósai és publicistái, hogy lám, ami nem posztmodern, az ókonzervatív, s kezdtek felfedezni a hasonlóságot a századelővel, amikor az egyre inkább epigonná süllyedő népnemzeti irányzatot felváltotta a modernség forradalma. S persze őket, Adyékát sem értették meg a konzervatívok.

Mint minden új irányzat, a posztmodern is az őt közvetlenül megelőző évtizedek irodalmát szemlélte a legkritikusabban. Az 1945 előtti évtizedekből Kosztolányi Dezső, s inkább a prózaíró lett a legfontosabb mester, a század második feléből pedig Ottlik Géza és Mészöly Miklós. Az intertextualitás bűvös eszközével egyébként bárkit meg lehetett idézni, szeretettel és ironiával, de gúnnal is. A legkedvesebbek mégis azok voltak, akiknek legalább egy-két írásában az új szemlélet előzményeit lehetett felfedezni. S bár egy kis jóakarattal szinte minden jelentősebb alkotónál fellelhető a kételkedés, a kiábrándultság, a szkepszis a világ és a lét birtokbavételét,

elrendezhetőségét illetően, mégis nagyon erőteljessé vált a mesterek körének leszűkítése. Vannak olyan írók, akiket érthetetlenül, de szinte teljesen el kívántak felejtetni, mint például Déry Tibort, aki pedig a posztmodern magyar prózának kihagyhatatlan előkészítője szemléleti és poétikai szempontból is, vagy Kálnoky Lászlót, Vas Istvánt, akik a lírai nyelvnek az ötvenes évek újtásai után is egyéni és hatásos változatait teremtették meg.

S vannak olyan írók is, akikről nem hallgatnak, de meg-megújuló lendülettel és elszántsággal próbálják a köztudatba bevésni, hogy nemcsak jelentéktelenek, de gyanús jelleműek is. Ha ilyesmire gondolnak, akkor elsőként mindig Németh László és Illyés Gyula válik áldozattá. Két olyan alkotó tehát, akikről már a harmincas években tudni lehetett, hogy a korszakban a legjelentősebbek közé tartoznak, s akiknek munkásságával e nemzedékből alighanem csak Szabó Lőrincé, József Attiláé, Déry Tiboré és Márai Sándoré vetekszik. A posztmodern elkötelezett híveihez sietve csatlakoztak olyanok is, akik felidézve a régi népi-urbánus vitát, elérkezettnek látták az időt, hogy az állítólagos liberális pártatlanság szellemében végleg kiiktassák szellemi-irodalmi hagyományaink közül a népi írók mozgalmát, s főként két legfontosabb alkotóját.

Miért e kitüntetetten negatív figyelem? Miért akarják kitörölni a magyar irodalmi köztudatból e két író? Módszertanilag ugyanazért, amiért a bolsevik diktatúra is támadta őket: másként gondolkodtak. De a diktátorok tudták, hogy az irodalom fontos dolog, s tisztában voltak azzal, hogy Németh és Illyés a korszak legjelentősebb s legnagyobb hatású alkotói közé tartoznak. E két íróval most is az a baj, hogy „másként gondolkoznak”, mint bírálóik, akik viszont az esztétikai teljesítményt is kétségbe vonják, hirdetvén, hogy teljesen felesleges olvasni e szerzőket. Nem szakmai fórumokon igen gyakoriak az eszmefuttatások arról, hogy miért nincs rájuk szükség. S axiómaként jelentenek ki olyan dolgokat is, amelyeknek csipetnyi igazságtartalma sincsen.

Mutatóba idéznék a két író centenáriuma alkalmából készült Tamás Gáspár Miklós cikkekből, amelyek egyaránt a Népszabadságban jelentek meg. Szerinte „Németh László könyveit nem olvassák, színműveit nem játsszák, eszméit betemette az idő. Németh László mégis velünk marad,

valamilyen nehezen megmagyarázható értelemben halhatatlan. Külföldi aligha értené meg, miért is tartozik annyira hozzánk, hiszen egyetlen eleven hagyományunknak se része, az életmű pedig romlékony, jobbára elavult (...) szinte semmit nem vett észre abból, ami a huszadik századból fontosnak bizonyult (...) Vallás és filozófia iránt nem volt érzéke (...) politikában sűrűn tévedett, tanítványai nem voltak. És mégis.” E közlés sor tárgyi állításaiból annyi igaz, hogy az író színműveit nem játsszák. A szerző ideológiai vágyálmait vetíti Németh Lászlóra, aki nélkül a huszadik század eszmetörténete és irodalma is csonka lenne, s akit ma is olvasnak, akiről monográfiák, sőt szakdolgozatok születnek. Akinek a kor lehetőségeihez képest messzemenően sikerült megvalósítania pályakezdésének elképzelését, hogy a magyar szellemi örök organizátorává váljon. Vagyis halhatatlansága nem irracionális, hanem tényszerűen magyarázható.

Egy évvel később, 2002-ben, Illyésről megengedőbb centenáriumi elmélkedés született. Szerzőjük elismerte, hogy a *Puszták népe* és a *Petőfi* jó mű. Egyéként a bolsevikok is rendszeresen ezeket emelték ki pozitív példaként, s állították ellentétbe a későbbi alkotásokkal. Igaz, ők az 1945 előtti költészetet is elismerték. A mai bíráló szerint Illyés költészete elavult, s a „rémes Bartók vers” (sic!), „a borzasztó *Fáklyaláng* és a többi kurzusmunka” a jellemző. Indoklás nincs, mindent az egyéni ízlés és ellenszenv határoz meg. Pedig illene legalább az irodalmi köztudatba mélyen beépült *Bartók* ürügyén valamennyit érvelni is. Az említett dráma korántsem volt „kurzusmunka”, a történelmi érzék teljes hiányát jelzi az ilyen állítás. Egyébként is nehéz volna az életműben ilyen szépirodalmi alkotásokat találni. Az esztétikai becsmélés, lám, átcsap jellembelire, s ez teljesedik ki: „A lázadó Illyés azonban mindig, de különösen 1945 után a hatalom embere volt, nem kompromisszumot kötött a hatalommal, hanem maga (is) volt a hatalom. (...) Nem sokat számít ez már. Vacsorák Aczél Györggyel? Hát istenem.” A kijelentés azt állítja, hogy Illyés a bolsevik hatalom embere volt. Ez nem igaz. Illyés íróként, szellemi emberként volt hatalom, s ezért számolt vele a politika. S az író, mint közéleti ember arra törekedett, élve ezzel a hatalmával, hogy a mindenkori politikát megpróbálja befolyásolni: törekedjenek arra, hogy a magyarság alapvető gondjai csökkenjenek.

Az elutasítás példáit, a „leleplezéseket” sajnos hosszan lehetne sorolni. Olyan jellemző eseteket is, hogy ha mégis megjelenik e szerzőknek egy könyve, a könyvterjesztés nemigen mutat érdeklődést iránta. Még az antikváriumok is ódzkodnak felvásárolni az eladásra kínált példányokat, hiszen „nem kurrens” szerzőkről van szó. Pedig egyelőre még, elvileg középiskolai tananyag, bölcsészkar vizsgaanyag Németh László és Illyés Gyula.

Az irodalmi korváltások szükségszerűek. Az utókor mindig újraértékeli az elődöket. Ám a klasszikus értékek indokolatlan leminősítése, sőt az író rágalmozása méltatlanság. Az igazi klasszikusok műveiben mindig található időszerűség, tehát korszerűség. Nem olvassák őket? Amit nem ismerhetnek meg az emberekkel, azt nem is szerethetik. Ám nemcsak a szűk szakmai közönséghez szóló s a társadalmi-közösségi érdeklődést elutasító irodalomtudomány, s nemcsak az ezzel rokonszenvező, s a nemzeti jelleget és érdeket rendre nacionalizmusnak, populizmusnak bélyegző publicisztika a vétkes, hanem a globalizmus is, amelynek célja a néptömegek tudatos hülyítése. Hiszen a minőség elve helyett azt a gazdagodást eszményíti, amelynek célja a fogyasztó ember. Az ilyen nem művelődni akar, csak szórakozni. Móriczot parafrázálva: arra szólítják fel, hogy hagyja a politikát, de ne is építkezzen.

Németh László egyik legfontosabb üzenete az utókornak az, hogy az élet szellemi értelemben vett vállalkozás. Illyés pedig azt írta „rémes” Bartók-versében, hogy „növeli, ki elfödi a bajt”. Egy másikat pedig azzal kezdett el, hogy „Az öngyilkosságot halasszuk ma is el”, s azzal fejezett be, hogy „A legnagyobb bátorság a remény.” Mindez konzervativizmus lenne? Ennyi konzervativizmus nélkül már nem létezne az emberiség. Ha Németh Lászlót, Illyés Gyulát és a hozzájuk hasonló alkotókat kiiktatjuk a magyar kultúrából, akkor egy falanszter rabszolgái leszünk. A piacnak ugyanis egy idő után a „posztmodern” és a „poszt-posztmodern” művekre sem lesz szüksége. A kétféle irodalmi kultúra helyét egy hozzájuk méltatlan harmadik foglalhatja el.

„Minden Egész eltörött”?

Három igényes kiállítású és tekintélyes terjedelmű kötetben jelent meg 2007-ben *A magyar irodalom története* című munka, amelynek főszerkesztője Szegedy-Maszák Mihály akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár. Tájékoztatásul megtudhatjuk azt is, hogy „A projekt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával valósult meg. A kötet kiadását a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.” A támogatási összegekről elképesztően magas számadatok terjedtek el a közbeszédben. Több mint negyven éve jelent meg magyar irodalom egészét részletezően, szaktudományos igényességgel áttekintő kiadvány az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájaként. Ez azonnal egyetemi tankönyvvé vált, s erre hasonlóan használható mű mostanáig nem készült. A diákok körében a borítók színe miatt kezdettől fogva spenótnak becézett hat kötet akkor hézagpótlónak bizonyult, de kétségtelen tény, hogy már a nyolcvanas években megérett az idő arra, hogy készüljön egy korszerűbb, s valamivel talán szerényebb terjedelmű kézikönyv.

A korszerűség a kiindulópontja Szegedy-Maszák Mihály előszavának is az első kötet élén. Szerinte a hajdani mű szerzői „kevésbé próbálták érvényesíteni a nemzetközi irodalomtudomány korabeli szempontjait”. Lényegében igaz lehetne ez, ám nem volna szabad elfeledni, hogy a marxizmus változatai is jelen voltak a kor nemzetközi szakmai életében, többek közt Lukács György révén. S az is tudható, hogy Lukácsnak, majd másoknak is küzdeniük kellett azért, hogy az ortodox marxista felfogást egy nyitottabb, befogadóbb válthassa fel. Igazolja ezt például az új mű harmadik kötetében az a fejezet, amely a strukturalizmus 1970 körüli hazai helyzetével, elnyomásával foglalkozik (Bezeczky Gábor). Az eseménytörténetre az idősebbek emlékezhetnek is. Enyhén szólva történelmietlen azonban, ha az 1945 utáni fél évszázad kapcsán tudománytörténeti szempontból

Hankiss Elemér fontosnak bizonyul, Lukács György viszont nem, pedig az ő nézetei és azok fogadattástörténete nemcsak bennünket foglalkoztatott. Az irodalomtörténet-írást, a kritikát, de az irodalmat sem lehetne nélküle tárgyalni. Ugyancsak hiányzik a sokáig szigorúan elítélt egzisztencializmus, amelynek gondolkodásmódját, irodalomszemléletét Németh G. Béla nagy hatással emelte át műelemzéseibe a hatvanas évek második felében. Ma már nincsenek egypártrendszerbeli tiltások: minden szemlélet megjelenhetne ebben a kézikönyvben.

A korszerűség mellett a másik fő célkiűzés szerint a fejezetek „az irodalmat a művelődés tágabb összefüggésrendszerébe illesztik”. Csak helyeselni lehet ezt a törekvést, amely legkövetkezetesebben, példászerűen a Szegedy-Maszácz Mihály által írtakban bontakozik ki. Ne legyünk azonban igazságtalanok: a magyar irodalomtörténet-írásban nem valami radikálisan új felismerésről van szó. A maga kezdetlegesebb módján a régi kézikönyv is foglalkozott minden nagyobb korszak kapcsán összefoglalóan, de egyes fejezetekben is a társművészetekkel, a korszak szellemi és irodalmi életével, s azzal is, ami most meglehetősen háttérbe szorult: a történelem menetével. És ez a szemlélet nagyon régóta, s persze „középiskolás fokon” ott volt az irodalomtankönyvekben, a zenei, a képzőművészeti oktatásban. Az új kézikönyv viszont összefoglaló módon semmivel sem foglalkozik. Amit viszonylag újkeletűen kultúratudománynak neveznek, az a tudomány szintjén polihisztorokat igényelne, s ezt az egyén a mai korban megközelíteni sem képes. A tudományos ismeretterjesztésben viszont, s szerintem egy kézikönyvnek ezt is célul kell kitűznie: áttekintéssel, összefoglaló, eleminek tetsző ismereteket is átadó tárgyalással lehet eredményt elérni. Ennek hiánya – például egy átlagos tájékozottságú bölcsészhallgató, vagy akár középiskolai tanár számára – alig használhatóvá, alig feldolgozhatóvá teszi egy-egy tanulmány utalásait.

Bármelyik fejezetét kezdem el olvasni e három kötetnek, tapasztalom a felkészültséget, az igényességet, sok esetben az újszerű megközelítés szellemi izgalmát. Mégis, mindig valami elementáris hiányérzet marad bennem, mert soha nem feledhetem el, hogy az adott fejezet egy iroda-

lomtörténeti kézikönyvben szerepel, s bár irodalomtörténeti tanulmány, nem kézikönyvbe való. A színvonalas elemzések egymásutánjából nem születik áttekintő-összefoglaló mű.

Kifogásaimat, amelyekkel egyúttal jellemzem is e munkát, főként a 3. kötetből vett példák sorával próbálom szemléltetni. A tájékozódásban a *Személynévmutató* és a *Címmutató* is segített, bár ezek is tökéletlenek. Olykor téves a megadott oldalszám, de nagyobb baj, hogy nagyon sok, a szövegekben fellelhető adat hiányzik belőlük. A kötetekben minden fejezet mellett szerepel egy évszám és egy mű címe. Ez azt sugallja, hogy így kiemelődnek a legjelentősebb alkotások. Pedig nem kevés a hiány. Mindjárt az 1920-as évszám is vitathatóvá válik, mert kimarad, igaz esztétikai és nem eszmetörténeti indoklással Szabó Dezső regénye, *Az elsodort falu*, amely 1919 májusában jelent meg, s hatása igen jelentős volt. 1923-ban nem létezik a *Tündérkert*, 1932-ben az *Ábel a rengetegben*, 1938-ban az első József Attila-összes, 1947-ben az *Iszony*, 1965-ben a *Himnusz minden időben*, 1979-ben a *Termelési regény*. Nagyon változóak a fejezetek végén a bibliográfiák. Olykor csak 4-5, máskor 30-40 tételből állnak. Feltűnő, hogy sokszor modernnek számító monográfiák sem kaptak helyet, legalább a tájékoztatás céljából. Ha a szerzők nem is hivatkoztak rájuk, feltételezhető, hogy talán mégiscsak olvasták azokat. Íme, néhány eset: nem említik Aczél Géza (Kassák Lajos), Szabolcsi Miklós (József Attila), Görömbei András (Nagy László, Sütő András) könyveit.

Nézzük a tájékoztatás esetlegességének, egyoldalúságának példáit. Bartók Béla méltóképpen szerepel, a 2. és a 3. kötetben is külön fejezet foglalkozik vele. Ehhez képest Kodály Zoltán mellékszereplőnek is alig tekinthető. A 2. kötetben a következőket tudjuk meg róla egy-egy mondatban, felsorolásban, többnyire Bartókkal összefüggésben. Ő is gyűjtött népzénét. Hatással volt költőinkre. Szerepelt a Thália Társaság tagjai közt. Írt Debussyről. Írt Bartókról, az pedig ő róla (egy-egy rövid idézet), Tagja volt a Vasárnapi Körnek. A 3. kötet információi: Fülep Lajos írt róla. A Bartókról szóló tanulmány háromszor említi a nevét. Györfly István fel fogása az övével rokonítható. Juhász Ferenc, majd kétszer Weöres Sándor

kapcsán kerül szóba Kodály. Jó lett volna valamit megtudni e hatásról, mert így mindössze annyi az információ, hogy a folklórizmust ő sem értelmezte leegyszerűsítően.

Kodály Zoltán legalább létezik a kultúratudomány számára, de más, például Bozay Attila, Dohnányi Ernő, Durkó Zsolt, Eötvös Péter, Farkas Ferenc, Lajtha László, Ligeti György, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Veress Sándor, Weiner Leó nem. A színház- és előadó-művészet az avantgárdal és az új teatralitással kap helyet két fejezetben, s ami ehhez képest csak „modern”, az nem létezik. Leírva sincsen például Básti Lajos, Gábor Miklós, Latinovits Zoltán, Major Tamás, Ruttkai Éva, Tímár József neve. Lényegében a képzőművészet kapcsán is csak az avantgárd a számon tartott. A 2. kötetben nincs képzőművészeti fejezet, a 3.-ban van Fülep Lajosról, a Bauhausról és Moholy-Nagy Lászlóról, illetve a neoavantgárd és posztmodern képzőművészetről. A mutató szerint Csontváry Kosztká Tivadar neve sehol nincs leírva, ám a Fülep-fejezetben mégis megtalálható: neki szerepe volt „Csontváry elismertetésében”. A 2. és a 3. kötetben Munkácsy Mihály neve három, Szinyei Merse Pálé egy felsorolásban szerepel, Paál Lászlóé sehol sem. Ferenczy Károly sem létezik. (Mulatságos tévedés, hogy az egyetlen utalás, a Fülep Lajostól 1906-ból származó idézet: „a Manet-ek és Ferenczyek által kivívott új művészet” feloldása a névmutatóban: „Ferenczy Béni és Noémi”.) Kondor Béla sehol. Hosszan lehetne sorolni a neveket, de nincs értelme. Mintha nem is lenne más érték, csak az, ami avantgardista. (Az irodalmi hiányokról majd később.)

A főszerkesztő, továbbá a szerzők jelentős része fő- vagy mellékállásban egyetemi oktató. Számtalanszor megtapasztalhatták már, hogy a magyar szakosoknak és a legtöbb bölcsészhallgatónak hiányosak az irodalmi és igencsak elenyészőek a filozófiai, történelmi, társzművészetekkel kapcsolatos ismeretei. A Bauhaus vagy a posztmodern képzőművészet ilyen részletességű tárgyalása helyett célszerűbb lett volna áttekintően, szelíd ismeretterjesztő céllal bemutatni a 20. század képzőművészetét, zeneművészetét. Bartók és Kodály nevét persze mindenki ismeri. De sokak számára megoldhatatlan feladat lenne néhány művük megemlézése, még inkább munkásságuk néhány mondatos jellemzése.

Visszatérve az *Előszó*hoz: abban a korszerűséget érvényesíteni kívánva a célelvűség az igazi kulcsfogalom, korántsem pozitív értelemben. Ez van is, meg nincs is, szükséges is, meg korszerűtlen is. „A feladat kijelölések nagyon lényeges ellentmondással kellett szembenézni. Összefüggő történetmondás többnyire csak egyetlen szerzőtől várható, történetírás viszont nehezen képzelhető el valamely célelvűség föltételezése nélkül. E munka szerzőinek részben azért különbözik a beszédmódja, mert kimondottan vagy hallgatólagosan nem ugyanannak a célelvűségnek a szellemében gondolkoznak. Míg a korábbi irodalomtörténetek általában egyféle célelvű folyamatot igyekeztek figyelemmel kísérni, ez a munka olyan célelvűségeknek a kölcsönhatásával számol, amelyek között olykor feszültség, sőt akár még ellentmondás is érzékelhető.” A célelvűség kétféle szintje csúszik itt egymásra: az irodalomé és az elemzőké. Ha van a magyar irodalomnak valamiféleképpen önelvű története, akkor abban célelvűségek feltételezhetőek. Az irodalomtörténésznek is van valamiféle elképzelése, „célelvűsége” kutatásának tárgyáról, de úgy látszik, nem baj, ha ez inkább őt jellemezi, s nem tárgyát, az irodalmi művet, az alkotót. Mi volt korábban az „egyféle célelvű folyamat”? Hármat említ az *Előszó*, ezek: a nemzetjellem szerves fejlődése, a társadalmi haladás, és a modernség. A legáltalánosabban közelítve voltak ilyen alapelvek, de ebben az új műben is van egy, hiszen itt az a kinyilvánított fő cél, hogy „a magyar irodalmat töredezett örökségként mutassuk be”. De van a fogalomnak egy másik szintje is. Minden kultúra történetének minden korszakában szembesülhetnek egymással különböző „célelvűségek”, s a modern irodalomtörténetek ezt általában megjelenítik. Miként értelmezzük például Kazinczy Ferenc és a romantikusok programjának szembenállását? A kései népnemzeti iskola és a nyugatosok, a *Nyugat* és Kassák ellentéteit? A népiek és az urbánusok csatáit? S egy-egy portré, egy-egy kisebb korszak megírásakor se lett volna lehetőség „összefüggő történetmondásra”?

E munkában „Nem az alkotás, hanem a befogadás elemzését tekintettük elsődleges feladatnak.” – írja az *Előszó*. Igazságtalan lenne azt állítani, hogy csupán a 2000. év körüli befogadások kézikönyve jött létre, hiszen részben megvalósul a „másodlagos” feladat is: a művek tárgyalása

nélkül ugyanis elég nehéz érdemben szólni a fogadtatásukról. Másrészt viszont e könyvhármas aligha tekinthető fogadtatástörténetnek. Számos, e szempontból kikerülhetetlen műről szó sem esik, továbbá a szerzők egy részét alig foglalkoztatták az eddigi értelmezések.

Az *Előszó* szerzője azzal is érvel, hogy a művészeteknél nem ajánlatos „vonalszerű előrejutást” feltételezni: „Túlhaladás helyett célszerűbb csak változásról beszélni. A későbbi nem okvetlenül magasabb rendű. Ady költészetét nehéz volna fejlettebbnek minősíteni Arany Jánoséhoz képest.” Vonalszerűséget igencsak együgyű emberek képzeltek el bármikor, a magasabb rendűség megkérdőjelezése pedig egyrészt közhely, másrészt abszolút értelemben csak a legnagyobb művészekre vonatkozik. Shakespeare-hez, József Attilához, Mozarthoz, Bartókhoz képest soha nem lesz „magasabb rendű” művészet, az irodalmi termés átlagában, az irodalmi életben, az olvasóközönségben azonban mégiscsak feltételezhető valamiféle „haladás”. S az egyes műfajoknak is lehetséges fejlődés-, illetve hanyatlástörténete. Aligha lehet csupán a változás fogalmával leírni például a regény műfajának eddigi történetét. Ezek azonban valóban vitatható kérdések.

A következő állítással sokkal több a gond: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdvtörténetnek rendelődjék alá. Ezzel a felfogással szemben azt a szemléletet próbáltuk érvényre juttatni, mely különböző hagyományok létét tételezi föl, és tartózkodik korszakok egyértelmű kijelölésétől, mert nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ugyanaz a jelenség egyaránt értelmezhető folytonosságként és megszakítottságként. Ezért adtuk e sokszerzős munkának a következő címet: *A magyar irodalom történetei*.” Magyarázatot kívánna az állítás, amely azonosítja az egyetlen kulturális örökséget az egyetlen hagyománnyal. Az a kulturális örökség, amely nemzeti kulturális örökségnek tekinthető, a civilizált polgári kultúrákban alighanem mindenhol sokféle hagyomány összességét jelenti. Amiként ezt József Attila is megfogalmazta, tanulságosan *A Dunánál* harmadik részében: „A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzetség, mely egymásra tör. / A honfoglalók győznek velem holtan / s a meghódoltak kínja meg-

gyötör. / Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa – / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben”. Nem lenne semmi baj, ha ez a kézikönyv a különböző hagyományok egymás melletti és utáni létre hívna fel elsősorban a figyelmet. Ehhez is nélkülözhetetlen lenne azonban a történetiségnek a szerkezetben való érvényesítése. Azonban nemcsak „a korszakok egyértelmű kijelölése” hiányzik: egyáltalán nincsenek korszakok, azt jellemző irányzatok. Alig vannak portrék. Az időbeli sorrenden kívül nincsen e három kötetben semmilyen más rendező elv. A cím magyarázata félrevezető. Erre a munkára ez csak így illene: Történetek a magyar irodalomról. A közvetlenebb jelenkor kapcsán ez még elfogadható is lenne, de még bölcsebb lett volna az évszámokkal 2000 helyett csak az 1970-es évekig jutni el, Tandori és Esterházy fellépéséig.

Mintha lett volna – mondjuk – tíz konferencia, amely időrendben lefedti irodalmunk történetét, s ezeket nem tíz különálló könyvbe, hanem ebbe a háromba gyűjtötték volna össze egy látványos bevezetéssel. Így valóban „Minden Egész eltört” – ez a részletek rémuralma. A munka címe a hétköznapi megértés számára a következőket jelenthetné: 1. A magyar irodalomtörténetek tudománytörténeti tárgyalása. 2. Az irodalmi művek témái, „történetei” a legendáktól napjainkig. 3. Különböző felfogású irodalomtörténészek különböző „célelvőségű” munkái ugyanarról a magyar irodalomról. Erre néhány elszórt példa található e kötethármasban, de a különbözőség nem lényegi. Szegedy-Maszák Mihály nem hisz „az egyetlen kulturális örökség”-ben, de meg van győződve arról, hogy csak az övéhez hasonló irodalomszemléletnek van létjogosultsága. Azt is állítja, hogy „e munka visszatükrözi a jelenkori magyar irodalomszemlélet és -tudomány megosztottságát”. Ez legfeljebb részletkérdésekben igaz. A főszerkesztő úr még az akadémikusok, akadémiai fokozattal rendelkező tudósok közül sem kérte fel vagy nyerte meg közreműködésre azokat, akik a lényegről másként gondolkoznak, s ez főként a 20. század kutatói kapcsán feltűnő. Alighanem azért, mert ők „a nemzeti művelődés tanulmányozásába” vonulnak vissza. Engedtessek meg a hiányzók korántsem teljes névsora: Bertha Zoltán, Bíró Ferenc, Bitskey István, Bodnár György, Csűrös Miklós, Görömbei András, Hargittai Emil, Jánosi Zoltán, Kabdebó

Lóránt, Kenyeres Zoltán, Kovács Sándor Iván, Márkus Béla, Monostori Imre, Nyilasy Balázs, Olasz Sándor, Pomogáts Béla, Poszler György, Rába György, Rónay László, Sipos Lajos, Szávai János, Széles Klára, Szigeti Lajos Sándor, Tarján Tamás.

Lehetséges szerzők, másként gondolkodók hiánya csak azoknak feltűnő, akik valamennyire otthonosak a mai irodalomtörténetési szakmában. Az azonban diákokat, tanárokat is elkéséríthet, hogy ez a mű se nem kézikönyv, se nem tankönyv. S a módszertani egyoldalúság mellett ők is észrevehetik szerzők és művek elfogadhatatlan, semminemű elmélettel nem igazolható hiányát. Az *Előszó* szerint „az kerül szóba, amit e munka szerzői lényegesnek vélnek a magyar örökség megőrzése szempontjából. Amiről nem esik szó, azt kevésbé fontosnak gondolják.” A három kötetnek van főszerkesztője, vannak szerkesztői. Nem készült volna munkaterv? Vagy a Duna jegén szavazta meg a szerzők népes csapata, hogy ki és mi a fontos, illetve lényegtelen? Említék néhány furcsa esetet. Az 1. kötetben ugyan a névmutató szerint gazdagon szerepel Janus Pannonius, ám érdemlegesen csak egy fejezetben esik szó róla, pontosabban az ő priapikus, azaz erotikus-pornográf költészetéről. Kármán Józsefet egyetlen alkalommal említik, *Uránia* című folyóiratával kap 15 sort, amelynek fele idézet tőle. A 2. kötetben viszont nyolc helyen is hivatkoznak rá, esszéjére és levéregényére. Ennyivel azonban a tájékozódni, tanulni vágyó nincsen kisegítve. Azért is szomorú ez, mert a *Fanni hagyományai* ma is élvezetes olvasmány, akárcsak *A nemzet csinosodása*.

A huszadik századdal kapcsolatban részletesebb bírálat szükséges. A 2. kötet utolsó 250 oldala a századelővel foglalkozik, s ha belehelyezkedünk a szerkesztői koncepcióba, nagyjából elfogadható módon, bár nehéz beletörődni abba, hogy csakúgy, mint Petőfire, Adyra is csupán egyetlen fejezet jut, igaz, az kivételesen pályakép-vázlat. Az 1920 utáni magyar irodalom történetében viszont – Krúdy Gyulával ellentétben – nincs helye Móricz Zsigmondnak. Babits Mihály európai irodalomtörténete kap egy fél fejezetet, de versei, regényei, esszéi nem fontosak. Kosztolányi Dezső látszólag egy szót se szólhat, hiszen az előző kötetben – novelláival – Csáth Gézával társbérletben már szerepelt, most pedig három fejezet az övé: a *Pacsir-*

ta, az Ady-bírálat és az *Esti Kornél*-ciklus révén. De eltűnt a költő. Áprily Lajos, Juhász Gyula, Tóth Árpád csak utalásokban található meg. A névmutató szerint Nagy Lajos prózaíró nem létezett. S ahogy haladunk előre az időben, egyre több a hiány, s különösen feltűnő például a következők: Dsida Jenő, Gelléri Andor Endre, Hubay Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Kodolányi János, Kós Károly, Pap Károly, Rónay György, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Sinka István, Cs. Szabó László, Szabó Magda, Szilágyi Domokos, Tamási Áron, Vas István. Ők legfeljebb néhány névsorban, utalásban kaptak helyet. A névmutató szerint Nemes Nagy Ágnes sem létezik, azonban az újhidas fejezetben mégis van róla egy bő oldalnyi szöveg. Az utóbbi évtizedek kapcsán a kisemmizetteknek még egy listája említendő: Ágh István, Baka István, Bella István, Bertók László, Buda Ferenc, Csukás István, Csurka István, Fodor András, Galgóczi Erzsébet, Gion Nándor, Grendel Lajos, Hajnóczy Péter, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Lázár Ervin, Oravecz Imre, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Szilágyi István, Temesi Ferenc, Tolnai Ottó, Utassy József és még sokan mások sem kaptak helyet. Nehéz tárgyilagosságnak és érvényesnek tartani azt az irodalomtörténetet, amely nem tekinti tárgyalandónak Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Lázár Ervin és társaik munkásságát.

Kosztolányi Dezső arcképe szerepel a harmadik kötet címlapján, mégis csonka marad a tudásunk róla. Számos fejezet hőse jár még rosszabbul. Déry Tibor *A befejezetlen mondat* kapcsán tárgyalja egy fejezet, 1938-as évszámmal. A mű azonban 1947-es megjelenéséig ismeretlennek nevezhető, így vitatható az elhelyezése az időrendben. Ez persze technikai kérdésnek is tekinthető, az viszont már kevésbé, hogy az író 1954 utáni alkotásai között olyan is akad – a *Niki* –, amely a Nobel-díjnak is várományosa volt, a későbbiek pedig erőteljes előkészítői voltak a posztmodern epikának, s feltehetően sokkal jobban meg képesek szólítani a jelenkort.

Németh László a maga sokoldalú életművéből az esszéket tartotta a legfontosabbnak. Talán ennek tudható be *Tanu* című folyóiratának elemzése. Három, az irodalmi élettel foglalkozó fejezetben szerepel még többszörösen: amelyek a népi–urbánus vitát, az 1956-os forradalmat, illetve az utána következő éveket mutatják be. Ezen kívül több mint hússzor utalnak rá.

De Németh László, mint az *Iszony*, a *Galilei*, más regények, drámák szerzője nem létezik. Az 1920 és 1970 közötti évtizedekből nyolc szerző regénye vált méltóvá a kiemelésre. Ezt a kilencediket nem írta volna meg szívesen akár tíz irodalmár?

Illyés Gyula sem járt jobban, bár ő két fejezetet is kapott. Az első tárgya a *Puszták népe*, a másodiké „Illyés és a francia irodalom” kapcsolata. A forradalmi *Irodalmi Újság* tárgyalásakor 22 sort olvashatunk az *Egy mondat a zsarnokságról* című műről, amely a szerzőnek nem igazán tetszik, mert „a Rákosi-éra tükré”, s „A nemzeti kiszolgáltatottság ennek az Illyés-versnek nem témája, s talán ezért sem vált igazán a költemény a rendszerváltozás után a függetlenség visszanyerését legfőbb értéknek tekintő 1956-os forradalom és szabadságharc emblematisztikus alkotásává.” Mondanám, hogy a szerző, Standeisky Éva mintha külföldön élne, ám még ott is 1956 és a zsarnokság elleni tiltakozás kultuszversének tekintik ezt a művet. Ezeken a sorokon kívül Illyés Gyula költőként nem létezik, csak a francia kapcsolat tárgyalásának utolsó, igaz, hosszú bekezdésében. Itt Szegedy-Maszák Mihály nyitva hagyja a kérdést: megszólíthatja-e még ez a líra a mai olvasókat. Nincs szó Illyés epikájáról, drámáiról, esszéiről. Fogalma sem lehet a fiatal olvasónak arról, hogy miért és miben tekintették őt apáik és nagyapáik nemzeti költőnek.

Amikor Veres András az írók és a hatalom kapcsolatát elemzi 1955 és 1968 között, Németh László mellett Illyéssel is többször foglalkozik, s közben kétszer is leír egy olyan állítást, amelynek nincs valóságalapja, s a hivatkozott szaktanulmányban sincs nyoma. A hírhedt ENSZ-levéltre utal a mondat: Kádárék „Ráadásul még Illyés Gyulát és Németh Lászlót is megnyerték szervezőnek a kompromittáló akcióhoz”. Hamarosan ezt így olvashatjuk: „Déry letartóztatása után Németh Illyéssel az oldalán próbált tárgyalni Kádárral, aminek az egyetlen kétes eredménye az lett, hogy rájuk bízta az ENSZ-nek szóló tiltakozó nyilatkozat megszervezését.” Déry Tibort 1957. április 20-án tartóztatták le. Miután erről tudomást szereztek a népi írók, csoportosan kértek kihallgatást Kádártól, aki csak Némethet és Illyést fogadta. Tehát nem Németh kezdeményezte ezt a találkozást. Az ENSZ-levél szervezését viszont négy hónappal később, augusztus 20. után

kezdtek meg, s a szöveg már szeptember 5-én megjelent. A két író ebben nem vett részt, ennek állítása nem félreolvasás, hanem rágalom. Próbáljuk elképzelni, amint az irodalmi életben részt nem vevő, súlyosan hipertóniás Németh László, az idegállapota miatt több hetes nyári altatókúra után lábadozó Illyés aláírásgyűjtő ívvel szaladgál. A legszebb az lett volna, ha félúton találkozhattak volna Sajkod és a tihanyi rév között.

Számomra különösen fájdalmas a *Szembesülés a naiv költői világepítés határaival* című fejezet, amelynek fő tárgya: 1954. *Meg jelenik Juhász Ferenc A tékozló ország című műve*. Szerzője Tolcsvai Nagy Gábor, aki e kiadványban több nyelvészeti tárgyú fejezetet írt, s egyébként kismonográfiái jelentek meg Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról. Ő azt a megoldást választotta, hogy a Juhász-mű tárgyalásába beépítette Nagy László, Kormos István és Csoóri Sándor tömör bemutatását is. Nyilván tudta, hogy e költőkről nem lesz önálló fejezet. Mindebből viszont az következik, hogy e nagy terjedelmű könyvben az 1945 utáni negyed században csak Weöres Sándor és Pilinszky János költészete méltó az önálló tárgyalásra. Illyés Gyula hiányát látszólag el lehet ütni a más szempontú tárgyalásra való hivatkozással, de az különösen feltűnő lett volna, ha Juhászékről nincs szó. Viszont már a címben is jelezni lehetett valami fenntartást. A Kormos Istvánt bemutató bekezdés kivételesen éppen az én könyvemből idéz, majd ez után vonja le az általam elfogadhatatlan következtetést: Kormos „Tágabb szemhatárral, más nyelveket, kultúrákat mélyebben beépített életművébe, mint közvetlen társai.” Ez a mondat le kívánja értékelni a három költőtárs teljesítményét, de az állítás tárgyszerűsége vitatható, az esztétikai érték szempontjából pedig közömbös. A posztmodern kánon előítéletei alapján szokás ezt a kritikát részletebben is kifejteni. Itt komoly bírálatot kap az irodalmi népiesség 1945 utáni jelenléte, leegyszerűsítve azt. Juhászék ez alól részben felmentést kapnak, de nem értelmezzük, akik a bartóki modell fogalmát állítólágg „a népi elemek műbeli megjelenése”-vel azonosítják. Ezt a fogalom megalkotója, Németh László sem így értette, de említést érdemlően mások sem. Németh László 1956-ban így írt Bartók és Ady feladatvállalásáról: „a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot

az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkincsévé tenni.” Ennek felvállalását észleli Juhász Ferenc, Nagy László és más akkori fiatalok költészetében, s azzal zárja esszéjét, hogy aki ezen a módon mesterré képes válni, az „egy új világ törvényhozójának érezheti magát, s nem is szólhat máshoz, csak nemzetén át az emberiséghez.” (Sajnálatos, hogy a Bartókkal foglalkozó fejezet meg sem említi a magyar műhely, a bartókiség fogalmát.) Ne tessék meglepődni: Szegedy-Maszák Mihály célelvűsége szavakban igen rokon ezzel. Ám radikálisan másként értelmezi szerkesztőként is a nemzet és az emberiség fogalmát. S így tesz Tolcsvai Nagy Gábor is, akinek összegzése szerint Juhász Ferenc és Nagy László költészete „bár eltérően, de kissé távol maradt az európai irodalom fő irányaitól mind a bukás vagy a kétely megértési feltételeinek körvonalazásában, mind a nyelv rendkívüli mértékben alkotó, de rá vissza nem kérdező alkalmazásában.” Végezetül még a következőket olvashatjuk: „A külső, nem irodalmi tényezők, amelyek a vallomások és képviseleti költészeti formákkal kapcsolódtak össze, kissé távol tartották ezt a költészetet a kortárs irodalom más áramlataitól. A világra való rácsodálkozás enyhe naivsága, a közönségmagyarázat és a történelemértelmezés néha kissé egysíkú jellege, valamint a személyiség kérdéseinek háttérbe szorítása e költészetet kiszolgáltatta a történeti eseményeknek.” Ezek szerint mégis csak vannak az európai irodalomnak fő irányai? S ezek között van olyan, amelyik üdvtörténetnek, egyetlen igaz útnak minősíthető? Van arra törvény, hogy miként kell az irodalomban körvonalazni „a bukás és a kétely megértési feltételeit”? S hogy milyen nyelvszemlélet megengedhető? Pilinszky költészete nem vallomások? A II. világháború meghatározó élménye nála nem külső esemény? A mű szempontjából a személyiség gondjai nem minősülnek „külső” eseménynek?

Illyés Gyula, Németh László, még erőteljesebben Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor és mások irodalmi munkásságának a monomániás posztmodern kánon alapján való megítélése sajnos egyre nagyobb teher-tétele a magyar szellemi életnek, s ennek következtében már a közoktatásnak és az egyetemi képzésnek is. És ez már nem csak az irodalomtörténet-

írást és -tanítást érinti. Abból a felfogásból, amelyik szerint az irodalomtól voltaképpen idegen minden, ami nem a személyiségre, hanem a közösségre vonatkozik, voltaképpen az is következik, hogy a személyiségtől is idegen – vagy szelídebben fogalmazva: jobb, ha idegen a közösséghez való tartozása. Mindkettő kóros állapot, amely az emberiség jövője szempontjából tragikus következményekkel járhat.

Szegedy-Maszák Mihály előszavában a jövőre is gondol. Aggódva, de szigorúan az irodalom szempontjából. Ő is axiómaként fogadja el, hogy a „nagy elbeszélések” érvényüket veszítették. Ezt visszamenőleg is érvényesnek tartja, s ezért törekedett arra, hogy „a magyar irodalmat töredezett örökségként” mutassa be. Tehát a nagy elbeszélések emlékét is felejtjük el. Sajnos, ez a munka se tiszteli a másságot. Bizony igaz, hogy „A másság tisztelete könnyen lejárátható jelszó.” Letűnt korok olvasói, ma másként olvasók, értelmezők nem számítanak, csak a saját kánon. S ebben az egyedüli üdvözítő az összehasonlító irodalomtudomány. Miért kellene mindig mindent összehasonlítani valami mással, lehetőleg nyugat-európaival és észak-amerikaival? A szocialista országok táborában évtizedeken át egy olyan kommunista falanszterben kellett volna elképzelni az emberiség jövőjét, amely azért némi teret enged a nemzeti sajátosságoknak. A kapitalista globalizáció előnyeinek és súlyos veszélyeinek fényében és árnyékában a nemzeti kultúrákról nem az egyetlen nagy falanszterbe való olvadást kellene vizionálni, amelyben feltehetően, majd – mondjuk – tízmilliárd ember olvassa, nézi, énekli ugyanazt, egyetlen nyelven makogva. Az *Előszó* utolsó mondatai így szólnak: „Lehet arra hivatkozni, hogy a magyar irodalmat előkelő hely illeti meg a világ örökségében, de számolni kell annak lehetőségével, hogy az irodalmak nemzeti megközelítése történeti jelenség, amelynek nemcsak kezdetét lehet megállapítani, hanem estleges végére is föl kell készülni. A cél nyilvánvalóan az, hogy a magyar irodalom bizonyos termékei bekerüljenek Európa s a világ örökségébe, ami csakis akkor lehetséges, ha ennek az örökségnek a szerkezete megváltozik. Ez az irodalomtörténet azzal a szándékkal készült, hogy hozzájáruljon e cél eléréséhez.” Akármit ír a főszerkesztő, valamint barátainak és tanítványainak köre, a magyar irodalmi örökség szerkeze-

tét nem lehet megváltoztatni, legfeljebb azt a képet, amely erről bennük él. Az örökség eddig létrejött eredményei közül igen kevés került be a világirodalomba, s ez nem csak ránk, hanem a legnagyobb nyelvek irodalmára is érvényes. Egy nyugat-európai értelmiségi számára Homérosz is inkább csak lexikálisan ismert, de modernebb klasszikusok nevét is lehetne sorolni. Elképzelhető még az is, hogy Európában sokkal többen olvassák magyarul Petőfi, sőt Arany műveit, mint valamely világnyelven Homéroszt. Világirodalmi részvételünket illetően tiszteletben tartom, s elvileg hasznosnak is a főszerkesztő szándékát, ám egy magyar irodalomtörténeti kézikönyvnek nem lehet ez a fő célja, remélhetően száz év múlva sem. Arra kellene inkább törekedni, hogy a jelenleg mintegy 13 millió magyar ember s majdan megszülető utódaik minél gazdagabban tudják használni az anyanyelvüket, minél egészségesebb személyiségek legyenek, s ebben segítse őket az anyanyelvű irodalom. Mert hiába fogják esetleg káprázatos angolnyelv-tudással olvasni bármely nyelv kanonizált klasszikusait, az anyanyelv és a hozzá kötődött több ezer éves kultúra hiányában a globalizációnak is csak áldozataivá válhatnak.

Duna-menti irodalmi konföderáció

Amikor egy hónapja megkaptam a fenti című és témájú tanácskozássra a meghívót, először természetesen Kossuth Lajos Duna-konföderációs elképzelése jutott eszembe, majd rögtön utána Németh László híres esszéje, a *Most, punte, silta*, azután pedig az, hogy egyikből se lett szinte semmi. A józan logika ugyebár azt követelné meg, hogy a nagyokkal, erősekkel szemben a gyengébbek összefogjanak, s így tudják érvényesíteni érdekeiket, jogaikat. A nagyhatalmak, ha segítséget nyújtanak egy kisebb népnek, azt soha nem teszik önzetlenül, mindig saját érdekeiket érvényesítik. S ha megharagszanak a kis népre, gátlástalanul leszámolnak vele, akár saját ellenségükkel is összefogva. Kossuth Lajos 1850-től folyamatosan átdolgozott tervezete a Habsburg- és a török uralom alól felszabaduló Magyarország, Erdély, Horvátország, Szerbia és Románia politikai és gazdasági államszövetségét dolgozta ki. Tudhatjuk, hogy a bécsi udvar és hazai ellenzéke egyaránt elutasította ezt az elképzelést. Németh László 1940-ben, tehát már a második világháború időszakában szellemi és kulturális szövetséget képzelt el a történelem során különböző birodalmak között szenvedő régió népei számára, nem feledve azt sem, hogy birodalmak a jövőben is lesznek, de feltételezve azt, hogy a tejtestvériség, a sorsközösség ellenható erő lehet. Ehhez használta esszéjének címében a híd szót szerbül, románul és finnül, ez utóbbival arra is célozva, hogy nemcsak a Duna-menti népekre gondol.

A magamfajta idősebbek emlékezhettek arra, hogy a szocializmus korszakában azt tanították, hogy az országok közötti határok fokozatosan légiessülnek majd, s ezzel megoldódik számos gond, többek közt a nemzeti kisebbségké. S miközben ezt hirdették, az ötvenes években szinte vasfüggöny létezett a szocialista országok határain is, s később se lehetett akárhová eljutni. Aztán az ezredfordulón eljött az Európai Unió csábító

ígérete, majd maga a tagság is, amely ugyancsak a határok átjárhatóságát s ennek számos üdvös következményét ígérte. Utazni valóban lehet már, gazdasági közeledés is van, de szellemi, kulturális alig. Pedig a sorsközösség létezik.

Csak egyetlen példát említek. Szeptember közepén a Magyar Írószövetség nemzetközi konferenciát tartott a volt szocialista országok írószövetségeinek, írószervezeteinek 1990 előtti és utáni történetéről, gondjairól. Lengyel, cseh, szlovák, román, szlovén, hazai és szomszédos országbeli magyar résztvevők előadásaiból az volt a leszűrhető legáltalánosabb tapasztalat, hogy rokon a sorsunk. Rokon volt a szocializmusban, és rokon a legújabb kapitalizmusban is. Az egyes előadók ezt nem egyszer meg is erősítették, reflektálva az előttük megszólalókra. Hallhattuk például azt is, hogy 1990 után több országban az addigi egyetlen helyett több írószervezet jött létre, s elsősorban ideológiai-politikai felfogások mentén fogalmazódtak meg ellentétek. Ez viszont gyengítette az érdekérvényesítő képességet, amelyre pedig egyre nagyobb szükség lenne. Ugyanis az sem csak magyarországi sajátosság, hogy a szépirodalom rangja, jelentősége fokozatosan s megállíthatatlannak mutatkozóan csökken a mai társadalomban. Igazi irodalmi konföderációra egyetlen ország irodalmi életén belül is szükség lenne a Duna mentén.

A múlt örökségével a jövőbe tartó történelem tehát azt mutatja, hogy a Duna-menti – vagy tágabban a közép- és kelet-európai – kisebb népek szellemi, kulturális konföderációja annak ellenére sem tud megszületni, hogy ezt nagyszámú tény, érv indokolná. A szükséges jó helyett a téveszmék, a torz ismeretek, az előítéletek uralják a közvéleményt – vagy pedig a tájékozatlanság és az érdeklődés teljes hiánya. Kossuth Lajos vagy Németh László konföderációs terve útmutatás kívánt lenni, de álom maradt. De mondhatom azt is, hogy álom volt, amely nem válhatott útmutatássá. Én azonban úgy gondolom, s ezt minden pátoz nélkül jelentem ki, hogy az emberi élet nem nélkülözheti az álmokat és az útmutatásokat még a legszkeptikusabb korszakokban sem. Minden egyes embernek nem kötelező reménykednie, de a remény tudata nélkül létezhetne-e az emberiség?

Többször nekibuzdult már a huszadik században a magyar értelmiség, s próbálta a magyarság számára ismertebb kincssé tenni a régió népeinek kultúráját, irodalmát. Egy-egy szerző esetében ez sikerült is. A közoktatás azonban nem tesz semmit egymás jobb megismeréséért. S a tömegtájékoztatót sem lehet jó szívvel dicsérni. A hazai irodalomtanításban sehol sincs előírva, tankönyvekkel segítve például a szomszéd népek irodalmának bármily vázlatos megismerése vagy ennek legalább ajánlása. Súlyos milliárdokat költünk nemegyszer felesleges vagy kudarcos pedagógiai kísérletekre. Néhány millió forintot igényelne csak néhány szöveggyűjtemény, tankönyv kiadása, s annak lehetővé tétele, hogy a középiskolákban 5-10 óra terjedelemben foglalkozzanak legalább egyetlen olyan nyelv irodalmával, amelyből eddig nem volt tananyag. Mélységesen igazságtalan, hogy az ókori görög, a latin, a reneszánsz olasz írók után csak angol, francia, német, orosz szerzők, s kivételként a norvég Ibsen tudtak bekerülni az irodalomtanítás vitathatatlan hazai kánonjába. Sok helyütt persze még gyengébb a világirodalom oktatása, de ez nem vigasztaló. Ne higgyék azt, hogy az ország bölcsészkarain, a leendő magyar szakos tanárok képzésében jobb a helyzet. Egyes vizsgaanyagok előírnak ugyan némi kötelezettséget 2-3 nem „világnyelven” alkotó szerző megismerésére, de ez „csak” vizsgaismeretet jelenthet. S várhatóan ez is csökkenni fog, hiszen a három éves BA-képzés bevezetésével ott csökkenteni kellett a tananyagot, aki pedig további két év alatt, az MA-szintet elvégezve majd tanár lehet, azt ott elsősorban módszertanból fogják oktatni. Vagyis a két-három év múlva diplomát kapó magyar szakos tanárainknak az eddigieknél kevesebb lesz a szakmai ismerete.

Miért érdemes és szükséges legalább egy másik kis nép kultúrájával, irodalmával foglalkozni? Azért, mert a megismerésnek ez a mindenkori járható útja. Megismerés nélkül pedig lehetetlen a konföderáció. A másik úthoz, a hosszabb ideig való együttéléshez különös egyéni körülmények vezethetnek el, ha a személy nem oda születik, többségi vagy kisebbségi létbe. Hazudni, téveszméket közvetíteni sajnos az írás is képes. Leginkább azonban a tankönyvek torzíthatják el az igazságot, ver-

hetik be nemzedékek tudatába a másfajta nép iránti előítéleteket. De a tankönyvek sugallhatják ennek az ellenkezőjét is. A magyar irodalomnak a közoktatásba eljutó alkotásai s tankönyveink ilyen hibákba nem esnek.

Benne vannak-e a Duna-menti lehetséges irodalmi konföderáció egyes föderációi a világirodalomban? E Goethe alkotta fogalomnak többféle értelmezése létezik. Jelentheti minden nemzeti irodalom vagy – még tágabban fogalmazva – minden irodalmat teremtő nyelv alkotásainak összességét. Ha azoknak a műveknek az összességére gondolunk, amelyek mindenképpen megérdemlik, hogy az emberiség egésze ismerhesse őket, akkor szomorú a válaszuk: a legtöbb nyelv legjobb szerzői alig-alig váltak közzismertté. Goethe 1827-ben használta először a világirodalom kifejezést. Szerinte „a nemzeti irodalom manapság nem sokat számít, a világirodalom korszaka van most soron, és mindenkire az a feladat vár, hogy siettesse ezt a korszakot” (Eckermann: *Beszélgetések Goethével*, 1827. január 31.). Nem nehéz ezt úgy értelmezni, hogy a nemzeti jelleg erőteljesebben háttérbe szorul, és a sajátos helyett a közös, az összemberiséget jellemző vonások válnak meghatározóvá. Egyértelműnek gondolom, hogy mindennek a felvilágosodás eszmerendszere és az antikvitás klasszicizáló értelmezése az alapja. A romantika radikálisan cáfolta ezt az elképzelést, a Goethe által elképzelt tendencia azonban nem halt el. A kisebb lélekszámú népeket és azok szellemi életét, irodalmát azonban a romantika kora óta is rendszeresen foglalkoztatja a nemzeti sajátosságok, s köztük is az anyanyelv sorsa, amely nyilvánvalóan elszakíthatatlan az adott nyelv irodalmától. Vannak bizony olyan elképzelések is, amelyek szerint néhány száz év távlatában a Duna mentén se lesz annyi nyelv, amennyi most létezik. S ugye aligha lehetne olyasmit állítani, hogy az angol, a francia, a német, az orosz irodalmat nem jellemzik nemzeti sajátosságok, azokat az egyetemesség határozza meg.

Az ezredvég posztmodern korszaka ugyan a felvilágosodás egész eszmerendszerét kérdéssé tette, azzal azonban egyetértett, hogy „a nemzeti irodalom manapság nem sokat számít”. Goethe pontosan érzékelté azt a másfélszáz évvel később általánossá váló tendenciát, amely szerint: „ami a tömegeknek tetszik, az a határokon át is terjed majd, s mint már most

is tanúi vagyunk, minden égövön, minden vidéken polgárjogot nyer; a komolyabb s derekabb műveknek és szerzőknek ez korántsem sikerül majd így; hanem azért akik a magasabb rendű s így termékeny dolgoknak szentelik magukat, könnyebben találhatnak egymásra. Mindenütt akadnak a világon olyan férfiak, akik valóban megalapozottan s ekképp a valódi haladás előmozdítására próbálnak munkálkodni” (*További megjegyzések a világirodalomról*, 1830.).

Miért idézem mindezt? Természetesen azért, mert rendkívül időszerű ma is, dacára annak, hogy a tömegirodalmat egyre többen tekintik valódi értéknek, a valódi haladást pedig egyre kevesebben tartják elképzelhetőnek. Ha vannak is, akik szellemi értelemben kézen fognának bennünket, egyre kevesebben igénylik ezt a segítséget.

De azért is tanulságos a futó történelmi visszatekintés Goethe korába, mert mai komoly irodalomtudósok is vélekednek hasonlóképpen. A Szegegy-Maszák Mihály által szerkesztett *A magyar irodalom története*i című háromkötetes munka előszava a következő mondatokkal fejeződik be: „Lehet arra hivatkozni, hogy a magyar irodalmat előkelő hely illeti meg a világ örökségében, de számolni kell annak lehetőségével, hogy az irodalmak nemzeti megközelítése történeti jelenség, amelynek nemcsak kezdetét lehet megállapítani, hanem esetleges végére is föl kell készülni. A cél nyilvánvalóan az, hogy a magyar irodalom bizonyos termékei bekerüljenek Európa s a világ örökségébe, ami csakis akkor lehetséges, ha ennek az örökségnek a szerkezete is megváltozik. Ez az irodalomtörténet azzal a szándékkal készült, hogy hozzájáruljon e cél eléréséhez.” Nagyon kétségbeejtő a világhelyzet, ha már ma fel kell készülni arra, hogy az irodalmaknak nem lesz nemzeti megközelítése, ez ugyanis fölveti azt a lehetőséget, hogy a nyelvek is radikálisan megfogyatkoznak, s így idővel nemzetek se lesznek. Persze tudjuk, hogy minden jelenség történeti, de az emberiség létrejötté óta többnyelvű, s ha fogyatkozik is a nyelvek száma, az nem a nemzeti keretekkel és irodalommal rendelkezőkre vonatkozik. Valószínűtlen, hogy a körülbelül háromezer nyelv megmarad, de a tizedének, s az is háromszáz nyelv, komolyak az életésélyei, feltéve, hogy használói meg is akarják őrizni.

Ha tehát egy lehetséges Duna-menti irodalmi konföderációban gondolkozunk, akkor a legáltalánosabb közös érdek napjainkban nemcsak a politikai-gazdasági erőviszonyoknak alávetett helyzetünk jobbítása, hanem nemzeti sajátosságainknak, anyanyelveinknek az őrzése. S a magyarságban És annak kisebbségben élő millióiban gondolkozva tudjuk, hogy ez a feladat semmilyen összefüggésben nem hanyagolható el. S azt is tudnunk kell, hogy ezt a feladatot egyetlen más irodalom helyettünk el nem végzi.

Folyóirat-irodalom napjainkban

Szükség van-e egyáltalán irodalmi folyóiratokra? S ha igen, vajon anynyira-e, amennyi manapság megjelenik? Az internet korában szükség van-e ezeknek a lapoknak a nyomtatott változatára, vagy ezt a formát ma már kihalófélben lévőnek kell tekintenünk? Még kegyetlenebbül kérdezve: szükség van-e kortárs írókra? Végző soron: nélkülözhetetlen-e az irodalom?

Szükséges lenne, hogy ne csak a kultúrával foglalkozó szakemberek, hanem a politikusok is belássák azt az axiómát, hogy az irodalom léte nem csak az írók csekély létszámú csapatának ügye, hanem a társadalom egésze számára nélkülözhetetlen művészet. S nem is csak művészet voltával. Az irodalom az anyanyelv legfőbb őre és életetője. Ha nem lenne kortárs irodalmunk, akkor néhány évtized múltán mássá, még hozzá bizonyosan sivárabbá válna a magyar nyelv. Magyarságtudatunk végzetes betegségbe esne nemcsak nyelvileg, hanem kultúránk egészét tekintve is.

Felelős politikusoktól is lehetett hallani az utóbbi évtizedben, hogy nincsen szükség annyi irodalmi folyóira, annyi könyvre, következőképpen annyi íróra. A Sztálinnak tulajdonított mondás juthat eszünkbe: „Írók, alkossatok remekműveket!” A cél természetesen ez, de a szándék eléggé ritkán valósulhat meg. Ebből a szempontból az irodalom, s minden művészet hasonlítható a sporthoz. Számítalan próbálkozó ifjú van szükség, aztán számosan kiválasztódnak, hogy országos, nemzetközi versenyeken szerepelhessenek, s végül csak néhányan válnak bajnokká. A sportolók még szerencsésebbek is, mint a művészek, hiszen a verseny megnyerése, a világcsúcs egyértelmű, míg a művész számára még a legmagasabb elismerés sem jelenti azt, hogy az utókor is hasonlóan fog vélekedni. Hány Kossuth-díjasról feledkezett meg még az irodalmi közvélemény is, hol okkal, hol bizony okatlanul. A művésznek viszont megvan

az az előnye a sportolóval szemben, hogy nem lehet kiöregedni ezeken a pályákon, akár nyugdíjas korban is eljőhet az idő az igazi remekművek létrehozására.

Mindebből az következik, hogy ha van kenyeret adó foglalkozásunk, akkor – igaz, a korlátozott szabadidőnkben – akár írók is lehetünk. Az írók, művészek, tudósok, feltalálók számát nem szabad, nem lehet meghatározni, az nem a piac igényeitől függ, a piac ezeken a területeken csak kárt tud okozni korlátozó szándékával. A mérce a tehetségnek a társadalom számára elfogadhatónak bizonyuló mértéke. Ebből az következik, hogy a tehetségesnek mutakozó szerző munkáit közzé kell tenni, s ez elsősorban folyóiratokban, irodalmi lapokban történhet meg, majd antológiákban, szerzői kötetekben.

Talán senki sem tud pontos számot, de idehaza, a Kárpát-medencében s szerte a világban talán száz magyar irodalmi folyóirat is van. A fontosab-
bak évente legalább négyszer megjelennek, de ne becsüljük le a ritkábban vagy évkönyvszerűen kiadásra kerülőket sem. A megjelenés rendszerességének nyilván anyagi okai is vannak, de ne abszolutizáljuk ezt a szempontot. Főleg egy-egy kisebb régiót, egy várost képviselő lap esetében arányos és kielégítő lehet a ritkább megjelenés. S bizony érdemes komolyan venni azokat a belterjesebb kiadványokat is, amelyek ritkán középiskolákban, gyakrabban felsőoktatási, elsősorban bölcsészkarral rendelkező intézményekben, olykor közművelődési intézményekben kerülnek nyilvánosságra, többnyire rendszertelenül, illetve rövidebb időszakon keresztül. Olyan műhelyek ezek, amelyekből sokan indultak el régebben, s ez remélhetően továbbra is így lesz.

A Dunántúlon a ma létező folyóiratok közül a legidősebb az 1958 óta létező *Jelenkor*, amelynek kezdettől volt főiskolai-egyetemi háttere. Időrendben az *Életünk*, az *Új Forrás*, a *Somogy*, a *Dunatáj* és a *Műhely* követte 1990-ig. Azóta mindegy tucatnyi újabb, rendszeresen megjelenő lapot olvashatunk. S jól van ez így. Pontosabban: így van ez jól.

Az is el-elhangzik olykor, hogy azért sem kellene ennyi folyóirat, mert úgysem lehet mindet elolvasni. Ám ez nem is lehet cél. Az értékeőbb szépirodalmi könyvek között is nehéz tájékozódni, válogatnia kell a főhi-

vatású kritikusnak is. S mint tudjuk mindannyian: a világirodalom klasszikusainak végigolvasásához sem elég az emberélet. Nem azt kell elvárunk, hogy csak elolvasható mennyiségű mű szülessen. A cél csak annyi, hogy a mai kínálatból mindenki találhassa meg az őt megszólító alkotásokat. Lírai műveket ugyan viszonylag kevesen olvasnak, de tegyük fel, hogy egy folyóiratszámban megjelenik 10-20 közülük. Olvassuk figyelmesen végig őket. S ha csak egy vagy kettő megszólít bennünket, már dicsérhetjük a szerkesztőket. S bizonyosak lehetünk abban, hogy olvasói csoportok talán mindegyik verset ki fogják választani. Vagy azt gondolják: ettől, ezektől a szerzőktől már olvastam jobbat is.

A kulturális ügyek új főhivatalnoka, Szőcs Géza elmondta, leírta nemrég, hogy virágozzék minden virág. (E kínaiaknak tulajdonított mondást a hatvanas évek derekán Kádár János tette ismertté az akkori kulturális politika nyitását jelentve be ezzel.) Szőcs Géza természetesen arra célzott, hogy az ideológiai ellentétek ne váljanak értékminősítő szemponttá. Magunk számára értelmezve: a magát baloldalinak, liberálisnak valló értelmiség állítását cáfolta. Szerintük ugyanis kizárólag ők képesek értéket létrehozni. Ám ha ezen túllépünk, akkor is kérdéses, hogy esztétikai szempontból mi értékes. Mi nevezhető virágnak? Azt ki dönti el? A művészetekben olykor, nem is ritkán, a gyom is virágnak látszik, s ha sok a gyom, az elfojthatja virágokat is. Egyrészt legyünk tehát szerények, másrészt gondoljunk arra, hogy a növényeket nemesíteni, tehát értékesebbé is lehet tenni. A kócos tehetség érlelődhet, a szürkébb színesebbé válhat. S ha valaki kismester marad, akkor is értéket hozott létre. Egy-egy téglát épített bele a magyar irodalom épületébe. S ilyen mesterjegyes téglák vagy akár egész termek az irodalmi folyóiratok is. Szellemi műhelyek, a szerzőket és az olvasókat is nevelő közösségek.

Említettem már, hogy a magyar irodalom és az anyanyelv ügye szétválaszthatatlan, akárcsak az anyanyelv és a magyarságé. Ma már történelmivé vált tapasztalat, hogy a huszadik század második felében Magyarországon is megkezdődött, majd rohamossá vált egy életforma és egy kultúra felbomlása. Ez meghatározóan érintette a különböző szintű közösségeket a családtól a nemzetig, s nemcsak szokásaikat, hanem világszemléletüket,

erkölcsüket is. Az új évszázadba átlépve már a nyelvi normarendszer is kezd felbomlani, részben a neoavantgárd majd posztmodern irodalom nyelvszemlélete, részben a számítógépes-internetes-mobiltelefonos nyelvhasználati technikák következtében. A magyar irodalomnak, szerzőinek és folyóiratainak a nyelvi normarendszer lényegét őriznie, erősítenie kell. Tapasztalataim szerint ez a szándék többnyire érvényesül, s így azért kelle-ne küzdenünk, hogy ennek hatása minél szélesebb körben hathasson.

Mi következik mindebből? Milyen feladatai lennének az államnak, az önkormányzatoknak, az intézményeknek, a civil szervezeteknek?

Elsősorban az, hogy elismerve az irodalmi folyóiratok létjogosultságát, az illetékes minisztérium új elnevezése szerint okkal „nemzeti erőforrások”-nak tekintse összességüket. Fokozottabban kell támogatni, biztosítani megjelenésük, terjesztésük anyagi forrásait, beleértve az alkotók honoráriumát is.

A *Dunántúl* irodalmi folyóiratairól esik szó e tanácskozáson, engedjenek meg ezért egy regionális javaslatot. A középiskolai érettségi mai rendje szerint célszerű, ha a tételek között van egy, amelyik a helyi irodalmi hagyományokkal, az irodalmi élettel foglalkozik. Ehhez tankönyvi segítség alig van. Szép lenne, ha a Dunántúl megyei összefognának, s első lépésben biztosítanák, hogy az országrész irodalmi folyóiratai rendszeresen eljus-sanak minden városi könyvtárba, minden oktatási intézménybe. Éppen Veszprém városáról olvastam egy nagyszerű helytörténeti-művelődéstör-téneti, tankönyvszerű munkát (Veszprém város története a kezdetektől napjainkig, Bószéné Szatmári-Nagy Anikó, 2008.). S bizony az irodalom-érettségin bármelyik diáktól meg lehetne kérdezni, hogy ismer-e kortárs író-t, irodalmi folyóiratot.

Még egy javaslatom lenne. Remélem, hogy a megyei lapok rendszeresen ismertetik a náluk megjelenő irodalmi folyóirat-számokat. De létezhetne Dunántúl-patriotizmus, s persze Kárpát-medencei ugyancsak.

Kívánom mindannyiunknak, hogy a magyar irodalom nyerje vissza régi rangját, mert ez a magyarság érdeke. Ehhez kell a politika segítőkészsége, s mindannyiunk erőfeszítése, mert olvasókat kell nevelnünk a család, a közoktatás és az egész társadalom összefogásával.

Az anyanyelv és irodalma

Egy nyelvnél sem vagyunk alábbvalók

Mindannyian tudjuk, hogy a nyelvhasználat a kommunikáció nélkülözhetetlen eszköze. Szülőként, nagyszülőként megtapasztaljuk, hogy a csecsemő, az egyéves gyermek miként szenved attól, hogy nem tudja egyértelműen kifejezni magát, s hogy mennyire igyekszik, hogy ezen a helyzeten változtasson. Az újszülött élete első két-három évében szinte végigjárja azt a fejlődési folyamatot, amelynek során az ősember eljutott az első artikulátlan hangoktól a beszédig. Megfigyelhetjük azt is, hogy a ritmusos, a dallamos, az irodalmilag is megformált szöveg felkelti az érdeklődését, azokat szívesen hallgatja, utánozni próbálja. A beszédképesség és a ritmusélmény, a hangvarázs egyidőben formálódik. Tudjuk azt is, hogy aki öt-hat éves koráig valamilyen okból nem juthat el egy nyelv akár kezdetleges elsajátításáig, az később erre már élettani okokból nem lehet képes. Embernek született, mégsem válhat teljes értékű emberré. Az ember-lét és legalább egy nyelv birtoklása elválaszthatatlan egymástól.

Ezt az elsőt, ezt a legfontosabbat nevezzük anyanyelvnek. Bár ismerünk példákat kétnyelvűségre, s a mai világban egyre többször tapasztalhatjuk meg azokat a vegyes házasságokat, amelyekben többé-kevésbé egyenrangúan jelenik meg az anyanyelv mellett az apanyelv, az is eléggé általános jelenség, hogy a felnevelődés során az iskoláztatás nyelve válik döntővé. A felnőtté válás közben, a tízes életévekben nagyon kevesen válnak két nyelvben és azok kultúrájában egyaránt otthonossá. Talán az segíthetne ebben, ha tömegessé válnának a két tanítási nyelvű gimnáziumok. De még azoknál is az adott ország hivatalos nyelve maradna a meghatározó.

Az anyanyelv radikálisan hozzáköt egy közösséghez. Minél magasabb szinten sajátította el valaki az anyanyelvét, annál szétszakíthatatlanabb, elfeledhetetlenebb ez a kapcsolat. A mi magyar nyelvünk a magyar kultúra legáltalánosabb közös eleme. A nyelv azonban nem csupán jelrendszer,

hanem hagyománykincs, ismeretek kimeríthetetlen tárháza. A legműveltebb ember sem állíthatja magáról, hogy teljes körűen ismeri az anyanyelvét. Legkönnyebben a szókincs számszerűsíthető. Ennek aktív állománya általában öt-tízezer között van, a passzív ennek többszöröse is lehet, de még mindig messze marad az értelmező szótár hatvanezer szócikkétől, nem is beszélve a nyelvjárási szavakról és a szaknyelvekről. A nyelvészek különböző számítások szerint 800.000 és 1.000.000 körüli szót említenek, s más európai nyelvek esetében is hasonló az eredmény. E szavak összességét egyetlen szótár soha nem tartalmazza. Egyéniségtől, foglalkozástól, életkörülményektől is függ, miként alakul nyelvismeretünk és -használatunk, az utóbbi két évszázad, tehát az írni-olvasni tudás elterjedése mégis azt bizonyította, hogy az írott szövegeknek, s azok között is elsősorban a szépirodalomnak – kiemelkedően a költészetnek – meghatározó szerepe van a nyelvmegőrzésben. Márai Sándor életpályája szemléletes példa lehet. Az 1920-as években német, majd francia földön élve, német nyelvű újságcikkeket írva arra döbrent rá, hogy ő csak magyar író lehet, mert ez az anyanyelve. Élt benne a nyelv, s ezért neki is benne kellett élnie e nyelvi közegben, hogy igazán íróvá válhasson. 1948-as emigrációja után sem váltott írói nyelvet. Híres költeménye, a *Halotti beszéd* azoknak a nyelvromlásáról szól, akik nem irodalmi emberek, tehát nem is irodalomolvasók, akikben tehát nem él benne kiolthatatlanul az anyanyelv. Mert akikben benne él, például klasszikus költemények szövegemlékeként is, azok képesek tudnak maradni a hibátlan nyelvmegőrzésre. Amikor az 1970-es években kezdtek hazajárni nyugatról az 1919-cel kezdődő emigrációs hullámok neves személyiségei, a velük készített interjúkban rendre idézték Arany János, Ady Endre és mások verseit. Egyik nagynéném 1956-ban, huszonévesen ment el a férjével. Svájcban éltek, s még néhány éve, még ötven év után, özvegyen is tökéletesen beszélt magyarul. Azzal magyarázta ezt, hogy rendszeresen olvassa – fennhangon is – a magyar költőket. A szépirodalom tehát nem csupán a nyelv alakításában, megismerésében, hanem megőrzésében is nélkülözhetetlen.

Sokszor szomorkodunk azon, hogy kis nép vagyunk, hogy kevesen beszélik a nyelvünket, amely meglehetősen társztalan Európában. S félünk,

már több mint két évszázada, Herder jóslata óta, hogy nyelvünk, s ezzel a magyarság megfogyatkozik, kihal. Arra viszont ritkán szoktunk gondolni, amire büszkéek lehetnénk. A nyelvészek szerint nyelvünk mintegy háromezer éve létezik önállóan. Európa nyelvei közül ez kevésről mondható el. S nemcsak önálló, hanem rendkívül gazdag is ez a nyelv. Prózai, költői alkotások létrehozására különösen alkalmasnak mutatkozik. A magyar líra elsősorban nem azért nem tud igazán átütő nemzetközi visszhangot kiváltani, mert nyelvünk nem tartozik a germán, a szláv vagy a neolatin nyelvcsaládba, hanem azért, mert a költészet lényegében lefordíthatatlan. Mi más indokolhatná a József Attila vagy a Weöres Sándor iránti nemzetközi érdektelenséget? Illendő megjegyezni, hogy azért bármely nyelven születhetnek zseniális átültetések. Talán nem csak elfogultság azt gondolni, hogy erre a magyar nyelv különösen alkalmas.

Kevesek által beszélt nyelv-e a miénk? Bizony nem. 13-14 millió ember anyanyelvéről van szó. A földkerekség egészét tekintve, a világkultúrában ez a lélekszám csak pici szelet, a jelenlegi össznépességnek körülbelül 0,2 százaléka. Beláthatóbb léptékű, ha csupán Európában gondolkodunk: e földrész népességének körülbelül két százaléka magyar. A háromezer évre visszatekintve fölvetődhet az a kérdés is, hogy vajon ennyi idő alatt összesen mennyi ember élhetett magyarként? Nagyságrendileg megközelítő becslés adható: mintegy háromszázmillió lélekről van szó. Ennyi ember nevelkedett a magyar nyelvben és kultúrában, hordozta, őrizte és gazdagította azt. Ennek az örökségnek a sorsáról, jövőjéről volt szó, amikor Kölcsey Ferenc, Ady Endre, Illyés Gyula és oly sokan mások szembenéztek a lehetséges veszélyekkel, amelyeket a huszadik században világháborúk, békekötések, társadalmi-politikai konfliktusok idéztek elő, s amelyeket ma a globalizmus tesz még súlyosabbá. Mi, akik ma, a harmadik évezred kezdetén élünk, történelmi ismereteinkből tudjuk, hogy létezik nyelvhalál. Előidézhetik ezt háborús pusztítások, katasztrófák. Állandó jelenség a természetes és az erőszakolt asszimiláció. S egyre általánosabb a globalizáció káros szerepe a nyelvhasználatban.

Fontos-e, hogy egy-egy ember milyen nyelvet használ? Vannak-e magasabb rendű-rangú nyelvek? Nyilván csak abban az értelemben le-

het erről beszélni, hogy egy adott nyelv a civilizáció milyen fokáig jutott el, van-e például írásbelisége, van-e saját iskolarendszere, stb. Az európai ember nyelvváltásának aligha lehetnek minőségi szempontjai. A magyarázat inkább politikai és/vagy egzisztenciális. Manapság sokszor idézik, ám töredékesen Montesquieu híres gondolatát. A naplójegyzet teljes mondata így hangzik: „Ha valami használna a nemzetemnek, s ártana egy másiknak, nem javasolnám az uralkodómnak, mert elsősorban ember vagyok s aztán francia; szükségszerűen vagyok ember s véletlenül francia” (Cs. Szabó László fordítása). Ez a mondat szerintem nem a nemzeti hovatartozás másodlagosságát hirdeti, s nem is a nyelvet állítja a középpontba, hanem a nemzetet, főként mint politikai közösséget. Elsősorban arról van szó, hogy minden közösség az egyetemes emberiség tagja, s nem volna szabad ártaniuk egymásnak. Montesquieu gondolatának neoliberais színezetű és csonka emlegetése azért is vitatható, mert konkrét közösségek nélküli ember nem létezik a valóságban. Mindenki valamilyen nyelvi-kulturális-társadalmi közösséghez tartozik. Abban nevelődik fel, s válik végérvényesen francia, német vagy éppen magyar emberré. S ez a nevelődési folyamat visszamenőlegesen is létezett: ükeinknek és azok ükeinek a nyelvi-nemzeti hovatartozása is öröklődik valamiképpen, valamilyen mértékben. Tudjuk, hogy Közép-Európában, s kitüntetetten a Kárpát-medencében az évszázadok során sok nép, sok nyelv élt egymás mellett, ükeink tehát nem feltétlenül magyarok voltak, de utódaik azzá váltak, s a negyedik-ötödik nemzedék már alig-alig emlékezhet arra, hogy volt a családban egy német, egy szláv vagy akár egy francia ajkú ős. S bizony többnyire így történik ez azokkal a magyarokkal is, akik idegen nyelvi közegbe kerülnek, s elkerülhetetlenül beolvadnak, éljenek akár egy szomszédos országban vagy Amerikában.

Nyelvében él a nemzet – tartja a magyar közmondás, s ezt a gondolatot alighanem a felvilágosodás ideje és a reformkor mélyítette el: Bessenyei György, a Kisfaludyak, Kölcsey, Széchenyi írásai lehetnek a közmondás sugalmazói. (Erdélyi János 1851-ben megjelent gyűjteménye már tartalmazta ezt a mondatot.) Azt hiszem, hogy érdemes meg is fordítanunk ezt a közmondást, mert úgy is igaz: Nemzetében él a nyelv. Világnyelvekre

és nagyhatalmakra ez természetesen kevésbé vonatkozik, az angol, a spanyol, az orosz nyelvűeknek nem kell erre gondolniuk sem, a németeknek, a franciáknak is csak kevésbé.

Nyelvében él a nemzet és nemzetében él a nyelv. Ám tegyük ehhez hozzá azt is, és minden szakmai elfogultság nélkül, hogy irodalmában is él a nemzet, és nemzetében él igazán az irodalom. A szépirodalmi mű sohasem az emberiség nem létező, elvont nyelvén fogalmazódik meg, mindig egy konkrét nyelvhez, annak gondolkodásmódjához, hagyományaihoz, kultúrájához kötődik elszakíthatatlanul. A műalkotásnak – a nyelvhasználat szempontjából is – vannak *egyetemes*, azaz emberi; *nemzeti*, azaz nálunk magyar és *egyéni*, csak az adott alkotóra jellemző sajátosságai.

A nyelvészet s a műveltebb népesség is megkülönbözteti a köznyelvet és az irodalmi nyelvet, tud a tájnyelvekről, a szak-, a csoportnyelvekről. A nyelvi norma a polgárosodás során a tájnyelvekből alakult ki, s ennek két változata a köznyelv és az irodalmi nyelv. Még néhány évtizede is az a felfogás uralkodott, hogy az előbbi főleg a beszélt, az utóbbi az írott nyelvhasználatban mutatkozik meg. Bárczi Géza megfogalmazása szerint „mint a legigényesebb, leggazdagabb nyelvváltozat helyezkedik el az irodalmi nyelv. Ez használatos, valahányszor bármely közlés tájától függetlenül nagyobb nyelvi közösséghez, rendszerint ugyanazon anyanyelv bármely típusát beszélők egészéhez szól. Elsősorban *látható nyelv* (Kiemelés az eredetiben.), azaz főleg írott formában jelentkezik, és szépirodalmi műveknek, újságoknak, értekező prózának, törvényeknek, stb., stb. közlésére szolgál, de megvan hangos változata is drámáknak, előadásoknak, szónoklatoknak, stb. nyelveként.” (*Világirodalmi lexikon*, 5. kötet, 1977.) Ugyanebben a lexikonban a köznyelvről írja Martinkó András, hogy köznormát képvisel, „elsősorban mint beszélt forma létezik”, s hogy „ma már a gyermek az iskolában és a közösségben a köznyelvet tanulja meg” (1979.). Ugyanezekben az években készült az a ma is használt gimnáziumi nyelvtankönyv, amely szerint az egységes nemzeti nyelv „igényes beszélt változatát köznyelvnek, írott változatát pedig nemzeti irodalmi nyelvnek nevezi a nyelvtudomány” (Honti Mária – Jobbágyiné András Katalin, 1978-tól). Ettől csak árnyalattal tér el egy 1999 óta használatos

nyelvtankönyv (Antalné dr. Szabó Ágnes – dr. Raátz Judit). A *Nyelvi fogalmak kisszótára* (Kugler Nóra, Tolcsvai Nagy Gábor, 2000.) részben eltérő felfogása szerint az irodalmi nyelv „az a kiművelt nyelvváltozat, amely a nyelvközösség minden tagja számára föltételezhetően érthető. Az irodalmi nyelvnek az a célja, hogy a nyelvközösség, a társadalom, az állam minden tagja azonos módon értsen meg fontos közleményeket. Az irodalmi nyelv ezért elsősorban a hivatalos szövegek nyelve. (...) Az irodalmi nyelv másik fő használati területe az ünnepélyes, választékos, emelkedett közlések világa, amelyekbe a különböző ünnepi beszédektől kezdve a gondosan fogalmazott esszéig, tanulmányig sokféle szövegfajta beletartozik. Az irodalmi nyelv alkalmazásakor figyelnek annak használói a legnagyobb mértékben saját beszédükre. A magyar irodalmi nyelven készült a magyar irodalom eddigi alkotásainak legnagyobb része. Az irodalmi nyelvet mai formájában nemcsak ezeken a területeken használjuk, hanem a mindennapi kommunikáció egy nyelvváltozataként él főképp a nagyvárosokban, itt elsősorban a több iskolát végzettek körében. Az irodalmi nyelv tehát egyként beszélt és írott nyelvváltozat.” Ennek megfelelően a köznyelv „a mindennapi nyelvhasználat nyelve azokon a tájakon, ahol spontán nyelvhasználatban nem nyelvjárásban beszélnek az emberek. (...) Nagyobbrészt beszélt nyelvváltozat, és a közömbös vagy bizalmas stílusokhoz kapcsolódik. A köznyelvet írásban főképp akkor használják, amikor nem hivatalos írásbeli szövegeket készítenek...”

Az irodalmi nyelv fogalma kezdetben szinte kizárólag a szépirodalom és az igényes írásbeliség nyelvét jelentette, s fokozatosan tágult a jelentéskör. Ma nincs igazi közmegegyezés az irodalmi nyelv jelentésköréről. Olyannyira, hogy indokolt lenne megkülönböztetni az irodalmi nyelv és a szépirodalmi nyelv fogalmát. Pusztán már azért is, mert a törvények, szabályok, hivatalos közlemények nyelvhasználatát az én felfogásom szerint még jelképesen sem nevezhető irodalminak, s mellesleg közérthetőnek sem. Igencsak elválasztó különbség az, hogy az irodalmi nyelv újfajta nyelvészeti fogalma többnyire olyan szövegekre vonatkozik, amelyek megkövetelik az egyértelműséget és a közérthetőséget. A szépirodalmi nyelvvel szemben nem támaszthatunk ilyen igényt, sőt arra éppen a po-

lifónia, a jelentések rétegzettsége, a szimbolikusság, az egyediség, a különösség a jellemző még akkor is, ha teljesen közérthetőnek mutatkozik egy-egy szöveg.

A tapasztalat azt mutatja, hogy ideális esetben a köznyelv és a szép-irodalmi nyelv elsajátítása a születéstől kezdve egymással párhuzamosan haladhat. Mindegyiknek ugyanazok a szinterei. A legfontosabbak a családi, lakóhelyi kisközösségek, a nevelési-oktatási intézmények, a tömegtájékoztatás fórumai. Ezek a szinterek és lehetőségeik azonban korántsem azonosak minden csecsemő és gyermek számára. Azonosak sohasem voltak és sohasem lesznek, mégis, a felvilágosodás kora óta arra törekedtek a fejlettebb társadalmak, hogy az egyenlőtlenségeket csökkentsék. Sajnos nem sok sikerrel, bár az általános műveltség szintje sokat emelkedett, az analfabetizmus formálisan minimálisra csökkent, meghatározóan jelen van a funkcionális analfabetizmus. Az olvasásszociológiai és az iskolai tudásszint-felmérések szerint a középfokú, sőt a felsőfokú oktatás tömegessé válása érdemlegesen nem tette műveltebbé a társadalmat. Az anyanyelvhasználat meglehetősen korlátozott, sem a beszédkészség, sem az írásbeli fogalmazni tudás, sem a szövegértés nem megfelelő szintű az egyes korosztályokban. Ha egy középiskolás diák a történelem-, az irodalomtankönyv szövegét csak helyel-közzel s nehezen érti meg, akkor miként várhatnánk el tőle, hogy magukat az irodalmi alkotásokat megértse? S nemcsak a legmodernebb tankönyvekről van szó, hanem a konzervatívnak minősítettekről is. A legújabb szabályozás – a segítség részben megérthető szándékával – korcsoportonként előírja, hogy egy tankönyvben milyen arányban szerepelhetnek 150 betűhelynél hosszabb mondatok. Ez a 14-18 éves korosztály esetében a szöveg 35%-áig terjedhet. 14 éveseknél ez talán még elfogadható lenne. De érettségi előtt? Miként fognak ezek a könnyített szövegekhez szoktatott ifjak a felsőoktatási tankönyvekkel megbirkózni?

A vizuális kultúrára nevelés szempontjából hasznos az az előírás, hogy minden tankönyv minden oldalán legalább egy képnek vagy ábrának kell szerepelnie, s ezekhez meghatározott arányban kérdéseknek vagy feladatoknak kell kapcsolódniuk. Egyes tantárgyak esetében – mint például a

matematika – idéltlennek tartom ezt a követelményt, a 16-18 éves korosztály irodalom- vagy nyelvtankönyveinél pedig feleslegesnek a szám-szerűsítést. Varázsszóvá tették a magukat tévedhetetlen bölcsnek tartó tanügyi főokosok a kompetenciaalapú tanítást. Mintha eddig nem az lett volna a cél, hogy a diák kompetens, illetékes legyen a tananyag elsajátításában, s az elvárt szinten „szakértővé” váljon. A sok-sok feladat, a „nézz utána az interneten, keress példákat, gyűjts anyagot”-típusú feladatok egyrészt elvezethetnek a konkrét irodalmi műtől, másrészt érdemlegesen csak azok számára megoldhatóak, akik viszonylag olvasott emberek már. A csoportmunka egyrészt nagyon időigényes, tehát a tananyag további csökkentését követeli meg, másrészt kisebb osztálylétszámoknál alkalmazható hatásosan. A diákoknak többet kellene – és nemcsak irodalomórakon – beszélniük, többet kellene olvasniuk, írniuk, memoriterek megtanulniuk, s ezekkel a nagyon régi és konzervatív módszerekkel vegyítve a divatokat, idővel talán átütő eredményt is el lehetne érni. És akkor nem lenne szükség arra, hogy Jókai Mórt, sőt Gárdonyi Gézárt írjuk át „mai” nyelvre. Jókai romantikus körmondatai és latinítása a 12 évesek esetében talán még indokoltta tehetné, ha nem is az átírást, de a tömörítést, ám akinek Gárdonyi nyelve nehézkes, az nem tud megfelelő szinten magyarul, tehát olvassa el háromszor az *Egri csillagokat*, az segíteni fog. A lírai művek? Azok bizony nehéz olvasmányok, oda kell figyelni, minden tudásunkat mozgósítani, többször nekigyürkőzni a szövegnek, hogy valamennyire otthonossá válhassunk világukban. De az embernek szüksége van a költészetre is.

Az érettségi követelmények magyar nyelvből és irodalomból elvileg igen magasak. Ha a négyes tanulók annak a harmadát-felét teljesítik, az már szép eredmény. A jelesek átlaga sem tart sokkal előbbre, a realitás alapján mégis jók és jelesek maradnak. Majdnem négy évtizedig tanítottam bölcsészkaron, s néhány éve is hallhattam azt diákoktól, ami a hatvanas években számított megérthetőnek. Nagy Lászlót nagyon nehezen befogadható költőnek tartották. Weöres Sándornak inkább csak az úgynevezett gyermekverseit ismerték. Sánta Ferenc *Húsz óra* című regénye ma is túl bonyolultnak bizonyul számukra. Pedig évekig vizsgáztak

modern irodalomelméletből. Igaz, klasszikus verstant és poétikát nem tanultak. Derridából felelniük kellett, de a szonetról, az elégiáról senki sem érdeklődött vizsgaszerűen tőlük. Nemcsak az a baj tehát, hogy nem eléggé széles körű az olvasottságuk, hanem az is, hogy a műértési képességük is korlátozott. E két dolog nyilván összefügg egymással. Pedig ők a jelen, a jövő magyartanárai.

A nyelvértés, a nyelvhasználat szempontjából korunk igényeihez képest túl nagyok a különbségek. A virtuális analfabétáktól az írástudókon át a szépiprókig ível a skála. A magyarság és a magyar nyelv egyaránt bajban van. Sokan nem érzik, nem értékelik az anyanyelvhez, a magyarsághoz való kötődésüket, s a haza- és a nyelvváltást inkább csak gazdasági, megélhetési értelemben tartják egzisztenciális kérdésnek.

A távozni szándékozókát szép szóval visszatartani aligha lehet. Magyarságtudatukat kellene megerősíteni, s ilyen erősségre nevelni az új nemzedékeket. Ebben segíthetne egy mindennapi életében, lehetőségeiben is szép és gyönyörű Magyarország. Bartók Béla építette bele ezt a témát a *Concertóba*, az a Bartók, aki a huszadik század legegységesebb magyarja volt, s aki 1907-ben, tehát fiatalon, egyik levelében ezt írta Geyer Stefi-nek: „Egészen bizonyos, hogy egy évezred múlva, 10 ezer év múlva egész munkásságomnak nyoma se lesz, tán az egész magyar nép és magyar nyelv örökre a feledésbe sülyedt. Vagy ha még nem akkor, hát később. S mindnyájunk munkájának ugyanez az osztályrésze. Nem volna valami kellemes munkánkat csupán ezzel a lesújtó tudattal végezni. Ehhez életkedv, azaz erős érdeklődés kell a létező Mindenség iránt. Lelkesedni kell azért a szentháromságért, amelyről levelében olyan szépen ír. Ha én keresztet vetnék, azt mondanám, »A Természetnek, a Művészetnek, a Tudománynak nevében...«”.

Bartók Béla akkor még nem tudhatta, hogy nem az *egyik* magyar zeneszerző lesz, hanem Bartók, akinek a neve úgy hangzik majd, mint Baché, Mozarté. Ameddig lesz emberiség, addig Bartók zenéjének élnie kell, s benne a magyarságnak is. A magyar nyelv jövőjéről ekkora távlatban aligha lehet bármit elképzelni. Reménykedhetünk abban, hogy egy háromezer éves nyelv egy negyedik évezredet is meg fog érni. De hogy mi-

lyen lesz ez a nyelv húsz, ötven vagy száz év múlva, abban az irodalomnak is meghatározó szerepe van. Természetesen nem csak a klasszikusoknak, hanem a mindenkori kortársaknak is. Amikor tehát a mai magyar irodalmi élet résztvevői azt szorgalmazzák, hogy az állam fordítson több figyelmet az irodalomra, legyen annak következetes mecénása, akkor nem az ebben a lényeges, hogy az írók szeretnék a megjelenés reménye mellett megélni is a hétköznapiakban, hanem az, hogy ez a kortárs irodalom őrzi, formálja, gazdagítja anyanyelvünket, miként ezt Illyés Gyula kifejezte: „fölnevelő édesanyánkat”.

Lírai tükör

A rendszerváltozás fogalmának, mint ismeretes, többféle változata létezik, többféle jelentéstartalommal. Ezek értelmezésével nem célszerű most foglalkozni, hiszen annyi azért azonos mindegyikükben, hogy nagyarányú társadalmi-gazdasági-politikai változásokat kísérelnek meghatározni. Nem a szójáték kedvéért mondom, hogy nevezhetnénk 1989-1990-et az 1945 utáni korszakban a második „fordulat évének” vagy a visszafordulás évének. 1948-1949-ben a bolsevik párt felszámolta még lehetséges szövetségeseit is, negyven évvel később újból partnerekre támadt szükség. Régen azt hirdették, hogy a magántulajdon és a piacgazdaság az akadálya a Kánaán megteremtésének, végül az derült ki, hogy mégiscsak szükség van ezekre az ősi dolgokra. Kánaán persze sem így, sem úgy nem mutatkozik. Ismételten bebizonyosodott, mégpedig a gyakorlatban, hogy Németh László híres-hírhedt második szárszói beszédének igaza volt. Amiként ő fogalmazott: Magyarország helyzete olyan, hogy sem a szovjet szocializmus, sem az angolszász típusú szabadversenyes kapitalizmus nem segíthet rajta, csakis a nemzeti szempontok és érdekek messzemenő érvényesítése. Lássuk be, hogy egyik fordulat sem hazánk belső feltételeitől függött. Nem a mi kedvünkért maradtak itt, és nem a mi kedvünkért távoztak a szovjet csapatok. Nem mi akartunk szovjet gyarmattá válni, és nem akartunk a globalizáció foglyai vagy rabszolgái sem lenni.

Húsz éve szabad azt mondani, hogy büszkéek vagyunk 1956-ra, húsz éve lesz, hogy kikiáltották a köztársaságot. Nagykorúvá vált egy korszak, amelyre, régóta érezzük és tudjuk is, hogy a kiskorúság és a kisszerűség a jellemző. Valóban ideje van annak, hogy felmérjük: megjelenik-e és miképpen ez a két évtized irodalmunkban. A kezdőpont felől közelítve arra is figyelemmel kell lennünk, hogy e korszak irodalmában jelen voltak, részben vannak olyanok, akik még az 1930-as években kezdték el pályá-

jukat, s ma már olyanok is, akik 1989 táján voltak óvodások vagy éppen akkor születtek. A történelmi-társadalmi tapasztalatok, a nevelődés folyamata tehát nemzedékről nemzedékre s egyénről egyénre haladva igencsak eltérő. Van, akinek a II. világháború is személyes élménye, van, akinek a kilencvenes évek sem lehet az.

Nem szabad megfeleledkeznünk a szellemi élet, s azon belül a művészetek, az irodalom helyzetéről sem. Ismeretes, hogy a nyolcvanas éveket egyre inkább áthatotta a posztmodern szemlélet. Eszerint az irodalomnak nincs valóságtükröző funkciója. A mű nem más, mint nyelvi szöveg, s érdektelen maga a szerző, s az a közeg is, amely a lehetséges olvasókat mint közösséget szemléli. Minden befogadónak egyéni megértése és értelmezése lehet. Ezt ugyan természetesnek kell tartanunk, de azt már aligha, hogy a kánon csakis posztmodern lehet. Az ő nézőpontjukból elfogadhatatlan lenne ez a konferencia is, hiszen itt az irodalom szerintük nem irodalmi feladatairól kívánunk szólni. Történelmi távlatból nézve a posztmodern magyar irodalom nyelvi-poétikai eredményei dacára egyértelműen zsákcútnak fog bizonyulni. Nagyon remélem, hogy nem abban az időben, amikor esetleg kilenc vagy tízmillió koldus országa leszünk, hanem sokkal előbb, hogy elkerülhessük ezt a szörnyű állapotot.

A korszak lírájával kívánok foglalkozni, ezért szükséges azt is rögzíteni, hogy a posztmodern irodalomban az epikáé volt a primátus, s így a nem posztmodern líra kétszeresen is háttérbe szorult: ugyanis nem volt posztmodern, és *csupán* líra volt. Az időben még hátrébb haladva, azt se feledjük el, hogy az ötvenes évek lírai forradalmi lényegében kiiktatták a magyar lírai moderniségből a vers-publicisztikát, az agitatív költészetet, a tárgyias reflektálást a hétköznapi társadalmi történéseire. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek ne lehetnének érvényesen használható eljárások.

1989 hatalmas fordulatának akkor elsősorban természetesen a politikai, mondhatjuk, hogy világpolitikai jelentősége látszott. A szellemi élet szempontjából meghatározó, hogy idehaza megszűnt a cenzúra. Nem volt többé tilalmas téma Trianon, 1956 forradalma, a magyar-szovjet vi-

szony, a marxizmus, a szocialista rendszer kritikája. A szomszéd népek nemzeti önérzetét sem kellett állandóan ápolgatnunk, s olykor még magunkra is büszkék lehettünk.

Mindennek következtében a rendszerváltozásnak akkor az volt a legszembetűnőbb jele, hogy előkerülhettek a rejtkek helyekről a tilalmas művek, s elsősorban éppen költői alkotások. Akkor már néhány éve, 1986 óta újra olvasható volt legálisan Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című műve, kultikus alkotássá azonban csak ekkor válhatott. Ekkor lehetett megismerkedni a Rákosi-kor börtönlírájával, Buda Ferenc, Kárpáti Kamill, Tóth Bálint, Gérecz Attila és mások verseivel, illetve 1956 korabeli lírai megörökítésével. Ez utóbbiak közül Márai Sándor, Faludy György és Tamási Lajos versei váltak a legismertebbek. Igazi esemény volt Vas István két, korábban sehol meg nem jelent verse: a *Teleki Pál emlékezete* és *Az új Tamás*. Ez utóbbi mű a forradalom egyik legjelentősebb lírai megörökítése, a hazaszeretet megvallása. Vas István másik verse pedig azt példázhatja, hogy a cenzúra eltörlése nemcsak 1956 kapcsán volt felszabadító hatású. Elsősorban a huszadik század régebbi és újabb történelmét lehetett hitelesebb, igazabb módon megjeleníteni, a Horthy- és a Kádár-korszakot is.

Ez utóbbira példa lehet Nagy Gáspár, Petri György tiltott verseinek, egyáltalán köteteinek megjelenése. Vagy Utassy József *Zúg Március* című költeményének mondjuk így, „felszabadulása”. Akárcsak említett költőtársai, ő is a Kádár-korról fogalmazott éles kritikát, fejezte ki a szabadsághiány szorongató tudatát.

A változások esztendejében – vagy inkább másfél évében – örömeket ritkán, inkább megrendültséget és aggályokat fogalmaztak meg a költők. Hozzáteendő ehhez, hogy a korábbi évek – sőt évtizedek – költői termelésében is rendre kifejeződött a társadalomkritika. Azért szükséges ezt említeni, mert 1989 először az elmúlt korszakkal kapcsolatos társadalomkritikát erősítette fel, ám oly módon, hogy a történelmi tapasztalat általánosításra is alkalmat kínált, s mintegy megelőlegezte az elkövetkező évekkel kapcsolatos rezignációt. Igazi felszabadultságot a korabeli verstermés legjava alig-alig mutat fel.

(Ez a vázlatos áttekintés – kényszerű önkorlátozással – nem foglalkozik a szomszédos országok, a nyugati emigráció és az 1949 után született nemzedékekhez tartozó költők munkásságával. Terjedelmi okokból kénytelen eltekinteni jó néhány ide sorolandó alkotó említésétől is.)

A változások történelmi pillanatának átéléséről csupán néhány példa említésére van most alkalom. Szécsi Margit írta *A Vörös Szalon* zárásaként:

És megúnhatatlan csoda
ha egy-egy terror véget ér
Ez az istenek alkonya
S támad, föltámad a szél

Azonban nincs megnyugtató válasz arra, hogy mit is hozhat ez a szél:

Haj, lezüllő világképek
Vérmezőre süt a végzet
Vörös berkenyelevél
Merre sodorja a szél

– olvashatjuk az ugyancsak beszédes című *Vörös berkenyelevél* refrénjében a kérdést.

Szöllősi Zoltán *Anno Domini 1989* című verse mindvégig olyan sirató, amely csak vágyakozik a feloldást hozó katarzisa:

Búzaaratás ideje
közeledik
Egy nemzet takarítja be
halottait
Üvölts ha bírsz Jajgass

Szavad ha nincs
hangodat még hallasd
üvöltsd ki mind

Péntek Imre ezidőben keletkezett szonettjei (*Tájkép, vértelen csata után, Átvonulás, A Mérleg jegyében, Duellum, Hagyaték*) a tárgyias groteszk szemlélet jegyében keletkeztek, s nem a rezignáció, hanem inkább annak sejtése a meghatározó, hogy a lényeg nem fog változni: „Mintha jártunk volna már e tájon, / ez istenverte szikes, szűk lapályon, / hol engedélyezett a koldulás.” (*Átvonulás*).

Győri László ugyan emlékezetes verset írt a *Respublica* kikiáltásáról, de a bizakodásban ott van a tudás, hogy októbert mindig november követi. S történelemszemlélete egy másik versben még komorabbá válik: „Ha / elkopik, jön egy újabb ezredév. / Nézd e nyikorgó, sötét verdesést!” (*Karszt*).

1956 forradalmának emléke a kilencvenes évek első felében gyakran idéződik fel költészetünkben, elsősorban az akkori napokat átélőknek köszönhetően. Később megritkul az ilyen versek száma, És ez természetes. A nagy hatású művek közé tartozik Tóth Éva *Emlékverse* 1996-ból. Ez három évvel később 12 nyelvű fordításával jelent meg, s a Frankfurter Könyvásáron a szép könyv s a hosszú prózavers is sikert aratott. A központi emlék egy életrajzi történetbe épül be, amelyben a második világháború befejezése, a kislánykor, az akkori nélkülözések, a diákevek vezetnek el 1956 debreceni átéléséhez. A tárgyias, egyszerűsége törekvő elbeszélő közlésmód, a többnyire hosszú verssorok, az apró, olykor jelentéktelennek tűnő részletek felidézése révén egy hajdani kamaszlány és egy tudatos költő mintázódik egymásra, s a személyes emlék meghatóvá és feledhetlenné válik a befogadó számára.

Illyés Gyula már említett verse nemcsak tankönyvi anyaggá, ünnepi megemlékezések nélkülözhetetlen elemévé vált, hanem a költőket is többször megszólította, parafrázisok készítésére készítette. A prózaíró Márton László *Bowen monológja sötétben* című versének beszélője a zsarnokság helyett a szabadságot éneklő meg. Ez a személy Déry Tibor *G. A. úr X.-ben* című regényének szereplője. Életfogytiglani rabságra ítélték, mert meg-

akadályozta feleségét az önkéntes halálban, amelyet szabad akaratából választott volna. E negatív utópiában a rabok fejedelmi kényelemben élnek. Márton László verse egyszerre monológja Bowennek és az alkotónak, s eléggé egyértelmű, hogy a regény világát és a megírás jelenidejét (1991) azonosítva a szabadság fogalmát teszi kérdésessé, szinte a zsarnoksággal azonosítva azt.

Tornai József *Egy mondat a szabadságról* című verse 1996-ban jelent meg, s terjedelmében is azonosul mintájával. Voltaképpen körkép a korabeli magyar valóságról, arról, hogy miképpen éltünk, illetve nem éltünk a szabadság igazi tartalmával. A szabadság így válik szabadossággá és szabad rablássá, a szabadnak tudott emberek tömege pedig rabbá:

mert ahol szabadság van,
minden hiában:
a rossz is, a jó is
tetődön időzik

s ha nem őrzöd az oltárt,
amit Ádám bízott rád,
lesz házad téglatorlasz,
s magad is benne rothadsz.

A két vers mögött ott van az is, hogy két, eltérő kormányzású korszakban keletkeztek. Márton elutasít, Tornai pedig bírál és küzdelmet, cselekvést vár. Tornai József számára az ország sorsa a továbbiakban is költői téma. Egy e századi versében például arra buzdít, hogy kezdjünk el végre „*Gondolkodni Magyarországon*”.

A világtörténelmi jelentőségű 1956-os forradalom legnagyobb szabású költői megörökítését Juhász Ferenc kísérelte meg. Az általa éposznak nevezett forma olyan epikolirikus művet jelöl, amelyben a líraiság a meghatározó. A könyvnyi terjedelem kívánja és követeli a monumentális témákat. Így

volt ez az 1954-es híres Dózsa-éposz, *A tékozló ország* esetében is: egy elbukott forradalmat siratott el. 1993-ban megjelent új művében visszatért lírai forradalmának tartalmi kiindulópontjához: az ötvenes évekhez, az akkori forradalomhoz, annak elbukásához. A *Krisztus levétele a keresztről* ismét előhívja a siratás alaphelyzetét és műformáját. Ez a mű mégsem sirató csupán. Sokkal meditatívabb annál, minden látomásosságával együtt. Tragédiákkal övezett az ember és az emberiség útja, s ezt most már nem az ifúság első döbbenetével és felháborodásával tiltakozva észleli a költő, hanem természet- és társadalomtörvényként, amelyen ugyan fel lehet háborodni, de amelyet megváltoztatni nem vagyunk képesek. A legtöbb, amit tehetünk: halála után leemelhetjük Krisztust a keresztről.

Az események tanújaként s az éposz központi alakjaként olyan értelmező szerepet vállalt magára az alkotó, amely az azonosulás mellett el is távolít, történelemmé teszi a megjelenítettet, s szinte történészai objektivitással elemzi. Érintettként is az eseménysor összetettségét, sokarcúságát nyomatékosítja, az igeneket és a nemeket ütközteti.

Juhász Ferencnek erre a művére, mint általában époszaira, jellemző a képsorok gazdag szövevénye, a felfokozott látomásosság. Ez részben kivezet 1956 világából, a költői világszemlélet általános sajátossága, amelynek az időtől függetlennek tartott természetértelmezés az alapja. A történelemszemlélet jelenideje viszont egybeveti az 1990 előtti és utáni korszakot, és igen keserű megállapításokig jut el. A személyes sorsban a gyermekkori szegénységet idézi fel benne a jelenbeli, s ez vezet el az általánosításhoz, amelyet én annakidején erősen túlzónak gondoltam, ma már nem:

Mert mit ér minden új, ha régi? Mert nem az a csodás, ha fordított változás! Ha a visszaváltozás tíz létezés-emelettel lejjebb taszít!

Az emberből

varanggyá elátkozás. De ha a nyirkos, bűdös, mirigypúp-hideg varangyot

megcsókolás embertündérré lényegít vissza!

Az a varázs! Az emberré változás! Az a Virágzó Éden! Akár a mesében!

Nagy Gáspár a szocializmus által adott legalitásban kísérte meg méltóképpen őrizni 1956 emlékét és kimondani az igazságot a maga elégikus költészetében. Petri Györgyre az ironikusság volt jellemző, s az a nyers szókimondás, amely miatt szamizdat kiadványokhoz kellett folyamodnia 1989 előtt. Ez addig mindenképpen korlátozta verseinek hatókörét. Ő politikus költőnek vallotta magát, s eképpen a romantikus örökség folytatójának is. 1989 utáni költészete szerves folytatása a korábbiaknak, két különbséggel. Egyre inkább megjelent költői világában a betegség és a halál tudata. Ez egyre végtetesebben tette őt minden értéket tagadóvá. Az *Októberi capriccio* szerint:

Aki bármiben is hisz: az hülye.
 Vagy színvak a szivárványos valóra.
 Oly nyilvánvaló: minden igazság: fél? harmad? negyed?
 De leginkább végtelen tizedestört.

Másrészt talán liberálisnak tudott világszemlélete miatt egyre kevésbé tudta elfogadni a nemzeti, a konzervatív, a keresztény értékrendet. Ezért gúnyolódott a régi-új koronás címeren (*Egy törvényre*). Ezért értette félre kisiskolás módjára Nagy László költészetét (*N. L. emlékére*).

Ha Petri György értékeket tagadóan volt ironikus, Orbán Ottó éppen ellenkezően: értékörzően. Pedig ő is halálos betegséggel küzdött hosszú éveken keresztül. Petri már fiatalon is, úgy-ahogy, éppen csak elfogadta az életet, borongós, elégikusan ironikus hangoltsággal. Orbán Ottó viszont rapszodikus mámorral próbálta habzsolni az élet örömeit. Ironikusságát a betegség erősítette fel. Ezekhez az évekhez az is hozzátartozik, hogy a posztmodern lelkes kritikusai kezdetben nagy elismeréssel szóltak Orbán Ottó lírájáról, aztán mégsem emelték be kánonjukba, feltehetően a költő következetesen vállalt értékelvűsége és a kánon elvi alapjait bíráló magatartása miatt. Orbán Ottó pályakezdő korszakában úgy érezte, hogy a senkiföldjén kell léteznie, mert életkora miatt lemaradt a lírai forradalmakról, a saját nemzedékéhez képest viszont túl korán indult. A köztes

helyzet – más okok miatt – a kilencvenes években különös, drámaisággal telített módon mutatkozott meg. Egyrészt azért, mert a költő a későmodern és a posztmodern szemléletmódok és poétikák metszéspontjára került, másrészt azért, mert a liberális és a nemzeti tábor értékeit egyaránt a magáénak szerette volna tudni. Ő például nem a szent koronát kifogásolta a címerben, hanem azt látta, hogy „Az ország címerében ott a jelmondat: NEM MŰKÖDIK!” (*Közép-Európa*). Kijelentette, hogy „megint oda egy évszázad reménye”, s hogy „A történelem körbe jár” (*A nagy ábránd*). Csalódottsága részben történetfilozófiai, részben antropológiai: az emberiséget és a korok létező embereit tartja alkalmatlannak a kitűzött célok megvalósítására. Mégis reménykedik a versben, a szellemi alkotásban, azokban az eszményekben, amelyek mégiscsak átöröklődnek nemzedékről nemzedékre. Ezért ír alig rejtett pátoszú verset arról, hogy *Illyés Gyula hangfelvételtől* az Egy mondatot *mondja*. Ezért ír himnuszt *A magyar népdalhoz*. Ezért gondolja a következőket *Az ezredforduló felé*:

Európa csak álom Rögeszme és lehetőség
 Elherdálni volt újabb ezer évünk
 Tömegsírok közt csoszogunk míg gyűjtjük a rőzsét
 Hamu és füst és tél Ez a vége A végünk

És ha netalán mégsem Bízz a tébolyodottban
 aki az emberi szenvedésből verset őről
 Segíteni ő sem tud de legalább ott van ahol van
 és makacs elmebajosként kezd mindent előlről

Baka István költői életművében kezdettől fogva igen komor, baljóslatú történelemszemlélet mutatkozott meg. A kilencvenes években – Petri Györgyhez és Orbán Ottóhoz hasonlóan – ő is gyógyíthatatlan betegséggel küszködött, s ez még komorabbá tette világképét. Az új korszakban elsősorban a régít mutatta fel két különlegesen hatásos szerepvers-

sorozatban. Az egyikben Sztjepan Pehotnij – magyarra fordítva Baka István – szovjet-országi költő alakját teremtette meg, s így adott képet egy rosszemlékű rendszerváltozásról. Az 1990-ben és 1994-ben keletkezett Yorick-monológok Hamletnél jóval tovább élőnek mutatják az udvari bolondot, aki az új rendszert is kiszolgálta, majd abból is kikopott. Yorick Hamlet életidejének koráról is erős kritikával emlékezik meg, azaz minden rendszert bírál. Nemcsak saját életsorsának kudarcosságát mondja ki, hanem az országot, Dániát is, amelynek nyelvét, a dánt is egyre inkább a svéd váltja fel.

Baka István életművének általa kijelölt záró verse az *Üzenet Új-Huligániából* (1995). Határ Győzőnek ajánlotta, ezzel is jelezve, hogy innen üzen, a végletes reményvesztettség nézőpontjából:

Itt minden egy hetes a forradalmak
és a szerelmek is eldobható
papír zsebkendő ez az ország
beléfűjják szerencsésebb hatalmak
a finnyás Európa minden mocskát
s lucsok az is mi még eladható

egy hétre szól minden s garancia
sincs hernyótalp tiporja el
(...)
országunk ország még hazának árnyék
itt rég nem halni itt túlélni kell

Buda Ferenc újabb költészetében – már említett börtönversei mellett – továbbra is jelen van 1956 emléke, s az a társadalomkritikai szemlélet, amely a Kádár-korban mindvégig jellemző volt rá. Míg a nyolcvanas években az elhallgatással viaskodott, 1989 után megsokasodtak versei. Közlésmódjára a fegyelmezettség, az indulatok visszafogottsága jellemző, s ez ad különös feszültséget, robbanékonyt helyzetelemzé-

sének. *Árvaföld* (2000), *Árapály* (2005) című köteteiben meghatározó a magyarság sorsának Ady Endréhez, Nagy Lászlóhoz hasonlíthatóan komor szemléletét nála sem az önfeladás, hanem a remény keresése határozza meg. Az *Elégia a működő gyehennáról* legyen erre a példa:

Oda az Éden. Lány emlékeit
 vak szél repíti pöndörült levélként.
 Illúziód, ha volna még, temesd el –
 túladni rajta ingyen vagy haszonnal
 sem másokon, sem rajtad nem segít.
 (...)
 Oda az Éden. Poklunk evilági.
 De mégis: élj. De mégis: irgalom.

A kései Rákosi-kor Bertók Lászlót is meghurcolta, rabbá, priuszossá tette néhány kéziratos verse miatt. A nyolcvanas évek második felében kezdte írni végül egymásba épülő három szonettkönyvét, amelynek különös poétikájú, nyelvű világában figyelmes olvasással felismerhető a hazai társadalom változása. A *Mintha előlről kezdeném* az ő költészetében is ritka harmonikussággal üdvözli a márciust, a forradalmat, a reményt. Jóval összetettebb, az ellentmondásosságot kifejező a *S mint aki törököt fogott* című szonett, amely a magyarság történelmi sorsának elemeit használja fel arra, hogy az újabb változásokat is kritikusan szemlélje: „Hiába kavics, könny, homok, / ha se Kelemen, se cement.”

Ágh István majdnem ott maradt 1956 októberében a parlamenti vérengzés áldozatai között. A szó köznapi értelmében ő soha nem volt közéleti költő. Életműve azonban tanúsítja, hogy sebe és a magyarság sebe azonosult. Saját fájdalma és a nemzeté egyetlen motívum e líra mélyáramában, s nem csupán 1956-ról szól, hanem minden reményről és leveretésről:

Mert egész hétköznapi életemmel,
 ahogy cipőfűzőm kötöm a vérengzés
 terén, cigarettára gyújtok,
 eldobom az érvénytelen jegyet,
 ő működik, ki akkor erre voltam
 véletlenül és mégis sors szerint,
 fiatal arcom láthatom ma is
 oda-vissza a 2-es villamosban.

Az ötvenedik évfordulóra megjelent tematikus kötet, az *Októberi fogadalom*, s a címadó vers pedig így összegez: „hiába hegedt be a seb, a gyalázat helye fáj”.

Bella István a korforduló egyik legmaradandóbb versét írta meg 1956 újratemetett mártírjairól. Országos volt a döbbenet, hogy miként, miféle sátáni módon temették el Nagy Imrét és társait. Az *Arccal a földnek* különösége, hogy maga a mártír szólal meg benne:

Arccal a földnek, ahogy éltem,
 élek, élő a föld alatt,
 fekete kátránypapír-éjben,
 hol nem megy le, s nem kel fel a nap,

mert ragyog örökön örökké
 földdel teli szívem helyén
 napvilág-hallhatatlan röggökké
 fényesedett ember-remény (...)

A kilencvenes évek világa is megjelenik a beszédes című *Holnapfogyatkozás*-ciklus verseiben, áttételesebben, szimbolikusabban pedig az *Ábel a sivatagban* ciklusban.

Mezey Katalin már a nyolcvanas évek második felében emlékezetes versekben fejezte ki a létező társadalomban való otthontalanság-érzetét,

a hétköznapi emberek személyiségének erodálódását. A fordulat reménye így szólal meg az *Imádságban*:

Adja Isten, hogy őrtűzképpen
lobogjunk keleti égen.
Fényünk kitartson virradatig,
míg a szabadság megadatik.”

Aztán az 1996 című versben már így kellett summáznia: „Egy nagy kártyaadósság, / olyan ez a kis ország. / A kártyára feltette / valaki, s elvesztette.”

Verseik sorát lehetne idézni Kiss Benedektől is. Az ő költészetében elég sok ellenpontja van a társadalom rossz állapotának: a természet, a szerelem, a szeretet, a borozgatás. Felidézi a forradalom emlékét is. Ám reflektál a kukázókra, politikai eseményekre, s a lényegyet így fejezi ki: „Isten szeme bevérzik, látván: / mivé is lettünk!” (*Most is és most sem*). S megkérdezi: „Édes kis hazácska, hát hogy is lesz ez?” / Amikor győztes vagy, / Akkor is vesztes?” (*Metszetek*).

Külön tanulmányokat kellene írni arról, hogy az egypártrendszer évtizedeiben kitiltott, majd háttérbe szorított vallásosság, a kereszténység eszmeköre miként térhetett vissza az utóbbi két évtizedben, tematikában és világszemléletben. Kiss Benedek költészetére is jellemző ez. A legismertebb alighanem Jókai Anna versimáinak sora. Egyik legnagyobb hatású prózaírónk nyúlt ehhez a különös-egyéni műfajhoz. A *Virágvasárnap alkonyán* (2004) áhítatát és könyörgését nem csupán a személyiség léthelyzete váltja ki, hanem az országé, a magyarságé, az emberiségé. Mindennek összegzése az *Ima Magyarorszáért*:

Öregisten, Nagyisten
mit akarjunk s mit nem:
törvényed vezessen

hogy e kis nép oda ne vesszen
 át ne lyukadjon helyünkön a térkép.

Az utóbbi öt-hat évtized magyar irodalmában leginkább kétségkívül Csoóri Sándor az, akinél az országnak és népének sorsát vizsgáló távlatos nézőpont folyamatosan és maradandó esztétikai érvényességgel jelen van mind lírájában, mind esszéiben. Ezen időszak első felében, 1983-ig, haláláig természetesen Illyés Gyula volt ennek a szemléletnek és magatartásnak, Petőfi, Ady, József Attila örökségének a nemzeti költő rangját kiérdemlő továbbörökítője. Csoóri Sándor pályakezdő éveinek tapasztalatai alapján a társadalmi feladatvállalásra elsősorban az esszét tartotta alkalmasnak, ám – bár áttételesebben – a lírai művekben sem szorítkozott a személyiség létfilozófiai gondjainak megjelenítésére. Úgy gondolta ugyanis, hogy a személyiség különböző rendű és rangú közösségekben él, s ő, mint magyar ember és költő, nem háríthatja el magától e közösségek sorsának megjelenítését. Az Illyés-féle szellemiség örököseként 1988 után módja nyílt arra, hogy fontos feladatokat is ellásson: a *Hitel* főszerkesztője, a Magyarok Világszövetségének elnöke lett. S még a köztársasági elnöki posztot is felkínálták neki, de azt nem vállalta el. Igaza volt: szellemi szabadságát teljes körűen csak így őrizhette meg. Ő mindig küzdött a védtelenség, a kimondás jogáért, nomád értelmiségi, a nemzet rebellise volt.

1990 szeptemberében a *Nappali hold* című nagyesszé egyik bekezdése országos vihart kavart, szerzőjét a magát liberálisnak nevező oldalról sokan kiátkozták, szinte kitiltották a hazai közéletből. Nélkülözhetetlen e tények említése; meghatározták nemcsak a közéleti ember, hanem a költő helyzetét is. Amikor néhány év szünet után újra megszólalt, „*Hattyúkkal, ágyútűzben*” (1994) kellett éreznie magát. Saját életútjának újabb, s alighanem minden korábinál keservesebb pokoljárása erősítő élmény számára a lényeg kifejezéséhez: az újabb társadalmi fordulat sem váltotta meg, változtatta meg ezt az országot, s ebben mindannyiunknak felelőssége van:

Ha ennyi volt az élet, jó, hát belenyugszom.
 De ha több? Ha még ezer ablak-villámlás

fényébe kellett volna odaállnunk
 egy országért, magunkért és mi fakéreg-arccal
 csak úgy arrébb kullogtunk, Ki ráz meg minket
 ezért? S kicsoda szakítja szét mellünkön
 a színváltó, bécsi inget, Ülök, didergek,
 próbálok átmelegedni a versben. Hiába. Sok kicsi űrt
 hordok magamban, mintha várakozó sebek volnának
 bennem. Várakozó és gyógyíthatatlan sebek.

A pokoljárás emléke máig megőrzött sebhely, de maga az egyetlen ember is csupa seb, mert magán érzi országá, népe pokoljárásának sebeit. Száz év után Ady Endre nemzet-látomásának ugyancsak komor változata formálódott meg az ezredforduló verseiben egy olyan korról, amelyben a haza már ismét csak a magasban, a képzeletben lelhető fel. Mindez az éppen történő történelem kíméletlen kritikája.

Mintegy két évtized magyar költészetét megszorításokkal és vázlatosan áttekintve megállapítható, hogy bár a kordivat elutasítja mindmáig azt, hogy az irodalom úgynevezett társadalmi kérdésekkel foglalkozzon, költőink nem csekély része a nemzeti kulturális örökség olyan hagyománynak tekinti ezt, amelyet folytatni kell a kor körülményeinek és igényének megfelelően. Nem kötelezően, hanem kinek-kinek belső szükségletei szerint. Az is hangsúlyos lehet, ha egy-egy költő életművében csupán néhány ilyen jellegű mű születik, mint Weöres Sándornál például a *Majomország* vagy a *Merülő Saturnus*.

Két évtized fel tud mutatni tendenciákat, eredményeket. De vajon mit mutat a pillanatfelvétel? Elolvastam a 2009. januári és februári irodalmi hetilapban és folyóiratokban mintegy háromszáz verset. Ezek közt mindössze tucatnyit találtam, amelyekről elmondható, hogy valamiképpen foglalkoznak a jelenkor társadalmi helyzetével. Ennyire jól állunk? Vagy ennyire gyógyíthatatlanok a sebek? Ennyire tehetetlen a költészet?

Sánta Ferenc és az Írószövetség

Ha nem is könyvnyi terjedelemben, de az egyetlen előadás adta időtartamnál jóval részletesebben kellene foglalkozni Sánta Ferenc és a Magyar Írószövetség, vagy kissé tágabban fogalmazva: az író és az irodalmi élet kapcsolattörténetével. A jelenlegi szűkítést azonban nemcsak az idő korlátja indokolja, hanem az is, hogy az Írószövetség levéltári anyaga részben hozzáférhetetlen, vagy talán már meg is semmisült, értve ezen elsősorban az 1957 előtti anyagot – részben pedig rendezetlen, feldolgozatlan. Ugyanez a helyzet az írói hagyatékkal. Ezúttal csupán néhány fontosabb szereplést emelek ki, elsősorban a szervezet közgyűléseire figyelve.

A bolsevik diktatúra kora a pártosságot kívánta meg a kor alkotásaitól, s ezen a párt mindenkori politikájának a szolgálatát értette. Az 1960-as évek elején kezdődő enyhülés, a szellemi élet lassú konszolidálódása a hatalom számára elfogadhatóvá kezdte tenni az elkötelezettség fogalmát is, amellyel a nyugati irodalmi élet addig is rendszeresen élt, főként Sartre munkásságának köszönhetően. A marxisták egyrészt a pártossággal azonosították az elkötelezettséget, másrészt azokat nevezték így, akik közeledtek hozzájuk, de olykor vitatkoztak velük. Leegyszerűsítve: a dolgozó nép ügyének művészi képviselete akkor is elkötelezettség, ha a mű és az alkotó nem nevezhető marxistának.

Sánta Ferenc 1962 februárjában, tehát még regényeinek megjelenése előtt közölte az *Új Írásban Költőnk és kora* című tömör vallomását. S bár az íróknak, a kritikusoknak és a szerkesztőknek is az volt a józan érdeke, hogy minél jobban kitágítsák az elkötelezettség határait, hiszen ezzel tovább csökkenthető a cenzúra, Sánta Ferenc bevezette az elkötelezetlen humanizmus fogalmát. Történelmi tapasztalatai, olvasmány-

élményei alapján jutott el ehhez, s mint hamarosan beláthatóvá vált: regényei hátterében is ott munkálkodik a következő gondolat:

„Mint tudjuk, minden korok legszabadabban utat kapó ítéletei minden esetben a hatalommá szerveződött társadalmi erők elkötelezett, s ily módon a legtermészetesebben elfogult kifejezői. Míg az író nem ritka esetben éppen elkötelezetlen humanizmusa okán formál jogot az ítélkezésre. Megszabadulhat az író a kor katedráján ülő ítélok elmarasztalásától, ha belátása a kor javára billenti a mérleget.”

Megjelent 1963 őszén *Az ötödik pecsét*, majd hamarosan a *Húsz óra* is. Az előbbi többben egzisztencialista jellegűnek, azaz elítélendő szemléletűnek tartották, az utóbbit viszont lelkesen üdvözölték, s nemcsak színvonalá miatt, hanem azért is, mert szocialista realista műként értelmezték. Egy publicisztika egyenesen szégyenlős marxistának nevezte a *Húsz óra* szerzőjét. Történt ugyanis, hogy 1965 kora tavaszán, az Egyetemi Színpadon bemutatták Fábri Zoltán filmjét, majd vitát rendeztek róla. Füleki József cikke szerint néhányan a regényt és a filmet is szocialista realista alkotásnak nevezték, ám a jelenlévők nagyobb része ezen csak gúnyolódott. Megszólalt az író is, s a cikk ezt így foglalta össze: „Az író halálának tartja, ha az alkotó és a téma közé valamilyen »iskola« élkelődik, ha a spontán teremtsnek valamin »át kell szűrődnie«, mert ez az út az epigonizmushoz vezet – jelentette ki. »Kivételt« tesz a szocialista realizmussal, »mert az olyan, mint a levegő, mert nem is tudjuk, hogy mi az.«” (*Élet és Irodalom*, 1965. március 27. 13. sz.)

A Magyar Írók Szövetsége 1965 novemberének végén tartotta esedékes közgyűlését. Erre, nyilván több, de nem nevesített szerző munkájaként igen részletes referátum készült. Ez foglalkozott az elkötelezettséggel is, amelyet inkább bírálандónak tartott:

„...ezek a mérsékelt vagy fontolva haladó elkötelezettségek valamiképp mindig vitatják is, hogy a maguk által – ilyen vagy olyan fokig – vállalt értékek tényleges megvalósításának maximális lehetőségét ma csak a munkásmozgalom, a szocializmus biztosíthatja. Konkrét tartalmaikban épp ezért gyakran ott kísért a valóságossá is válható s való veszély, hogy népszemléletük egyoldalú vagy korszerűtlen parasztszemléletté, nemzet-

szemléletük nacionalizmussá, békevágyuk pacifizmussá, antifasizmusuk a polgári demokrácia igazolásává, etikai elkötelezettségük kényelmesen „örök emberivé” vagy vallásos színezetűvé válik.” A fejtegetés később így folytatódik: „...ki kell mondani, hogy a felemás elkötelezettség, vagy kivált az elkötelezettség tagadása a szocializmus társadalmi körülményei között határos vagy azonos az ellenzéki ars poeticával.”

A referátum foglalkozott a személyi kultusz kritikai ábrázolásával is. Ilyés Gyula, Németh László és Mészöly Miklós drámái kapcsán állapította meg, hogy „a tényleges mai helyzetnek figyelmen kívül hagyása tereli az említett műveket az elvonatkoztatott történelmi példázat irányába, s vezeti őket olyan hamis történetfilozófiai általánosításokhoz, hogy hatalom és erkölcs eleve szembenálló tényezők: hogy az emberiség a maga reményeinek valóra váltását nem várhatja politikától, hatalomtól, hanem csak a belső lelkiismeret parancsának követésétől.” Ugyanakkor legújabb irodalmunk értékei között egy hosszú felsorolásban a *Hűsz óra* is szerepelt.

Darvas József a maga ugyancsak terjedelmes, de a referátumnál engedékenyebb és megértőbb vitaindító előadásában természetesen ugyancsak a szocializmust igenlő elkötelezettség mellett állt ki. Sánta Ferencet pozitív összefüggésben említette: „Emlékezhetnek rá, hogy Sánta Ferenc írói pályájának a *Hűsz órát* megelőző szakaszát – ideértve *Az ötödik pecsétet* is – milyen fagyos levegő vette körül. Pedig ennek a szakasznak a keresései és eredményei nélkül a *Hűsz óra* sem születhetett volna meg. Nem beszélve arról, hogy *Az ötödik pecsét* is kitűnő regény, filozófiájában vitathatóbb, írói eszközeiben viszont helyenként jobb, mint a *Hűsz óra*.”

Az MSZMP KB eléggé merev szemléletű kulturális és ideológiai titkára, Szirmai István terjedelmes hozzászólásában azonosította az elkötelezettség és a pártosság fogalmát. A kortárs irodalom ideológiai sokszínűségét átmeneti jelenségnek minősítette. Sánta Ferencről, nevének említése nélkül, s a film kapcsán pozitív összefüggésben tett említést: „Itt van a *Hűsz óra*. Miért kapott ez nemzetközi díjakat, nemcsak Moszkvában, hanem Velencében is? Miért fogadják el a *Hűsz órát*? Mert a magyar életnek, a magyar valóságnak egy darabját mutatja a világ különböző tájain. És ezt megértik.”

Sánta Ferenc a második napon, a szünet után kapott szót. Visszaült korábbi cikkére, az elkötelezetlen humanizmus fogalmára, amely: „a humanizmus örök törvényei szerint szemléli a világot, megőrzi objektív tárgyilagosságát a humanizmus eszméihez ragaszkodva, és korántsem esik abba a vétségbe, hogy akár az egyik, akár a másik oldalon tételezze fel az abszolút és kiegészítésre nem váró igazságot vagy igazságosságot. Nem hiszem, hogy helyes lenne az a megfogalmazás – és a magam részéről nem is vállalkoznék rá, hogy nyugodt lelkiismerettel kimondjam –, hogy a mi világunkban, amely olyan szakadék szélén áll, amilyent még nem produkált az emberi butaság, az igazság egyetlen helyre van letéve.”

Sánta kijelentette, hogy „a tárgyilagos, el nem kötelezett és minden oldalra az igazságosság igényével tekintő elme segítséget nyújthat ott, ahol éppen az emberiség dolgában tevékenykednek, működnek. Nagyobb lehetősége van ennek az igazságosságra törekvő akaratnak arra, hogy az igazságot mondja ki, és segítséget nyújtson ott, ahol az emberségért munkálnak, mint annak, amely elfogultságával és elkötelezettségével nem látja meg a másik félnél, a perben a másik oldalon is az igazságot, aminek ötvözésével teremthetjük meg mindazt, amit valóban az emberség sok évezredes történelmével akar.”

Végezetül Husz Jánost idézte: „»mindig jobb egy igazságos idegen, mint egy rossz huszita. « Azt hiszem, a mi irodalmunkban is, ebben az elkötelezett széttagoltságban, amiben irodalmi életünk leledzik, a kibontakozás legnagyobb akadálya az, hogy éppen az elkötelezett elfogultság miatt nem vagyunk képesek meglátni – képességünk sincs rá, hogy meglássuk – egymásban azt, ami a másik oldalon igazságos és viszont. És ha van feladatunk, akkor ez az, hogy a különböző oldalakon lévő igazságokat irodalmi művekben is tárgyilagosan, a humanizmus eszméihez ragaszkodva tükrözzük.”

Sánta Ferenc hozzászólására először Trencsényi-Waldapfel Imre reflektált. Szerinte az elkötelezettség és a humanizmus egymást feltételezik, s nincs örök humanizmus, mert ez is történetileg változó tartalmú fogalom, az „örök” jelző polgári torzítás. Utána Dobozy Imre, az Írószövetség főtít-

kára is szólt záró előadásában Sánta Ferenc nézeteiről. Szerinte hasonló ez az eset Balzacéval: más az író ars poeticája, mint amilyen nézetek megmutatkoznak műveiben. Ere közbeszólt Veres Péter: Sánta a közvetlen pártkötelezettségre értette az elkötelezetlenséget, de félreértették őt. Dobozy szerint egyetlen ember soha nem rendelkezhet az objektivitás csálhatatlan mércéjével, s a történelem nem engedi meg, hogy az ember független lehessen. Ugyanakkor minden emberben vannak elfogultságok, de van jó elfogultság is. A tárgyilagosság mellett pedig érték lehet a szenvedélyesség, a szeretet is.

Ezen a kongresszuson, a szocialista demokratizmus akkori szellemében az elnökség által készített választmányi jelöltlistára lehetett szavazni oly módon, hogy egyénileg ki lehetett húzni, illetve beírni más neveket. Ezeknek természetesen nem volt esélye. 201 szavazó közül azonban elég sokan beírtak új neveket. Nagy László 30, Csoóri Sándor 19, Németh László 16, Sánta Ferenc 13 szavazatot kapott. Ha a közgyűlésen lehetett volna jelölni, néhányuk bizonyára már akkor választmányi taggá válhat.

Hozzászólásában Sánta Ferenc lényegében a regényeiben, elsősorban a *Húsz órában* alkalmazott írói szemléletet írta le. Valójában nincs lényegi ellentmondás az ars poetica és a mű között. S feltehetően azért nem volt hajlandó később sem nyilatkozni a regény filmváltozatáról, mert a forgatókönyvben, majd a filmben alkalmazott módosításokkal nem egészen értett egyet. Az Írószövetség közgyűlésének vitáját bemutatva az *Élet és Irodalom* tömören és tárgyilagosan ismertette Sánta Ferenc nézeteit és az ahhoz kapcsolódó két reflexiót.

A következő közgyűlésen, 1970-ben Sánta Ferenc a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem szólalt meg. Érdekesen alakult a választás. A betervezett javaslat 47 fősre bővítette a választmányt, s ebben már Sánta Ferenc is szerepelt. A spontán hozzászólók azonban elérték, hogy lehessen a nyílt színen újabb javaslatokat tenni, s azok kerüljenek fel a listára. Így 18 újabb név hangzott el, s közülük öt be is került a választmányba: Csoóri Sándor, Czine Mihály, Kamondy László, Keresztury Dezső és Szakonyi Károly. A legtöbb szavazatot a következők kapták: Nagy László, Juhász Ferenc,

Weöres Sándor, Németh László, Sánta Ferenc, Illyés Gyula, Lengyel József, Dobozy Imre, Szabó Pál, Fekete Gyula. E tíz író közül addig csak öten voltak választmányi tagok, tehát az írók elkezdtek érvényesíteni saját értékrendjüket.

Az Írószövetség 1973 őszén – a megyei szervekkel együttműködve – tanácskozást tartott Kecskeméten az irodalmi szociográfiáról. Ezen Sánta Ferenc is felszólalt, s a korábbiakhoz képest gyümölcsözőbbnek látta az írók és a hatalom kapcsolatát:

„Megvan rá a lehetőségünk olyan viszonyt teremteni a hatalom és írói szándék között, amelyik nem opponál egymással, hanem kölcsönösen segíti egymást. Ez a legjobb módja annak, hogy a nemzet minden hasznos energiáját felszabadítsuk; mert alkalmat kaphatunk tényfeltáró működésünkben arra, hogy megkeressük, melyek azok a dolgok, amelyek a kibontakozást, a szocialista haladást fékezik, akadályozzák, nevezetesen meg is gátolják.”

Sánta a család és a munka témakörére hívta fel a figyelmet, majd a közvetlen demokráciáról beszélt a mezőgazdaságban szerzett tapasztalatai alapján: „Amikor megpróbáltam felderíteni a mezőgazdasági termelés fellendülésének az okait, s a jó közérzet okait, akkor sokkal egyszerűbb dologhoz jutottam, mint amire számítottam. Ez pedig nem volt egyéb, mint az, hogy hazánkban a közvetlen demokráciát teljes következetességgel – s bizonyos értelemben a képviselői demokráciát is – leginkább a termelőszövetkezetekben valósították meg. Ott változott meg a helyzet, ott lett 14 mázsa helyett 23 mázsa búza, ahol a közösség maga választhatta meg a szakmailag legalkalmasabb vezetőit, ahol maga válthatta le, ahol arra érdemtelené vált; amikor a megadott, igen széles kereteken maga dönthette el a saját viszonyaira vonatkozóan, hogy mit tart helyesnek, és mit nem. Nagyon nagy tanulság, hogy minél nagyobb a közvetlen demokrácia, annál több a termelés. Horribile dictu, de így kell mondanom. Amilyen mértékben képesek leszünk az életnek bármelyik területén a demokráciát érvényesíteni, olyan mértékben várhatunk arra a területre vonatkozóan eredményeket.” (Forrás, 1974. 1.)

Erre a kecskeméti felszólalásra is visszautalt Sánta Ferenc az 1976 májusában megtartott újabb írószövetségi közgyűlésen. Itt először a szerinte létező örök és nem változó erkölcsi princípiumokról és elvekről beszélt, s példái közt utoljára az igazságosságra való törekvést említette. Az írói hivatás lényege ez: „az igazságtalansággal szemben tiltakozni vagy az igazságtalansággal szemben az igazságot mondani vagy legalábbis törekedni arra, hogy az igazságosságot megközelítsük.” Ezután a magyarságot mint nemzetet, mint népet ért igazságtalanságokról beszélt, amelyek ellen ő – és más írók – szót emeltek. Majd így folytatta (Élőbeszéd utáni jegyzőkönyv.): „Bátran és őszintén vallom meg azt, amit – úgy hiszem, könyveimben meg is tettem már –, hogy felelősséget és mélységes felelősséget érzek a szocializmusért, azért a társadalmi rendszerért, azért a társadalmi eszméért, amelynek ideológiájával lehet, hogy nem minden esetben – sőt bizonyos, hogy sok mindenben nem vagyok egy szinten, de – amelyről meggyőződése az, hogy ennek a népnek kenyeret adott, ezt a nemzetet olyan anyagi körülmények közé emelte, amilyenben történelme folyamán még nem volt, mint amely a szellem kibontakoztatására olyan lehetőségeket adott, mint amilyenek az utolsó esztendőkből voltak. Ennek a kérdésnek a felelőssége is belejátszott – magyarán és pontosan szólva, ha úgy tetszik – abba, hogy az írónak – mint a marxista terminológia fogalmazza – azt a funkcióját is igyekeztem betölteni, és barátaim is igyekeztek betölteni, aki előre jelzi azt a pontot, az irritáló pontot, amiből később nagyobb baj lehet. Bár lett volna úgy, hogy amint az első jelzések megtörténtek, akkor ez kellő súlyt kapott volna.”

Amikor Sánta Ferenc a maga falusi tapasztalatairól beszélt, akkor természetesen megerősítette mindazt, amit ezek kapcsán a *Húsz óra* cselekménye s világképe kifejez. Ne feledjük azt se, hogy a hetvenes évek első fele az az időszak, amelyet Illyés Gyula úgy jellemezett, hogy hazánk „szélnyékban van” a korábbi évszázadok történelmi viharaihoz képest, s élnünk kell ezzel a lehetőséggel. Az ország eladósodásának még csak a legelső éveinél tartottunk, hatása nem volt belátható, az életszínvonal lassan, de emelkedett, s komoly értelmiségiek meditáltak azon, hogy a gazdasági fejlődésnek köszönhetően Magyarország Kelet-Európa – azaz

a szocialista világrendszer – Svájcává válhat. A rendszert segítő szándékú kritikával szemlélők, mint Sánta Ferenc is, úgy gondolták, hogy a létező szocializmus bűnökkel terhelt, hibákat halmozó ugyan, de lehetséges a következő reformokkal való jobbítása, a szép elvekhez való közelítése még akkor is, ha visszaesések történnek. Ezek hol a Moszkva-központú szocialista világrendszer béklyói, hol a hazai pártvezetés merevsége, belső harcai miatt következnek be. A szélárnyék-helyzetet Magyarország nem tudta kihasználni, s ez mind Illyés Gyula, mind Sánta Ferenc számára hamarosan egyértelművé válhatott.

Sánta Ferenc természetesen 1976-ban sem volt naiv idealista. A magyar falu helyzetét illetően sem. Valamikor a hetvenes évek elején, nála járva, találkozhattam a *Hús óra* Igazgató Jóskájának modelljével. S akkor elmondták, hogy a férfi életsorsa nem úgy alakult, amiként azt a regény sugalmazta. Hamarosan leváltották, s egy járási elvtárs ült a helyébe, aki sem a falusiakat, sem a mezőgazdaságot nem ismerte. Az író elmondta, hogy ha folytatná a regényét, akkor ezt írná meg. Ezt a problémakört ő nem érintette, viszont számos írásában – például *Pókháló* című kisregényében (1972) – megjelenítette Galgóczi Erzsébet. Talán ezért sem foglalkozott ezzel Sánta, talán azért sem, mert ez időben három másik, soha be nem fejezett regényen is dolgozott. Írószövetségi hozzászólásában azonban nem a rossz példát emelte ki, hanem a követendő utat. Szerette volna, ha sikerül – József Attilát idézve – „a dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk.” Nem sikerült, s azóta csak sokasodnak bajaink. Fogytokozik a nép, eltűnnek a munkahelyek, csökken az okosság s a gyülekezés, a közösségi szellem helyett az atomizálódás a jellemző.

Magyarország bajban van. Ezt most, 2008-ban írom le, de ugyanez volt a magyar írótsadalom javának az álláspontja az 1986-os közgyűlés idején is. (Az 1981-es közgyűlésen Sánta Ferenc nem szerepelt, de továbbra is a választmány tagja maradt.) Hosszabb szünet után, közvetlenül az újabb közgyűlés előtt az író interjút adott, s ebben kijelentette: „A nemzet állapota igen sok keserűségre ad okot. Ez eléggé hosszú időre nyúlik vissza. Arra az időre, amikor a gazdasági felemelkedés mellett az erkölcsi színvo-

nal süllyedése elkezdődött. Ez sok mindenben megmutatkozott, de ami engem legfőképpen érdekelt, az a nemzetemnek, a magyarságnak a sorsa.” Később hozzátette azt is, hogy: „Én figyelmeztettem... és ez a figyelmeztetés mindig annak az érdekében hangzott el, hogy csak egészséges társadalomban lehet a szocializmust szolgálni.” (Győrffy Miklós interjúja, *Új Tükör*, 1986. november 23.)

Feszült helyzetben ült össze a közgyűlés. A megelőző években számos konfliktus volt a hatalom és az író társadalom között. A párt politikai bizottsága többször is tárgyalta a küszöbön álló tanácskozásról, elhalasztásán töprengett, illetve a számukra kedvezőtlen események majdani megtörténésén. Szóba jött az Írószövetség anyagi ellehetetlenítése, betiltása, egy másik szövetség létrehozása, kormánybiztos kinevezése. Kádár János harciasan támadta az Írószövetséget és a választmányt, amelyben szerinte nagy számban vannak a tudatos ellenzékiek és a rendszer ellenségei. (Idézi Pintér M. Lajos: *Ellenzékben*, 2007.) Foglalkoztak a leendő vezetőség összetételével is. Elnökként a szóba jöttek közül Cseres Tibort vagy Sánta Ferencet tartották volna elfogadhatónak.

A közgyűlés alaposabb elemzést érdemelne meg. Most csak annyit, hogy a hol ellenzékieknek, hol ellenségesnek nevezett írók korántsem egységesek, de jelentékeny csoportjának valóban az volt a kiindulópontja, hogy az ország nagy bajban van, ezért most hagyjuk a sérelmeinket, próbáljunk új helyzetet teremteni, fogjunk össze a politikával. Elsőként ezt Mészöly Miklós mondta ki, érzékeltetve a feladat szinte lehetetlen voltát is, de jelképesen kezét nyújtva a jelen lévő, igen magas beosztású politikusoknak. Hamarosán Köpeczi Béla művelődésügyi miniszter kapott szót. Ő felolvasott egy előadást, néha kiszólt belőle. Az egésznek az volt a lényege, hogy sikereink hatalmasak, bár vannak gondjaink is. Sajnos vannak írók, akik „megkérdőjelezték a szocializmus létjogosultságát és a polgári demokrácia szellemében értelmezett politikai pluralizmus mellett foglaltak állást”, sőt 1956-ot forradalomként értelmezik. Az Írószövetség nem határolta el magát az efféle nézetektől, ezért bizalmatlan a politika. A száraz felolvasás elutasította a lényegi reformgondolatokat, s hangulatilag azt fejezte ki, hogy a párt nem fog belecsapni a kinyújtott kézbe, hanem ráüt. Érthető,

ha az amúgy is feszült légkörben az indulatosan vagy higgadtan, de erőteljesen ellenzéki hozzászólások domináltak. Sánta Ferenc a második napon szerepelt. Erélyes hangvételű beszédében – többekhez hasonlóan – visszaautasította Berecz János KB-titkár fenyegető mondatait, majd felhívta a figyelmet az írók történelmi szerepére:

„...Magyarországon egyetlen egy olyan szervezet vagy társaság van, amelyik olyan hosszú politikai tapasztalattal rendelkezik, amely jogot ad neki arra, hogy erőteljesen bízson önmagában. És abban, hogy igen-igen kevés esélye van a tévedésre, amikor a nemzeti dolgainkban ítélni próbál. Ez az íróknak a társasága, amely közel kétszáz év tapasztalatait őrzi önmagában, tévedhetetlenül felhalmozva a politikai tapasztalatot és tudást. Ez a társaság ilyen figyelmet érdemel, és ilyen értelemben érdemel tiszteletet. Tiszteletteljes meghallgatást minden felvetésére a nemzet és a társadalom sorsát illetően.”

A továbbiakban kifogásolta, hogy a politika szinte provokatív intézkedéseket hoz a kulturális életről. Dezinformálnak, kontraszelekciós munkát végeznek. Visszaautalt a Rákosi-korra, amikor a bajokról beszélő írókat leintették, még 1955-ben is. A *Tiszatáj*, Csoóri Sándor, Csurka István ügyében hozott adminisztratív intézkedések kapcsán kijelentette, hogy „ez a politika gyengeségének a jele. Nincs akkora befolyása, hogy egyszerűen, adminisztratív intézkedések nélkül a megkívánt mederben tartsa a dolgait. Ezt az erőt kívánom a politikának, őszinte szívvel, a szocializmus és a nemzet érdekében, a reform érdekében. De azokkal az emberekkel, akikkel most operál, ez nem fog menni. Új szellem, új gondolkodás kell.”

A kongresszusról a PB számára készült beszámoló szerint felerősödtek a konfrontációs törekvések. „Sánta Ferenc író részéről hangzott el olyan szélsőséges vélemény, miszerint ebben az országban kétszáz éve mindig az irodalomnak volt igaza a politikával szemben. A közgyűlésen a konfrontációs szándékú felszólalások nagy tapsot kaptak. A legellenzékibb felszólalások Sánta Ferenc, Albert Gábor, Fekete Gyula, Csoóri Sándor, Csurka István részéről hangzottak el.” (Idézi Pintér M. Lajos, 163.) Ezek után az MSZMP kilépési akciót szervezett, de még a párttagok közül is kevesen léptek ki. Köpeczi Béla pedig, mint a szövetséget felügyelő mi-

niszter, szigorú cikket írt a Népszabadságban. Ha beszéde után elnökké választják Sánta Ferencet, az nyilván tovább élte volna a szembenállást. Így Cseres Tibor lett az új elnök, Sánta Ferenc pedig a 11 tagú elnökségbe került be.

Végezetül megemlítem az 1989 novemberében tartott újabb közgyűlést. Ezen a lehetséges veszélyekre is figyelmeztetett Sánta Ferenc:

„Tudnunk kell: *ha más öltözetben, ha más terminológiával, más érdekek képviselésében, ugyanolyan erejű támadások érik majd alapvető értékeinket, a nemzetet elsősorban, mint amilyenek érték az elmúlt esztendőkből.* (Kiemelés az eredetiben.) Megmondom pontosan, miről van szó. Arra kell vigyáznunk mindenekelőtt, hogy ne következzen be az, ami háromszáz esztendővel ezelőtt, hogy megszabadulván a portától, egy császárság uralma alá kerüljünk. A veszélye reális, kísértő és résen kell lennünk ahhoz, hogy elkerülhessük.”

Nem sokkal később kapott szót a miniszterelnök, Németh Miklós. Sánta Ferenc nevét ez ügyben nem említve, de szinte szó szerint igazolta az általa 1986-ban mondottakat:

„A magyar irodalmat ez a kormány a legrégebb óta folyamatos és legitim nemzeti intézménynek, ilyen integratív erőnek tekinti, s kéri – tisztelettel kéri –, vegye magára ennek minden felelősségét. Az írástudók felelősségét. A magyar irodalom története tisztán és buzdítóan mutatja: az igazán haladó, nagy magyar irodalom a nemzet történetének kritikus pillanataiban mindig felül tudott emelkedni a pártoskodásokon, kiszabadította a kezét a részérdekek kötelékeiből, és kapaszkodót vert – akár a pusztá sziklafalba is – a jövőnek.”

A későbbiekben a miniszterelnök Sánta Ferenc ott elhangzott mondanójára is hivatkozott:

„...mélységesen egyetérték Sánta Ferencel. Nagyon nehéz és nagyon sok gyötrelmet, kint és szenvedést lezáró szakasz után vagyunk, meggyőződésem: október 23-ával zártuk ezt a szakaszt, de egy még nehezebb és még több veszélyt rejtő új szakaszba léptünk, és nagyon vigyázzunk, vigyázzon ez a nemzet és a nép arra, hogy most ne veszítse el azt a lehetőséget, ne ve-

szítse el annak esélyét, hogy ne csak földrajzilag, hanem lélekben, műveltségben, gazdaságban, kultúrában, ahol egyébként már régóta ott vagyunk, de meg is érkezünk Európába, és európainak tekintsenek bennünket.”

Régmúlt dolgokról írtam. Olykor úgy éreztem, mintha más történelmi időben járnék, olykor pedig lényegi azonosságok keserítettek el. Sánta Ferencnek nemcsak szépirodalmi munkássága, hanem közéleti tevékenysége is jelentős, és számos tanulsággal szolgál a mai és a távolabbi utókor számára. A magyarság szolgálatát tekintette legfőbb feladatának, s ekképpen tudott az emberiség számára is érvényesen szólni.

Nagy László fájló hiánya

Mottó helyett:

*Az utókor lehet kegyetlenül igazmondó,
de szégyellje magát, ha igazságtalan!*

Nyolcvannégy éve született, s harmincegy éve halt meg Nagy László. Az azóta eltelt egyetlen nemzedéknyi idő egy társadalom történetében olykor szinte percnyinek mutatkozik, máskor viszont évszázadnyinak. Alighanem ez az utóbbi történet most is, az ezredfordulón. Ha belegondolunk, hogy Nagy László nyilvánosság előtti költői pályája is három évtizedes, s akár csak kissé ismerjük is az 1940-es évek magyar világát, akkor okkal gondolhatjuk, hogy az az időszak is évszázadnyi változatosságot sűrített magába. Márpedig az ő költői világát az 1925 és 1978 közötti évek tapasztalatai formálták, így egy mai fiatal akár azt is gondolhatja, hogy özönvízelőtti korszakról van szó. Rendszben, legyen özönvízelőtti, ám Noé bárkája nemcsak állatokat menekített meg az utókor számára, hanem minden szellemi kincset is. Nagy László költészete olyan szellemi kincs, amelyet eltaszíthatunk ugyan magunktól, de akkor mi leszünk szegényebbek, majd azok az utódaink is, akiknek tudatlanságunk vagy ügyetlenségünk miatt nem tudjuk továbbadni ezt az örökséget.

Az utókor valóban kegyetlen szokott lenni. Az utókor szóvivője mindig egy újabb nemzedék, amely kritikusan szemléli elődeit. Szigorúbban szelektálja az értékeket, mint a megelőző korszak, és sokkal megértőbb a maga jelenkorának még bizonytalanabb teljesítményeivel. Az újdonságot írja lobogójára, de nem mindig képes megkülönböztetni az új értéket és a majmoló újszerűséget. S így sokszor nemcsak elődeivel igazságtalan, hanem kortársaival is. Egyrészt túlértékel, másrészt leminősít.

Különösen akkor van ez így, ha egy új nemzedék radikálisan új programmal lép fel, mint például éppen száz éve a *Nyugat*. E folyóirat szerzőire azonban nem az igazságtalanság a jellemző. Vállalták a teljes magyar irodalmi hagyományt, sőt a korábnál teljesebbé tették azt. A századelő irodalmából vállaltak minden olyan értéket, amelyhez akár csak csekély

mértékben is kapcsolódhattak, s csak azt utasították el, ami radikálisan fellépett ellenük, illetve azt, aminek nem volt művészi értéke.

A századvéghez képest szomorúbb az ezredvég irodalmi élete. A hetvenes évek végén bontakozott ki a posztmodernnek nevezhető irodalmi áramlat, amely lényegében teljes tagadása volt a korszak hivatalos irodalomszemléletének, mégis élvezhette e hivatalosság gyakorlati támogatását. Ennek legalább részben abban lelhető meg a magyarázata, hogy ez az áramlat még az újholdasok felfogásánál is teljesebben elutasította az irodalom közéleti-politikai funkcióját, s ez kapóra jött az egyre válságosabb helyzetbe kerülő szocialista rendszernek, amelyet egyre jobban idegesítettek a kritikus hangok.

Kibontakozásakor, s főként 1990 után a posztmodern a *Nyugathoz*, de még Kassákhöz képest is nagyfokú agresszivitással lépett fel. Módszertanilag ez ahhoz hasonlítható, amit a bolsevisták tettek 1945, s még inkább 1948 után. A posztmodern is szerette volna „a múltat végképp eltörölni”, s „holnapra” megforgatni „az egész világot”, ám ezúttal nem a Kánaán felé. Ideológusai számára úgy tűnt, hogy ez néhány év alatt sikerült is. Ortodox marxistákhoz hasonlóan az egyetlen igazság birtokosainak gondolták magukat. Amit nem tekintettek a saját közvetlen előzményüknek, azt mind leminősítették, a nem hozzájuk csatlakozó írókat pedig jelentéktelennek minősítették.

Az új évezredbe átlépve mintha elhallgatott volna a posztmodern irodalmi harsona. Egyre több alkotóról derül ki hirtelen, hogy voltaképpen nem is posztmodern. A tábor azonban megmaradt, s bástyáit szigorúan védelmezi. Irodalomtörténet-írásuk pedig önjáróan megy tovább, s egyelőre alig akar tudomást venni egy újabb, egyelőre még véletlenül sem megnevezett, s talán meg sem nevezhető korszak létéről. S alig próbálja a maguk rangján visszaemelni a kánonba az onnan méltatlanul kiseprűzötteket.

A posztmodern áldozatai közé tartozik az a költői irányzat is, amelyik első képviselőinek, Juhász Ferencnek és Nagy Lászlónak a költészetében 1952 és 1956 között bontakozott ki, szembeszegülve a hatalom irodalompolitikájának kívánalmaival. 1965-ig tartó félreszorítottságuk ellenére komoly volt a hatásuk, az induló költők nagy része tanult tőlük. 1965 után

igen széleskörű olvasottságra és népszerűsége tettek szert, s egyértelművé kezdett válni, hogy a korszak legfontosabb költői között van a helyük. Néhány versük bekerülhetett a középiskolai tankönyvekbe, s lassan egyetemi tananyagga is váltak. És folyamatosan gyarapodott, főként a lezárult Nagy László-pálya kapcsán a vele foglalkozó könyvek száma is. A posztmodern szerzők azonban inkább csak elutasító véleményüket közölték, folytonosan hirdetve azt, hogy sem a vátesz-típusú, sem másfajta „közéleti” költészet nem rendelkezik semmifajta érvényességgel. Ha ez így volna, akkor az ilyesmi nem is rendelkezne tartós esztétikai értékkel. Ha ez így volna, akkor például Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János is jelentéktelené válna.

2006-ban jelent meg egy nagy terjedelmű, háromkötetes munka, címe: *A magyar irodalom története*. A harmadik kötet „1920-tól napjainkig” kísérli meg... Mit is? Mert formabontó módon sem tekinthető irodalomtörténetnek. A többes szám ugyanis azt sugallja, hogy különböző nézőpontok fognak szembesülni, például egy posztmodern, s egy „későmodern” álláspont. De nincs így. A szerkesztők, Szegedy-Maszák Mihály és Veres András eldöntötték, hogy miről lesz szó, s az egyes fejezeteket ki fogja megírni. Eldöntötték tehát, hogy a kilencszáz sűrűn teleírt oldalas könyvben nincs szükség Nagy László-fejezetre. Nem itt van a helye annak, hogy soroljam, kikre, mely művekre nincsen szükség. Sok jeles szerző csak egy-két névsorolvasásban szerepel, mások ott sem.

Nagy László hozzájuk képest jól járt. Legalább részben bizonyára Tolcsvai Nagy Gábornak, egyik monográfusának köszönhetően, aki a következő fejezet szerzője: *Szembesülés a naiv költői világépítés határaival*. 1954. *Megjelenik Juhász Ferenc A tékozló ország című műve*. E kilenc oldalas fejezetbe illesztett be több mint egy oldalnyit Nagy Lászlóról, aztán Csoóri Sándorról, s valamennyit Kormos Istvánról.

A fejezet címe – bárki adta is – kissé félrevezető, s talán szándéktalanul, de leminősítő. A pályakezdés kapcsán okkal lehetne ezt a szempontot kiemelni, ám az életművek egészére s így lényegére már korántsem ez a jellemző. Mégis, hadd említsem még egyszer: köszönet illeti a szerzőt, hogy érdemben szólt Nagy Lászlóról is.

A fejezet összegzése azonban aligha fogadható el. Először az irodalmi népiesség 1945 utáni történetének értelmezése következik, ám inkább csak a Rákosi-kor félhivatalos álláspontja íródik le, s kerül elutasításra. A továbbiakban hasonló a helyzet: a „szakirodalomra” hivatkozva megfogalmazódik Bartók példájának leegyszerűsítő irodalmi értelmezése, majd ennek elvetése következik, ahelyett, hogy a Bartók-modell igazi értelmezéséről lenne szó Németh Lászlótól Csoóri Sándoron át Jánosi Zoltánig.

Az utolsó bekezdés – elismerve a két költő értékeit – így fejeződik be: „A külső, nem irodalmi tényezők, amelyek a vallomások és képviselési költészeti formákkal kapcsolódtak össze, kissé távol tartották ezt a költészetet a kortárs irodalom más áramlataitól. A világra való rácsodálkozás enyhe naivsága, a közönségmagyarázat és a történelemértelmezés néha kissé egysíkú jellege, valamint a személyiség kérdéseinek háttérbe szorítása e költészetet kiszolgáltatta a történeti eseményeknek.”

Meglehetősen nehéz e két életművet az egyébként meglehetősen sokarcú modern világlírástól elszigetelt zárványként olvasni. Egyébként a fogadtatástörténet tanúsága szerint a hatvanas-hetvenes években három magyar költő volt, aki valaminő világirodalmi figyelmet tudott kelteni: Illyés Gyula, Nagy László és Juhász Ferenc. Illyés majdnem megkapta a Nobel-díjat, Juhász Ferenc is fel volt terjesztve. Tegyük hozzá, hogy ezekben az évtizedekben nem volt kedvező helyzetben irodalmunknak a szocialista táboron kívüli népszerűsítése. Viszont a bolgárok Nagy Lászlót szinte nemzeti költőjüként tisztelték. A macedóniai sztrugai nemzetközi fesztiválon neki ítélte nagydíj pedig irodalmunk egyik első jelentős nemzetközi elismerése.

Meddig jellemezte e két költészetet „a világra való rácsodálkozás enyhe naivsága”? Éppen ez rombolódott le, s ennek feszültségéből alakult ki a nagy költészet. „Néha” bármely életmű bármilyen szempontból nevezhető „kissé egysíkúnak”. Minden fontos szempont figyelembevételével alighanem akadémiai tanulmány születne s nem költemény. A posztmodern megunhatatlanul ismétli, s vádként hogy „a személyiség kérdéseinek háttérbe szorítása” jellemzi az általa nem kedvelt szerzőket. Ha így lenne, akkor se lehetne ez vád, hiszen az irodalomnak bármi témája lehet. Leírta-e valaha komolyan valaki, a bolsevikoktól eltekintve, hogy például Pilinszky

János nem foglalkozik a közösség kérdéseivel, s ezért nem jelentős költő? Egyébként minden jó költészetben ott van valamiként az, hogy a személyiség közösségekben létezik. S megfordítva az, hogy a közösség személyiségekből áll.

Ne legyintsen senki, hogy ez is csak egy könyv, a benne lévő szemlélet is csak egy a sok közül. Az állam gavallérosan sokszor tízmillió forintot ajándékozott a munka létrehozására. S nyilvánvaló a szándék: ez legyen az új évezred első irodalomtörténeti kézikönyve tanárok, egyetemi hallgatók, érdeklődők számára. Jaj annak, akinek ez a könyv fogja megalapozni az irodalomszemléletét. Olvasson inkább Móriczot, Babitsot, Kosztolányit, Németh Lászlót, Illyés Gyulát, és természetesen Nagy Lászlót is. Azt a Nagy Lászlót, aki eltörölhetetlenül jelen van, s aki mégis fájoan hiányzik. A költő élete végén egy megrendítő televíziós beszélgetésben azt üzenté az utókor embereinek, hogy ha lesz emberi arcuk, csókolja őket. Mindössze egyetlen emberöltőnyivel későbbi utókorban élünk ma, s mintha máris homályosabbak, elmosódottabbak lennének az emberi arcok. Mintha sohasem ragyognának. Szükségünk lenne, szükségünk van ma is Nagy Lászlóra, az ő költői beszédére, hogy emberek maradhassunk, hogy átvihessük a Szerelmet a túlsó partra, s felépíthessük – képzeletünkben legalább – a katedrálist.

Holnap már késő

– személyesen –

Egy irodalomtörténészről, főleg akkor, ha még kritikus is, elvárható lenne, hogy fontos és komoly kérdésekhez alapos és sokoldalú tanulmányozás után szóljon hozzá. Országos felméréseket elemezzem, adatokat böngésszen, szakemberekkel folytasson mélyreható eszmecserét. Engedelmet kérek, én most rendhagyó leszek. Műfajom az esszé lesz, s élettapasztalataimból fogok kiindulni, azok alapján próbálok helyzetet elemezni, feladatokat felvázolni. Nem az egyedüli megoldás ez, de talán megengedhető, hiszen hatvan éve vagyok olvasó ember. Ha nem lennék az, aligha beszélhetnék az olvasóvá nevelésről. Helyzetem azért különleges, de talán mégis általánosítható, mert egész életemet olvasó emberek között töltöttem. Értelmiségi családba születtem bele, anyai ágon már sokadik generációsba, s magam is értelmiségi családot alkottam meg a feleségemmel. Hasonlóan cselekednek gyermekeink is. Szerencsés kisdíák voltam, mert egykettőre megtanultam írni és olvasni, sőt fogalmazni, hangosan olvasni, verset mondani. Amikor a tanító néni beteg volt, rendszeresen, órákon keresztül én olvastam fel az osztálynak. Csak közepesen voltam szorgalmas, a leckeírást olykor kellemtelen munkának éreztem, de tudom, hogy nyolc év alatt mindössze kétszer kellett magolnom, azaz erőnek erejével a fejembe gyömoszolni valamit. Ötödikben a „vastag betűs” és hosszú nyelvtani szabályokat utáltam, mert szó szerint kellett tudni őket, s ezt felesleges túlzásnak tartottam, nyolcadikban pedig a szappangyártás irgalmatlan hosszú képlete haladta meg eleinte az erőmet. Tényleg szerencsés gyerek voltam.

Aztán jóval később, némi életbeli kanyarok után bölcsész lehettem, majd tanár. Ráadásul olyan ember, aki a leendő magyar szakosokat tanította 38 éven keresztül. Vagyis csupa olyan fiataalt, aki feltételezhetően már régóta

olvasó ember volt, ráadásul szépirodalmat olvasó, azaz kiválasztott. Hoszszú éveken át tartottam egyetemi előkészítő tanfolyamokat. Rendhagyó irodalomórákon vettem részt, az alsó tagozatosoktól az érettségi előtt állókig terjedt a közönség. Nagyszámú író–olvasó–találkozó vendége voltam. S más jellegű kapcsolataimban is találkozhattam olvasó emberekkel. Egy villanyszerelő technikussal, akivel arról lehetett beszélgetni, hogy miként mondta a verseit Pilinszky János. Egy kőművessel, aki gyakran vőfélykedett. Egy vendéglőssel, aki korábban a New York Kávéházban rendszerezsen kiszolgált Nagy Lászlót, s a következőt mondta róla: „Én nem állítom, hogy Nagy László minden versét ismerem, de azt igen, hogy ő embernek ugyanolyan volt, mint költőnek.” Három könyvet írtam Nagy Lászlóról, de egyetlen mondatban nem tudtam volna így összefoglalni a személyiség lényegét.

Azért ne gondolják azt, hogy az irodalom álomvilágában léteztem. Az 1970-es évek elején a fiatal írók köréből néhányan elindítottuk az olvasótábori mozgalmat, hogy minél több gyereknek segítsünk eljutni a gondolkodva olvasás csodálatos birodalmába. Az Olvasó Népert Mozgalom országos tanácskozásán 1973-ban fel is szólaltam, majd egy cikket írtam *Második analfabetizmus* címmel (*Napjaink*, 1973. 9.) Most újraolvasva megállapíthatom, hogy a gondok akkor is hatalmasak voltak, s az újabb változások nem használtak az olvasáskultúrának. A hajdani mozgalom célkitűzése ma is időszerű. A második analfabetizmuson lényegében a funkcionális analfabetizmust kell érteni.

Nagyot ugorva az időben, 1992-ben a Magyar Olvasástársaság, a HUNRA konferenciáján bevezető előadást tartottam *Olvasatlan olvastatók?* címmel. Ez a megfogalmazás a magyar szakos tanári pályára jelentkezők hiányos olvasottságára utalt, ám az általános helyzetelemzés még közvetlenebbül érvényes a jelen időre is, pedig a számítógép használata csak akkor kezdett elterjedni, az internet pedig vadonatúj eszköz volt. Akik akkor születtek, most érettségiznek, a magamfajta idősebbek pedig elgondolkozhatnak azon, hogy egyetlen életidőben hány radikális változást kell megélniük nemcsak a történelemben, a politikában, a technikában, hanem az életformában, a művelődési szokásokban is.

A kultúra, a műveltség és a hatalom

Ismeretek nélkül az állatok sem létezhetnének, elpusztulnának. Egy idő után az ember egyre bizonyosabbá válhatott abban, hogy az ismeret, a tudás életrevalóbbá teszi őt, s hogy nem csupán a *fizikai* erő jelent hatalmat, hanem a tudás is. Az ősi csoportokban, a hordákban kettős hatalom alakult ki: a parancsnok, a törzsfőnök, mai szóval a politikus fizikai, a sámán, később a pap, az írástudó *szellemi* ereje révén vált vezetővé. A hatalom vonzotta magához a kialakuló magántulajdoni formákat, hosszú távon mégis harmadik hatalomként jött létre a gazdasági. Évezredekkel később a polgárság kora a társadalmi kiemelkedés három lehetséges, elvileg egyenrangú módjának tekintette a gazdasági, a politikai és a szellemi kiválóságot. Az igazi halhatatlanságot azonban elsősorban a tudósoknak és a művészeknek adta meg, s csak néha a politikusoknak. Az ezredforduló világa ezt a rendet bolygatta meg, s a szellemi képességek rangját egyre kétségesebbé tette. A legmodernebb társadalom persze egyáltalán nem tud értelmiség nélkül létezni, ám az értelmiséget már nem egyfajta vezetőként képzei el, hanem olyan szakbarbárként, aki egy gépezet fogaskereke. Nem szellemi irányító, nem minta többé, mert szellemi irányításra a hagyományos értelemben nincs már szükség. Az emberiség így a vesztébe rohan, mert fokozatosan szétbomlik az ősi rend, amely közösségnek őrizte meg az emberek halmazából közösséget, az egyénből szellemi lényt teremtett, aki kiemelkedett a mindennapok monotonijából és gondolkodott nemcsak életéről, hanem létéről is.

Melyek a legfőbb és leginkább szembeötlő bajok?

A vallás, Európában a kereszténység az egyén és a közösség életét végigkísérő világkép volt, amely értelmet kínált, erkölcsöt adott és fegyelmezett. A XX. század a vallás fokozatos törlésének kora. Mind a szocialista, mind a posztmodern szemlélet rombolt ebből a szempontból, s az európai ember nem tudott felemelkedni arra a szintre, amelyen vallásosság nélkül is megőrizheti személyiségének azt az integritását, amelyen jelképesen Isten teremtményeként létezhet.

A Tízparancsolatot az emberiség nemzedékei persze soha nem tartották be tökéletesen, mégis elfogadott norma volt. Nemcsak a vallás megváltozott helyzetével függ össze azonban az erkölcsi normák fellazulása, a zavarodottság. Még a Szovjetunió is szükségét érezte a hatvanas évek elején, hogy megszövegezze a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexét, sajnos nem sok haszonnal. A jelenkorban azonban hathatós erkölcsi megújulásra volna szükség Európa-szerte, beleértve bennünket is.

Az ember eleve és elkerülhetetlenül közösségi lény, csak közösségekben nőhet fel emberré, és abban kell leélnie életét. A kivételes ellenpéldák egészen rendkívüliek. Az önmegvalósításnak mindezt figyelembe kell vennie. A modern, még inkább a mai társadalomban atomizálódik az ember, ám ettől aligha lesz gazdagabbá a személyisége. Meg kellene találni az egészséges arányt a társadalomban létezés, a többi ember szolgálata és az önkijeljesítés között.

Az ember évezredekken át beleszületett egy kulturális hagyományba, abban nevelődött, azt sajátította el, azt gazdagította a maga módján, és adta át az utódainak. A posztmodern a teljes hagyományt kérdésessé tette, relativizálta, s bár a posztmodern kort már átléptük az ezredforduló legkövetlenebb éveiben, az értékbizonytalanság megmaradt. Mintha nem lenne semmiféle normarendszer.

A XX. század közepén még a polgárság körében is erős volt a több nemzedéket egybeölelő család, mint a társadalom legkisebb, ám nélkülözhetetlen közössége. A nemzedékek rendje és egymásrautaltsága alaptörvénynek bizonyult. A társadalom változásának leginkább szembeötlő ténye a család széthullása, amely nálunk a hatvanas években indult meg, s amelyhez már elkerülhetetlenül társult a születésszám radikális csökkenése, az elöregedés.

Monográfiákat kellene írni arról is, hogy ezekben az évtizedekben a felnövekvő nemzedékek szemében miként alakult át az a tézis, hogy a tudás hatalom. A többség nem sokat tudó és sokat dolgozó ember szeretne lenni, hanem olyan, aki érvényesül. Persze nem ez az utóbbi szándék a baj, hanem a megfelelő alapozás hiánya. S itt nem csak a szakismeret megszerzéséről van szó. Korunk egyre inkább a barbár

szakbarbárok kora. Azt értem ezen, hogy a szűkebb szakmán kívül kizárólag a szórakozás különböző formái érdeklik őket.

A kultúra elsajátítása

Tízezer éveken át a színhagyomány, a mintakövetés volt a kultúra elsajátításának egyetlen módja. Nálunk csak a XVIII. század végén merült fel az elemi szintű közoktatás igénye, csak száz évvel később vált általánosabbá az egyetemi képzés. A reformkor óta beszélhetünk sajtóról, komolyabb olvasóközönségről, irodalmi életről, a rádiózás a két világháború között kezdett elterjedni, a televízió az 1960-as években, az internetezés pedig a jelenkorban.

Ötven éve még az én nemzedékemnek is azt mondták, amikor érettségiztünk, hogy most fogunk kilépni „a nagybetűs életbe”. Bár azt is tudtuk, a latin mondást idézve, hogy nem az iskolának tanulunk, hanem az életnek, gyakorlatilag létezett a szétválasztó kettősség, még akkor is, ha élményszerűen átélhettem a Rákosi-kor gazemberségeit, ha szinte felnőtté válhattam az 1956-os forradalomban.

A jelenkorban a hagyomány különböző szintjeinek és rétegeinek radikális, földrengésszerű átalakulása zajlik. Évtizedek óta tart a vita – most csak a közoktatásra utalok – hogy mi tartozzon a kulturális hagyományba, milyen legyen az értékrend, mi a szükséges ismeretanyag, milyen legyen az elsajátítás technikája. A csecsemő ma már olyan világban születik, amelyben nem válik élesen ketté a gyermek- és a felnőttkor, viszont a szülők, tágabban a család egyre kevésbé érzi feladatának a gyermek oktatását és nevelését. Azt ráhagyja a gyermekintézményekre, majd az iskolákra. Ez egészségtelen folyamat. A gyermek nevelődik. Ahhoz, hogy teljes értékű emberré váljon, nincsen egyéb mód a nevelésnél. S nevelni a családban és az iskolában kell, minél közvetlenebbül. Magyarán: ezt a munkát nem bízhatjuk rá a televízióra, az internetre, azok csupán segédeszközök lehetnek. Szülőkre, nagyszülőkre, tanárookra van szükség, akik nevelnek, szép szóval oktatnak és játszani is engednek.

A napokban ismét elhangzott a régi mondás: a kultúrában virágozzék minden virág. Úgy legyen, ám valakiknek el kell dönteniük, hogy mi

számít virágnak, s mi gyomnak. Olykor a gyom is lehet mutatós, idővel azonban elfojthatja, kiirthatja a virágokat. Ezt is, meg amazt is.

Amikor a polgári eszmerendszer Európa-szerte elterjedt, a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai hatottak. Schiller és Beethoven szavával és zenéjével az a gondolat, hogy „testvér léssen minden ember”. Tudjuk, nem lett azzá. Az ezredforduló a globalizáció kora. Ez lenne a testvériség? Nem, ez inkább út a falanszterhez, s ez a kultúrában már egyre inkább érvényesül.

Az ember egyszerre automatizált és autonóm lény. Az élethez az előbbire, a létezéshez inkább az utóbbira van szükség. A globalizmus emberében egyre több az automatizmus, ebben válik testvérré a tömeg, s ebből egyre nehezebb átlépni az autonómiába. Az iskolai oktatáson túl a kultúra is egyre inkább csak automatizált módon jut el a tömeghez. Nem műveket, nem tudományt, hanem szórakoztatást kapnak, azt is egyféle módon, „kereskedelmi” és nem „közszolgálati” jelleggel.

Ennek a kereskedelmi jellegnek, erőszakolt szórakoztatásnak a túlsúlya gátolja az ideálisnak tekinthető nevelést. A televízió csökkenti a család jelentőségét, s látszólag felmentést ad a szülői feladatok egy része alól. Nem szükségtelen, ám kordában tartandó. Elsősorban a természettudományos, a műszaki ismeretek megszerzésében, a nyelvtanulásban tartom jelenleg úttörő módon hasznosnak, a humán műveltség megszerzésében, a harmonikus személyiségformálásban azonban már vitatható a szerepe.

Kétségtelen, hogy a szüleinket nem válogathatjuk meg, s tanárainkat is csak rendkívüli esetekben, s ha szüleink is azt akarják. A jó szülő viszont nem azt jelenti eleve, hogy magas fokú az iskolázottsága. Illyés Gyula ugyan feltörekvő családba született, mégis kellett a tanító bölcsessége, éles szeme is ahhoz, hogy gimnáziumba kerüljön. Kellott a nagymama különös ötlete, hogy a pusztai kisfiút a kastélybeli nevelőnővel franciára taníttassa. Ha Illyés Gyula nem tanulhat tovább, más emberré és költővé válik. Nagy László szülei csak elemi iskolába jártak, az apa mégis mintagazda lett, falujának bírása. Az édesanya pedig úgy döntött, hogy ha már földjük a banké a hitelek miatt, a gyerekeik váljanak szabadabbá, s tanuljanak. S nemcsak

fiait küldte középiskolába, lányai is leérettségiztek. Az 1930-as években ez rendkívüli döntés volt. Ha Nagy László nem kerül a pápai kollégiumba, ha nem lettek volna ott kiváló tanárai, aligha válhatott volna azzá, amivé lett. Aligha túlzó, ha közmondásszerűen kijelentem: mutasd meg a szüleidet, s megmondom, kivé válhatsz.

Egyértelmű tehát, hogy meghatározó a pozitív családi minta, hogy szükség van pedagógusi hajlammal megáldott szülőkre. Bölcs szülővé is nevelődni, nevelni kell. A kezdő szülők a csecsemőgondozással foglalkozó könyveket még kézbe veszik, később inkább már csak emlékeikre, megérzéseikre hagyatkoznak. S mivel ott van a bölcsőde, az óvoda, a tévé, nem tartják szükségesnek a mesélést, a felolvasást, a versmondást, az éneklést. S ha van is néhány polcnyi könyv otthon, alig tapasztalhatják annak szülői használatát.

Pozitív és negatív példák sokaságát lehetne sorolni. Bizonyos, hogy igézően hasznos olvasó kedvű családban növekedni fel. Ideális, ha a szülők kulturális érdeklődése sokirányú, ha fel tudják csillantani gyermekeiknek a sokféle lehetőséget. Az emberek felnőve általában nem maradnak mindenre nyitottak, érdeklődésük néhány területre koncentrálódik, ám aki ifjan soha nem volt komolyzenei hangversenyen, operában, színházban, múzeumban, sőt könyvtárban sem, az később nehezebben válik ezek iránt érdeklődővé.

Az idősebb ember naivan azt gondolhatja, hogy aki bölcsész szeretne lenni, az általában érdeklődik a humán kultúra, a művészetek iránt. Ez nyilván régen sem volt tipikus, mindenkire érvényes, manapság azonban kivételessé kezd válni a széleskörű érdeklődés. Csak néhány példát említek. Németül kitűnően beszélő, a heidelbergi Hölderlin Gimnáziumban érettségizett leány a felvételi vizsgán nem tudta megmondani, ki volt az iskola névadója. Olasz szakos diák az irodalomtörténeti vizsgán őszintén közölte, hogy ő a tananyagból senkinek a műveit nem ismeri, mert nem szeret olvasni. Egy másiknak a szigorlaton Móricz *Erdély*-trilógiájáról kellett volna beszélnie, s a kérdésre, hogy miért nem olvasta, talán nem érdekli, boldogan felelte, hogy bizony nem. Sok éves egyetemi tapasztalatom alapján állítom, hogy számosan úgy végzik el a pesti bölcsészkart, hogy az

évek során egyetlenegyszer nem jártak a Szépművészeti Múzeumban, a Nemzeti Galériában, nem voltak operában, komolyzenei hangversenyen. Minimálisak a történelmi, a földrajzi ismereteik, a természettudományokról jobb nem is beszélni. Pedig az irodalom tantárgy az elképzelések szerint általános művészeti ismereteket is ad.

A szépirodalom helyzete

Az írás és az olvasás elterjedése előtt a népköltészet jelentette a lakosság döntő többsége számára a szépirodalmat. Csak a XIX. században vált általánossá a műköltészet befogadása, s ehhez köthető a szépirodalom igazi kettőssége: művészi és szórakoztató ágra szakadása. A ponyva, a lektűr esztétikai igénytelensége nem önmagában ártalmas, hanem azért mert nem tesz képessé az értékek megkülönböztetésére. Ez évszázados gond, az 1980-as években azonban újabb társult hozzá. Természetesen máskor is előfordult már, hogy az irodalom kettészakadt, s ellentétek keletkeztek a hagyományos és az újító szellemiség és poétika között. A modern vagy későmodern és a posztmodern ellentéte azonban radikálisabbnak bizonyult a korábbiaknál. Az igényes olvasóközönséget is megosztotta, hiszen a posztmodern irodalom addig szinte ismeretlennek bizonyuló poétikával és nyelvezettel szólalt meg. Zavart keltett az is, hogy az irányzat esztétái és prófétái az igazság és az érvényesség egyedüli birtokosainak képzeltek magukat, s alig néhány alkotót ismertek el elődjüknek. Ma már talán ők is belátják, hogy a posztmodern korszaknak úgy lett vége a magyar irodalomban, hogy rehabilitálódnak a törölni kívánt hagyományok. A hazai klasszikus avantgárd időszakánál sokkal nagyobb hangerővel szóltak a sípok és a trombiták, pörögtek a harci dobok, ám az eredmény körülbelül ugyanannyi. A gond viszont több, s nem csupán az irodalomban, hiszen a posztmodern ideológia is részes a globalizmusban, a kulturális szemét elterjedésében, a tömegek következetes elbutításában.

A globalista liberalizmus az egyénnek minél teljesebb szabadságot hirdet, ugyanakkor a világfalanszter atomjává alacsonyítja. Amikor millió veszély leselkedik a legtöbb nép anyanyelvére, akkor ezt megpróbálják

természetes folyamatnak feltüntetni. Úgyis mindenki angolul fog beszélni és írni. Kinevetik, feleslegesnek tartják az anyanyelv ápolását, mondván, a nyelv hadd alakuljon szabadon. Már azt is hallottam, hogy a nyelvtan tantárgyat is meg kellene szüntetni. Az irodalmár különös szomorúsággal szembesül azzal, hogy a kissé archaikus, de ma is könnyen megérthető régi irodalmi alkotásaink egyre idegenebbek, olvashatatlanabbak a diákok számára. A régi magyar irodalom fogalma a felvilágosodás koráig terjedő évszázadokat ölelte fel. A diákok számára ma már lassan nemcsak Arany János vagy Jókai Mór, hanem Ady Endre is régi irodalomnak számít a nyelvi műveltség korlátozottsága miatt. Van olyan középiskolai tanár, aki már Madách *Tragédiáját* sem olvastatja el tanítványaival. Ez már majdnem Amerika, ahol Shakespeare nevét sem kell feltétlenül ismerni. Igaz, hogy a műalkotás befogadása szellemi munka, ám az ember szellemi munkára is képes. Ne gondolja senki azt, hogy a szépirodalom iránt érdeklődő fiatalok igazán a posztmodern alkotások hívei lennének. Azokat se nagyon olvassák, s az irányzat tudósai által lebecsült Nagy László vagy Sánta Ferenc fél évszázaddal ezelőtti műveit is nehezen érthetőnek tartják. A bölcsészhallgatóknak a posztmodern irodalomtudomány teóriáit oktatják, s miközben a vizsgák után ez legtöbbjükéről nyomtalanul lepereg, szinte semmit sem ismernek a leghagyományosabb poétikából, verstanból. Hasznos lenne, ha a szakmához és a nagyközönséghez szólva egyaránt lehetne ismét közérthetően beszélni az irodalomról. Szükséges lenne a szerzőt és a szerzői életrajzot is rehabilitálni. Példát lehetne venni akár a zenei ismereterjesztő műsorokról, előadásokról.

A magyar kultúrában a felvilágosodás korától kezdve kiemelt szerepe és helye volt a szépirodalomnak. A huszadik században folyamatosan zárkóztak fel más művészetek és tudományok az irodalom mellé. 1990 után az irodalom kiemelt helyzete szinte észrevétlenül megszűnt, sőt nélkülözhetetlensége is kezdett kérdésessé válni. Az elmúlt húsz évben nem volt olyan kormány, amely fontosnak tartotta volna az irodalmat. Pedig az irodalom nélkülözhetetlen. Miként József Attila megfogalmazta: „szükséges, hogy vers írassék, különben meggörcsülne a világ gyémánttengelye”.

Célkitűzés és feladatok

Azonban nemcsak az irodalom nélkülözhetetlen, hanem a magyar nyelvű irodalom is. Ha azt szeretnénk, hogy a magyarság az emberiség része maradjon hosszú évszázadok múlva is, akkor a magyar nyelvet és a magyarsághoz kötődő kultúrát meg kell őriznünk. Anyanyelvünket nem a kezdő nyelvkönyvek szintjére kell leegyszerűsíteni, hiszen annak csodálatos gazdagsága a társadalmi változások sodrában is megtartható. A felnövekvő nemzedékeket azért kell igazi olvasóvá nevelni, mert ennek számos haszna van. Az anyanyelv magasabb szintű ismerete a szóban és írásban való önkifejezés képességét fejleszti ki. Ezáltal bárminek a tanulása is könnyebb és eredményesebb. Az olvasó embernek nő az általános műveltsége, a szakműveltsége, s mindezek mellett még irodalomszeretővé is válhat. S ez nem az irodalmárok érdeke, hanem mindannyiunké. Az irodalom az emberiség és az egyes nemzetek emlékezte. Személyiség és társadalomismeretet ad, s ennek révén alaposabb önismeretre tehetünk szert. Megtalálhatjuk helyünket a világban, s a világ elrendeződik bennünk.

Mi a teendő tehát?

Minden erőnkkel csökkenteni kell a szerteágazó, szinte mindenre kiterjedő értékbizonytalanságot. Normarendszerek nélkül életképtelenné válnak a társadalmak. Mondott célkitűzéseivel szemben előbb a szocializmus, majd a globalizmus tett kérdéssé évezredes értékrendeket. Gondoljunk a vallásra, Európában a kereszténységre, a családra, a nemzetudatra, a társadalmi együttélés normáira. Nem évszázadokkal ezelőtti formákat kell konzerválni és újraéleszteni, hanem a szellemiséget őrizni, korszerű változatait megalkotni.

Fel kell ébreszteni, meg kell erősíteni magyarságtudatunkat. Ebben segíthet anyanyelvünk, irodalmunk, történelmünk, népművészetünk, művészetünk alaposabb ismerete. Ma körülbelül már csak 13 millió magyar él a Kárpát-medencében, s bizonyos, hogy fél évszázad múlva sokkal kevesebben leszünk. Ám a talán nyolcmillió magyar is lehet erős nemzet, s lehet tovább fogatkozó. Rajtunk, ma élőkön is múlik a jövő.

Magyarságtudatú értelmiségre van szükség. Ebben meghatározó a pedagógustársadalom szerepe, az óvónőktől az egyetemi tanárokig, továbbá a média szellemisége. A tanári pályának mindenképpen vissza kell kapnia régi rangját, s az erkölcsi megbecsülés a felelősségtudatot is erősítheti, a kontraszelekciót is csökkentheti. Mindehhez a legelső lépés az öt éves egységes tanárképzés visszaállítása. A bolognai rendszer bevezetése a felsőoktatásban az eredetileg a pedagógus pályát választó ifjakat megzavarta, tervüktől elidegenítette.

Nemcsak a tanárképzést, az egész közoktatást újra kell gondolni. A magukat tévesen liberálisnak gondoló oktatáspolitikusok, Magyar Bálinttal az élen akkora kárt okoztak, hogy talán egy évtized sem lesz elegendő a rendbetételre. Szakmailag és morálisan is szétzüllesztették, amit lehetett, az óvodától kezdve. A tanár, a diák, a szülő egyaránt zavarodottan, igazi helyét és szerepét elveszítve, s azt olykor már nem is keresve léteznek a kaotikussá formált rendszerben, amelyben a legjobb elgondolások is elsorvadhatnak.

A közoktatás nemcsak rendszerként van rossz állapotban, hanem a tananyagot tekintve is. Az ismeretanyag évtizedről évtizedre bővül, azt mégsem lehet elvárni, hogy középiskolás fokon mindezt közvetítsék. Én a legfontosabb személyiségformáló tárgyaknak 14-16 éves korig a magyar nyelvet és irodalmat, a történelmet, az idegen nyelveket és a matematikát tartom. Ha a készségtárgyakat is melléjük tesszük (ének, zene, tánc, rajz, testnevelés), már körvonalazódik a harmonikus személyiség felépítésének lehetősége, olyan általános műveltség, amely a kezdeti természettudományos ismereteket magasabb szinten képes elmélyíteni, s megokoltan el képes vezetni a pályaválasztáshoz.

A közoktatás rendszerezett általános műveltséget kíván adni, ám ez lenne a feladata a közművelődés egészének is. E területen azonban az érdeklődő maga választhat a kínálatból. A művelődési intézmények egyre általánosabban mondják azt, hogy ők a tényleges igényeket elégítik ki. Tudjuk, bevételre kell szert tenniük, hogy fennmaradhassanak. Feladatuk lenne azonban a művelődési igényesség fejlesztése is. Furcsa lenne, ha a középiskolában a tanár kihagyná például Berzsenyi

Dánielt a tananyagból, mert a diákok még nem hallottak róla. De az is furcsa, ha egy nagyvárosi könyvtár nem kíván a nekik ajánlott írók közül senkit sem meghívni, mert az olvasók nem ismerik őket. Pedig tiszteletdíjat se kellene fizetniük. Az meg döbbenetes, ha igaz, hogy a könyvtáraknak a két-három éven keresztül ki nem kölcsönzött könyveket törölniük kell az állományukból. Ilyen alapon Kisfaludy Sándor, Garay János vagy akár egy Babits-regény is zúzdába kerülhet? S egyelőre a bevezetés alatt álló, a kortárs könyvek kiadását támogatni kívánó Márai-program is ezer sebből vérzik. Nemcsak a közoktatásban, a közművelődésben is rendet kell teremteni. S itt nemcsak a könyvtárakra és művelődési intézményekre gondolok, hanem a napi- és hetilapokra, rádió- és televízió-műsorokra is. Sokkal következetesebben kellene műveltséget közvetíteniük. A mai helyzet azt sugallja, hogy az irodalom, a művészetek, a tudományos ismeretterjesztés nem fontos. Nincsen például kulturális híradó. Olyanra lenne szükség, amely nem csak a szakmabeliekhez szól.

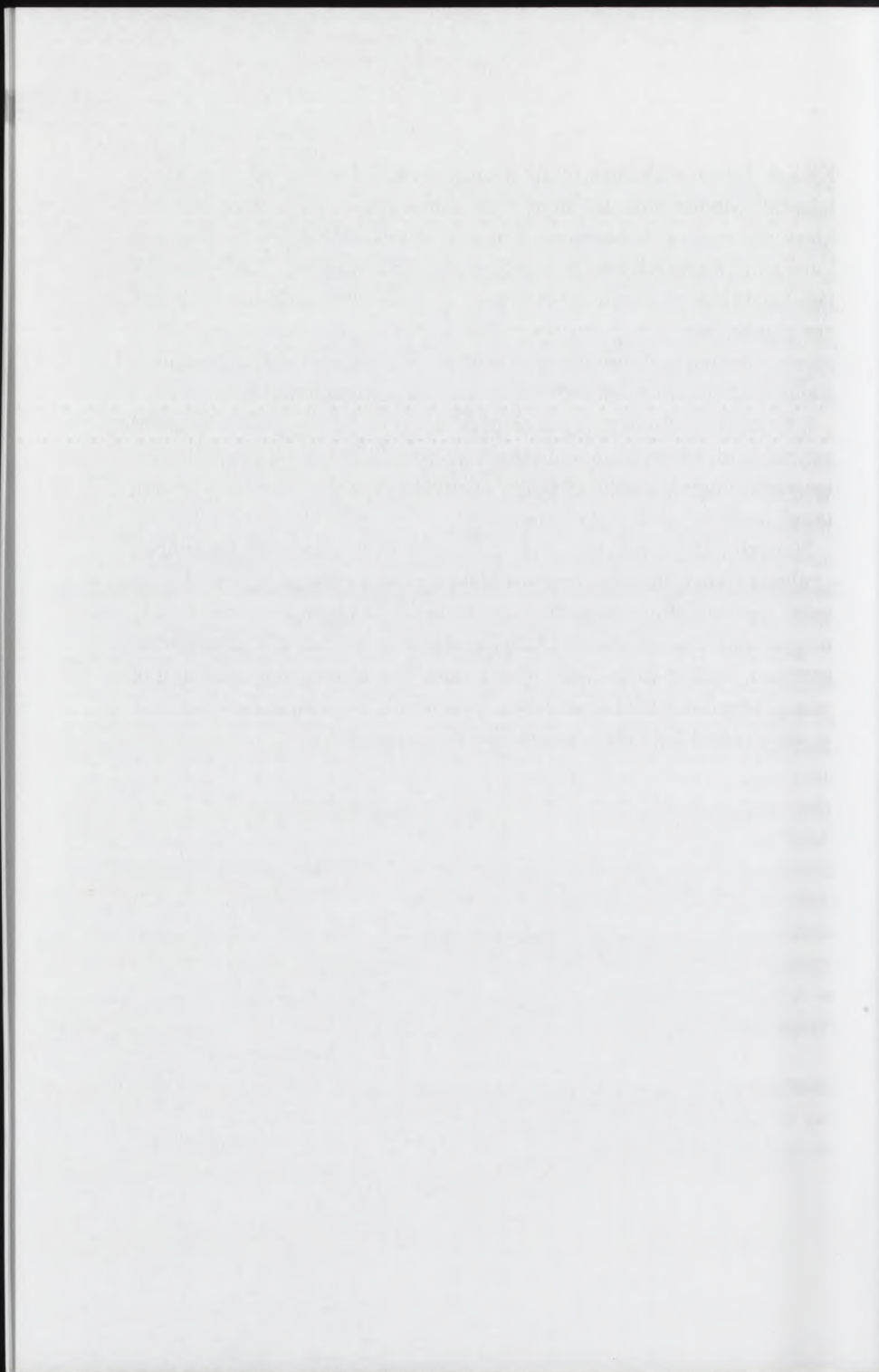
A Márai-programtól függetlenül is át kellene gondolni a lap- és könyvkiadás és a kereskedelem helyzetét. Most szinte mindent a piac dönt el, s a piac nem kultúra-, hanem profit-barát. A szépirodalomként kiadott könyvek jelentős része lektűr, giccs, s a nagy bevásárlóközpontokban szinte csak ezeket árulják. Mellesleg e helyeken irodalmi folyóiratokat sem lehet kapni. Örömteli, hogy olcsó és színvonalas képzőművészeti, történelmi könyvsorozatok jelennek meg. Ám hiányzik az irodalom klasszikusainak olcsó könyvsorozatokban való rendszeres kiadása. Az új olvasóközönség felneveléséhez a gyermekirodalmi lapokat szükséges volna nagy példányszámúvá fejleszteni. S létre kellene hozni végre egy ifjúsági irodalmi-művészeti folyóiratot. Következtesen foglalkozni kellene a határainkon túli szellemi termékekkel, könyveiket, folyóirataikat könnyen hozzáférhetővé téve.

Legyen axióma, hogy a családi nevelést semmi nem helyettesítheti. Elsősorban a szülők felelőssége, hogy milyenné válik gyermekük. A pedagógus természetesen sokat segíthet, és segít is, de nem nélkülözheti az együttműködő családi háttérrel.

Kiknek kell a szükséges munkát elvégezniük? Lehet-e egyáltalán cselekedni? Mondhatjuk azt, hogy ilyen a mai világhelyzet, ilyen benne a kicsinyke magyar helyzetünk, s nem tehetünk róla, hogy ilyenné vált. Valamennyire mindannyian felelősek vagyunk, még ha a magunk módján, lehetőségeink szerint ellenálltunk is. A cselekvés még inkább mindannyiunkra vár. Az egyénre, a családra, a pedagógusra, minden közösségre, a médiára, a kormányra, a politika és a közvélemény értékrendet sugalmazó erejére. Cselekedni most kell, mert holnap már késő.

S ha valakit talán nem ragad magával az axióma, hogy a tudás hatalom, azt csábítsuk a következő ténnyel: a tudományos kutatások egyértelműen igazolták, hogy hosszabb életidőre számíthat az, aki diplomás, aki holtig tanul, tevékenykedik, s aki családban él.

Németh László az életet – nem gazdasági, hanem szellemi értelemben – vállalkozásnak nevezte. Erre azonban igazából csak az képes, aki műveltté szeretne válni, tehát aki olvasó ember. S ez az olvasó ember a maga megszerzett ismeretkincsével elsajátíthatja és gyakorolhatja azt az életmagatartást, amelyet Illyés Gyula így fejezett ki: „A legnagyobb bátorság a remény.” Legyünk tehát bátrak és reménykedjünk, hogy a gyermek nemcsak az ábécére tanítható meg, hanem olvasóvá is nevelhető.

III.
EMLÉKBESZÉDEK

Trianon és a magyar írók

Olyan nemzedékhez tartozom, amelyik a közoktatásban legfeljebb fél- vagy még inkább negyedigazságokat hallhatott. A tanárok nem mondhattak többet a történelmi Magyarország felszámolásáról, mint hogy a trianoni békeszerződés igazságtalan, „imperialista” diktátum volt ugyan, az ezt szigorral megerősítő párizsi békeszerződés már igazságos, hiszen azt a Szovjetunió is aláírta. Szűk családi körben azonban lényegesen mást is megtudhatott a diák, aki szembesülhetett azzal is, hogy rokonai élnek a szomszédos országokban, akiket nemcsak ő, de a felnőttek sem látogathatnak meg: testvér a testvére, szülő a gyermeke elől el van zárva, s nem csupán az ellenségnek kikiáltott Jugoszlávia vagy Ausztria, hanem a „testvéri” szocialista államok is védett övezetnek minősülnek.

Aztán jött 1956, s kamaszként átélhettem a magyar történelem csodálatos pillanatait s a világtörténelem gyalázatosságát. Kossuth Duna-konföderációs ábrándjáról már tudtam, Németh László híd-gondolatáról, tejtestvériség elképzeléséről még nem, de már terveket szőttem arról, hogy a német és az orosz-szovjet érdekszféra közé szorult népek miként szövetkezhetnének s válhatnának így erőssé és szabaddá.

Irodalmárnak készültem 1956 óta, s a kortárs irodalom iránt különösen érdeklődtem, mégis csak kései egyetemista éveimben, a hatvanas évek második felében nyílt igazán mód arra, hogy a szomszédos országokban élő magyarság folyóirataival, irodalmával ismerkedhessem. Nem az én hibám volt ez: e korszakban az egész „békétábor” hivatalos politikája korlátozta a lehetőségeket. Egy nemzethez, a magyar kultúrához tartozunk, szomszédok voltunk, mégis gátolták összetartozásunk megélését. Az állami kapcsolatok is furcsák voltak. Egy magyar írónak könnyebb volt Bukarestbe utaznia, mint Kolozsvárra vagy a határunk menti Nagyszalontára, az erdélyi magyar író pedig inkább jutott el távoli országokba,

mint Budapestre. 1970 után annyiban változott a helyzet, hogy az engedékenyebbé váló hazai politika – bár korlátozottan, de – engedélyezte „a szomszédos országok” magyar irodalmával való foglalkozást, majd újabb évtized multával a nyugati emigrációban élőkről is lehetett már írni.

A szocialista tábor összeomlásának, a polgári értékrend újjáélesztési kísérletének kellett eljőnnie, hogy legalább idehaza ne minősüljön revizionizmusnak, nacionalizmusnak, ha valaki a magyarság nyelvi-kulturális egységét vallja. A múlt kártékony öröksége sajnos azóta is kísért, miként azt a gyászos emlékü népszavazás megmutatta. Azért válhat az erkölcsi igazságtétel pillanatává, ha majd az Országgyűlés megszavazza a kettős állampolgárságot megadó törvényt, amely igazság szerint húsz éve várta magára.

S miként kapcsolódnak ide az írók? Oly módon, hogy a Magyar Írószövetség, amint ez 1990-ben lehetővé vált, a maga módján semlegesítette Trianont. Jókai Anna elnöklétével megteremtették annak a lehetőségét, hogy minden magyar író – bárhol él – tagja lehessen a szövetségnek. Tanúsíthatom, hogy e jelképes gesztus hatása máig elevenen él, erőt ad mindannyiunknak. Senkinek a jogai nem sérültek, míg mi erősebbé válhattunk.

„Hazák vesztek el”

Illyés Gyula: *Bartók*

Ha az ember elveszíti az édesanyját, haláláig fáj a hiánya. A seb beheged, ám a lélek nem felejtethet. Ha egy nép édes hazájának jelentős részét veszíti el, ha testvéreitől szakítják el erőnek erejével, az a nép sem feledhet, ameddig csak létezik. Örökön örökké benne él az emlék az ezeréves Magyarországról akkor is, ha tudván tudja, hogy a tényeket tudomásul kell vennie. Trianon akkor válhatna pusztán történelmi ténnyé, ha kihalna a magyar nyelv és kultúra, s vele a magyarság. Ám addig „mint húsban vándorló szilánkot, / hordod magadban romjait” (Csoóri Sándor). Addig fáj Mohács, fáj a Habsburg uralom, az I. világháború, Trianon, a II. világháború, a szovjet megszállás, 1956 eltiprása, és fáj mai kiszolgáltatottságunk.

Lassan félezer éve a mohácsi csatának, de az elmúlt évszázadokra visszatekintve már senkinek nem jutna eszébe átkot szórni a törökökre, inkább barátainknak tekintjük őket. Pedig meghatározó szerepük volt abban, hogy az ország szinte megszűnt létezni, hogy a huszadik századig nem tudtuk visszaszerezni nemzeti függetlenségünket. S abban vajon minek volt szerepe, hogy a magyarság mégis megmaradt, hogy igazi, európai rangú kultúrát épített Balassi Bálinttól Petőfin át Bartókig és a jelenkorig? A nemzeti géniusznak? A csodának? Az isteni gondviselésnek? Ne kutasuk, de legyünk büszkéek erre, s próbáljunk egy-egy építőkövet hozzátenni elődeink hatalmas munkájához.

Ha nincs Mohács, talán Trianon sincs. A történelem azonban a múlt időben csak gondolati játékként ismeri a feltételeességet. A mindenkori jelennek viszont kötelessége a különböző lehetőségeket sorra venni a cselekvés előtt. A reformkor gondolkodói a magyarság bűneivel magyarázták a török, majd a német uralmat. Trianonra önmagyarázat ez már nem lehetett, ezzel az érveléssel a szomszédos népek éltek, meggyőzve az antant hatalmasait. Állandó a vád és részben az önvád is, hogy elnyomtuk

a nemzetiségeket. Ez azonban csak korlátozottan, és inkább csak a 19-20. század fordulóján érvényes, elsősorban az önállósodási törekvésekre adott helytelen reakcióként. Ha a Magyar Királyság valóban el akarta volna magyarosítani a nemzetiségeket, akkor úgy járt volna el, mint a franciák a 19. században. Emlékeztessünk arra is, hogy országunknak jelentős szerepe volt abban, hogy kibontakozhatott a szerb, a horvát, a román, a szlovák, önállóan léteztetett a német, a zsidó anyanyelvű kultúra. A második évezred egészét tekintve a befogadó, a megőrző magatartás a meghatározó.

A történelmi Magyarország, ez az ezeréves európai állam politikai, gazdasági és kulturális egység volt. 1920-ban úgy látszott, hogy a tragédiát nem lehet túlélni. Az új Magyarország mégis talpra állt, s kényszerűen megfogyatkozva ugyan, de megmaradt elszakított magyarsága is. Nem tudott elveszeíteni bennünket a párizsi békeszerződés sem. A világtörténelem menete nem az igazság fokozatosan növekvő érvényesülését mutatja. Mégis bizakodnunk kell a belátásban, a megértésben. Bármennyi lándzsa-döfés éri az Európa-eszmét, s nem csupán a háborúkkal és a békeszerződésekkel, nem adhatjuk fel azt a meggyőződésünket, hogy nélküle megszűnünk létezni. A szovjet birodalmi rendszer összeomlása, a szocializmus csődje után mindenfelé mondogatják, hogy a kapitalizmus ugyan nem tökéletes, de nincs jobb megoldás a társadalom működtetésére. Közben azonban elfelejtődik, kérdésessé válik maga az Európa-eszme. Igaz ugyan, hogy a kapitalizmust Európa találta fel, ám Európa nem azonos a kapitalizmussal. Sokkal több annál, s több mint két és félezer éve formálódik. Ha ez az eszme elsorvadna, magyarok, románok, szerbek, szlovákok, s mind a többi nép megfogyatkozna szellemében és lélekszámában egyaránt.

Nyilván bármelyik nemzet hosszan sorolhatná, hogy újkori történelme során mennyi méltánytalanság érte Európában az élen a lengyelek mellett – vagy mögött – azonban alighanem bennünket ért a legtöbb igazságtalanság. Mintha mi akartuk volna a világháborúkat, a német, majd a szovjet érdekszféra súlyos terheit. A nagyhatalmak nem álltak mellénk 1848-ban, sem 1956-ban. Az általuk deklarált önrendelkezési jogot félresöpörve döntöttek Trianonban. Még a szovjet birodalom felbomlása miatt is aggodalmaskodtak. Azóta pedig a nemzetközi bankrendszer révén tartanak

gyarmati sorban bennünket Bukarestben, Budapesten, Athénban és máshol is. A gyarmati sorsot soha egyetlen nép sem kérte. A világgazdasági válságokat sem. Ezt a fajta gyarmatosító, pusztán üveggyöngyöket kínáló globalizmust sem kívánjuk.

Ebből a világból kivonulni már régóta nem lehetséges. Egy ember számára nincsenek lakatlan szigetek, egy nép számára üres földrészek. Édenkertet nem építhetünk, a falansztert pedig el kell utasítanunk. E kettő között azonban számos lehetőség kínálkozik. Meg kell találnunk a legjobb utat. Mert igaz ugyan, hogy eszmék sokasága mondott csődöt csak a legutóbbi száz évben is, hazák váltak kifosztottá, de el mégsem vesztek, mert újra támadtak tetszhalálukból.

Egy nagyszerű magyar költőtől, Kormos Istvántól megkérdezték egy irodalmi esten, hogy szerint melyik a legfontosabb magyar verssor. Ezt válaszolta: „Nyújts feléje védő kart”...

Arany János emlékezete

Arany János, ha most feltámadna s eljönne közénk, vajon mit szólna ahhoz, amit lát, mit szólna hozzánk? Élete során hatalmas változásokat láthatott ő is, sokat fordult Magyarország és Európa sorsa, sokat az övé. A nagyszalontai szegényes szülőháztól eljutott a fővárosi tudományos akadémia főtitkári székéig, s másfélszáz éve aligha van olyan magyar ember, aki ne hallott volna róla, ne olvasta volna néhány művét. Ez bizony halhatatlanság, beleépülve a magyar nyelvbe, mindannyiunk anyanyelvébe. Őt azonban aligha a halhatatlanság érdekelné elsősorban. Az foglalkoztatná a Tolditól búcsúzó Lajos királyt megidézve, hogy milyen a „Más öltőbeli nép, más ivadék”, s hogy az valóban „ész-szel hódít”-e. Azt nem múló örömmel állapíthatná meg, hogy a magyarság él, hogy az emberek életkörülményei sokat javultak 1882 óta, hogy a tüdőgyulladás, sok más betegséggel együtt gyógyítható, tehát hosszabb az életidőnk, hogy elenyésző a csecsemőhalandóság, hogy mindenki tanulhat 18 éves koráig, s hogy a technikai fejlődés teljesen átformálta életvitelünket, hétköznapijainkat. Ám bizonyára egybevetné a reformkor pozitív és Madách Imre negatív jövőképét a mostani világgal, s akkor keserűen állapíthatná meg azt, hogy bár másképpen, de mégis valamiféle falanszterben élnek kései utódai. Az ükunokák unokái és az őket követő nemzedékek a globalizáció világának foglyai, akik az egész földkerekségen ugyanazokra a ritmusokra táncolnak vagy csápolnak, ugyanazokat a szórakoztató tévéműsorokat nézik, ugyanazokban a plázákban veszik meg ugyanazokat az élelmiszereket és iparcikkeket, s bizony semmivel sem boldogabbak, mint ősök voltak valaha. Kicsi lett, összezsugorodott a nagyvilág, de nem népek hazája már, legalábbis Arany Jánosnak más volt a felfogása a népről és a nemzetről. S ha még azt is megtudná, hogy szülővárosa 90 éve egy

másik országban található, könnyeket ejtene, talán nem is kívánczna egyhamar odalátogatni. Ám ide, Nagykőrösre bizonyosan eljönne.

Eljönne, hogy számot vethessen férfikora második, s ugyancsak meghatározó évtizedével. Sétálgatva az igencsak megváltozott városban, Stróbl Alajos éppen száz éve felállított szobrát megtekintve nem önmaga képmásában gyönyörködne, hanem a főalakká előléptetett vén gulyásban meg a kutyájában. Leginkább talán azért jönne, hogy találkozzon a mai ifjúsággal és a mai tanárokkal, mert nem felejtette el, hogy az ember nevelhető, s ez a család után az iskolán múlik, s persze rajtunk, hogy akarunk-e nevelődni.

Szokás azt mondani, hogy könnyű annak, aki tehetséges. Arany János nemcsak tehetséges volt, hanem zseni. Könnyű volt neki? Életútjának csupán felszínes, iskolai ismerete is meggyőzhet bennünket arról, hogy igen nehéz, küzdelmes volt az életútja. Goethe jelentette ki, hogy a zseni talán semmi más, mint maga a szorgalom. Ez így leegyszerűsítve persze túlzás, Arany János azonban tehetsége mellett a szorgalmasság példaképe is. S lám, önmagában még ez sem volt elég. Az sem, hogy e szorgalom két legfőbb vonása a művelődés és a kötelességtudás. Mert némi szerencsére is szükség van. S van, aki a szerencse fia-lánya, van, aki kevésbé. Számítanak a személyiségvonások is. Vannak önérvényesítő emberek, s vannak segítségre szorulóak. Nekik még több szerencsére volna szükségük. Arany János életrajzát lapozgatva láthatjuk, hogy fiatalabb évtizedeiben előbb-utóbb mindig akadt egy-egy olyan ember, aki buzdította, segítette. Mert ugyan nemes szándék volt a 24 éves szalontai másodjegyző részéről „lenni közönséges ember, mint más”, ezzel költői tehetségének kibontakozását gátolta volna meg. Azt hiszem, meg kell értenünk a tehetségét érző ember félelmét a rendkívüli feladatoktól, s azt is, hogy nem színészkedés volt a már beérkezett költő állandó aggályoskodása saját szerepéről, munkálkodásáról. Sajnálnivaló az, aki sikereitől elvakulva felsőbbrendű embernek képzei magát. Még akkor is így van ez, amikor a korszakot zsenikultusz hatja át. Arany János egyszerre volt képes arra, hogy úgy éljen, mint más, és egyúttal a magyar nyelv- és irodalom nagymesterének bizonyuljon.

Miként élnek a közönséges emberek? Beleszületnek egy családba, aztán kisebb-nagyobb közösségekkel kerülnek kapcsolatba, s gondolkodásuk horizontján megjelenik a nép, a nemzet, sőt az emberiség. Arany János azért kívánt közönséges ember lenni, mert megnősült, gyerekekre vágyott. Az ő családszeretete példaszerű. Mindvégig felelősségtudatos apa, nagyapa volt, s a tágabb rokonságra is figyelt. Lírai és epikus költészetében mindez nem jelenik meg központi motívumként, inkább az tapasztalható, hogy a családi gondok, a nagy fájdalom elnémítják a költőt. A családfői kötelességtudatot mindazonáltal össze tudta egyeztetni a nemzeti költő szerepkörével. Ő úgy gondolta, hogy az ember nemcsak önmagáért, nem is csupán családjáért jött a világra, s ha még talentumot is kapott, akkor köteles azzal eredményesen gazdálkodni. Talán önnön öröme is, de elsősorban azért a közösségért, amelyik itt élt akkor már ezer esztendeje a Kárpát-medencében, s amelyre nem csupán ünnepi alkalmakkor, nem csupán a *Himnusz*t, a *Szózat*ot énekelve illik gondolni, érte cselekedni.

Tegyük hozzá ehhez, hogy a tehetség működését befolyásolja a kor-szellem is. A kései reformkor, az 1840-es évek különösen kedvezőek voltak: ez a magyar történelem és irodalom egyik legcsodálatosabb évtizede. Akkor úgy látszott, hogy a magyarság rövidesen független és demokratikus országban élhet, szabad polgárok közösségében. A nemzeti katasztrófa mindezt elodázta, ám a sírokban nem nemzet süllyedt el, hanem – Vörösmarty látomásával ellentétben – megerősödött a nemzettudat. Miként később, Széchenyi Istvánt sirató versében Arany megfogalmazta:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye
Amint időben, térben távozik...

A Széchenyi-óda állítása Arany Jánost is megilleti. S bizony neki sem egyszerű évtizedeket kellett megélnie és megörökítenie még 1860, sőt 1867 után sem. Arany Jánosra emlékező versében József Attila finom jelképiséggel ezt így fejezte ki: „A hős el van vetve, teremni muszáj.” Teremni, vagyis alkotni. Bár a csatatereket végül vesztesen kellett elhagyni, a szellemi haza tovább épült. Ady Endre huszadik század eleji látomása szerint mi magyarok „Még a Templomot sem építettük fel.” Hol épül, hol omladozik ez a Templom, de egyik leronthatatlan mellékhajója Arany János életműve. S ha nyitott szívvel, szabad lélekkel, a szépre és a jóra fogékonyan ellátogatunk oda, nem tudunk szabadulni a csodától.

Koszorú Petőfi Sándornak

Az írni és olvasni tudás elterjedésével milyen könyvek voltak megtalálhatóak rendszerint a legszegényebb portákon is? A *Biblia* és a kalendárium. S mi társult melléjük szinte kötelezően a XIX. század második felében? Petőfi Sándor verseinek gyűjteménye. A magyar nép számára az ő neve csaknem azonossá vált a költészet fogalmával, s azon keresztül a nemzeti tudattal. A *Biblia* a kereszténységhez s azon át Európához kötött, a kalendárium pedig a mindennapi életben hasznos tudnivalókat kínálta. Ez a három könyv tehát világszemléletet formálhatott és fejezett ki.

Európa, magyarság, életrealitás. Azt gondolhatnánk, hogy ilyenféle hármasságra mindenkor, ma is szükség van. Petőfi Sándor aligha sejtette, hogy a huszadik században majd rendre felvetődik a kérdés: van-e létjogosultsága a költészetnek? S ha nincsen, akkor szükséges-e írni, olvasni, hallgatni a verseket? Komoly kritikusok, tudós esztéták meditáltak ezen, s jóslták a líra halálát itt Magyarországon is, már az I. világháború után, de aztán a valóság rendre rácsfolt aggodalmaikra, jóslataikra. A modern magyar líra, s egyúttal a nagyvilágé is a költészet halhatatlanságát tanúsítja. A magyar irodalom a jelenkorban is költészeti nagyhatalom. Az 1930-as években József Attila egy esztétikai fejtegetésében arra a következtetésre jutott, hogy az nem szükséges, hogy éppen ő verset írjon, de az szükséges, hogy versek íródjanak, „mert különben meggörbülne a világ gyémánttengelye”. A költők azóta is írják világszerte a verseiket, s a gyémánttengely a törvény szerint forog, akkor is, ha csak keveseknek van erről tudomása. A költészet hozzátartozik az emberekkel benépesedett földgolyó működőképességéhez. Nem az számít, hogy milliárdokban vagy csupán milliókban mérhető azok száma, akik versolvasók. Nem az számít, hogy a körülbelül 13 millió magyarból hányan tartják számon klasszikusainkat vagy a kortárs költőket. Az a fontos, hogy a költészetből, annak egyete-

mességből olyan szellemiség sugárzik, amelyet egyetlen személyiség sem nélkülözhet. A költészet a kultúra kiiktathatatlan része az emberré válás óta. Oly módon, miként a tűz, miként a szerelem.

A tárgyi emlékek mellett elsősorban a fennmaradt írásművekből tudhatjuk, hogy az ötezer évvel ezelőtti kultúrákban a legfontosabb jellemzőket tekintve ugyanolyan emberek éltek, mint manapság. Ha pedig a homéroszi eposzokat olvassuk vagy az ókori görög drámákat, szinte nem is érezzük a hatalmas időbeli távolságot, annyira rokonok velünk a hősök és a gondjaik. A világ népeinek költészete az emberiség egészének léttapasztalatait összegzi. Ezen belül az egyes nyelvek költészete magába sűríti ennek a kisebb közösségnek a sajátosságait. Aki a magyar költészet, tágabban a magyar irodalom alkotásait ebből a szempontból is figyelmesen olvassa, elkerülhetetlenül arra a felismerésre jut, hogy a nemzet és az ahhoz tartozó egyén sorsa a maga történeti folyamatában teljes körűen megmutatkozik előtte, s érzékletesebben, mélyebb hatásúan, mint a legszínvonalasabb történelemkönyvekben.

Manapság nem is kevesen azt gondolják, hogy messze vagyunk már Homérosztól, de Petőfi Sándortól is, s ebben a másféle, ezredfordulós világban semmi szükség arra, hogy a költészet a nemzet sorskérdéseivel foglalkozzon. Mintha Petőfi Sándor útja ma járhatatlan lenne. Akkor lehetne erről érdemlegesen vitatkozni, ha a nemzetnek nem lenne sorsa, ez pedig akkor következhetne be, ha megszűnne, vagyis ha kihalna az utolsó magyar anyanyelvű ember. Bizonyára sokan ismerik Herder jóslatát, aki a XVIII. század végén a magyar nyelv lehetséges közeli pusztulását jövendölte. Ez a megjegyzés máig hatóan jelen van gondolkozásunkban. Egy évszázaddal ezelőtt Ady Endrének volt egy álomlátomása, amely szerint ő a legutolsó élő magyar ember. Manapság pedig komoly jövőkutatók számolgatják, hogy ötven vagy száz év múlva mennyien lesznek a magyar anyanyelvűek a Kárpát-medencében, s a leginkább pesszimisták szerint addigra valóban a legutolsó magyar fog megszületni. Elhangzott már az is, hogy talán bölcsebb lett volna, ha elődeink hallgatnak II. Józsefre, s a német nyelvre váltunk át. Veszedelmes ez a gondolat, mert nemcsak a jövőnket venné el, hanem a leggazdagabb kétszáz évet is a múltunkból.

A demográfusok jelzéseit természetesen komolyan kell venni: ők a tényekből és a tendenciákból indulnak ki. Ezt tette egykor Kazinczy, Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty, Illyés Gyula, s ha rájuk hallgatunk, s mi is belátjuk, hogy nyelvében él a nemzet, akkor ragaszkodunk anyanyelvünkhöz, annak minden szavához, minden fordulatához és természetesen minden költői erővel leírt mondatához. S igyekszünk azokat minél szebben kimondani.

Bizony, nyelvében él a nemzet, következésképpen minden magyar anyanyelvű ember tagja e közösségnek. Tagja teljes személyiségeivel, legbensőbb magánügyeivel. Benne élünk egy romlékony világban, s romlott életünket szeretnénk rendezettebben leélni. A költészet azt is tudatosítja bennünk, hogy a társadalom soha nem működött harmonikusan, s azt is, hogy az ember mindig és mégis szerette volna jobbá varázsolni, hogy az ő személyes sorsa is jobb legyen. Minden jó vers, beleértve a letragikusabbakat, az élethez adhat erőt.

„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!”

Amikor az én nemzedékem általános iskolába járt, a Rákosi-korban, március 15-e volt az a nemzeti ünnep, amelynek szentségét, magasztosságát átéreztük, akárcsak elődeink. Ekkor szinte egybeesett a családi és a hivatalos iskolai nevelés, büszkén feszíthettünk, nem kellett mást gondolnunk, mint amit a szónoklatok elharsogtak. Aztán elkövetkezett 1956 októbere, s közülünk sokan átélhették, megérthették, nem kevéssé 1848-nak és Petőfi Sándornak köszönhetően, hogy miért testvére egymásnak e két forradalom.

Tudjuk, a boldogság nem soká tartott. S hiába reménykedtünk például mi, elsős gimnazista fiúk abban, hogy „Márciusban újrakezdjük!” – a totális terror semmit nem engedett szorításából. Akkor ismerkedtem meg – persze nem tananyag formájában – Reviczky Gyula nagyszerű emlékező versével: „Hivatlanul is megjössz minden évben, / Szép március, bilincsoldó tavasz! / De azt a régi márciust nem érzem; / A naptár mond csak annak; nem vagy az; / A hit kidőlt, a szívnek semmi lángja; / Fásúltan él a kor s eszmétlenül.” Tényleg 1887-ben keletkezett ez a költemény? Vagy ötven, száz, százhusz évvel később? Nem csak a kissé ódon nyelvhasználat köti egyetlen korszakhoz?

Reviczky versének, Babits Mihály hasonló szellemiségű centenáriumi versének édes testvére Utassy József fiatalkori alkotása, a *Zúg Március*. A mi nemzedékünk számára megjelenésekor, 1969-ben s később is, mindmáig ez volt a legforróbb vallomás, a legteljesebb vállalás Petőfi Sándor és 1848 örökségéről. A halottak feltámasztása krisztusi cselekedet, Utassy verséből azonban olyan hatalmas erő sugárzik, hogy szinte elhisszük: a költő elődjének nem csak a szellemiségét képes megidézni, hanem körénk varázsolhatja valóságos alakját is. Mindez könnyen érthető, hiszen *A XIX. század költői* című alkotásból közismert népi-nemzeti követeléseket fogal-

mazza újra: a bőség meglopott kosarát mutatja fel, a jogfosztást, a szellem napvilágának és a szabadságnak a korlátozottságát kiáltja világgá. Petőfi versét szövegszerűen meg kellett tanulni az iskolában, gondolatait azonban csak a múltra lehetett értelmezni. Utassy József verse tilalmassá vált. Szavalni, énekelni nem lehetett. Magát a költőt is megbélyegezték, tehetségét vonták kétségbe, s második kötete csak 1977-ben jelenhetett meg. Nem csupán őt magát, hanem a vele szoros eszmei közösséget alkotó Kilencek költőcsoportjának egészét elítélték eszmeiségük miatt. Az egypártrendszer nagyon nehezen viselte el a társadalomkritikát, s csak akkor adott hitelt neki, amikor már égett a ház. Keveset tanultak 1956-ból, keveset 1968-ból. Igazolhatja ezt Nagy László Petőfit idéző, ugyancsak feltámadást áhító-varázsló verse is, a *Föltámadt piros csizma* 1972 újévekor: „hát nem szebb az újjászületés/hó alatti kárhozatunknál?”

Bárcsak jöhetnének igazi márciusok! Bárcsak újjászülethetnénk! Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!

Mikszáth Kálmán emlékezete

Az én Mikszáth Kálmánomról szeretnék beszélni. Talán megengedhető a huszonegyedik század hajnalán, s Kálmán bácsi bizonyára meg is engedné, hogy az irodalomtörténész személyes legyen. Már csak azért is, mert az ő idejében a személyesség még megengedhető volt a tudományos beszédekben is, s az írói életrajz a legfontosabb ismeretek közé tartozott. Ennek pedig fontos és megbecsült forrásai voltak a baráti, ismerősi visszaemlékezések. Én persze már csak olvasóként szólalhatok meg, azonban ne feledjük, hogy jó ideje már csak az olvasók szólalhatnak meg róla.

Bácsit mondtam az imént, s máris elszégyeltem magamat, hiszen évek óta idősebb vagyok az ő életidejénél. Ha most itt teremhetne mellettem, öcsémuramnak kellene szólítanom, ha egyáltalán meg tudnék akkor mukanni. Mégis indokolt ebben a létező valóságban olvasói csecsemőkoromról szólva író bácsit emlegetni, hiszen bizonyos, hogy éveimet még egyetlen számjeggyel meg tudtam határozni, amikor már forgattam meséinek kötetét, amely édesanyám gyermekkori kincsei között várta, hogy ismét kézbe vegye valaki.

Nem sokkal később pedig *A kis primás* olvasója voltam. Különös élvezetet jelentett, hogy két hőse nemcsak kisfiú, de még akkori magamnál is jóval fiatalabb. S nem tudom felidézni, hogy miért, de elfeledhetetlenül megjegyeztem azt a latin nyelvű versikét, amelyet az egyik főúr fabrikált az esztergomi lakomán, méghozzá latinul: „Hic fuit Mathias rex, Comedit ova sex.” Abban a régi ifjúsági kiadásban egy magyar fordítás is szerepelt: „Mátyás király itt lakott, hat tojással jóllakott.” Nem találom hamarjában azt a régi könyvet, a kritikai kiadásban pedig hiába keresem ezt a kiegészítést, pedig majdnem hatvan éve, hogy megjegyeztem. Olyan egyszerű ez a két latin mondat, hogy Mikszáth annak idején, 1891-ben az ifjúság számára alig átdolgozott második kiadásban okkal gondolhatta, hogy egy

tizenkét év körüli gimnazista is megérti. Azonban most elbizonytalanodom, hogy valóban olvastam-e a magyar fordítást abban a latin nyelvtől már megfosztott világban, vagy édesanyámtól hallottam. S vajon ki volt, aki rímesen lefordította ezt a regényszöveg szerint híressé vált rigmust?

Aztán jött *A beszélő köntös*, *A két koldusdiák*, s talán más is. Gárdonyi Géza után nagyon hamar rátaláltam Jókai Mórra, majd 13 évesen már az akkoriban kiadott szürke Mikszáth-sorozat köteteit faltam. Mire gimnazista lettem, olvastam szinte minden fontosabb alkotását. Jókai Mórhoz képest Mikszáth alig használt idegen, vagy akkor még szinte magyarnak számító latin szavakat. A kiskamasz azonban ezek közül még keveset ismerhet. Meg kellett például kérdeznem a Noszty-fiú olvasása közben, hogy mit jelent a kifejezés: kompromittálta Tóth Marit. Így Mikszáthtól nemcsak azt tudtam meg, hogy vannak jó palócok meg tót atyafiak, hanem seregnyi mást is. Nem feledhetem azt sem, hogy az *Új Zrínyiász* olvasása közben szinte betegre kacagtam, bocsánat, kamaszként: röhögtem magam. Megettem, szinte bekebeleztem a műveket, így aztán jöhettek újabb szerzők. Gimnazistaként, bölcsészhallgatóként nem kellett még újraolvasnom Mikszáthot, mert jó volt az emlékezetem. S mi történt később? Pihentető, lélekmelegítő szerzőmmé vált. Sokaknak vallottam már, hogy ha fáradt az ember a napi munkától, s este mégis igazi szellemi kalandra vágyakozik, akkor emeljen le polcáról egy Mikszáth-kötetet, s üsse fel bárhol, nem fogja megbánni. Prózát olvasva Illyés Gyulával vagyok még így, ám vele szakmailag is foglalkozom, s az kettős teher. Sokkal felhőtlenebb, szabadabb állapot, ha az ember csak olvasója egy könyvnek.

Nincs olyan művész, akiről le nem írtak volna sok badarságot. Az én ifjúkoromban Mikszáthról inkább féligazságokat lehetett olvasni. Ő volt az az író, aki nem ismerte fel a történelem menetét, akit a korszerűtlennek bélyegzett anekdotizmus jellemezett, s aki mindazonáltal haladt a romantikától a realizmus felé, s átlépve a huszadik századba, egyre komorabban szemlélte a magyar világot.

Száz esztendő múlt el halála óta, talán megkérdézhetném szelíden: ki volt az utódai közül, aki felismerte a történelem menetét? S amit felismerni véltek, vajon igazolódott? Mi, kései utódai már a huszonegyedik

századba léptünk át, s egyre komorabbak vagyunk mi is. Félő, hogy még több okunk van erre, ha a távolabbi jövőt gondoljuk el. Mikszáth Kálmánt életszeretete és szkepszise, rezignációja egyszerre jellemzi. Ha csupán egyetlen szóval lehetne őt jellemezni epikus társai között, azt válaszolnám: derűs. Jókai Mór regényeit az átlelkesültség, Móricz Zsigmondét a komorság, Krúdy Gyuláét az elégikusság, Kosztolányi Dezsőét a tárgyiasság hatja át. Mindegyikükben ott munkál az életszeretet, s Mikszáthtól kezdve a rezignáció is, de benne ez soha nem fojtja el a derűt.

Amikor Mikszáth Kálmán öregedni kezdett, s mint minden ember, ő is egyre többet gondolt gyermekkorára, Görbeországra, a palócokra, 1904-ben megvette Szontágh Pál hagyatékát, ezt a 11 holdas horpácsi birtokot. Húsvétkor jártak ott először, majd pünkösdre ismét odautaztak. Felesége, Mauks Ilona visszaemlékezése szerint akkor így összegezte férje, hogy miért olyan lelkes ezen a földön, miért nevezi csodálatosnak: „Nem anyám-e nekem a föld, füveivel, virágaival, fáival? Egy fenséges irdatlan élőállat, aki ismerni látszik engem, nekem titkos szépségeit megmutatja, és nyájasan szól hozzám. Benne vegyültek el apáim csontjai és mindazokéi, akik szívemnek kedvesek voltak, és akikhez én is megjövök egy órában: Itt vagyok jó földanyám, megérkeztem.”

Teljesen egybevág ez azzal, amit maga Mikszáth írt le: „Amint közeledik az idő, hogy apáimhoz kell menni, úgy nő bennem a vágy életmódjukat is fölvenni. Ebben a vágyakozásban szemeltem ki magamnak a horpácsi kúriát.”

Magát a falut pedig így örököltette meg *A Skvarka* című írásában: „Pompás kis falu ez a drégelyi várrom alatt. Szondy két apródja az én rétemen kergette a lepkéket, s az én cserebogaraim őseiből csinálta a malmocskákat. Egy völgykatlanban van elbújva az egész falucska, eltakarva a világtól hatalmas hegyek rámája által. Vasút nem vezet ide, még országút vagy megyei út sem, postája nincs, telegráfja még kevésbé, a dűlőutakat is a gyp és a laboda veri fel. Minden úgy van még itt, ahogy Ali basa hagyta, mikor innen eltakarodott.”

Ez a falu nem a mesében, hanem valóságosan, lefényképezhetően létezett potom száz éve. S az a szemlélet, amellyel Mikszáth megörökített-

te, romantikus mesének is nevezhető. Egyszerűnek látszik mindez, s azt lehetne gondolni, hogy az író is csak úgy mesél, mint gyermekkorában a családja, a falusi öregek az esti gyertyafényben vagy a kályha parázsló tüzénél. Ódon ez az egyszerűség, ugyanakkor eltagadhatatlanul modern. Mikszáthot sokáig azzal jellemezték, hogy ő a XIX. század utolsó nagy magyar írója. Meghatározóan e századhoz tartozott csakugyan, ám én pontosabbnak gondolom, ha azt állítjuk, ő a magyar modernség első igazi klasszikusa. Mikszáth és a Nyugat írói, vagy közvetlenebbül Mikszáth és Móricz között inkább a továbblépő folytonosság a lényeges, s nem a korszakváltás szakadéka. A Nyugat szerzői kapcsán inkább csak a szere nyebb teljesítményű Vajda Jánost szokás elődként említeni. Soroljuk oda Mikszáth Kálmánt is tiszta szívvel és meggyőződéssel, s ne csak évfordulók, Kálmán-napok alkalmával, ne csak itt Horpácson, hanem mindenhol és minden időben. Mikszáth Kálmán, mint apái és ősei, a földé lett, de életműve nemzedékről nemzedékre elbűvölhet bennünket. E dombok, hegyek fölött is ott ékeskedik a szellemi haza a magasban, s amíg a magyar nyelv él, Mikszáth Kálmán elfeledhetetlen.

A Nyugat és a Biblia

Bölcsek voltak elődeink, amikor úgy gondolták, hogy nem csak saját maguk sorsára, hanem az ősükére is emlékezni szükséges, hogy a múltat is magukba kell építeni, mert különben a saját sorsuk félelmetesen csonka marad. Kulturális emlékezete nélkül egyetlen nép sem maradhat meg, s természetesen az emberiség sem. Az emberi közösségek ugyanakkor, sajnos, hajlamosak a felejtésre, ezért is szükséges, hogy legalább jeles évfordulók alkalmából emlékeztessünk a különleges értékekre.

Az idei esztendő, 2008, a *Biblia* éve, valamint a *Nyugat* című folyóiraté. A *Biblia* több ezer éves szövegek gyűjteménye, s az egész emberiség közös kincse. A *Nyugat* esetében századik születésnapjára emlékezünk, s ez csak a magyarság ünnepe. Ha Ady Endrére gondolunk, Érmindszenten, Debrecenben, Nagyváradon, Budapesten vagy Párizsban akár, tudjuk, hogy az ő életműve és a *Biblia* elválaszthatatlanul összefonódik. Ha a 125 éve született Babits Mihályt idézzük meg, ugyanez a helyzet. Nem véletlen, hanem szükségszerű, hogy amikor a *Nyugat* első korszakának két legnagyobb költője, Ady és Babits közös fényképet készítettett magáról Székely Aladárral, akkor azon a *Biblia* fölé hajolva örökítődtek meg. A református és a katolikus, a vátesz és az esztéta. Két élesen eltérő személyiség, kétfajta költői program, látszólag a tűz és a víz, ám mindketten pontosan tudták, hogy az élethez, az emberiségéhez s azon belül a magyarságához tűz is meg víz is kell. Szövetségessé, testvérré váltak a *Nyugat* szellemiségében és a *Biblia* igézetében.

Miként lehetne ennek a szellemiségnek és igézetnek a lényegét úgy megfogalmazni, hogy az a jelenkort is figyelmeztesse? Az egyes ember nem a pusztába kivette növekszik fel, hanem közösségekben él, s még ha olykor végzetesen magára marad is, közösségekhez kötődik. Azok felelősek érte, És ő is felelős e közösségekért. A mikroközösségek mel-

lett az anyanyelvi-nemzeti közösséghez és az emberiséghez tartozásunk is meghatározó. Ha a magyarság fogyatkozik, akár lélekszámban, akár értékekben, az emberiség is szegényedik ezáltal, s ha bárhol éri az emberiséget károsodás, az mindenhol megérezhető. Az emberiségért tenni azonban a kisebb közösségeket segítve tudunk. A családjunkban, a munkánkban, a barátaink közt, a hazánkban kell helytállnunk, őrizve és gyarapítva az értékeket.

Mindannyian felelősek vagyunk. A nyilvánosság elé lépő ember fokozottan az. Így az író is, aki nem a percnyi kíváncsalmak szerint fogalmaz, hanem az időtálló értékekre ügyelve. S akkor nemcsak szépen kell szólnia, hanem igaz módon is. S így az esztétikai értéket át- meg átjárja – persze sokféle módon érhető ez el – az etikai érték. A Nyugat-nemzedék legnagyobbjai ebben az igényben mind egyek voltak. Erre kötelezte őket a magyarság történelme, irodalma, sorsa, s ezt a tanítást hallották ki a *Bibliából* is.

Nézz ránk, Ady Endre!

Napok óta Ady Endrére gondolok, meg Érmindszentre és novemberre. A 130 évvel ezelőttire, meg mind a százharmincra, amely azóta bekövetkezett. Lehet-e a novembert szeretni? Az időjárást tekintve az évnek a legridegebb hónapja. El kell felednünk a késő őszi ragyogást, s messze még karácsony békéje, Szilveszter számvetése, az újesztendő tervkészítése. Ady Endrét mégis ez a hónap adta nekünk, meg Illyés Gyulát, s még annyi derék embert.

Ha novemberre gondolok és Ady Endrére, azonnal egy vers idéződik fel bennem, *Az eltévedt lovas*. Századszor olvasva, mormolva még inkább az elfeledhetetlenség varázsával hat. Egy realista tájkép válik egyetemes látomássá, egy emberi sors jelképévé. Szó sincs világháborúról, tágabban a történelem érzéketlen társadalom-rombolásáról, mégis pontosan érzékelhetjük, hogy nem egyetlen lovas tévedt el, hanem maga az emberiség. Kegyetlenül őszinte, tragikus szemléletével hiteles vers ez. 1914-ben, a *Nyugat* november közepi számában jelent meg, s azóta nem egyszer és nem kétszer lehetett azt gondolni, hogy mennyire időszerű. Hányszor mondhattuk el itt a Kárpát-medencében azt, hogy:

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

És azt is, hogy:

Kisértetes nálunk az Ősz
 S fogyatkozott számú az ember:
 S a domb-kerítéses síkon
 Köd-gubában jár a November.

Tudjuk persze, kamaszkorunk tankönyvei és vers-olvasásai óta tudjuk, hogy Ady Endre történelem- és emberszemléletében nem csupán a magyarság és az emberiség tragikuma a meghatározó. Nemcsak költői esz-közeiben volt modern ő, hanem költői világképében is. Jellemzésére a polifónia a legalkalmasabb kifejezés. Az irodalomtörténet-írás kulcsszóvá tette vele kapcsolatban a mégis-morál fogalmát. S bár a *mégis* szó hangsúlyozása önmagában érzékelteti azt, hogy ez valami hiánnyal, reménytelenséggel szemben fogalmazódik meg, valamennyire el is fedí az ellentétét, a tehetetlenség érzését, „*A Mindegy átká*”-t Ez a vers 1914 februárjában jelent meg, s benne a *mégis* és a *mindegy* szembesül:

Máskor se volt itt élni jó dolog.
 De viharok sűrűbben jöttek
 És többen voltak zúgó bátorok.
 Most már a reménytelen Mindegy
 Túlságosan meggyőzött minket.

A Mindegy mi ma mindent összetör.
 A lány ujjakat összefonja,
 Hogy nem szorul össze az ököl.
 S hogy itt még valami teremjen,
 Gyertek, menjünk a Mindegy ellen.

A polifóniának ezt a szép példáját számos mással lehetne kiegészíteni. Ady a felemás, konzervatív magyar társadalom megújítását várta és követelte, ugyanakkor teljesen benne élt a magyar hagyományban. Nem a múltat akarta eltörölni, csak azt, ami rossz belőle. Kelet és Nyugat, ősi-

ség és modernség birkózott benne. Korának legmélyebben magyar költője volt, ugyanakkor a legeurópaibb is. Csupán a magyar nyelvbe zártság az oka, hogy a nagyvilág nem vehetett róla tudomást. A Monarchiában a századelőn sok horvát, román, szerb, szlovák fiatal jól megtanult magyarul, s közülük is többen megéreztek, hogy e költészet a kezdődő huszadik század lényegét képes kifejezni. Az emberiség egyre korlátlanabb lehetőségeit a teremtésre, de a pusztításra is. Ady féltette fajtáját, s tudjuk, hogy nem ok nélkül. Életében ezt kevesek, inkább csak a modernisták értették meg. Mások nemcsak érthetetlen, zagyva költőnek nevezték, hanem magyarságellenesnek, nemzetietlennek is. Mintha ő elfordult volna Petőfi és Arany szellemi örökségétől. Holott éppen ő volt igazán hű hozzájuk. S az első világháború tragédiája, az elvetélt kétféle forradalom, a történelmi Magyarország széthullása kellett ahhoz, hogy a magyarság megértse Adyt. Ekkor vált egyértelművé, hogy azon kevesek közé tartozik, akiket nemzeti költőnek lehet nevezni.

Ki a nemzeti költő? Két feltétele van ennek. Az alkotó életművében központi szerepet kell kapnia a nemzeti sorskérdéseknek, s oly módon, hogy életében s halála után is lényeges hatást tudjon elérni. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy a művek esztétikai megformáltsága a legmagasabb szintű legyen. A nemzeti költő fogalmát a romantika terjesztette el. Nálunk Petőfi hatására nemcsak a vátesz, hanem a népvezér fogalma is hozzátapadt, nem egészen helyesen. Hiszen Arany János is nemzeti költőnk, de minden népvezéri ambíció nélkül. Ady Endre váteszi hajlandóságú, romantikus alkatú költő volt, de vezérsége irodalmi jellegű, amelyhez a poétikai forradalom mellett történelem- és létszemléleti tisztánlátás társult. Amikor Ady Endre meghalt, többen a legutolsó nemzeti költőnek gondolták őt. A nemzethalál Trianon gerjesztette látomása is szerepet játszhatott ebben a tévedésben. Követték őt többen e sorban, elsősorban József Attila és Illyés Gyula. Hiszen amíg egy nemzet létezik, addig sorskérdései is vannak, tapasztalataink szerint korántsem fogyatkozó számban, kevésbé szorító gonddal. A nemzetet mint nyelvi és kulturális közösséget sokan nevezték már időszerűtlennek. Én úgy gondolom, hogy addig beszélhetünk emberiségről, amíg a Föld lakossága nemzeti közössé-

gekben léteznek. Álomlátomásaiban Ady Endre a legutolsó élő magyarnak is elképzelte önmagát. Bárcsak cselekvésre serkentő lehetne ez a rémálmomlás minden századok magyarjainak. Hiszen Ady Endre költészete is addig lehet élő, lélegző elevenség, amíg magyar anyanyelvűek olvashatják, élhetik magukévá.

De akár ma is, valóban lélegző elevenség Ady Endre költészete? Egy életmű fogadtatása mindig hullámzó. A kisebb korszakok mást és mást emelnek ki belőle, mást és mást hallgatnak el, s nem egyformán minősítenek. S egyetlen időpontban is eltérőek lehetnek a vélemények. Ady költészetének száz éves fogadtatástörténete igen tanulságos. Most csak az ezredfordulóról szólna: mintha 19. századnak, szinte modernség előttinek tekintenék a posztmodern felfogás nézőpontjából. Pedig Ady nélkül másmilyen lenne a 20. század magyar költészete, másmilyen lenne magyarság- és ember-szemléletünk. Aligha lehet múltunkról és jelenünkről úgy gondolkozni, hogy azon ne sejlene át ő is. Ha eltévedt lovasok volnánk is valamennyien, akkor is tudjuk, hogy ő írta meg azt a verset is, amelyik *Új s új lovat* kér Istentől az úton lévő ember számára, hogy „az Öröm álmát álmodhassa”. Szeretnénk ebben a hitben létezni mi is. Segítsél, nézz ránk Ady Endre!

Ady Endre sírjánál

Ady Endre sírjánál mire is gondolhatnánk? Bizony a halálra, bizony az életre. Ady Endre halálára és életére, a magyarság lehetséges halálára és életére, s a magunk elkerülhetetlen halálára és addig tartó életére.

Ady Endre halála nemcsak a magyar irodalom gyásza volt, hanem egy nemzeté, amely ekkor ezt csak részlegesen volt képes felfogni. Amiként az sem volt ekkor még elkerülhetetlen felismerés, hogy az 1919-es esztendő kegyetlen sorsforduló a magyarság történetében. Ady halálának időpontja lényegében egybeesik azzal, amit egyetlen szó fejezhet ki a legtömörebben: Trianon. Ady költészetének lényegét az ő életében inkább csak a következetesen reformer és a sokféle értelemben forradalmárnak nevezhető értelmiség és polgárság fogta fel, vagy legalábbis érezte meg. Trianon Mohácsot idéző istencsapásnak bizonyult, s Ady költészete, amely korábban a soha semminek örülni nem tudó próféták átkozódásait idézte fel sokak szemében, hirtelen józan helyzetelemzésnek bizonyult. Történelmi jelenképének és abból következő jövőképének lényege abban ragadható meg, hogy még a Templomot sem építettük fel, s hogy az Idő rostájában alá fogunk hullani mint nemzedék s mint nép egyaránt. E szemléletben a reményvesztettség és a mégis reménykedés hullámmozgása állandósult, a világháború esztendeiben azonban egyre nagyobb fokú csüggedés vált meghatározóvá. Összefonódottan jelent ez meg a személyiséglét, a magyarságlét és az emberiséglét szintjein. Az I. világháború befejeződése a háborúskodásban egyetemlegesen bűnös emberiséget győztesekre és vesztesekre osztotta, s így a hullás, a pusztulás képzetei a vesztesekre, jelenen a magyarságra korlátozódtak.

A magyarság életerejé ronthatatlannak bizonyult ezer év során. Túlél-tük Mohácsot, túl a Habsburg gyarmatosítást, túl Világost. És túlél-tük a II. világháborút, túlél-tük a bolsevik diktatúrát. A sebek azonban öröklődnek.

S talán ez is magyarázza, hogy a bolsevik diktatúrát követő, szelídebb, mondjuk így: szocialista diktatúra jobban megrokkantotta a magyarságot, mint az azt megelőző évtized. S talán ezért tellett már csak pillanatnyi fellángolásra 1989-ben. Ha a kilencvenes években feltámadt volna Ady Endre, ha ma feltámadna, újabb üdvözletet írhatna a győzteseknek, vagyis a falansztert előlegező globalizáció bajnokainak, kérlelve, hogy:

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény, szép szivünkön,
Ki, íme, száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar (...)

A globalizáció már nem győztes és vesztes nemzetekre osztja fel a világot. Vesztes minden polgár, s a milliárdosok egyre szűkebb rétege is csak átmenetileg érezheti magát győztesnek, mert a mai út katasztrófába fogja sodorni az emberiséget. Nem a magyarság, az emberiség egésze rombolja folyamatosan azt a Templomot, amelyről csak hitte azt, hogy már felépítette. Az emberiségre vonatkoztatható ma már *A szétszóródás előtt* jövendölése: „S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.” Az Idő rostája már nem válogat.

Ady Endre halálának napja egyúttal a költői halhatatlanság kezdete is. Az egyre romlékonyabb testben lakozó szellem kiizzadta a maga igazgyöngyeit. Kilencven év alatt jottányit sem csökkent az értékük. Ennyi idő alatt folytatódott a nemzet sorsában s mindannyiunk egyéni életében a reménykedések és a csalatkozások sorozata. Beláthattuk Ady igazát ebben is, abban is. S nem tehetünk mást mi sem: számot kell vetnünk a romlással, s közben hordanunk kell a köveket a Templomhoz. Ha ma szertenézünk, meglelhetjük-e honunkat a hazában? Úgy kellene élnünk, hogy meglelhessük. Olyan országot érdemelnénk, amelyben meg lehet lelni a hazát. S olyan földkerekséget, amelyben az élet a legfőbb érték.

Ady Endre – az elfeledhetetlen

Az ember gondolkodó lény, s tudatának nélkülözhetetlen sajátossága, hogy vissza képes emlékezni múltjára, s el tudja képzelni jövőjét. Az egyén ugyanakkor egy közösség tagja, s ily módon nem csupán személyes létének idejében mozoghat, hanem jelképesen családja, nemzete, az emberiség történetében, annak sokféle alkotóelemében is. Voltaképpen ez a közösségi emlékezet formál bennünket emberré, s őriz meg annak életünk legelső percétől kezdve. Egészséges családokban, nagyobb közösségekben, nemzetek életében, ha nem is tökéletesen, de működik, erőt ad, jövőt formál a közösségi emlékezet.

Maradjunk most csak szűkebb földrajzi környezetünkben. Mi a helyzet a Kárpát-medencében? Mi a helyzet a magyarsággal? A társadalom legfontosabb sejtje a család. S bizony a családok jelentős része betegnek mondható. Csonkák, csonkaságukban tovább fogatkoznak, elerőtlenednek. Alig érzik azt a lendítő erőt, amelyet az összetartozás, a szövetség tudata adhat. S az is alig tölti el őket öntudatos büszkeséggel, hogy a magyarsághoz tartoznak. Beteg családtudat és beteg nemzettudat elkeserítően utalnak egymásra.

S ha ezt a mondatot leírtam, szomorúan magától értetődővé válik, hogy miért fogalmazódik meg mindez Ady Endre kapcsán. Amikor ő álomlátomásaiban a legutolsó élő magyarnak képzelte magát, akkor ezt a két pólust látta együtt: a kihalt családokat és az elfogyó magyarságot. Száz évvel ezelőtt akár még örült lázálomnak is minősíthették jámbor elődeink Ady Endre aggodalmait, nemzetféltő ostromzásait, hiszen húszmillió magyarságról ábrándoztak politikusaink. Trianon óta, a második világháború óta realistábbá váltunk. A huszonegyedik század már azzal szembesít bennünket, hogy a kárpát-medencei magyarság 15 millió lélekszáma is a múlté. Hiába él ez a köztudatban, hiába említik

ma is a politikusok, a publicisták. Idén Magyarország lakosainak lélekszáma tízmillió alá csökkent, s talán 13 millió, magát magyarnak való polgár él őshonosan a Kárpát-medencében. A csökkenés elvileg fékezhető, de egyelőre megállíthatatlan. Ne vigasztaljon bennünket az, hogy Európa népeinél általában ugyanez a tendencia. Ne nyugodjunk bele azokba a jövődölésekbe, amelyek a kontinensnek a görög-római kultúrán és a kereszténységen alapuló társadalmait egyetemlegesen kihalásra ítéltnek tekintik.

Ezekhez képest Ady Endre látomása csak szelíd elképzelés ugyan, de tudjuk jól, emlékszünk az ő pontos megfogalmazására, amelyben a bajok fő okát abban látta, hogy „még a Templomot sem építettük fel”. Mit is rejt a Templom szimbolikus fogalma? Se többet, se kevesebbet, mint a pozitív erkölcsi és szellemi értékek összességét. A költő úgy gondolta, hogy ez a Templom Európa számos országában már évszázadok óta áll, csak nálunk hiányzik. Európa szerintem soha nem járt annyival előttünk, hogy feltétlenül szégyenkezniünk kellene. A jelenkor pedig azzal szembesít bennünket, hogy lassan teljesen egymás mellé roskadnak Európa ősi népei.

Van-e mód vajon a megújulásra? Vagy csak menekülni lehet, vegetálni néhány évszázadig, beletörődve a történelmi végzetbe?

Megújulni csak úgy vagyunk képesek, ha mindannyian újra megtanulunk tisztességesen emlékezni. A magyarság mindenekelőtt arra a több mint ezer esztendőre, amelyet itt töltött. A hosszú évszázadok minden kulturális értékére a guzsalytól a mellettük énekelt dalokig, Szent László királytól a Corvináig, Balassi Bálinttól Ady Endréig. Ha ezeket elfeledjük, magunkat csorbítjuk. Ha Ady Endrét elfeledjük, magyarságunkról kezdünk lemondani. Érmindszent nem a világ közepe, számunkra azonban szakrális hely. Mire az ér eljut az óceánig, már nem emlékszik arra a vízcsepp, hogy honnan jött. Nekünk azonban ezt is tudnunk kell. Magyarnak lenni nem átok, hanem küldetés. Talán nehezebb, mint franciának vagy svédnek lenni, de szépség is van ebben a feladatvállalásban. S adjon mindannyiunknak erőt, hogy segítők, vezérlők között múlhatatlanul ott van Ady Endre.

Babits Mihály szobra

Az ünnepi alkalmak, amilyen egy születési évforduló, egy szobor felavatása, mindig lehetőséget kínálnak arra, hogy számot vessünk egy életművel. Ismerjük-e? Beépítettük-e gondolatvilágunkba? Ma már csak elvétve élhetnek olyanok, akik ismerhették Babits Mihályt, az irodalmi és etikai mércét jelentő művészt. S ha mi most, itt találkozhatnánk vele, tudnánk-e a szemébe nézni? S képesek leszünk-e, akár e szobor segítségével mélyebben megismerni ezt az életművet?

Azt tudjuk, hogy a huszadik század magyar szellemi életében s azon belül irodalmában nagyszerű korszakokat sorolhatunk fel. Legelőször a századelőt. Idén ünnepeltük, egész évben, hogy éppen száz éve indult a *Nyugat* című folyóirat, amelynek meghatározó szerepe volt a szemléleti és esztétikai megújulásban. Nem egynehány író és esztéta tömörült e lap köré, hanem egész serege az alkotó embereknek. Gondoljunk bele, hogy csak a *Nyugat* első nemzedékének olyan írói voltak, mint Ady Endre, Babits Mihály, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond. Mindegyikük megérdemelte volna akár a Nobel-díjat is.

Ennek az irodalmi áramlatnak volt egyik meghatározó alakja Babits Mihály, aki ma 125 éve született Szekszárdon, s aki éppen száz éve tűnt fel verseivel az 1908 szeptemberében Nagyváradon megjelent *Holnap*-antológiában, majd a november közepi *Nyugat*-számban. 1941 nyaráig, még halálos betegen is dolgozott. A nyilvánosság előtt tehát éppen egyharmad évszázad adatott meg számára. Krisztusi életidő ez, szenvedésekkel, felismerésekkel és tanításokkal teljes. Babits Mihály emberként és művészként egyaránt példa lehet számunkra. Nem a tökéletességével, hiszen tökéletes ember nem létezik, hanem az igazságra és a szépségre való törekvésében.

Nagyon sokan hasonlították őt össze Ady Endrével, többnyire ellentétbe állítva vele, s leminősítésre keresve módot. Pedig Ady a kortárs

költők közül egyedül Babitsot ismerte el magával egyenrangúnak. Bár más és más művészi utakon jártak, kölcsönösen becsülték egymást. Szép és emlékezetes példája ennek az a fotósorozat, amelyet Ady javaslatára 1917-ben Székely Aladár készített kettejükről. Az egyiken barátságosan egymáshoz hajolnak egy *Biblia* fölött. A lényegi egyetértés, a sorsazonosság szimbolikus kifejezése ez.

Sokszor leírták, komoly tudósok is az 1945 utáni évtizedekben, hogy Ady Endre igazi folytatója József Attila. Feltételeztek egy Petőfi–Ady–József Attila nevével fémjelezhető magyar költészeti fővonalat. Csupán annyi jogosultsága lehetett ennek, hogy ezeknél a költőknél pályájuk egyes szakaszaiban erőteljesebben van jelen a közvetlenebb agitatív-politikai közlésmód. Ha ezzel szemben felállítanánk egy Vörösmarty–Arany–Babits–Szabó Lőrinc–Weöres Sándor-fővonalat, ugyanúgy torzítanánk, hiszen ők sem, egyikük sem volt költőként sem közömbös a magyarság és az emberiség társadalmi gondjai iránt. Más és másfajta alkatok voltak, más típusú költők, de mindannyian testvérek a klasszikus magyar költészetben.

A művészek sorsa sokszor a meg nem értés, a véletlen vagy szándékos félreértés, az ellenséges indulatosság. Babits Mihály élete során számos támadásban részesült. Mondhatni, hogy egyik rendszernek sem volt igazán kegyeltje. S nem írói tehetségét kérdőjelezte meg a politika, hanem világszemléletét, s éppen azért támadták, mert nagy esztétikai erővel, tehát hatásosan fejezte ki magát. Elítélte az I. világháború vérontását, ezért a tanári pályára alkalmatlannak találták. Professzor lett a Tanácsköztársaság idején, ezért a kommunisták hívének minősült. A katolikusságát megvalló, klasszikus polgári liberalizmus álláspontját képviselte következetesen, tehát a konszolidálódott Horthy-korszaknak sem válhatott kedvencévé. S mivel minden idegszálával, minden megszólalásával polgár volt, a bolsevizmus már 1945 tavaszán elítélte életművét, amelyet az ötvenes években nemkívánatosnak tartottak. S még később is szembeállították az „esztéta” korlátozottságát a „forradalmár” következetességgel.

Babits Mihály munkásságának esztétikai és etikai hatása azonban mindig megmutatkozott a kortárs irodalomban. Sokaknak vált mesterévé.

Voltak az irodalomban is bírálói, voltak ellenségei, főként attól kezdve, hogy a *Nyugat* szerkesztése mellett a Baumgarten-alapítvány kuratóriumának is vezetője lett. De mindenki tanulhatott tőle, s tanult is. A húszas-harmincas-negyvenes évek pályakezdői szinte mind jártak Babits Mihály író-egyetemére. A szerencsésebbek közvetlenül, mint Szabó Lőrinc, Németh László vagy Illyés Gyula, a náluk fiatalabbak jelképesen, mint az újhollasok. Egy jelentős alkotó esetében természetes, hogy többféle irányzatra képes hatni. Az már kevésbé, ha ez az alkotó, ez a tanár mindvégig nyitott tanítványai, az újabb nemzedékek teljesítménye iránt, s maga is tanul tőlük. Hatott rá az új népiesség, az új klasszicizmus. Lírája egyszerűsödött és klasszicizálódott, s egyre inkább nemzeti költővé vált. Hangsúlyozom ezt, mert vele kapcsolatban nem szokás ezt a kifejezést használni. Nemzeti költő az, aki a maga korában következetesen megragadja és kifejezi nemzete lét- és sorsproblémáit. Babits Mihály ezt tette. Legnagyobb erővel bizonyára lírájában és esszéiben. De helytelen lenne hallgatni regényeiről vagy akár műfordításairól, amelyekkel ugyancsak látókörünket tágitotta. S különösen fontos szerkesztői munkája is. 1919-től – különböző társakkal – meghatározó a szerepe a *Nyugat* irányításában. S egyre betegbben megtalálta e munkában a segítséget, majd a méltó utódot Illyés Gyulában, aki, miután a Babits halálával a lapengedély megszűnt, s a megújítást nem engedélyezték, *Magyar Csillag* néven folytatta elődjének munkáját, a lap köré gyűjtve a második világháborús évek íróit.

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóját, a centenárium idejét Babits-reneszánszsnak nevezhetjük. Életműve végérvényesen klasszikusnak bizonyult, s fellendültek a vele kapcsolatos kutatások, amelyek azóta is eredményesek. A középiskolai irodalomtanítás érettségi követelményei szerint mindössze hat alkotót kell az életmű szintjén ismerni, s ezek egyike Babits Mihály. Látszólag tehát minden rendben van. De csupán látszólag. A posztmodern ideológiája és irodalomszemlélete a klasszikus magyar irodalmi hagyomány egészét kérdésessé tette. Különösen olyan alkotókat, mint Babits Mihály is, aki hitt az örök értékekben, a célelvűségben, az egyetemességben és a nemzetben, az emberiségben és az egyénben, az etikum és az esztétikum összetartozásában. Magyarországon a

posztmodern egyedül önmagát tekintette érvényes tendenciának. Az irodalmi irányzat már a múlté, de ideológiája még mindig hat. S nem cselekvésre sarkall, de lemondásra, beletörődésre. Babits Mihály életműve időszerűbb tehát, mint korábban. Bírálja a létező jelennek, és hirdetője az örök emberi törvényeknek. Ez az új szobor, Marton László szobrászművész alkotása, annak a helyszínnek a vonzáskörében áll, ahol Babits élete utolsó évtizedét töltötte. A gondokkal terhelt, idősödő s tapasztalt férfit ábrázolja, aki törekeny alakjával, esendőségében is vállalja a ráért isteni feladatot: az ő Ninivéjét, Magyarországot szeretné átmenekíteni a jövőbe, s megőrizni a magyarban az embert, az emberben a magyart.

Radnóti Miklós hazaszeretete

A magyar költészetben a reneszánsz kora óta állandó motívum a hazaszeretet, a magyarsághoz tartozás. Radnóti Miklós egyik kései versében, az önmagában is halhatatlanságot biztosító *Nem tudhatom...* címűben vallott legközvetlenebbül hazaszeretetről. E mű jóakarató, ám az életsorsban tájékozatlan olvasója a szöveg alapján aligha gondolhatna arra, hogy a szerző a gyalázatos zsidótörvények hatálya alá esett, hogy már kétszer volt munkaszolgálaton, s bármikor várhatta az újabb behívót. Ez a vers a rettenetes háború veszélyeitől, pusztításától félti azt a hazát, amely az ő számára, mint legtöbbünknek, a mindennapi létezés tere tájaival, tárgyaival, történéseivel, emlékeivel, kultúrájával. Egy háborúban a szembenálló felek szükségképpen egymás értékeit pusztítják, a gyárat, a laktanyát, a vasútvonalakat, s közben nemcsak a katonai célpontok pusztulnak el, hanem a kifejezetten civil értékek: az egyén, a magyarság s az emberiség kincsei. Radnóti Miklós nem a bombázó pilótáját tekinti bűnösnek, hanem az emberiséget. Azt az ősidők óta törvényként megnyilvánuló társadalmi rosszat, hogy különböző csoportok, népek, országok évezredek óta harcolnak egymással.

Egyszerre lét- és történetfilozófiai összegzés ez a költemény. Nem felmentés, csupán tárgyias kijelentés a híres sor: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép”. Mert aki egy háború kirobbantásában vétkes, az korábban áldozat lehetett, vagy később azzá válhat. Az a közlés, amelyik erre a sorra következik, legfeljebb a feltételeességet nélkülöző kijelentő módja miatt vitatható: „s tudjuk miben vétkeztünk, mikor hol és mikép”. De jó lenne, ha mindig tudhatnánk, s ha mindig csak a vétkeinket neveznék vétkeknek. A bűn, a vétek tudása, még inkább megvallása, meggyónása a katolikus hit szerint, amelyet Radnóti is követett, feloldozást is jelenthet. Ez azonban az egyénekre, s nem a népekre vonatkozik. Mégis belejátszhat ez is az újabb állításba: „de élnek dolgozók itt, költők is büntelen, / és

csecsszópók, akikben megnő az értelem.” A szembeállító ellentétező költőszó alapján azonban nyomatékosabb az a jelentéskör, amelyik már nem az emberiségtörténetre vonatkozik, hanem közvetlenebbül a második világháború időszakára, szerencsétlen szerepünkre. Azt vizsgálva már e vers keletkezésekor, 1943 végén egyértelmű lehetett, hogy ennek a háborúnak a magyarság szempontjából vannak felelősei, bűnösei, és vannak véttlen áldozatai. A formális logika szerint ez az állítás visszavonja a népek bűnösségéről szóló mondatot. Valójában nem ez történik. A huszadik század egyik komor vitája volt, hogy vannak-e bűnös népek, háborút kirobbantók, kollaboránsok. S aki védekezik, annál lenne az igazság? S ha máskor ő is agresszor? A közvélekedés szerint népeket nem lehetne felelősségre vonni. Radnóti Miklós ugyanezt vallja. A történelemről három időmetszetben gondolkodott. Az első a tízezeréves múlt, amelyben mindenki egyaránt bűnösnek nevezhető. A második a világháborús jelen idő, amelyben az egyes országoknak, pontosabban politikai vezetésüknek más és más a megítélése, ám mindenhol elmondható igazság, hogy „élnek dolgozók itt, költők is büntelen”. A harmadik időmetszet a háború utáni világ, a béke kora. Egy rettenetes korban érthető az a költői szemlélet, amely áthatotta Radnóti Miklós kései verseit, s amelyben a békeidő szinte idillként mutatkozott meg. Csak ilyennek volt érdemes elképzelni a jövőt. Ám a népek és vezető politikusaik 1945 után sem váltak büntelenné.

A *Nem tudhatom...* kezdettől fogva egymásra mintázza az egyén és a közösség sorsát, s ehhez kötődően a bűnösség erkölcsi kategóriáját is. A szöveg jelentése talán túlságosan egyértelműnek mutatkozik, ezért volt lehetséges, hogy 1944 januárjában a barátok többsége zavartan, elutasítóan fogadta a hazaszeretet megvallását éppen attól, akit kitaszítanak e hazából. Akkor a jó barát Vas Istvánt, azóta a náluk fiatalabbakat elsősorban alighanem éppen ez a *csakazértis, mégis* magatartás bűvölte el. S Radnóti Miklóst ez a szemlélet nem egyetlen vers erejéig jellemezte. Az érett költőnek ez volt a meggyőződése.

Ezzel a magatartással, s ennek nagy erejű költői megörökítésével Radnóti Miklós örök erkölcsi példaképpé vált. Érthető hát, hogy évtizedek óta ő az egyik legnépszerűbb költőnk az ifjúság körében. Szemé-

lyiség, életsors és a költői mű szétbonthatatlan egységet alkot. Radnóti Miklós is szépen mondta ki a rettenetet, s hozzátette azt is, hogy annál sokkal szebb a boldogság. Mert a szépség, a harmónia, a béke, az idill, a boldogság nem válhatnak sem a modern, sem a posztmodern ember számára nevetséges, elérhetetlen értékekké. Ady Endre szavával: ezért van szükség az őrzőkre a strázsán. Ilyen őrző ember volt a száz éve született Radnóti Miklós is.

Szécsi Margit – A költő és szobra

Nincsen még öt éve sem, hogy Szécsi Margit szobrát e helyen fölvat-
ta a költőtárs Buda Ferenc, s máris újra kellett önteni Kő Pál alkotását.
Magyarország a fémből készült szobrok ellopásának földje lett, s ez el-
len aligha lenne jó védekezés az emlékművek nagyméretűvé növesztése,
hiszen ma már a tolvajok számára nincsen semmi akadály, akár egész
erdőket is eltüntetnek. S nemcsak a tolvajok elérhetetlenek, az orgazdák
után se nyomoznak. Felfordult világ ez, s ebbe nem lehet beletörődni.

Költészetében Szécsi Margit a keserű történelmi és léttapasztalatok bir-
tokában rendre azzal nézett szembe, hogy a világban mindent, ami ér-
ték, ami emberszabású, fenyegetnek az elszabadult önérték gonosz erői.
S mintha előre megérezte volna e szobor sorsát is. A jelenkorhoz képest
szinte történelem előtti időben, 1974-es kötetében jelent meg az *Eladó*
című verse, s ha ma végigolvassuk, arra gondolhatunk, hogy még ma is
abban a történelem előtti időben élünk. Vagy talán éppen ez a történelem
lényege? A pontosabb megértés érdekében, íme, itt a vers:

Csikók tündér sörénye, játék,
a kedves meg a gyilkos szándék
s holnap talán a lobogó:
eladó, minden eladó
idegennek, kannak és kánnak,
kopasznak és göndör meláknak
a szoknya meg a lobogó:
eladó, minden eladó,
énekelsz tilalmasat, bátran,
vándorolsz a lompos kabátban,

de kik eladódni akarnak:
 holnap a flaszterba tipornak,
 s nem takar be a lobogó,
 csak hullik szívedre a hó.

Szobrokat már az őskori ember is készített. Kultikus, majd szakrális szerepük volt, a maradandó anyagból készített szobor a közösséget formáló szellemiséget fejezte ki, s ez a mai napig így van. Egy szobor évezredekken át megmaradhat, a mulandó ember számára az örökkévalóságot is jelképezi. A személyeket ábrázoló szobrok nagy része a kiemelkedő személyiség felmutatása mellett a halhatatlanságot kívánja érzékeltetni, bemutatni a mindenkori társadalom számára a példaképeket, azt a mércét, amelyet követni kellene. Ha Arany János szobrát látjuk a fővárosi Nemzeti Múzeum kertjében, öntudatlanul is nyugtázhatjuk, hogy ő a nemzeti kultúra kitörölhetetlen része. Ugyanez lehet az élményünk, Petőfi Sándor legendás Duna-parti szobránál, amely kultikus helyé vált. Sorolhatnánk hosszan a példákat, ugyanaz a lényeg: a köztéri szobrok a közösségi emlékezetnek a jelenkorban is nélkülözhetetlen emlékművei. Aki ezeket bántja, ezeket semmisíti meg, ugyanúgy isteni büntetést érdemel, mint Don Giovanni Mozart operájában. Őt az a kőszobor taszítja a pokolba, amely az általa meggyilkolt kormányzó síremlékeként áll. Jeles emberek szobrának meggyalázása nem közönséges rosszaság, nem menthető a szegénységgel: ez sírgyalázás is.

Szécsi Margit életművének szellemisége azonban nagylelkűséget sugall, nem megtorlást azért, hogy szülővárosában, Pestszentlőrincen egy éjszaka sötétjében így bántak el szobrával. S örömet azért, hogy földijének, barátjának, a festőművész és költő Kondor Bélának az emlékműve sértetlen maradt. A jó szándék, a nemes igyekezet most semmissé teszi a sérelmet. A régi-új szobor ettől a virágzó tavasztól kezdve újra szemlélhetően hirdeti, hogy ez a nagyszerű költő-asszony innen származott, meghatározó élményeit szerezte itt, s innen el soha nem szakadt.

De ne feledjük azt se, hogy Szécsi Margit nem csupán Pestszentlőrincé, hanem az egész magyarságé. Azokhoz tartozik, akiket a fényes szellem nemzedékének szoktak régebben nevezni, s akiknek a fényességből bizony

nagyon kevés részük volt, inkább a történő történelem komorságát tapasztalhatták meg. Nehezebb volt így a helytállás, az igaz eszmények mellett mindhalálig való kitartás, az emberiség- és magyarság-érdekű költői cselekvés, ő azonban testi törekenysége ellenére megállt minden próbát: dalmaskodott a szellem.

A magyar irodalom alkotói a huszadik századig néhány kivétellel szinte mind férfiak. Az éppen száz éve indult folyóirat, a *Nyugat* hozta el a változást: szerzői közt egyenrangúan jelentek meg nők is. Mégis csak a huszadik század második felében vált természetessé, hogy nem csak kissé elkülönítően említett női költészet létezhet: a Parnasszuson teljessé válhatott az egyenjogúság. Úttörő szerepe volt ebben Szécsi Margitnak is. Az ő nemzedékében az ötvenes években két fő irányzat alakult ki: az egyiknek Juhász Ferenc és Nagy László, a másiknak Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes váltak vezéralakjaivá. Szécsi Margit az életben és a költészetben is társa Nagy Lászlónak, ám öntörvényűen és egyenrangúan. Súlyos igazságtalanság róla elsősorban azt tudni, hogy Nagy László felesége volt. Az irodalomtörténésznek azt kell kiemelnie, hogy jelentős költő. Egészen másféle módon, mint nemzedéktársai. Az irodalomszociológus ehhez még azt is hozzáteheti, s ez sem lényegtelen, hogy Szécsi Margit nem feministaként volt költőnő. Nagy László egyik legfontosabb műve a *Menyegző*, amelyben egybehangzóan szólal meg a két fiatal: „Arccal a tengernek itt állunk párban”. Így kezdik meg a vallomást „összeesküdve örökre a jóra, igazra, / gyönyörűségre, a legszilajabb álmon is túl / a rendre, hogy általunk jönne világra”. A nagyszerű szobrászművésznék, Henry Moore-nak egyik leghíresebb alkotása a *Király és királyné*. Az időtlen nyugalomban és méltósággal egyszerű trónuson ülő emberpár az egyenrangúság és a halhatatlanság szimbóluma, akárcsak a Nagy László-vers két fiatalja. Milyen szép lenne, ha ebben a parkban Szécsi Margit szobrának közelében ott állna Nagy Lászlóé is: a királyné mellett a király, aki ugyancsak sokszor tartózkodott itt, Margitka szüleinél. Addig is, képzeljük el e szobor-kettőt, s törekedjünk arra, hogy méltóak lehessünk hozzájuk, méltóak nyolcszáz év magyar költészetéhez. Őrizzük emberi arcukat, hogy a mi arcunk is emberi maradhasson.

Nagy László szobra Pestszentlőrincen

A fennmaradt emlékek alapján a szobrászat bizonyosan az egyik legősibb művészeti ág. A kezdeteket s a későbbi évezredek tanulmányozva egyértelmű, hogy a szobor sokáig kizárólagosan, majd eléggé általánosan kultikus alkotás volt. Valamilyen, az emberiség adott csoportja számára fontos célt szolgált. Mítoszt, istenséget jelenített meg, varázslás eszközeként, szimbolikus tárgyként létezett. Aztán isteni tulajdonságokkal felékesített fáraókról, királyokról készültek szobrok a tisztelet jeleként, s hogy emléküket örökké fennmaradhasson. Ezt fejezték ki a síremlékek szobrai is. Később, a polgárosodó, a polgári társadalmakban a hétköznapi ember s a mindennapi élet is a szobrászat témájává válhatott. A modernségben, a huszadik századi világban pedig teljessé vált a művészeti ág nyitottsága, s így többen elszakadtak a közvetlenebb természetábrázolástól. Mégis, a festészettel ellentétben a szobrászat a mai napig őrzi mind a természetelvűséget, mind a kultikus jelleget. A köztéri alkotások változatlanul azt tekintik elsődleges céljuknak, hogy példaértékű személyiségekre hívják fel minden arra járó ember figyelmét. Ez a megrendelő, ez a közönség igénye, s ezt a művész is természetesen tartja.

Vannak egyetemesen, ha nem is mindenhol, de sokfelé ismert hírességek a vallások szimbolikus alakjain túl is. Bárhol a világon állítanak fel Bartók Béláról egy szobrot, feltehetően nem mindenkinek kellene egy lexikonban utána néznie, hogy ki volt ő. De bizony József Attila életműve inkább csak a magyar nyelvterülethez kötődik, s így van ez minden költőnkel, írónkkal. Rajtunk kívül Nagy Lászlót is csupán Bulgáriában tartják igazán számon, tisztelik szinte a maguk költőjeként. Ne legyünk telhetetlenek, nagy eredmény ez is.

Az lenne az igazán szép, ha a legtöbb ember évente nem egyszer, a Költészet Napján figyelne a versekre. S az is jó lenne, ha a legjelesebb

művészeknek, tudósoknak nem egy-két szobra lenne hazánkban, hanem sokkal több. Ha nem is annyi, mint Kossuth Lajosnak, de legalább tucatnyi. Sokfelé emlékeztetve egy-egy életműre, sokfelé ápolva a nemes kultuszt. Így is, minden újabb szobrot méltóképpen meg kell becsülni. Minden újabb szobor avatása kitüntetett örömmünnp. Ilyen ez a mai nap is, amelytől kezdve Pestszentlőrincen Kondor Béla és Szécsi Margit mellszobra mellett megtekinthetjük Nagy Lászlót is.

Oka van annak, hogy miért pont ez a három személy nyitotta meg azoknak a sorát, akikre emlékezve ez a városnyi kerület szoborparkot kezdett el építeni a Kossuth téren. Kondor Béla és Szécsi Margit e város szülötte, itt nevelkedtek. Ám Nagy László is otthon érezhette magát ebben a később már fővárosi kerületben. 1952 forró, aszályos és rettenetes nyarán vette feleségül Szécsi Margitot, s ettől kezdve gyakorta időzött itt, az Üllői úti házikóban és kertben. S természetesen mind a ketten jól ismerték, barátjuknak tartották fiatalabb társukat, a festőnek, grafikusnak egyaránt zseniális, s költőnek is kiváló Kondor Bélát.

Nagy László egyik legismertebb, munkásságát, emberi tartását s helyzetét is jellemző verse a híres kötetének is címet adó *Himnusz minden időben*. S ez a mű a *Menyegző* címűnél is közvetlenebbül fejezi ki két ember szétszakíthatatlan kapcsolatát. Kő Pál szobra azt a vershőst jeleníti meg, akihez a költői szó így fordult:

Te szivárvány-szemöldökű,
Napvilág lánya, lángölű,
Dárdának gyémánt-köszörű,

Gyönyörűm, te segíts engem!
Te fülemülék pásztora,
Sugarak déli lantosa,
Legelső márvány-palota,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Ez a himnikusan fohászkodó mű így fejeződik be:

Jog, hogyha van: az én jogom,
 Enyém itt minden hatalom,
 Fölveszem kardom, sisakom!
 Gyönyörűm, te segíts engem!
 Felragyog az én udvarom,
 Megdicsőül a vér s korom,
 Galambok búgnak vállamon,
 Gyönyörűm, ha segítsz engem.

Gondolhattuk mindezt eddig is, Szécsi Margit királyasszonyt formázó szobrára tekintve, ám most már ott áll a közelében Nagy László, a költő mellett a költő, a feleség mellett a férje, a királynő mellett a király, aki nézi a társát, a gyönyörűt. S bár a költő-asszony tekintete a fák, az ég felé fordul, hallja a királyi szózatot, s mintha látná is a beszélőt, úgy válaszol. Szava halhatatlanul a *Szerelem* éneke:

Hadd nézzem édes arcodat,
 a szigorút, a régi-drágát,
 az elviharzott ifjúság:
 a nagystílú angyal tanyáját,
 a cigány-élettől gyötört,
 a marakodásoktól árvát,
 hadd nézzem újból arcodat,
 a szigorút, a régi drágát.

Eladsz-e, elfogyasztol-e?
 Nem leszünk kevesebbek tőle.
 Elefánt-csordára elég
 szívünk volt, marad még belőle.

Szent kezedtől se rettegek,
de fölséges légy, mint az oltár,
mert megítélem arcodat,
mert ifjúságom társa voltál.

Ez a két ember egy életre összekötötte a sorsát, s most már az idők végezetéig együtt nyugszanak a Farkasréti temetőben a kopjafa alatt. S reménykedjünk abban, hogy ezek a szobrok, Kő Pál nagyszerű alkotásai is évszázadokig állhatnak e fák és utódaik közelében, s abban a ma még beláthatatlan jövőben is olyan emberek fognak élni ezen a tájon, akik gyönyörűséges magyar anyanyelvükön olvashatják az ő verseiket. E szobor-kettősben megvalósult az, amit a *Menyegző* utolsó sorának látomása képzelt el: az emberpár itt feszül öntve szoborrá. Igen:

...két emberi csillag
összeesküdve örökre a jóra, igazra,
gyönyörűségre, a legszilajabb álmon is túl
a rendre, hogy általunk jönne világra (...)

Domokos Mátyás emlékezete

Százsor és ezerszer hallottam már a legkülönbözőbb életkorú emberektől a szomorú sóhajtást: rossz helyre és rosszkor születtem. A remény mondatja ezt, a feltételezés, hogy egyszer, régen esetleg boldogabb lehetett az élet, akár itt, akár máshol. A Kárpát-medencében alighanem bármikor el lehetett volna merengeni ezen, akár ezer éve is, de abban az időben ilyenre még aligha gondoltak elődeink. S medítálnak idősebbek nemegyszer arról is, hogy egykor vajon helyesen tervezték-e el az életüket, nem kellett volna talán más szakmát, más munkát, tevékenységi területet választaniuk. Nem tudom, hogy Domokos Mátyásnak jártak-e ilyesfajta gondolatok a fejében, de az bizonyos, hogy a huszadik századi magyarok kifejezetten rosszkor születtek. Domokos Mátyás sem volt megelégedve a korával. Mégis boldog embernek tartom őt. Boldognak, mert már gyerekként rákapott az olvasás ízére, s egész életére elkötelezte magát a magyar irodalom ügyének. Nem kötelesség volt ez számára, hanem nemes szenvedély, amelyben egymásra talált a személyiség kiteljesedése és közösségének szolgálata. Igazi irodalmi ember volt.

Nálunk az éppen 250 éve született Kazinczy Ferenc volt az első igazi irodalmi ember, s aztán követték őt kiváló férfiak, még a huszadik század első felében is. Gondolhatnánk, hogy a második világháború, a rákövetkező diktatúra évtizedei lehetetlenné tették ennek az embertípusnak a létezését. Szerencsénkre mégsem így történt. Abban az időben még az is szent dolognak tartotta irodalmunkat, aki alig olvasott, irodalmunk szereplőinek java pedig minden időben kereste és meg is találta útját-módját annak, hogy a nemzetnek és kultúrájának ügyét képviselhesse.

Tágabban irodalmi embernek nevezhetjük az irodalmi élet minden résztvevőjét. Én most csak azokra gondolok, akiknek bármi is a műfajuk, tevékenységük, munkásságuk elválaszthatatlanná válik a kor élő irodal-

mának maradandó tendenciáitól, legfontosabb esztétikai teljesítményeitől. Akik nemcsak alkotnak, hanem katalizátorok is. Domokos Mátyás ilyen ember volt, s e korban alig akad párja.

Az évszázadokban haladva nem az emberi személyiség változik a legtöbbet, hanem a létezés körülményei módosulnak. Ma nem gyertyafény-nél olvasunk, nem lúdtollal írunk, nem kell felvágni a könyvek, folyó-iratok íveit, de az irodalmi ember ma is Kazinczy módján sikongat a gyönyörűségtől, az esztétikai élvezettől – szó szerint és jelképes értelemben is. Az irodalmi ember csodálatos tükörszínjáték részese: a művek varázstükrei olyan elementárisan hatnak rá, hogy olthatatlan vágyat érez nemcsak arra, hogy megértse a csodát, hanem arra is, hogy felismeréseit másokkal megossza. Sőt arra is, hogy segítsen újabb csodák megszületésében.

Az 1928-ban született Domokos Mátyás és nemzedéke az átlagosnál is több okkal mondhatta balsorsúnak magát. Számukra inkább csak órái akadtak a derűnek, s nem tehették meg az idősödő Szabó Lőrinc módjára, hogy csupán ezeket az órákat számolják. A magánélet gondjai azonban nem feltétlenül gátolják a hivatást is. A fiatalabb pályatársak sóhajtozva bámulhatják, milyen nagy irodalmi korszak tanúja és cselekvő részese volt Domokos Mátyás, aki bejáratos lett nemcsak nemzedékének legjobbjaihoz, hanem olyan irodalmi műhelyekbe is, mint Németh Lászlóé, Szabó Lőrincé, Illyés Gyuláé, Weöres Sándoré. A pálya első felében inkább kiadói szerkesztőként létezett, a hetvenes évek derekától ráépült erre az esszéírói-kritikusi életmű. Sokakat zavar, befolyásol, ha ismerik személyesen, esetleg baráti beszélgetésekből is azt a szerzőt, akiről írnak. Domokos Mátyás haszonnal kamatoztatta ezúton szerzett ismereteit, amelyek az írás szempontjából nem mások, mint újabb szempontok a mű teljesebb értéséhez. Az emberen át is a műhöz vezet az út, s a mű sokat elárul alkotójáról is.

Az irodalmi ember olykor irányítani akarja a művészi folyamatokat. 1948 után erre az egypártrendszer politikája tartott kizárólagos igényt. Domokos Mátyás kritikuseszménye az irányzatos szocialista kritikával és irodalompolitikával szemben szilárdult meg. Vallomása szerint a kri-

tikus dolga „a hűség az esztétikai minőségigényhez, s a ragaszkodás ahhoz a tapasztalati igazsághoz, hogy minden műnek saját esztétikája van, ahogyan az életben is saját téridővel és sorssal rendelkezik minden létező, s hogy nem az irodalom van válságban, hanem a neurotizált irodalmi tudat.” Ő tehát nem irányítani akart, hanem megérteni és közvetíteni. Ebből következően ellenfelei voltak a harcos irányítók: a sematizált marxizmus, később pedig az ugyancsak sematizált posztmodern igehirdetői. S mert szenvedélyesen volt irodalmi ember, amint módja és lehetősége adódott, pajzzsal és dárdával védte irodalmunk klasszikus értékeit, amelyekben a magyarság és az emberiség értékei is megnyilvánulnak. Magát az irodalmat ugyanis nem csupán néhány tucat vagy néhány ezer ember ügyének gondolta.

Három évvel ezelőtt váratlanul és nagyon rossz időben hagyott itt bennünket Domokos Mátyás. Ma is szükség lenne a szavára. Vitathatatlan, életművével hitelesített tekintélye talán segítene abban, hogy egy irodalmiatlan, gondolatszegény, az esztétikai élményt alig igénylő kor elkezdjen változni, hogy az általa is betegnek minősített magyar társadalom gyógyulhasson – az irodalom segítségével is. Miként Domokos Mátyás egyik legfontosabb mestere, Illyés Gyula kifejezte: „a legnagyobb bátorság a remény”. Mi sem nélkülözhetjük a reményt, de a cselekvést sem. Legyen példánk Domokos Mátyás életmű-cselekedete is!

Sánta Ferenc síremléke

Ha az ember az életét a magyar irodalom körüli szolgálatban tölti el, például mint kritikus, irodalomtörténész, tanár, akkor már kezdetben tudnia illik, tudnia szükséges, hogy ez egyúttal a nemzet szolgálata is, hiszen a magyar irodalom és a magyar nemzet sorsa ezidáig elválaszthatatlan volt egymástól. S a magyarság távolabbi jövője csak akkor képzelhető el, ha ez a kapcsolat megmarad az idők végezetéig. Az anyanyelvnek és a benne rejlő szellemiségnek szüksége van irodalmára, és az irodalomnak szüksége van az anyanyelv géniuszára. Mindezt írók sorától tanulhattam magam is, többek között Sánta Ferenc műveitől.

Életkoromból következően csak a hatvanas évek első felében válhattam írásainak olvasójává, de a legjobbkor, hiszen ekkor jelentek meg sorra a regényei, s ezek irányították az olvasók szélesebb rétegeinek figyelmét elbeszéléseire is. Én magam elfeledhetetlen köszönettel tartozom ezekért a művekért az írónak, mert velük foglalkozva, megérteni próbálva őket válhattam kritikussá és irodalomtörténésszé. Lelkes amatőr olvasóból szakemberré.

Sánta Ferenc és felesége síremlékének a felavatásakor köszönetet kell mondanom ezer és százezer olvasó nevében azért a szellemiségért, azért a magatartásért, amely sugárzott Sánta Ferenc alkotásaiból, s amely szellemi, legközvetlenebbül etikai, valamint poétikai teljesítményével nemcsak gondolkodásra késztetett, szinte kényszerített bennünket, hanem ezáltal formált is rajtunk.

Mondok egy példát. A pályanyitó, s mindjárt nagy hatást kiváltó elbeszélést, a *Sokan voltunk* címűt 1954-ben én még nem olvashattam, de akkor a nyomor félmúltba helyezett rajzát az olvasók jelentős része nyilvánvalóan ráértette a Rákosi-kor jelenidejének kietlenségére is. Egy-két évtizeddel később egy konszolidáltabb életszínvonalú tár-

sadalom számára már az ötvenes évek is félmúlttá váltak. Úgy lehetett gondolni, hogy ez a zseniális elbeszélés meg nem ismétlődő történelmi korokról való tanúságtétel lesz a késő utódok számára. 2009 szeptemberében azonban mit mondhat az, aki nyitott szemmel él ebben az országban? Egyre kevesebb a kenyér és egyre több az éhes száj. S ez még nem minden. Lélekszámban fogyatkozva vagyunk túl sokan ahhoz, amit meg tudtunk termelni. Egyre többen vannak a szegények és egyre kevesebben a magyarok.

Van azonban Sánta Ferenc korai elbeszéléseiben egy olyan elem, ami elfojthatatlan ellenerőt képes kifejezni az elemi létgondokkal szemben, s ez a szegény emberek világának sajátossága: az ösztönös népi humanizmus, az egymás iránti szolidaritás eszméje és annak gyakorlása. Vajon mennyit láthatunk ma ebből? A legelemibb létszükségletekben is nélkülözésre kényszerítő szegénység egyre terjed. Ismét a három vagy még több millió koldus országa leszünk? S van-e elegendő lelki erő a túléléshez, a szembeszálláshoz, a feltámadáshoz? Sánta Ferenc életműve arra tanít, hogy volt, van és lehetséges ilyen ellenerő. Beteg társadalomban is létezhetnek egészséget sugárzó kisebb-nagyobb közösségek, létezhetnek olyan személyiségek, akik becsületes, tisztességes egész-emberek. S ezek erősíthetik mindannyiunkban a reményt, hogy a gonoszság nem elháríthatatlan hatalom, az elsivárosodás pedig elkerülhető.

A szolidaritás eszméje felelősségtudatos magatartást igényel. Sánta Ferenc azt tanította, hogy ezt legközvetlenebbül, mindenki által meg tapasztalhatóan és gyakorolhatóan a család kisközösségében élhetjük meg, kisgyerekkorunktól kezdve egészen halálunkig. Ezt az egész életen át tartó tanulási és tanítási folyamatot is szemlélteti a pályanyitó elbeszélés három nemzedéke. S azzal is szembesülhetünk, hogy miféle lehet egy kisközösség és egy benne létező család kapcsolatrendszere. Fejem mélyen lehajtva vallom meg, hogy az ugyanebben a temetőben nyugvó szüleim és nagyszüleim mellett a családról én a legtöbbet Sánta Ferenc műveiből tanultam meg. S bizakodom abban, hogy másoknak is volt hasonló élménye. Az író egyik vallomásában Rousseau-ra hivatkozva írta

le, hogy nincsen egyéb mód a nevelésnél. S bizony nélkülözhetetlen lenne, hogy ma meg a távolabbi jövőben mások is okuljanak alkotásaiból, azok embert nevelő varázsában részesülve.

A negyven-ötven évvel ezelőtti állapotokhoz képest hazánkat nemcsak a szegénység szégyene szorítja, hanem a családi közösségek fokozatos szétbomlása, az együttérzés, a felelősségtudat, a türelem és a megértés szétfoslása. Az évezredek során kikristályosodott társadalmi normák fellazulása a nevelést és a nevelődést is szétzilálta. Bizony nincsen egyéb mód a nevelésnél, ám az embereket lehet tudatosan félrenevelni, s az a legdöbbenetesebb, hogy ezek az emberek nem fogják fel, hogy rossz, silány normákat követnek, s ezért csonka marad az életük.

A félrenevelt ember továbbadja hibáit az utódoknak, s nemzedékről nemzedékre mélyülhet a válság. Minden igazság eltorzulhat, minden erkölcsi parancs, norma elsikkadhat. A bölcs rendet a kuszaság váltja fel. A globalizáció nem az emberiség testvériesülését hozza el, nem Schiller *Örömmódjában* Beethoven-féle himnuszát, hanem a negatív utópiák rémképeit vetíti elénk. Hiányos erkölcsi érzékkel, korcs felelősségtudattal élő sokadalmat.

Sánta Ferenc műveiben becsületesen megmutatta, milyen sokfélék vagyunk, s egymagunkban is milyen sokféleképpen vagyunk képesek cselekedni. Láttatta a rosszat és a jót, a tévedést és a bűnt, a félreértést és a megértést. Esendőnek gondolta az embereket, de élt benne a reménység, hogy van jobbulásra mód, hogy van igazság, hogy az ember képes az értéktudatos életvitelre. Amikor ennek az ellenkezője hatotta át inkább a gondolatait, akkor ezt kifejező írásait félbehagyta, megsemmisítette. Ezt is az író erkölcsi parancsának tartotta. Egyszer régen József Attilát idézte az ötvenes-hatvanas évek kapcsán: „finomul a kín”. Később meg kellett érnie és élnie, hogy ez is csak vágy. Ebben az új évszázadban még inkább sejthetjük, hogy mindketten optimisták voltak.

„Hol van a boldogság madara?” – kérdezte Sánta Ferenc egyik regényhőse. Hiába keresi, egy percre sem látja. Az életműben ott vannak a boldogság pillanatai is. Színevel és fonákjával így teljes a világ. Sánta Ferenc teljes életet élt. Magánélete kárpótolhatta meditációinak kegyetlen lá-

tomásaiért. Feleségével, Harmati Ilonával, annak haláláig 61 évet töltött házasságban, s néhány hónap múltán követte őt ide Farkasrétre, hogy együtt maradhassanak az emberi emlékezeten is túl, az idők végezetéig.

Sokat szenvedve Sánta Ferenc is halálnak halálával halt, de nemcsak megírta, meg is tapasztalhatta a halálnak halálát, vagyis azt, hogy az egyén biológiai létének befejeződése nem járhat együtt az ember, az emberiség által létrehozott szellemi, erkölcsi értékek pusztulásával. Egyik legvarázslatosabb elbeszélése az *Isten a szekéren*. Egy parasztember, Sánta Ferenc a neve, szekerén váratlan utasként jelenik meg az Isten, akit aztán éjszakára a házába fogad a gazda, feleségének beleegyezésével. S valahol ott repdes körülöttük a boldogság madara.

Nem tudhatjuk, miként beszélget most az elbeszélés három szereplője egymással, s miként, milyen gondolatokkal tekintenek le ránk. De bizonyos vagyok abban, hogy segíteni próbálnak nekünk. Szükségünk van a segítségükre, a halhatatlanokéra. A szekér halad a hullámzó úton, a földön, a csillagok között, s mi lessük a szavakat, faggatjuk a csendet.

Sánta Ferenc megkerülhetetlen életműve

Minden halál kegyetlen. Ám különösen megszenvedjük közeli hozzátartozóink, barátaink elmúlását, valamint a művészekét, tudósokét, a maradandót alkotó híres embereket. Most Sánta Ferencért szól a harang, érte gyulladnak a jelképes és a valóságos gyertyák, az ő könyveit veszik le a polcról olvasói, hogy felidézzék sok évtizedes vagy újabb emlékeiket, s hogy buzdítsák az újabb nemzedékek tagjait arra, hogy váljanak ők is e művek híveivé.

Én magam 1956-ban, gimnáziumba készülődve kezdtem a kortárs irodalmat olvasgatni, s ez a foglalatosságom két-három év múlva rendszeressé vált. Előbb a költőket fedeztem fel, majd a prózaírókat is. A hatvanas években, amikor Sánta Ferenc regényei megjelentek, azokat már újdonság korukban olvastam, s a korábbi elbeszéléseihez is akkor jutottam hozzá az újabbak mellett. Egyetemi hallgatóként egy szakszemináriumra készítettem el a frissen megjelent *Az áruló* című regényről első dolgozatomat, s máig úgy gondolom, hogy ez volt az első alkalom, amikor egy új irodalmi műről tehettem olyan szakmai megállapításokat, amelyeknek lényegét máig érvényesnek tarthatom. Azért említem ezt a bő negyven évvel ezelőtti eseményt, mert azóta vagyok Sánta Ferenc műveinek nem csupán olvasója, de elemzője is. A diák első munkáját szakdolgozat követte, majd doktori disszertáció, később monográfia, majd néhány újabb cikk, tanulmány, tankönyvfejezet. És számos egyetemi előadás, szemináriumi foglalkozás. Író–olvasó találkozók, ismeretterjesztő előadások. Elmondhatom tehát, hogy miként Illyés Gyula vagy Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor munkássága, Sánta Ferencé is végigkísérte irodalomtörténeti-kritikusi-tanári pályámat.

Ilyen esetekben okkal merülhet fel a kételkedés: képes-e az ember tárgyilagosan ítélni, ha mérlegre teszi az életművet? S különben is: le-

hetséges-e ez a halál közvetlen közelében? Egy életműnek az alaposabb ismerete, annak elfogadó-értékelő elemzése azonban nem zárja ki a pontosságra való törekvést, az igazságosságot. Nem véletlenül említettem ezt a fogalmat, s nem is csupán azért, mert Sánta Ferenc műveit vizsgálva az igazság kulcsfogalomnak bizonyul, hanem azért is, mert az utóbbi évtizedekben mintha nem rangjának megfelelően tartotta volna számon őt az irodalmi élet és az olvasóközönség.

Ma már irodalomtörténeti adat, hogy Sánta Ferenc első műve, a *Sokan voltunk* című elbeszélés 1954 tavaszán jelent meg, s egy csapásra ismertté tette szerzőjét. Olyasféle hatása volt ennek a ténylegesen legelső írásnak, mint a századelőn Móricz Zsigmond *Hét krajcárjának*. S miként Móricz elbeszélése, Sántáé is klasszikus értéknek bizonyult: irodalmunk legsgorúbban válogatott novellagyűjteményében is kihagyhatatlanul ott van a helye, mindkettejüknek más írásaival együtt. A folyóirat-közlemények után és mellett 1956-ban és 1961-ben megjelent két elbeszéléskötet, majd három regény: 1963-ban *Az ötödik pecsét*, a következő évben a *Húsz óra*, 1966-ban *Az áruló*, 1967-ben ennek drámaváltozataként az *Éjszaka*, 1970-ben az újabb írásokat is tartalmazó válogatott elbeszélések kötete, az *Isten a szekéren*, majd hosszú csönd következett. Ezeknek a könyveknek alapvetően elismerő volt a fogadtatása, a kritikai szempontok inkább világ-szemléleti kérdések kapcsán fogalmazódtak meg. Még egyértelműbb volt az olvasóközönség véleménye: egymásra következtek az újabb és újabb kiadások. Jöttek a hivatalos elismerések is: a két József Attila-díj után 1973-ban a Kossuth-díj. Fábri Zoltán egyaránt fesztivál-nagydíjas filmet készített a *Húsz óra* majd *Az ötödiki pecsét* című regényekből. A regények számos idegen nyelven megjelentek. A pályanyitó elbeszélés az általános iskolai, a *Húsz óra* a középiskolai tankönyvekbe került be. A tudomány-egyetemek bölcsészkarán is tananyaggá vált az írói pálya.

Egyetlenegy dolog hiányzott a hetvenes évektől kezdve: nem jelentek meg újabb alkotások. Márpedig a magyar irodalmi élet telhetetlen szokott lenni: aki nem publikált 2-3 évente újabb könyveket, azt lassan kezdték elfeledni. Akadt persze kivétel is: Ottlik Géza hallgatását legendásan felna-gyították, szinte a rendszerrel szembeni ellenállásként értelmezték. Eköz-

ben persze az irodalom túltermelési válságáról is értekeztek, nem is indokolatlanul. De nem vették figyelembe Sánta Ferenc rendkívül szűkszavú vallomását, az *Isten a szekéren* utószavát:

„Egy nemzeti irodalom nagykorúságát a próza magasrendű művelése, minőségi és mennyiségi súlya jelzi. Nagyon fontos tudni ezt a magyar irodalom szeretőinek és művelőinek egyaránt. Ez a legjobb út, mely önismertethez egyfelől, s másképpen a világirodalomhoz vezet. Magam, lehetőség és tehetségem mértéke szerint e dologban igyekeztem szolgálni minden írásommal. S mert alázatot éreztem, sem könnyűséget, sem öncélú játékot soha magamnak meg nem engedtem. Miként ügyeltem arra is, hogy ne szaporítsak a kevésből érdemtelen sokat, de a sokból szigorú keveset inkább.”

Ez a szigorúan kevés mintegy ezer könyvoldal, s most, a pálya végérvényes lezárultával, s azzal a sejtéssel vagy tudással, hogy az író megsemmisítette a töredékben maradt kéziratokat, azt illik belátnunk, hogy éppen ez az ezer oldal bőven elegendő ahhoz, hogy miként Sánta Ferenc, mi magunk se szűnjünk meg gondolkozni azon, amire az ő művei buzdítanak, sőt szinte kényszerítenek bennünket. A művek végső soron az irodalom örök kérdéseivel néznek szembe: mi az emberi lét értelme? Van-e célja? Miként kell élni? Mi az erkölcsös? Mi a gátja a boldogságnak? Milyen az emberi történelem? Miért nem érheti el értelmes céljait az emberiség?

Az irodalmi életnek mindig vannak fáradhatatlan hangadói. A szocializmus korszakának első két évtizedében ezek többnyire bolsevik politikusok voltak, majd az ő helyüket egyre inkább szakemberek vették át. A nyolcvanas évekre azonban a szakemberek körében is radikális fordulat vette kezdetét. Az általános társadalmi válságban a magukat marxistának vallók egyre inkább elhallgattak, s egyre nagyobb teret engedtek azoknak az irányzatoknak, amelyeket némi leegyszerűsítéssel apolitikusnak lehetne nevezni. Ennek hatására ebben az évtizedben végre teljessé válhatott az újhirdas, addig polgárinak bélyegzett szerzők elfogadása, s egyre szabadabban jelenhettek meg a neoavantgárd, majd a posztmodern szemléletű alkotások. A magyar irodalom színpétét ez gazdagabbá tette. Viszont a posztmodern áramlat elméletének képviselői egyre erősebben hirdették

azt, hogy csak az érvényes, amit ők hoznak létre, s arra törekedtek, hogy az addigi magyar irodalom történetéből, legalábbis az 1919 utániból szinte mindent kiiktassanak, amiben nem láthatják közvetlen előzményüket. Divatossá tették az irodalmi kánon fogalmát, s miként korábban a bolsevikok, ők is kategorikusan közölték, hogy ki tartozik a kánonba s ki nem. Így került fokozatosan a peremre a lezárt-lezáruló pályák közül például Illyés Gyula, Németh László, Vas István, Kálnoky László, Nagy László munkássága, a közelmúltban lezárt és folytatódó életművek közül például Sütő Andrásé, Juhász Ferencé, Csoóri Sándoré vagy éppen Sánta Ferencé. Elvértve kaphattak menlevelet olyan nem posztmodern alkotók, mint Kányádi Sándor vagy Lázár Ervin.

Irodalmi áramlatként a posztmodern már a múlté. Ideológiai és esztétikai alapelvei azonban ma is erőteljesen hatnak, vitathatatlan igazsággként próbálnak megjelenni, pedig ezt az igényt semmivel sem lehet igazolni. Ezek az elvek egyúttal megkérdőjelezik a magyar irodalom történetének értékrendjét is, mivel a többszázéves hagyományt folytathatatlanként, ma már érvénytelenként gondolják el. Melyek a legfontosabb állítások? Két-ségbe vonják az irodalom valóságtükröző funkcióját. Elutasítják az átfogó, főként a fejlődéselvű világképeket. Korszerűtlennek gondolják azt a magatartást, amely az irodalom közösségi, nemzeti feladatvállalását vallja. Elutasítják etikum és esztétikum elszakíthatatlanságát. Elbizonytalanítják az eddigi nyelvszemléletet.

Könnyű belátni, hogy Sánta Ferenc nem tekinthető posztmodern szerzőnek, s ezért ez a szemléletmód nem is vesz munkásságáról tudomást. Pedig ez az életmű megkerülhetetlen. Az irodalmi későmodernségnek olyan korszerű változatát teremtette meg, amely magát a posztmodern poétikát, nyelvszemléletet is előkészítette anélkül, hogy annak világképéhez nyitott volna utat. S miután ma már maga a posztmodern is irodalomtörténeté, s ily módon múlttá vált, nehéz felfogni, hogy egyébként kiváló írók és érdemes, tudós elmék miért nem képesek belátni és elfogadni azt, amit a huszadik század történései folyamatosan bizonyítanak. Az elmúlt évszázadban soha nem létezett egyetlen, egységes korstílus. Mindig többféle törekvés élt egymás mellett, s mindegyik hozott létre maradandó értékeket.

Ady Endre nem törölte el Gárdonyi Gézát, Kassák Lajos Babits Mihályt, József Attila Kassákot. Sem az egy időben, sem az egymás után létező irányzatok és alkotók nem cáfolták egymást. Az évszázad egészére, s irodalmára is a polifónia a jellemző. S ez a tendencia az új évezred kezdetén is folyamatosan jelen van. Az megszokott jelenség, hogy egyfajta irányzat híve számára idegen, ízlésének nem megfelelő egy másfajta irányzat. Az utókor történészeinek azonban tárgyilagosságra kell törekedniük.

Igaz, vannak olyan értékek, amelyek idővel csupán történetinek bizonyulnak: a maguk korában fontosak, nagyhatásúak voltak, később azonban nyelvük, poétikájuk, világszemléletük vagy más ok miatt inkább csak a kutató szakemberek tartják számon őket. Ám ebben is van sok igazságtalanság, s mindig boldogság, ha egy elfeledett alkotót, művet az utókornak egy későbbi szakasza fel tud fedezni. Azonban aki ma lát neki annak, hogy Sánta Ferenc műveit olvassa, nem találhat semmi korlátozó tényezőt, sőt meglepő időszerűséget fedezhet fel számos művében. Sánta Ferencnek meggyőződése, hogy az ember különböző közösségekben létezik, amelyek közül a legfontosabb a család, a nemzet és az emberiség. Ezek létezési módját meghatározza történelmük: múltjuk és jelenük, a kisvilágé és a nagy egysége. Az egyén lehetőségeit léthelyzete korlátozza, ám annyi szabadsága van, hogy a belé ivódott erkölcsi törvények alapján bármely helyzetben helyes döntéseket tudjon hozni.

Röviden most csak a regényekről szólnék. Az *áruló* középpontjában történetfilozófiai kérdésfeltevések állnak azzal összefüggésben, hogy a létezésben elérhető-e a boldogság. Szembekerül egymással a forradalmak és a reformok útja, mellettük megjelenik a cinikus kiábrándultság, a legalul lévők küzdelme a pusztta megmaradásért, s a figyelő, megértésre törekvő, ítélkező, értelmező magatartás. Az emberiség történelméről a jelenkor minden nemzedékének bőségesen akad gondolkoznivalója. Sánta Ferenc regényeinek általános jellemzője, hogy nyitott művek, amelyeknek nincsen lekerekített befejezésük, s így többszörösen szólítják meg az olvasót, akit nemcsak értelmezésre, hanem továbbgondolkodásra is késztetnek, melléne szegezve a kérdést: te mit tennél, hogyan foglalnál állást? S e művek érzékeltetik azt is, hogy nincs egyetlen

igazság. Sokféle részigazság létezik, mindegyikben akadhat megfontolni, elfogadni való, s természetesen van valamiféle értékrendi különbség a részigazságok között.

Az *ötödik pecsét* az író etikai nézeteinek összegző műve. E felfogás szerint az ember jóra teremtett, de élethelyzeteinek sorában eltorzulhat, érdekeinek megfelelően rossz döntéseket hozhat, illetve felül is emelkedhet még legalapvetőbb érdekén, életének megőrzésén is, hogy önbecsülését megőrizhesse. Beláthatjuk azt is, hogy egyazon döntési kényszerben sem feltétlenül ugyanaz a helyes válasz, mert az élethelyzetek mást és mást írnak elő az erkölcsi parancsok szerint.

A *Húsz óra* a hatvanas évek sikerkönyve volt, jóakarató kritikusok a konszolidálódott rendszer apológiájaként értelmezték. Ám a konszolidáció csak csíráként, lehetőségként van jelen ebben a műben, s jelentős mértékben inkább az ötvenes évek szörnyűségeinek ellenpontja, az igazság részleges megjelenése. A regény történelemszemlélete komorságot és derűt, távlatot és távlattalanságot egyaránt kifejez, s mindenképpen a rezignációt, hiszen a múltat soha nem lehet nyomtalanul eltörölni, a jövőt pedig soha nem lehet tökéletessé változtatni.

Sánta Ferencet élményei és tapasztalatai felelősségtudatos íróvá nevelték. Korán felismerte tehetségének természetét, s mindvégig tudta, hogy az ember természetes létezési módja közösségekben valósul meg, emberi minősége sokoldalúan másokkal való kapcsolataiban mutatkozik meg. Olyan poétikai eszköztárat dolgozott ki, olyan nyelvi erővel rendelkeznek alkotásai, hogy azok megőrződnek a magyarság minden nemzedékében.

Galgóczi Erzsébet emlékezete

Húsz esztendő nagy idő egy ember életében. Gondoljunk csak bele, hogy viszonylag keveseknek adatik meg a négyszer húsz év is, aki pedig egy ötödik szakaszt is elkezdhet, az már szinte matuzsálemnek számít. Galgóczi Erzsébet a hatvanadik születésnapját sem érthette meg, annak pedig éppen húsz éve, hogy bár sok betegséggel viaskodott, mégis váratlanul meghalt.

Hiába nagy idő a húsz év, hajlamosak vagyunk azt képzelni, hogy az utókorban ez szinte semmi. Nagyon sokan vagyunk még, akik ismerhetjük őt, akik frissen megjelenő műveit olvashattuk, akik kritikát, tanulmányt írhattunk róla, interjút készíthettünk vele, s próbáljuk elképzelni, hogy itt van, hogy itt lehetne közöttünk ő is, mint szerencsére néhányan nemzedéktársai közül.

S akkor megfogalmazódik bennünk töprengve, majd a gondolatjátékba belefeledkezve a kérdés: vajon miként élte volna ő meg ezt a két évtizedet? József Attila élete első húsz esztendejére mondotta, hogy az: hatalom. De hatalom lehet mindegyik ember bármelyik évtizede. S Galgóczi Erzsébetnek legalább három ilyen időszak megadatott: a hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas évtized. Miben rejlett az ő hatalma? Természetesen a tehetségében, a szorgalmában és a jellemében. Ez a három vonás nála szerves, szétszakíthatatlan egységben létezett. Mint egyik elbeszélésének hőse, ő maga is kőnél keményebbé vált már ifjan, hogy ne csak elviselni bírja az életet, hanem átmenjen a tűzön. Nem egyszer az életében és nem olyan fenségesen, mint Mozart *Varázsfuvolájában* az ifjú pár, hanem mint a fönixmadár, amely nagyon hosszú életű ugyan, de egyszer elpusztul a tűzben, s ugyanakkor egy új fönix születik meg. Galgóczi Erzsébet olyan művész volt, aki jelképesen mindegyik alkotásába belepusztult, aztán újjászületett, hogy egy következő művet létrehozva ismét elhamvadjon.

Az 1945 utáni pályakezdőknek, akikhez a legfiatalabbak között Galgóczi Erzsébet is tartozott, egy meghatározó csapatát a fényes szellők nemzedékének nevezték el még a hatvanas években. Szemléletes ez az elnevezés, ám elfedi a lényegét. Hiszen a fényesség kezdetben sem volt teljes, s 1948 után bizony sötétséggé változott, s eredeti ragyogásában többé soha nem tért vissza. Az Éden helyett a kiűzetés vált alapélménnyé. Illúziókat kellett elveszteni, az ember és a társadalom korlátozottságával, bűnösségével, esendőségével szembenézni, de akik megmaradtak, írók, olvasók és nem olvasók, Káinok és Ábelek, azoknak továbbra is egy Földön kellett élniük, egyazon levegőt szívnium. Ebben a léthelyzetben a fényes szellők ifjai szinte mind főnix-sorsot vállaltak. A külső, társadalmi körülmények és a belső szándék is ehhez vezette el őket. S annyiszor égtek el, ahányszor értékes műbe örökítették tapasztalataikat. Ahányszor lángot leheltek a deres ágra, ahányszor fölfeszültek a szivárványra, miként Nagy László megfogalmazta. S bizony átvitték a Szerelmet a túlsó partra, azaz megőrizték az emberiség értékeit.

Galgóczi Erzsébetre kora kamaszkorától zúdultak a fájdalmas élmények. Neki magának is volt része ezekben, környezetének is, riporterként pedig országszerte megtapasztalhatta a gondokat. S azt is, hogy a szenvedő ember, a megbántott, a megalázott, a kifosztott nem valami különlegességre vágyakozik, nem is forradalomra, csupán csak arra, hogy hagyják békén dolgozni, élni családjában, környezetében. Ő a parasztság körében fedezte fel ezt az életfelfogást, de ha a munkásságot, a polgárságot, az értelmiséget faggatja, ugyanez lehetett volna az eredmény.

Egyszer úgy nyilatkozott, szerényen és bölcsen, hogy nem tudja, milyen lesz műveinek az utókora, de megmarad a dokumentumértékük, mert ő soha nem hazudott. Nyilvánvalóan egyszerre erkölcsi és esztétikai értelemben használta a hazugság fogalmát. A róla szóló írások egy része hol neheztelően, hol lesajnálóan utalt arra, hogy Galgóczi a valóságírodalom képviselője. Ez azonban nem annyit jelent, hogy minden egyes alakja, cselekményszála ellenőrizhetően megtörtént, miként ezt a riportoknál elvárjuk. Az ő epikai alkotásaiban a valóság, az általa megélt, meglátott valóság epikává formáltan jelenik meg. Tudjuk jól s döntő mértékben

éppen az irodalom alkotásaiból, hogy az ember és társadalma az utóbbi évezredekben lényegében alig változott. Homérosz, Shakespeare, Tolsztoj vagy Mikszáth emberei hasonlatosak a mai utódokhoz. Annak a világnak egy része, amelyben Galgóczi létezett és alkotott, elmúlt. Nem számítanak a párttitkárok, eltűntek a termelészövetkezetek, szinte eltűnt az állami tulajdon, senki sem ábrándozik a kommunizmusról és annak újfajta embertípusáról. A lényeg azonban szinte ugyanaz. Mindig van valahol háború, tömegszerencsétlenség. Vannak gyilkosok, rablók, csalók, törvénnyel szembeszegülők. S a feltűnően tökéletlenül működő társadalom nálunk, s szerte a világon létbizonytalanságba, kudarcokba, magányba, önzésbe, önfeladásba, kergeti az esendőségében is jobbra vágó egyéneket. Végül is korántsem nehéz megválaszolni azt a kérdést, hogy mit tett volna Galgóczi Erzsébet, ha részese lehetett volna a halála óta eltelt húsz esztendőnek. Folytatta volna életművét. Tovább írta volna a tragédiákat, a kudarcokat, az emberi esendőség látleteit, s felmutatta volna azokat a személyeket, azokat a gesztusokat, akik és amelyek élni segítenek.

A korai halál nem torzót hagyott ránk. Galgóczi Erzsébet életműve klasszikus rangú. Kiiktathatatlan az epika történetéből. Ám nem csupán történeti érték. Mi, kortársai, tudjuk, hogy rólunk szól. Ám azt is, hogy nem csak erről van szó. Amíg a magyar nyelvet használók közössége létezik, addig az emberről, irodalmi műveket olvasva, sok mindent éppen Galgóczi Erzsébet segítségével tudunk átélni és megismerni. Mindezt köszönetet mondva hajthatunk fejet sírja előtt.

Páskándi Géza ajándék élete

Sorsa elől a költő, a művész nem menekülhet, szülessen bár Szatmárhelyen, a Partiumban vagy bárhol a világon, s szülessen bármelyik évszázadban. Emlékezetünk szerint az elmúlt huszadik század sem kényeztette el azokat, akik megélhették valahány évtizedét. Páskándi Géza 75 éve született, s ma is itt lehetne közöttünk, ha a történelem és a természet nem oly kegyetlen hozzá, s a 62 életévnél többet engedélyez a számára.

Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik kamaszként élte meg a második világháború utáni éveket, olyan emberként tehát, akinek még kevés az élettapasztalata, s akit szép szavakkal és igazán szép célokkal azok buzgó katonájává lehet nevelni. Magyarországon a fényes szellők korának is szokás ezeket az éveket nevezni, de tudjuk régóta, hogy a fényesség mögött már ott gyülekeztek az eltervezett fekete felhők, következett a bolsevizmus rémuralma az egész sztálinista világban. A diktatúráknak úgy látszik, az is sajátossága, hogy leglelkesebb híveikben találják meg az ellenséget. S az is, hogy akiknek értelmét ragadták meg a szép célokkal, azok előbb-utóbb átlátnak a hamisságon, s kritikus hangot ütnek meg. A felnőttkor kezdetén, huszadik életéve után a már országos hírnű költő Páskándi Gézát a torz rendszer ellenségként kezelte, szigorú börtönévekre ítélte, a Duna-delta életveszélyes sorsú kényszermunkásává tette. Kell-e ennél nagyobb ellentét néhány év alatt? De ez a kettősség változtatta igazán íróvá a fiatal embert. Valóban poklot kellett járnia ahhoz, hogy maradandóan hiteles írói világot építhessen.

A lázasan lobogó ifjú felnőttként is szenvedélyes ember maradt. Kezdetben csak a válaszokat tudta, később megtanulta a kérdezést is. Az egy-neműnek gondolt világ polifóniájának felismerése döbbenetes élmény, s a huszadik század mindegyik nemzedékében kikényszerítette ezt a megismerési folyamatot. S ebben nem csak a mindenkori jelen tapasztala-

tai voltak meghatározóak, hanem a történelem- és létfilozófiai megfontolások is. Az adott jelen történéseinek változatait rendre meg lehetett találni a korábbi történelmi korszakokban. S a sokváltozatú ismétlődés azt is megvilágosította, hogy az emberiség nem tanul saját történelméből, az igazság birodalma nem valósítható meg, így minden ember sorsába beépül a tragikum. Ennek huszadik századi megtapasztalását azonban nehezen követheti igazi katarzis, ezért válik oly gyakorivá az abszurd, a groteszk, vagy Páskándi önmeghatározása szerint az *abszurdoid* nézőpontú ábrázolás.

Az erdélyi magyar irodalomban elsősorban ez a tapasztalat indította el 1970 táján a történelmi drámák nagyszabású sorozatát, s ebben Páskándi Géza szerepe úttörő. Miként ő megfogalmazta, a diktatúrában a történelmi dráma teremti meg a lehetőséget arra, hogy másként elmondhatatlan igazságokat ki lehessen mondani. Ám nemcsak a jelképes beszéd volt a célja, hanem az is, hogy Erdély meghamisított történelméről igaz képet adhasson. A nemzeti önrzetet kívánta építeni. Egy-egy történelmi korszak tehát önmagában is lényeges volt, nemcsak a rájátszások szempontjából.

A szocializmusnak még ebben a korszakában is arra törekedtek, hogy a testvérinek nevezett országok népeit és így kultúráját is minél jobban elzárják egymástól. Éppen 1970-től számítható a szabadabb légkörű Magyarországon az az időszak, amikor már ismét lehetett érdemben szólni az egyetemes magyar irodalomnak a határokon kívül születő értékeiről. Szemtanúként szólhatok arról, hogy az akkori ifjúságban milyen eleven érdeklődés támadt Kós Károlytól Sütő Andráson át az akkor pályakezdő Farkas Árpádékig az erdélyi magyar irodalom iránt. Ekkor vált igazán ismertté számunkra Páskándi Géza is: a Budapesten 1971 végén bemutatott *Vendégség* című drámával hatalmas sikert aratott. Ez a dráma ma már, sok más művével együtt, klasszikus érték. Hatalom, hit, erkölcs, meggyőződés, igazság, politikai érdek feszülnek egymásnak, mint annyiszor a történelem folyamán, 1578-ban, az Erdélyi Fejedelemségben is. Mint mindig, most is az igaz ember, Dávid Ferenc lesz az áldozat. De ugyanez a sorsa a *Törnyot választok* hősének, Apáczai Csere Jánosnak is. S lehetne sorolni tovább a

példákat. Magyarokat és nem magyarokat. Egyetemes érvényű tapasztalatok szólalnak meg. Jönnek egyre a zsarnokok, a diktátorok, pribékjeik mindenkor ugrásra készen állnak, a tömegek behódolni kényszerülnek, de mindig megszólalnak a legigazabb emberek, s ha áldozattá válnak is, őket őrzi meg az utókor elismerő emlékezete, ők a példa-emberek, akik a rabságban is őrzik a szabadság képzetét.

Szerteágazó, sokműfajú alkotó volt Páskándi Géza: lírában, epikában, drámában, esszében egyaránt jelentős a teljesítménye. A nyitottság, a kísérletezés bátorsága jellemezte, az örök szellemi nyughatatlanság. Tisztelegjünk a szabadságra törekvő ember és művész emléke előtt. Élete ajándék volt számára, mert a halál torkából művészként jöhetett ki. Művészete számunkra született ajándék, amelyet tovább kell adni utódainknak is.

Lázár Ervin sírkőavatása

Egyszer régen, nem is olyan nagyon régen, csupán az elmúlt századnak az első felében, az Úristen nézelődött, hogy éppen mi is történik a Földön. Tekintete a Kárpát-medencét pásztázta, mert tudta jól, éppen ő ne tudta volna, hogy az a nép, amelyik itt él, sok-sok bajában évszázadok óta fohászodik hozzá segítségért. Segített volna ő szívesen, de nem tehette meg, mert hiszen a Sors könyvében már meg voltak írva a történetek, s ami le van írva pontos szavakkal, azt nem lehet megváltoztatni.

Hát amint ott fenn nézelődött a csodálatos májusban, látja ám azt is, hogy azon a szegény kis, most már igazán kicsinyke Magyarországon egy fiúcska éppen megszületik. Mindennapi esemény ez, szerencsére nem volt benne semmi újdonság, az Úristen mégis úgy gondolta, hogy ami azon a napon a szülők számára olyan fontos esemény, az majd néhány évtized múlva örvendeztessen meg ezreket és százezreket. Legyen ez a fiúcska egykoron majd író, legyen mesemondó, a szavak és gondolatok varázslatos mestere. Ám az Úristen azt is jobban tudta mindannyiunknál, hogy íróember is sokféle van. Még Ő sem volt mentes a személyességtől: egyiküket jobban kedvelte, másikukat kevésbé. De ezt a csöppséget olyan írónak gondolta el, akit nemcsak ő fog szeretni, hanem talán majdnem mindenki. S tudta, hogy ehhez az ő segítségére is szükség van. És ezért úgy határozott, hogy ezt a gyermeket csak felnőttként fogja az életútja visszavezérelni a nagyvárosba. Ha már gazdatiszt az édesapja, akkor éljen pusztákon, falvakban, ismerjen meg egy olyan világot, amelynek évtizedek múlva már híre-hamva is alig lesz majd. Így került a csecsemő Tolna megyébe, Dőrypatlanpusztára, majd két évesen Alsórácegrespusztára. S ez lett számára a megismerni kezdett világ közepe. Talán még az Úristen se tudja pontosan, milyen író lett volna Lázár Ervin, ha nincsen Tolna megye, ha nem tölt el meghatározóan fontos 13 esztendő Alsórácegrespusztán.

Azt viszont az Úristen tudja csak bizonyosan, hogy miként lehetséges az a csoda, hogy ez a legszűkebb táj néhány évtizeddel korábban már felnevelt egy nagy költőt És írot: Illyés Gyulát, aki a szomszédos Felsőrácegrespusztán töltötte élete első évtizedét. S legalább ugyanekkora csoda, hogy míg az idősebb író a lehető legtárgyilagosabb képet igyekezett adni a szülőföld világáról, igaz nem a verseiben, hanem a prózájában, addig a fiatalabb, Lázár Ervin mesévé varázsolta, költészetbe emelte azt a régi világot.

Lázár Ervin felnevelő pusztájának már régóta nincsenek meg a tárgyi nyomai. Illyés pusztájából is alig áll már valami, faluként távolabb épült fel. Nagy különbség nem lehetett a két puszta között. Szükségszerű és elkerülhetetlen volt, hogy azok az életkörülmények megszűnjenek. Illyés Gyula könyve ezt is előkészítette. De az is nagyszerű, hogy támadt egy másik író, aki azt a számunkra archaikus életformát átlényegítette, s feledhetetlen és feladhatatlan értékeit örökítette meg. Először persze mindannyian a *Csillagmajor* elbeszéléseire gondolunk. Pedig az csak egyfajta korai végállomás az írói pályán. Lázár Ervin írói világa kezdettől a *Csillagmajor* felé haladt.

Szerintem elkerülhetetlen, hogy a kisgyermek egyszerre tapasztalja meg a valódi világot és a meseit. Így válhat teljesebb értékű felnőtté. S úgy maradhat meg ép embernek, ha soha nem feledi el sem régi énjét, régi életét, sem azt, hogy az az egészséges, ha a tárgyias hétköznapi világ valóságos világa és a képzelet, a fantázia által teremtet világ együtt létezik benne élete végezetéig. Lázár Ervin életműve feledhetetlen és útmutató példa minderre. S még valami sugárzik belőle szinte észrevehetetlenül, de elháríthatatlan hatással a nyitott szívűekre, akárhány esztendősek is. Ez pedig a szeretet etikája. Az etika legősibb fogalmai a jó és a rossz. Ma sem tudunk róluk eleget, de annyit mindenképpen, hogy embertársainkkal való kapcsolatokban arra kell törekednünk, hogy jók legyünk. S ez már a szeretet gyakorlása.

A klasszikus mesékben szinte mindig a jó győz. Az életben ez ritkábban történik meg. Lázár Ervin történeteiben rendre megjelenik a rossz, a gonoszság. Soha nem tud győzni végérvényesen, de nem is pusztul el. Az ő

művei azt fejezik ki, hogy az ember úrrá tud lenni mindenben, ami a létét, az értékeit veszélyezteti, de állandóan készenlétben kell lenni. S ha ez így van, akkor az életben megjelenik a szépség, a boldogság.

A régi Alsórácegrespuszta eltűnt a föld színéről. Helyette, az író műveiben megszületett Rácpáces. Megszületett Csillagmajor. Ami elmúlt, az írásban mégis örökké megmaradt. Ami lent volt ezen a földön, légiesebbé vált, varázslatosabbá, de ugyanúgy valóságossá. Az Úristen pedig megalapította, hogy jó volt a terve annakidején: az újszülött férfiként megcselekedte azt, amire csak a legkiválóbbak képesek. Isten földi másaként világot teremtett.

E sír, e síremlék mellett nézzünk át a fák lombjain, hunyorítsunk, keressük a felhők között, merre is van Csillagmajor. Annak lakosai mentették meg Máriát és a Kisdedet. Közöttük keressük Lázár Ervint is, az igaz embert, aki megérkezett az örök hazába, s aki már onnan lesi, hogy próbálunk-e méltóak lenni ahhoz, hogy mi is e csillagvilág lakóivá válhassunk majd.

Rózsa Endre emlékezete

Hetvenéves lehetne Rózsa Endre, ha élne, tehát még csupán az időskor kezdetén állna ma is, ha 1983 őszén meg nem támadja a gyalázatos betegség, amely aztán 1995 tavaszán végzett vele. Aligha ötlött fel benne, amikor 1978-ban Vácra költözött, hogy bármi baj támadhatja meg. Még szinte csak karnyújtásnyira távolodott el attól az életkortól, amelyet ifúságnak szoktunk nevezni. Sikeres embernek tekinthette magát, hiszen nyomdában volt már a harmadik verseskötete, s mire az a következő év tavaszán megjelent, megkapta a József Attila-díjat. S elrendeződött magánélete is. A kudarcba fulladt első házasság, a válás, a kislányától való elszakadás fájdalom után már egy újabb házasság boldogságának örülhetett, s újszülött kisfiával érkezhett erre a lakótelepre. Pécs városának szülötte hosszú fővárosi évek után azért is otthonosan érezhette magát itt, mert Vác is hegyek alján terül el, ez is ősi lakott település, ezeréves város, amelyben a múlt és a jelen, a természet és a társadalom szervesen és megélhetően kapcsolódik egymáshoz, s mindennek hangulata és gondolatisága egyezett személyiségével. Úgy gyanítom, most is itt élhetne, ha betegségének természete és munkahelye miatt a közlekedés bonyodalmassága nem kényszeríti arra, hogy visszatérjen Budapestre, ahol 1995 tavaszán elhalálozott.

Bár Rózsa Endrének csak 1970-ben jelent meg az első kötete, ez abban az időben nem számított rendkívüli késedelemnek. S már az előző évben felhívta rá s költőtársaira a figyelmet a Kilenceknek elnevezett csapat antológiája, az *Elérhetetlen föld*, amely elsőként jelentette be a lassan konszolidálódó Kádár-korban az irodalom autonómia-igényét, s hangsúlyosan fejezte ki, hogy a fiatal nemzedék folytatja a magyar irodalom legnemesebb hagyományait, vagyis nemzeti és kritikus szemléletű. Már az antológiában feltűnést keltett a nemzedéki életérzést tudatosító vers, *Az elsüllyedt csatár*, amely a kor forradalmi romantikájával szembeszállva jelentette ki,

hogy se forradalom, se normális cselekvési tér nincs a társadalomban. Egy néhány évvel későbbi Rózsa Endre-vers szerint a *történelemszünet* korszakában kell élnünk, újabb évek múlva pedig *történelem-eltérítésnek* nevezte a magyar nép évszázadait, amelyekben egyre „*Elérhetetlenebb*” minden nemes cél. Ezek a költői képek tehát nem csupán a fiatalok életének erős korlátozottságát fejezték ki, voltaképpen az egész társadalomra kitágították érvényességüket. Idővel maga a szocializmus kora vált történelemszünetté, eltérítéssé, a korszak lezárultával a kezdetekhez kellett – kellett volna – a lehetséges mértékben visszatérni.

Rózsa Endre tudatos költő volt, igazi poeta doctus, aki igen alaposan ismerte a mesterség minden elsajátítható titkát, ugyanakkor a világ költői birtokbavétele számára egyenlő mértékben volt képi és nyelvi, valamint gondolati feladat. Intellektuális költőnek szoktuk az ilyen alkotókat nevezni, s ez persze nem a minőségre utaló, hanem szemléleti, módszertani megnevezés. Az elvontság, a gondolatiság, a pontosság, az érzelmesség és a képszerűség egyéni szintézisét valósította meg, s ezt köteteinek címei is tanúsíthatják: *Kavicsszüret*, *Senki ideje*, *Kietlen ünnep*, *Az anyag emlékezete*, *Szomjúság örökmécsei*, *Árnyékszobrok*, *Az ámokfutó álmái*.

A költő legfontosabb cselekedete a verse, ám valamiként mindegyikbe beszívárog az egész ember: kenyérkereső munkájával, közéleti tevékenységével, családi életével, baráti és más közösségeivel. Rózsa Endre tevékeny ember volt: dolgozott újságíróként, tisztviselőként, könyvkiadóban szerkesztőként. A hetvenes években második elnöke volt a Fiatal Írók József Attila Körének. Nagy László útmutatását követve ő is testvéri kapcsolatba került a bolgár irodalommal, de más nyelvek költőit is fordította. Azt vallotta, hogy a férfi élethivatása: alkotni, szeretni és utódokat nevelni. Számára magyar volta kitüntetés és kötelesség volt. Tudta, hogy meg kell felelnie a sok évszázados nemzeti tradíciónak. Olyan években vált éretté költészete, amelyben igen radikális szemléleti és formai-nyelvi újdonságok jelentkeztek. Ő azzal hárította el a korszerűtlenség vádját, hogy formailag következetesen „konzervatív” maradt ezen a szomorú ezredvégen is. Bár szeretett játszani, vallotta, hogy az nem elég, s hogy egy széthullni készülő világban többszörös értékkel válhat a fegyelem: a gondolatban,

a nyelvben, a képekben egyaránt. Verseit olvasva beláthatjuk azt is, hogy a pontosság, a zeneiség ellenpontként a létezés harmóniáját villantja fel. Betegen, pokoli bugyrokot megjárva is ragaszkodott ehhez, a semmivel farkasszemét nézve is a lét értelmét kereste.

Rózsa Endre mediterrán lélek volt. Alkata szerint a kiegyensúlyozottság, a derű embere. A nyáré, napfényé, s a vize, amely az emberiségnek ugyan-csak ősi szimbóluma. A forrás, a tó, a folyó, a tenger. Itt Vácon a Duna mindennapos közelségében lehet élni, s Rózsa Endre másik nagy élménye a bulgáriai utakról a tenger, más nyarokról a Balaton. Éppen ezekben a váci esztendőkből születtek leginkább a víz-motívumot középpontba helyező alkotásai. A tragikum és a fenség, a halhatatlanság és az elmúlás, s bizony a szépség és a boldogság is ott hullámszik e versekben, akárcsak az életben. Nagy Lászlót idézve, „*Arccal a tengernek*” élt ő is, s halála óta ott áll a magyar költészet nyolc évszázados panteonjában, „*öntve szoborrá*”.

Salvatore Quasimodo füredi emlékfájánál

Születhetne-e költő szimbolikusabb helyen, mint a Földközi-tenger hatalmas szigetén, Szicíliában, Siracusában, szinte egyenlő távolságban Athéntól és Rómától? Ám talán okosabb lenne egyenlő közelséget említeni. S e városnevek mellé Firenzét, Milánót is odasorolni. Az európai eszmeiség bölcsőhelyeit és a jelenkort. Quasimodo életműve ugyanis úgy vált a huszadik századi európai lírai modernizmus jelentős példájává, hogy e század drasztikus és tragikus történéseit megélve, a költő képessé vált a hagyománykincs és a léttapasztalat egymásra rétegzésére. Volt ő hermetista, és vált szinte agitátorrá is. Fel tudta oldani azt az alkotói dilemmát, hogy mi a fontosabb: önmaga kifejezése vagy a közösségé. Hiszen a kettőt eggyé lehet olvasztani.

Bizonyára sokan gondolják azt, hogy a 21. század már egészen más, felejtjük el az ódon konzervativizmus ideáit. Az ember azonban csak addig nevezheti magát embernek, ameddig tudatosan és cselekedeteiben is társadalmi lénynek tartja magát. Quasimodo, még friss Nobel-díjasként, a *Nagyvilág* című világirodalmi folyóirat felkérésére üzenetet küldött a magyaroknak. Ennek érvényessége, aggodalma és reménye fél évszázad múltával sem csökkent. S talán itt Magyarországon különösen időszerű:

„A valóságtól örökké menekülő költészetnek, az elíziumi tájakon sarjadó kék virág költészetének szószólói az emberi értelem nevében beszélnek, holott magát az embert, mint a maga racionális problémáival küzdő kortársat, nem hagyják élni: állandó alávetettségben akarnák tartani, és vissza szeretnék taszítani abba a korba, amikor a barázdát még faekével szántották. Manapság a feszültség katonai és politikai enyhülése segít abban, hogy meg lehessen menteni a civilizációt. Én azt remélem: elkövetkezik a kulturális enyhülés ideje. Sőt, a kettő tán egy és ugyanaz.”
(*Nagyvilág*, 1960. 1.)

Quasimodo augusztus 20-án született, a magyarság legrégibb, s egyik legnagyobb nemzeti ünnepén. E véletlenben is érzek valami jelképeset, hiszen hozzánk köti őt. A magyarság szellemi, vallási és művelődéstörténeti kapcsolata Itáliával már több mint ezer esztendő, s éppen Szent István király volt az, aki mindezt megalapozta, szinte törvénnyé tette. Könyveket lehetne írni a magyar–olasz kapcsolatokról, mégis igaz, hogy a huszadik század nagyszerű olasz és magyar irodalmát kölcsönösen kevésbé ismerjük. A hiányok csökkentésében, a rokonszenv megismerésé, olvasássá változtatásában 1959 után nem csekély szerepe volt magának Quasimodónak. Azokban az évtizedekben Európa-szerte nagyobb volt a szépirodalom rangja, s még az átlagemberek is figyeltek akár a költő szavára is. Szép példája ennek az olasz költő hazai fogadtatása. Verseskönyvét második kiadásban is ki kellett nyomtatni, s azt is szétkapkodták. És amikor 1961 júniusában Magyarországon járt, valóságos diadalútban volt része. Akkor hívta őt Balatonfüred, hogy ültessen el ő is fát. Az őt kísérő irodalmár, Szabó György így rögzítette az eseményt:

„Négy órákor ott szorongtak az üdülők, már messziről hallatszott a zene, a fák közül elővillant a magyar és az olasz zászló. »Akárcsak nálunk« – mondta Quasimodo a kápráztató hőségben. Igen, itt korlátlanul lelkesedtek – egy költőért. Ott a hársfa, még szalmába bugyolálva; neki kell az első földet a gyökerére fordítania. A Nobel-díjas sebesen dolgozik, egészen belelendül, nem tudja abbahagyni. A körülállóknak tetszik a dolog: érti, hogyan kell megfogni a szerszám nyelvét. Érezni a tapson, hogy önkéntelen; idős bácsik, akik csak annyit tudnak róla, hogy valami poéta, tárcájukból fényképeket vesznek elő, saját arcképükre kérnek aláírást.” (*Nagyvilág*, 1961. 12.)

Az emlékezésből azt is megtudhatjuk, hogy a fácskát elültetve mondta azt, hogy „egy kicsit örökre itt marad a magyar földön”. Az egyik esti autótúton írta meg az emléktáblára szánt sorokat. Így szeptember táján pedig azt kérdezte levélben, hogy nődögél-e a hársfa.

Mit válaszolhatnánk erre ötven év elmúltával? A fácska szépen megnőtt, s a költő egy kicsit itt maradt a magyar földön. Vendég volt, de emlékét megőriztük. A magyarság, ha keletre nézett, az őseire, az eredetre gondolt.

Ha északra, akkor a lengyelekre, a sorsban testvér nemzetre. Ha nyugatra, akkor a franciákra, akik a modern polgári társadalom és a modern művészet megteremtői. Ha délre, akkor mindig az olaszokra: Rómára, Firenzére, Európára, a kereszténységre, a fel-felsejlő Édenre. Arra, hogy emberek vagyunk, s emberhez méltó módon kellene élnünk. Az ókor, a reneszánsz tudósai és művészei ezt örökítették ránk, s a múlt század és a jelenkor alkotói ugyanezt teszik. Az ő sorukba tartozik Salvatore Quasimodo is.

Szeptemberben, késő délután már hirtelen szokott alkonyodni. A költőt idézve: „hirtelen leszáll az este” („ed è subito sera”). A napsugár valóban szinte átdöf bennünket, s mindannyian önálló személyiségek vagyunk („Ognuno sta sul cuor della terra / trafitto de un raggio di sole” – „Mindenkinek egyedül áll a föld szívéen, / mit átdöfött a nap egy sugara”). A halál perceiben feltehetően magunkra maradunk, ám addig, s különösen itt és most nem a magányosság hat át bennünket, hanem a közösséghez tartozás öröme: magyarok vagyunk, olaszok, s mindannyian európaiak és emberek.

IV.
KÖSZÖNTŐK

ROSEMARY

Hubay Miklós 85 éves

Akik ma itt összegyűltünk, pontosan tudjuk, hogy ezer esztendő magyar kultúrájában alig találni valakit, aki hozzád hasonló következetességgel áldozta volna életét a magyar drámairodalom és színjátszás ügyének. És bizonyos, hogy sokan a távollevők közül is meg vannak győződve erről. Hatvanöt éve, hogy megírtad első drámádat, az első bemutatód is immár 61 éve volt, éppen a Nemzeti Színház akkori épületében. Két emberöltőt dolgoztál már végig. Lehetne azt is mondani, hogy váltakozó szerencsével: a nagypolitika meg a művészeti is sokszor gördített akadályokat nemes és nemzetépítő célú szenvedélyed elé. De nem cselekedtél úgy, mint neves elődöd, Katona József, aki leírta, hogy „...ha a madár látja, hogy hasztalan esik fütyürészése, élelméről gondolkodik, és – elhallgat.” Te nem hallgattál el, te már másfél újabb évszázad magyar sorsának még gazdagabb tapasztalataival tudtad, hogy ezen a földön és ezen a nyelven a madárnak soha nem szabad elhallgatnia.

Neved monogramja, a HM egyúttal hol a hadügynek, hol a honvédelminek nevezett minisztériumé is. Igen, te a honi dráma védelmezője és gazdagító harcosa voltál és vagy ma is, s adja Isten, hogy még soká az lehessél.

Mindezt legújabb drámád, az *Elnémulás* – amellyel hamarost szembesülhet, akinek még nem volt módja olvasni a néhány napja megjelent szöveget – ékesen bizonyítja ma is. Az *Elnémulás* – s ez már a művészet paradoxonja – egyúttal kiáltás is. Ez a mű is egyfajta *Válasz Herdernek és Adynak*, Illyés Gyula szellemiségének komorabb folytatásaként. Kiáltás minden értékért, minden életért. A lehető legrosszabb utat gondoldod végig, amikor egy nyelv, egy abban létező kultúra halálát mutatod meg e drámában, ahol a színpalak mögött ácsolják az akasztófát az

utolsó embernek, aki ezt még anyanyelvének vallja. A teljes huszadik század, s tágabban a civilizáció egész története felsejlik a három szereplő tragédiájában.

A halálraítélt nő végső üzenete egy Babits-sor: „Ha meghalok, az Isten behunya egy szemét.” Azért született ez a mű, azért dolgoztál ifjúkorod óta, hogy az Isten nyitva tarthassa mindkét szemét, hogy legyen, hogy lehessen feltámadás. S így elmondható, hogy bármilyen volt is eddigi 85 éved, téged az Isten mégiscsak a tenyerén hordoz. S így téged is illet az a jókívánság, amelyet egyik költőbarátunk, Utassy József annak idején Illyés Gyulának címzett. Te is „Száz évig élj, akár a sólyom!”

Hubay Miklós 90 éves

Én még ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelyik úgy nevelődött, hogy ne csak apját és anyját, hanem mind az idősebbeket tisztelje. Ma más-fajta világban élünk, s bár tudjuk azt is, hogy az emberiség történetében nem a tiszteletadás, az elismerés, a köszöntés az egyetlen meghatározó törekvés, mi most azért gyűltünk össze, s oly sokan azért vannak lélekben itt velünk, hogy a magyar irodalom klasszikus életművet létrehozó alkotóját, Hubay Miklóst köszönthessük illő tisztelettel 90. születésnapjának előestéjén.

Kilencven évet s majd még többet megérni isteni ajándék és kegyelem. Ám nemcsak külső elhatározás, nemcsak a megszülető emberi lény biológiai szerencséje és tehetsége szükségeltetik egy ilyen életpályához, hanem a rá mért feladat felismerése és elszánt megvalósítása is. Hubay Miklós szinte kamaszkorától a magyar drámai irodalomra és az azt életetni képes színjátszásra tette fel az életét, s ettől soha el nem tántorult. Pedig voltak életében olyan fordulatok, amelyek szinte sugallták neki azt, hogy módosítson a pályán, keressen magának könnyebb sikerekkel kecsegtető elfoglaltságot. A következetesség azonban meghozta a maga eredményeit. Az irodalmi mű sorsa mindig rejtélyes, s a Kárpát-medencében még több a szabálytalanság. A drámákra ez különösen érvényes, hiszen a világirodalom legjelesebb alkotói vagy eleve színházi emberek voltak, vagy közvetlen kapcsolatba tudtak kerülni a színházzal, s így drámaikat bemutatták. Nálunk ez másként alakult: gondoljunk csak 19. századi három klasszikus remekünkre, Katona József, Vörösmarty Mihály és Madách Imre alkotására, amelyeknek bemutatóit a szerzők nem érhatték meg. Esszéiben Hubay Miklós nem önmagát, hanem mindig a magyar dráma történetének és jelenének balsorsát állította a középpontba, harcolva azért, hogy víg esztendők köszönhessenek be. Drámái pedig itt vannak,

a tekintélyt parancsoló életműsorozat összefoglalóan is tanúskodik erről, s bár a papírszínháznak nem minden darabja kelt még életre a színpadon, az olvasó ember képzeletében minden lejátszódhat, amit ő eltervezett.

Az első drámabemutatóra 1942 májusában került sor a Nemzeti Színházban. A *Hősök nélkül* műfaji megjelölése: „polgári szomorújáték”. Aztán úgy alakult az emberiség és benne a magyarság történelme, hogy mindennapi életünk játékaik egyre szomorúbbak lettek. A drámai műfaj Hubay Miklós számára egyre inkább olyan tragédiát jelentett, amelyben a befogadó már nem élhet át tiszta katarzist, mert a tragikus helyzet ezt nem engedi meg. A világot nem tudjuk jobbá változtatni. Csupán három műcímet említek: *Hősök nélkül*, *Búcsú a csodáktól*, *Elnémulás*. Igen, ilyennek látta az író ezeket az évtizedeket.

A drámaíró mindig közéleti ember. Hubay Miklós másképpen is az volt. A magyar irodalom lelkes és eredményes külföldi népszerűsítőjeként. Tanárnaként, sokszor katedra nélkül. Fontos szervezetek, köztük a Magyar Írószövetség elnökeként. E szövetség elnöksége, tagsága nevében köszöntöm őt most, s kívánok neki minél több egészséget, minél több derűs gondolatot.

Tudom, hiszen magam sem vagyok már fiatal, hogy az idősebb ember gyakrabban idézi fel az életpálya korábbi szakaszait. Amikor a 24 éves fiatalember első drámáját bemutatták, nagyszámú kritikában foglalkoztak vele. Összegyűjtöttük ezeket a szövegeket, s most jelképes ajándékként átadom őket az ünnepeltnek, azt óhajtva, hogy még nagyon sokáig tudja felidézni nemcsak ezt az első bemutatót, hanem Nagyváradot, Genfét, Firenzét és ezt a mai estét is.

Tornai József köszöntése

Van, aki meghal 32 évesen, van, aki akkor születik. Bár Tornai József már 15 évesen olyan verset írt, amelyik kifejezte világszemléletének és költői alkatának lényegét, első verseskönyve, a *Paradicsommadár* csak 32 éves korában jelent meg. Ez volt a költői lét megszületésének igazi időpontja. A nyilvánosság számára a költő tehát 48 éves. A magyarság számára szimbolikusan ez nagyon jó szám. Negyvennyolcasnak lenni ma is magatartást jelent. Az az ember, aki költővé vált, viszont betöltötte, szerencsére betölthette a nyolcvanát. Így költőként és embertársunkként egyaránt megilleti a tisztelet, s mert olyan ember és költő, amilyen, a szeretet is. Köszöntöm hát őt nemcsak a magam nevében, hanem a Magyar Írószövetség elnöksége, választmánya, tagsága képviselőjében is.

A kései indulást csakhamar behozta az alkotóerő, a szorgalom. Aki nem ismerné őt, és lexikonokból kíván tájékozódni, először arra figyelhet fel, hogy idáig mintegy negyven könyve jelent meg, nagy műfaji változatosságban. A versek mellett szépprózát, esszét is írt, műfordítónak is jelentős. Ez a sokoldalúság olyan egységes világkép kifejezője, amelynek alaptézise alighanem éppen az, hogy nincs egységes világ. Nyolcszáz év magyar irodalmáról azt szokás mondani, hogy abban a költészet a legerősebb. Nyelvünk különösen alkalmas a képi és a ritmikai változatosságra. Vannak, akik hozzáteszik, hogy ez igaz, de ennek ára van: a filozófia kevéssé van jelen a magyar lírában. Bár lehetne ezzel a tézissel vitatkozni, kétségtelenül van igazságtartalma. Akik érezték ezt a fogyatékoságot, mint Tornai József is, főként azok kezdtek el esszét írni régebben, s a szocializmusnak azokban az évtizedeiben is, amelyek kifejezetten nem szerették az esszé műfaját, azaz az egyéni gondolatok megfogalmazását, az egyértelműen állító helyett a kérdező magatartást.

Nem egyetlen ideológia gondolta úgy a huszadik században is, hogy a mindentudás birtokában van, s ezzel létrehozhatja a tökéletes társadalmat és a tökéletes embert is, világszerte elterjesztve mindezt.

Tornai József mindig nyitottabb szemléletű ember volt, aki tudta, hogy a paradicsomból való kiűzetés mítosza nem csak mese, a visszatérés pedig soha nem válik lehetségessé. Igazi *homo universalis* ő, s ez nem azt jelenti, hogy modern polihisztor lenne. Versben és prózában sem a lehetetlenre vállalkozik, csak a lehetségesre. Úgy szemléli önnön létét és az emberiségét, hogy térben és időben is nyitottságra törekszik. Régmúlt korok archaikus világa és a túltechnikizált jelen, az önmagába zárt regionalizmus és a mindent szabványosítani akaró globalizmus, Európa öntudata és a Távol-Kelet másfajta gondolatvilága egyaránt megérinti. A huszadik század felelősségtudatos polgára ő, aki az új évezredbe átlépve sem adja fel a megértés iránti küzdelmét. Ez azt is jelenti, hogy ő maga is szeretne még többet megérteni a létezésből, s egyúttal azt is, hogy segítse megértővé válni lehetséges olvasóit. A globalizmus paradox módon még atomizáltabbá teszi az egyes embereket, szétaprózza a közösségeket, amelyek egyre tehetetlenebbnek érzik magukat a tőlük elidegenedett gazdasági és politikai hatalmakkal szemben. Bármiféle is a modern társadalom berendezkedése, eddigi tapasztalataink szerint jellemzi az elidegenedés. Tornai József két erőt mindenképpen lát, amely segíthet nekünk. Az egyik a hit a cselekvésben, a másik a szeretet elve és magatartása. Legyen igaza: győzzön a cselekvő szeretet, a szeretetteljes cselekvés.

Egy fiatalkori versében Tornai József arról ábrándozott, hogy jó volna nyolcvanévesen, tehát bölcsebben is élni és verseket írni. Sok elképzelés ábránd marad az ember életében, de ez a kívánság teljesült. Vajon miként lesz bölcs, és miként lesz költő Tornai József kilencven évesen? És később? Önzők vagyunk, ha ezt is szeretnénk olvasóiként meg tapasztalni? Kérem, hogy legyen megértő, és elégítse majd ki ezt a kíváncsiságot. S kívánom, hogy ehhez őrizze meg örökifjú érdeklődését a létezés titkai iránt az emberi élet legvégső határáig.

Juhász Ferenc, az époszi ember

Számtalanszor mondtuk, leírtuk már, hogy anyanyelvünk segítségével költői nagyhatalommá váltunk, s Csokonai Vitéz Mihály óta rendre formálódnak a világirodalmi rangú életművek. Igaz, ezek éppen anyanyelvünk különös egyedisége miatt többnyire rejtve maradnak azok előtt, akik nem magyarok, de azért ma sem megvetendő 13 millió lehetséges olvasó. Ha csak a közelmúlt huszadik századra tekintünk, Ady Endrétől kezdve Tandori Dezsőig mintegy tucatnyi lírikust kell említenünk, aki meghatározó módon van jelen költészetünk történetében mint újtó, mint szintézis-teremtő, a költő-kortársak és -utódok számára megkerülhetetlen alkotó. Közéjük tartozik Juhász Ferenc, akinek első versei hatvan éve, 1947 decemberében jelentek meg, s aki azóta folyamatosan jelen van alkotásaival. Méltatások és viták kereszttüzében formálódott ez az életmű, de igen hamar klasszikus értékke vált. Nem új felismerésként, hanem több évtizedes tapasztalatként jelenthető ki, hogy miközben egyre születnek új művei, a régiek a múlt század ötvenes, hatvanas éveiből már szerves részei a magyar irodalmi örökségnek.

Nem ismerhetjük igazi pályakezdését, mert nagyszámú kamaszkori, szürrealista versét később megsemmisítette. Így jelentkezésekor, a forulat éve táján úgy mutatkozott be a fényes szellők szárnyán, mint igazi népi tehetség, a társadalmi és irodalmi demokratizmus képviselője. Való igaz, kezdetben nagy felhajtóereje volt ennek. Ő azonban – akárcsak egykor Petőfi Sándor vagy Arany János – nem ösztönös tehetség, hanem a legműveltebbek, legtájékozottabbak egyike nemzedékében. Ennek köszönhető, hogy szuverenitását a legsötétebb diktatúrában is meg tudta őrizni, s az igen korán jött, 22 évesen megkapott első Kossuth-díj után nem a hamarosan rá zúduló bírálatokat fogadta meg, hanem a saját útját járta. Idegen volt tőle a sematizmus, idegen a hazugság. Miként József

Attila, ő is „a valóság nehéz nyomait követve” jutott el a magyar sors és az emberiségsors huszadik századi, egyre elborzasztóbb disszonanciájának és a mégis emberérdekű cselekvés parancsának korszerű költői kifejezéséhez. Az ötvenes években az erkölcsi mellett irodalmi tettnek is számított, ha valaki ki merte mondani, mint a mese kisfiúja, hogy a király meztelen. Juhász Ferenc megírta, hogy a mi hazánk „*tékozló ország*”. A Dózsa-féle parasztháború költői története kínálta ehhez az alkalmat, s a példát, hogy az ország vezetői nem a kötelességüket teszik, nem gazdagítják, hanem még jobban megnyomorítják a népet, amely nem képes élni a kor kínálta lehetőségekkel.

A *tékozló ország* című, könyvterjedelmű alkotás 1954 végén jelent meg, s nemcsak a szerző pályáivén, hanem a líratörténetben is meghatározó fordulóponttá vált ez az esztendő. Társadalmi szempontból forradalmasító erejű volt az igazmondás, amelyben olyan társai voltak Juhász Ferencnek, mint Déry Tibor, Illyés Gyula, vagy a nemzedéktárs Nagy László, irodalmi szempontból viszont a poétikai-nyelvi-verstani újszerűség a meghatározó. Miként egykor Ady Endre, Juhász Ferenc is „új időknek új dalaival” tört be a Rákosi-kor bátyái közé, s ebben barátja, Nagy László vált méltó társává, mint Petőfinek Arany János. A magyar líra többféle módon újult meg az ötvenes évek első felében, derekán, de ezek közül 1956 nyaráig csupán Juhász Ferencéké kaphatott nyilvánosságot, s az sem akadálytalanul. (A másik két út Weöres Sándoré és Pilinszky Jánosé.)

Líránkban az avantgárd után a húszas-harmincas években formálódott meg az a tárgyas-leíró jellegű verstípus, amely 1948 táján, leegyszerűsítve, hivatalos kánonná vált. Juhász Ferenc ehelyett egy öntörvényű, líránkban addig soha nem volt látomásos-szimbolikus-mítoszi költészetet hozott létre, amely a magyar hagyományból a népköltészet mellett leginkább Vörösmarty Mihályra és Ady Endrére támaszkodhatott. A költői világkép szempontjából számára a legfontosabb, az örök példakép Dante, az ő művéből örökítődött át az egyetemesség-eszme, a kor teljes képének a megalkotása. A lírai forradalom legnépszerűbb műfajává a hosszúvers vált, ennek követői is akadtak. A legjellegzetesebb

azonban a kizárólag Juhász műhelyében megszülető époszok sora, amely *A tékozló országgal* indult. Az éposz epikolirikus mű, s miként az eposz, a teljességre törekszik, de nem tiszta epika, hanem a két műnem sajátosságait vegyíti.

A tárgyias-leíró verstípus kissé háttérbe szorította a költői képet. Juhász Ferenc viszont úgy látta, s helyesen, hogy a mi nyelvünkben meghatározó a képszerűség. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy elsősorban képekben, a világszemléletet is kifejező képekben, képsorokban kell beszélni.

Az új költői szemlélet lényege tehát a világ összetettségének, polifóniájának felismerése, az egyetemességigény, s mindennek képi, látomásos-szimbolikus-mítoszi kifejezése. A polifónia tényéből, az élettapasztalatokból tragikus drámaiság következik, az egyetemesség-eszme pedig – líránkban addig soha nem volt módon – a teljességre törekvést is jelenti: a dolgok leltározó számbavételét az atomoktól, a sejtektől a világmindenségig. A szabad szemmel nem látható legkisebbtől a távcsövekkel sem belátható más csillagrendszerekig terjed a figyelem, egybe-ölelve az élő és az élettelen természetet: a követ, a növényt, az állatot, az embert, minden mozgásukat és mozdulatlanságukat. Ez a számbavétel képi jellegű, a képek sorozata látomássá alakul, s a látomásnak gyakran van mítoszi vonatkozása.

Ady Endre és Kassák Lajos után a legnagyobb szabású poétikai-nyelvi-verstani megújulást Juhász Ferenc indította el. Ennek hatásával mintegy két évtizeden át, a neoavantgárd színrelépéséig minden induló lírikus-nemzedéknek közvetlenül kellett szembenéznie. Azóta mindez már történet is, a hatás beépült a lírai hagyományba, közvetettebbé vált. Az életmű néhány darabja már a hatvanas évek végén megjelent a középiskolai tankönyvekben, majd a bölcsészkarok is eljutottak oda, hogy a kortárs irodalom kapcsán jelentőségének megfelelően foglalkozzanak Juhász Ferenc életművével. Néhány mű más nyelveken is hozzáférhetővé vált. *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából* című hosszúvers kapcsán jelentette ki a jeles angol pályatárs, Wystan Hugh Auden, hogy bár nem tud magyarul, ez egyike a kor legnagyobb verseinek. Milyen

szerencsések vagyunk, hogy mi ezt magyarként erősíthetjük meg – és sorolhatnánk más verseket is. Végezetül csak egyetlen művet említek, amely tömörségében is a teljességet fejezi ki, s amely jelmondatunk lehet ma is. Ez a *Himnusz-töredék*:

Emeld föl fejedet
büszke nép!
Viselted a világ
szégyenét!
Emelkedj magasba
kis haza,
Te, az elnyomatás
iszonya!
Emeld föl szívedet
nemzetem:
Lángoljon a világ-
egyetem!

Juhász Ferenc 80 éves

A Magyar Írószövetség vezető testületei és tagsága nevében jöttem köszönteni Juhász Ferencet, a Magyar Írószövetség örökös tagját. Kritikus vagyok és irodalomtörténész, aki öt éve egy karcsú kötetben közzétette a költővel foglalkozó írásait. Az ősi fővárosi egyetemen taníthattam is rendszeresen az ő munkásságát. Az volna tehát elvárható, hogy a szakember szólaljon meg ezen az ünnepi alkalmon is. Ám fél éve, a Magyar Örökség-díj átadásakor a Magyar Tudományos Akadémián én mondhattam laudációt Juhász Ferencről, s ott a lehetséges határok között ezt már megtettem, illetlenség lenne ezt újra felolvasni.

S higgyék el, a szakember is ember, s mint ilyen, nemcsak írástudó, hanem mindenekelőtt olvasó. Engedjék meg tehát, hogy ezúttal személyes legyek, s Juhász Ferenc költészetével való találkozásomról szóljak, a személyes fogadtatástörténetről. Több mint fél évszázada vagyok ugyanis a költő olvasója. 1956 könyvhetére jelent meg Kormos István később legendássá vált sorozatában a *Mai magyar költők* antológiája Vargha Balázs szerkesztésében. Még csak gimnáziumba készülődtem, de ezt a könyvet megvettem, s ebben találkoztam először érdemlegesen Juhász Ferenc verseivel. A Heltai Jenőtől Csoóri Sándorig talán nem véletlenül éppen 48 költőt bemutató kötetben Illyés Gyula után a legtöbb helyet a huszoneves Juhász Ferenc kapta. Olvasgattam a *Hét évszázad magyar verseinek* második kiadását is. Aztán 1958 őszén, s abban is lehet valami szimbolikus, hogy éppen a Bartók Béla úti antikvárium kirakatában láttam meg az összegyűjtött versek kötetét. A *tenyészet országa* 45 forintba került. Nekem ez akkor hatalmas összeg volt, de percnyi gondolkodás után megvettem. Életem egyik legbölcsebb könyvvásárlásának bizonyult ez. Körülbelül ugyanazokban a hónapokban váltam, Petőfi Sándort már alaposabban ismerve, József Attila verseinek szinte mindennapos olvasójává, s a két

költő testvériesen megfért egymással, Illyés Gyulával, majd Nagy Lászlóval. Annyiszor lapozgattam Juhász Ferenc kötetét, hogy számos verse, hosszabbak is, teljes szövegükkel belém ivódtak. Azt, hogy létezik olyan kortárs magyar költészet, amely a klasszikusokkal egyenrangú, a legjobb pillanatban tapasztalhattam meg. Alig néhány évvel a megjelenésük után találkozhattam e művekkel s tizenévesen, a legfogékonyabb életkorban. Életem egyik nagy ajándéka ez. Akkor még nem ismertem Hatvany Lajos lelkes felkiáltását: „Ecce poeta!” Ezzel Ady és József Attila méltó utódaként üdvözölte a 25 éves költőt. Magamban én is ezt tettem, elutasítva a sematizmus hivatalos költőcskéit.

Néhány kalandos évvel később, már bölcsészhallgatóként tapasztalhattam, hogy igazán versszerető, még inkább versíró diáktársaim körében az enyémhez hasonló értékrend uralkodik. Emlékszem olyan szakszemináriumra, ahol a tanár Garai Gábort, Váci Mihályt tartotta a legfontosabbnak, mi pedig Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Pilinszky Jánost vallottuk annak. Pedig ez már 1965 után volt, amikor Juhásznak, Nagynak is megjelenhetett új, majd válogatott kötete. Czine Mihály vagy Koczás Sándor szemináriumain persze a máig hiteles értékrendnek megfelelően esett szó a költőkről.

Ifjabb éveimben leggyakrabban a *Rezi bordal* sorai idéződtek fel az emlékezetemben: „Ne sírj ifjúság múlásán, / zúgó idő szárnyalásán, / bárhogyán süvít!” Így kezdődik a vers, s így fejeződik be: „Mulandóság? Fene bánja! / Csak így szép az élet, hát ma / éljed napjaid. / Ne sírj ifjúság múlásán, / Zúgó idő szárnyalásán, / borod mellett hallgasd: szárnya csattog és süvít.”

Időseodve egy későbbi vers a mottóm mind a mai napig, a *Himnusz-töredék*: „Emeld föl fejedet / büszke nép! / Viselted a világ / szégyenét! Emelkedj magasba / kis haza, / Te, az elnyomatás / iszonya! / Emeld föl szívedet / nemzetem: / lángoljon a világ- / egyetem!” Igen, erre volna, erre van szükségünk sok-sok évvel e vers megírása után is.

Az önállósult magyar nyelv mintegy háromezer éves. Legrégibb ismert irodalmi szövegünk nyolcszáz esztendőös. Ahhoz képest nem is olyan sok az a nyolcvan év, amelyet Juhász Ferenc eddig megélt, bár a fiata-

lok körében már az is régmúlt, ami húsz éve történt. Ez a nyolcvan év mindvégig munkával telt el. Ez így lesz továbbra is, s adja Isten, hogy az emberi kor legvégső határáig megőrződjön a költői alkotókedv. A magyar nyelv Parnasszusán sok kiválóság foglal örök helyet. Juhász Ferenc ott is a legnagyobbak közé tartozik. Ha ő nem jön el, egy útmutató csillaggal halványabb lenne az égbolt. Akkor kevesebbet tudnánk arról, milyen egy tékozló ország, milyen a szarvassá változott fiú sorsa, milyen a babonák napja, milyen József Attila sírja és milyen a harc a fehér báránnyal. S még sok mindent nem tudunk, még sok mindent szeretnénk pontosabban tudni. Köszönjük ezeket a verseket, s kérjük Juhász Ferencet, hogy segítsen nekünk továbbra is, segítsen egész életművével, hogy ötezer év múlva is őrizhessék késő ivadékaink veszélyeztetett édes anyanyelvünket, s hogy úgy emelhessük fel végre a fejünket, hogy soha többé ne kelljen lehajtani.

Levélféle a Nyolcvanévesről

– Csoóri Sándor ünnepe –

Zsenge tizenéves koromban aligha csupán én voltam olyanféle ember, aki csodálattal és némi irigységgel tekint a nála öt-tíz évvel idősebb rokonaira, ismerőseire. Anyai nagybátyám közvetlenül a szomszédunkban lakott, s nagyszüleimhez, szüleimhez képest ő állt életkorban a legközelebb hozzám az igazi felnőttek közül. Korelőnye, tizenkét esztendő per-sze hatalmasnak mutatkozott számomra, mégis, öcsémmel szinte barát-nak tekinthettük. Az 1956-os forradalom sajnos Svájcba sodorta, maradt a levelezés, majd a ritka találkozások, a telefonálások, haláláig. Pedig a gimnazistának talán még nagyobb szüksége lett volna közelségére, tapasztalataira, mint a kiskamasznak. Mi maradt számomra legfontosabb segítségként? Bevallom, hogy az irodalom, először és elsősorban a költészet. 1956-ban Petőfi Sándor, akinek igazi arcát és jelentőségét éppen a forradalom világosította meg számomra. Az utcán, sorban állás közben tanultam meg például egy asszonytól azt, hogy:

Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezerszer én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

Azután hamarosan József Attila következett, s közben, folyamatosan a kortárs költők: Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, és a szépiró Németh László. 1957 és 1960 között, középiskolásként már ők voltak a legfontosabbak számomra. Mindennapos kenyeremmé vált az irodalom, beleértve a kortársakat is, elsősorban a költőket. Találkoztam néhány-szor a Csoóri-versekkel is, de igazi hívükké kicsit később, a hatvanas

években váltam. A *Menekülés a magányból* volt az első kötet, amelyet meg is vásároltam, s amely a húszéves fiatal számára meghatározó élménnyé válhatott, megerősítve a sorjázó újabb versekkel, a szociográfákkal, a kisprózával, az esszéikkel, a filmekkel. Mire négyéves késéssel bölcsészhallgató lehettem, Csoóri Sándor művét én már Nagy Lászlóék mellett jegyeztem magamban, s ennek azzal adhattam diákos tanújelét, hogy 1967-ben elkészítettem az *Idegszálaival a szél* című vers elemzését, és ezzel diákköri pályázaton is indultam. Megnyugvással tölthet el, hogy ez a mű azóta klasszikussá vált, hazafias költészetünk feledhetetlen példájává. Személyesen is megismerhettem Sándort. Nagyon ritkán találkoztunk, ám én szorgosan olvastam őt, s így közel maradt hozzám. Ha szépen szóló hangját meghallottam élőben vagy felvételtől, mindig megragadott a pontosságra törekvően kimondott igazság és annak megfogalmazásban és elmondásban is megformált esztétikuma. Őszintén be kell vallanom, utólag látom csak be ezt, hogy sokban ő vette át távolba szakadt nagybátyám szerepét a kamaszkor után. Ifjú felnőttként, értelmiséginek készülődve, pályakezdő irodalmárként ő volt az a példakép, az a mester, akitől mindig lehetett tanulni, s akit az életkor viszonylagos közelsége számomra még nem varázsolt át szinte élő szoborrá.

Négy évtized múlt el azóta. Negyven éve még nem láthattunk át a huszonegyedik századba, és azt sem tudhattuk bizonyossággal, hogy Csoóri Sándor életműve hegyorommá fog magasodni. A magyarság sorával foglalkozva a XIX. század nagy irodalmi teljesítményei Csokonaival, Berzsenyivel kezdődtek és Mikszáthtal fejeződtek be. A huszadik század Adyval kezdődött, de mellette ott állt még Mikszáth is. E század végén pedig Csoóri Sándor az, aki összeköti a búcsúzó és az induló korszakokat. Csokonai egyik versében egy jámbor magyar a huszadik századot képzelte el az igazság és a boldogság korszakának. Száz évvel később, reményei hulltával Ady Endre a szétszóródás előtti állapotban látta népünket. S mindkét évszázad a reménykedések és a kijózanodások, az ideák és az illúzióvesztések szomorú hullámmozgásával írható le. Ady szavával: még a templomot sem építettük fel. Azt azonban, szerencsére, még senki sem mondta, hogy a Templom felépíthetetlen. Nem Bábel

tornyáról van szó. Mindössze a magyarság egészségessé váló megmaradásáról. Csoóri Sándor erre tette fel az életét. A Templomhoz, a szikla tövébe mindannyian hordhatjuk a köveket. Aki csak egyetlenegyet oda-visz, már nem hiába született magyarnak. Csoóri Sándor nemcsak köveket hordott oda, hanem rakta is azt a falat, amelyet Árpád fejedelem és a népdalok névtelen szerzői óta annyian építenek. A habarcsba önnön vérét is belekeverte, így a fal áll, Déva váránál is maradandóbban, s az a templom továbbra is épülni fog, befejezetlenül, ám állnia kell évszázadok és ezer évek múltán is.

Kedves Sándor!

– Kányádi Sándor köszöntése –

A Magyar Írószövetségnek és tagjainak üdvözlétét hozom közelgő nyolcvanadik születésnapod alkalmából. Bátorítást érzek arra, hogy ne csak a mai, több mint kilencszáz fős tagság nevében szólaljak meg, hanem hivatkozzak azokra is, akik már csak *odaátról* figyelhetnek minket, időtlenné vált bölcsességgel. Bizony, *odaátról* küldi köszöntését mindenk előtt Illyés Gyula, aztán Jékely Zoltán, Kormos István, Páskándi Géza, s még felsorolhatatlanul sokan, a többiek is. Amit te Illyés Gyulának üzentél 1988-ban, arra ő most olyasféleképpen válaszolna, hogy igen, itt, a Kárpát-medencében ma is „ég a szekértábor”, ma is „van aki sír / van aki szül / van aki hallgat / van aki jajgat”, de akik „közülünk valók”, azok itt maradnak, és teszik dolgukat, amiként Te is teszed a magyar irodalom egyik vezérlő ezredeseként.

Bátorságom tovább erősítve az olvasók, a versszeretők nevében is szeretnék itt szólni. Hiszen elsősorban olvasó volnék magam is, nem kevés ideje. Két-három évtizede szóbeszéd, hogy a mai ember egyre kevésbé tartja élete nélkülözhetetlen részének az irodalmat, verseskönyvet szinte kezébe sem vesz. Az az érdeklődés, az a szeretet, amely munkásságodat hosszú ideje övezi, talán a leginkább szívet melengető ellenpélda. Évtizedeken át tanítottam Budapesten a bölcsészkaron. Amikor a fél-évek elején a szemináriumi témákat megbeszéltük, a te költészetteddel való foglalkozásra mindig azonnal akadt jelentkező, rendszerint több is. Miért? Mert már ismerős voltál számukra.

Tőled tudjuk, hogy a verset nemcsak olvasni, hanem – egy kislány bölcs szavát megidézve – mondani is kell. Idén a Költészet Napja alkalmából Tatabányán tartották meg a József Attila-szavalóverseny országos döntőjét, amelybe 36 versenyző jutott be. József Attila és Radnóti Miklós egy-egy műve mellett egy kortárs költői alkotással kellett készülni. Ösz-

szeszámoltam: mindenki mást megelőzve hatan jelöltek meg Kányádi Sándor-verset. Így élni az ifjú szívekben, azt remélem, számodra is megnyugtató.

S nem volt sziszifuszi az a sok munka sem, amellyel a gyermekirodalmat gazdagítottad. Hadd legyek egy kissé játékos, amikor azt mondom, hogy gyermekeink anyanyelvi és szellemi gazdagításában a három Sándor szövetsége az időtlen garancia a minőségre. S e hármak: Petőfi Sándor, Weöres Sándor és Kányádi Sándor. Amiként ők, Te is elindultál egykor az Értől, és eljutottál az Óceánig. Ennél többről ember nem álmodozhat, ennél többet nem teljesíthet. Ez férfimunka volt. Köszönet érte. De mindannyian várjuk az újabb „krónikás énekeket”, az újabb „felemás őszi verseket”. Kívánunk hozzá erőt, egészséget!

Jókai Anna bátorsága

A születésnap: ünnep. Jókai Anna születésnapja nemcsak az ő ünnepe, nemcsak a családjáé, rokonaié, hanem a magyar irodalomé, s így az egész magyarságé is.

Író sokféle van, s mindegyik a nyelv művésze. Nem mindegy azonban, hogy melyik nyelvét. Kisebb népek nyelve mindig veszélyeztetettebb sorsú. S ahol a nyelv veszélyben van, ott a személyiség is. A magyarok sokat beszélhetnének erről. És sorolhatnák a nemes példákat: azt az irodalmi folyamatot, amelyben mindig mindenki felelősséget érzett az irodalom mellett az olvasóközönség sorsáért is. Előbb a szocializmus, majd a posztmodern apostolai értelmezték hamisan ezt az írószerepet. Előbb csak a vélt és valós eredményekről kellett volna írni, utóbb a társadalomtól jobbra független, létbe vetett emberről.

Jókai Anna indulása óta szemben állt ezekkel a kortendenciákkal. Tudta, hogy az igazat kell megírni, bármennyire fájdalmas is az. S tudta, hogy ezzel segít. Tudta, hogy a gondé mellett meg kell szólaltatnia a remény hangját is. Meg kell mutatnia, hogy minden életben van érték, hogy mindenkinek lehet értelmes életcélja, s ezért ne féljünk se az élettől, se a haláltól.

Kedves Anna, köszönjük. Olvassuk könyveidet. Próbálunk bölcsőbbek lenni. Próbálunk nem félni.

Kedves István!

– *Csurka István köszöntése* –

Ágyban fekvé írom ezeket a sorokat. Nem egy döglöttnek gondolt akna robbanása kényszerített erre, hanem egy szelídebb baleset, amelyet boszorkánylövésnek is szoktak nevezni. Sohasem láttam azt a boszorkányt, de most miatta nem lehetek ott a köszöntéseden.

Próbálok létezgetni én is már évtizedek óta ebben a jobb sorsra érdemes magyar irodalmi életben, s mégis, személyesen alig ismerjük egymást. Ám ez mellékes körülmény, magánügy, hiszen nem a hétköznapi eseményei a meghatározóak. Az olvasónak, még ha hivatásos is, nem a szerző személyét kell ismernie, hanem a műveit. A Te munkásságod most már több mint fél évszázada formálódik, gazdagodik. A korábbi évtizedek a mai fiatalabb nemzedékek számára szinte a múlt időkben rejtekeznek, s ez nagyon nagy méltánytalanság. Igaz ugyan, hogy a huszadik század magyar irodalma klasszikus értékek kimeríthetetlen kincsestára, de az is igaz, hogy ezek a kincsek csak napfényben mutatkoznak meg, vagyis akkor, ha olvassuk, ha színházban, tévében megtekintjük azokat.

Amikor az ezredforduló esztendejében lehetőséget kaptam arra, hogy egy tankönyvjellegű munkát készítsek el a közép- és a felsőoktatás részére az 1945 utáni magyar irodalom alkotóiról, magától értetődőnek tartottam, hogy abban Csurka Istvánnak szerepelnie kell. A tágabb nemzedékben gondolkozva olyan írók társaságában, mint Sütő András, Sánta Ferenc, Szabó István, Jókai Anna, Lázár Ervin vagy az akkor még nem Nobel-díjas Kertész Imre. Lám, a mi irodalmunkban, Illyés Gyula ötágú síp metaforáját tovább építve, mintha egy hatalmas orgona működne, s minden síp egy-egy életművet szólaltatna meg.

A 75 éves íróat köszöntve arra gondolok, hogy de szép lenne, ha szellemi életünkben nem lennének már sehol sem döglött aknáknak, s az éleseknek is mind hatástalanítani lehetett volna. Még nincsen így, s ezért mindany-

nyiunknak feladatai vannak. Az ifjaknak és az idősebbeknek is kívánom tehát, s most különösen Csurka Istvánnak, hogy legyen ereje és egészsége a további munkához. Aki Hajnalka napján született, hadd érezhesse meg azokat a hajnalokat is, amelyeken utódaink majd boldogan élhetnek. Akkor már nem lesznek „Szájhősök”, nem lesz állandóan „Deficit”-ünk, mert elvégeztük a „Nagytakarítás”-t. Európaiak leszünk magyarként, s magyarok európaiként.

Kalász Márton 75. születésnapjára

Nem emlékszem már rá, hogy mikor olvastam először Kalász Márton verseit, de körülbelül fél évszázada. Ő még fiatal költő volt akkor, én meg gimnazista, aki forgatta a *Kortársat*, az *Új Írást*, az antológiákat, a *Szép versek* évről évre megjelenő köteteit. Könyvei közül a legrégebbi, amelyet megvásároltam, az első válogatott kötet, az 1970-ben megjelent *Éjféli körmenet* volt. S máig feledhetetlen emlékem az 1986-ban kiadott *Téli bárány* című regény, amely máig, a második kiadás után sem kapta meg azt az elismerést a teljes szakmától és a szélesebb olvasóközönségtől, amelyet megérdemelne, hiszen a magyar széppróza remekei között van a helye.

Régi olvasója vagyok Kalász Mártonnak, mégis sajnálatosan keveset írtam róla, s rendszeres találkozásaink is újabb keletűek. Voltaképpen csak évezredünk kezdetéig vezethetőek vissza, amikor ő lett a Magyar Írószövetség elnöke, én pedig az elnökség tagjává válhattam. Az életműben mindig ott van valamiképpen az ember a maga személyiségevel, mindennapi tevékenységében megmutatkozó magatartásával, erkölcsiségével. Ezekben az években, s ekkor már jó ideje Kalász Márton költészete eléggé megváltozott az ötvenes-hatvanas évek versvilágához képest. Ha néhány szóval jellemezhetem korábbi költészetét, akkor a következő fogalmak jutnak eszembe, s nem csupán az alliteráció kedvéért: szelídség, szeretet, szépség. Később ezekhez fokozatosan társult az, ami azért mélyáramként kezdettől jelen volt: a szomorúság. Az ő számára oly kedves bárány motívum a maga mítoszi és szakrális összetettségevel mintegy összegzője lehet ezeknek a műbe átörökitett személyiségjegyeknek.

A bárány áldozatot vállal, s megváltást hoz. Emlékszünk mindannyian, hogy öt évvel ezelőtt a szelídségnek, a keresztényi megértésnek és megbocsátásnak ezt a példa-emberét, Kalász Mártont milyen alantas,

minden megfontolás nélküli támadások érték, elsősorban nem személye miatt, hanem azért, mert ő volt a megsemmisíteni szándékozott Magyar Írószövetség elnöke. A szóban és írásban gyűlölködők és a velük egyetértők vagy csupán megfélemlítettek sokan kiléptek szövetségünkéből, amely mégsem omlott össze. Miként 1987 elején a későbolsevik kulturális politikának, 2004-ben a liberalizmus nevében ágálóknak sem sikerült térdre kényszeríteniük az 1945 nyarán alakult Magyar Írószövetséget. S ebben meghatározó szerepe volt Kalász Mártonnak. Nem mondott le, nem hódolt be, hanem tiltakozott, érvelt, mondta az igazságot. S tagságunk többsége mellé állt.

A Magyar Írószövetség kilencszáz fős tagsága igencsak sokszínű világszemléleti s alkotómódszerbeli, poétikai értelemben is. Megférnek itt egymás mellett a keresztények és az ateisták, a konzervatívok és a modernisták, a baloldaliak és a jobboldaliak, a szocialisták, a liberálisok, a nemzeti eszme képviselői, a realizmus és az avantgárd hívei. Szándékaink szerint a magyar irodalom teljes színpétét szeretnénk felmutatni, mintegy az irodalom parlamentjeként. Nem rajtunk múlik, hogy ebben az új évezredben ez egyelőre nem lehetséges. Akik hívei ennek a sokszínűségnek, azok tagjai maradtak, vagy azóta tagjai lettek szövetségünknek. S hitet tettek Kalász Márton helytállása mellett; ha jelképesen, de vállalták vele a sorsközösséget. A hivatalos kulturális politika viszont azóta alig áll szóba szövetségünkkel. Nem a teljes magyar irodalomban gondolkoznak, csupán vélt vagy valódi közvetlen híveikben.

Bennünket azonban elsősorban a megmaradás ténye erősít. S tagságunk köszönetét azzal fejezte ki a legeggyértelműbben, hogy 2004 őszén újabb három esztendőre elnökünknek választotta Kalász Mártont. Az a három év tanúsította ténszerűen, hogy meg tudtunk maradni. S amikor letelt ez a három év is, s elnökünk visszavonult, az új választmány első s egyhangú döntése volt az, hogy Kalász Mártont a Magyar Írószövetség örökös tagjává választotta.

Ugyanez a választmány tegnapi ülésén ismételtén javasolta Kossuth-díjra Kalász Mártont. Március még messze van, s lehetséges, hogy majd egy újabb márciusra kell várakoznunk, hogy az Írószövetség javaslata-

it tisztességesen figyelembe vegyék. Úgy gondolom azonban, hogy mi itt mindannyian egyetértünk abban, hogy Kalász Mártont életművéért megilleti ez az elismerés. S hogy ennek legyen valami tárgyi emléke is, szeretnék neki átadni egy személyes ajándékot. 1947-ben az új forintnak elkészült az 5 forintos érme-változata, s ennek egyik oldalán a Kossuth-címer, a másikon Kossuth arcképe látható. Legyen ez is Kossuth-díj, előleg az igazihoz.

Isten éltesse sokáig a 75 éves Kalász Mártont!

Egy mondat a Pomogátsról

– Pomogáts Béla köszöntése, 56 sorban –

Hol Pomogáts van,
ott Pomogáts van,
nemcsak a Villányi úton,
a szőlőhegyi pincezugon,

nemcsak a földszinten,
nemcsak az első emeleten,
az ötödiken, a tizediken,
de mindegyiken,

nemcsak egy Ménesi úti házban,
égve harminchat fokos lázban,
nem kívánva semmi mást,
megírni minden írást,

mert ahol Pomogáts van,
ott Pomogáts van,
nélküle nincs irodalom,
se zsarnokság, se forradalom,

ott van Erdélyben, Délvidéken,
Kárpátalján, Felvidéken,
Tiszán innen, Dunán túl,
s bele soha nem sántul,

várja Párizs, München hívja,
és Pomogáts mindezt bírja,
bárhol is jársz, megelőzött,
tegnapelőtt ott időzött,

ungon-berken, Kolozsvárott,
hogya itt van, hogy van már ott?
Leporelló nem ügyetlen,
regisztrálná, s lehetetlen,

testületek, bizottságok
meg nem váltják a világot,
de míg csupa kudarc másutt,
győznek, ha van Pomogátsuk,

hol a könyvei születnek
nincsen helye soha ebnek,
mormol tizenhárom macska,
mindnek tintás már a mancsa,

lám, nem elég kilenc múzsa,
mindnek más színű bár rúzsa,
de semmi baj, hol Pomogáts van,
ott Pomogáts van,

országszerte ezer könyvtár,
mindegyikben ezer könyv vár,
mindegyikben Pomogáts van,
megérzed a lapozásban,

hogyha örökmozgó lenne,
az bizony Pomogáts lenne,
s Matuzsálem ha születnék,
Pomogátsnál lenne vendég,

Ezerfelől ezer író
várja, ő legyen a bíró,
mondja ki a bűvös szókat,
a zsenivé avatókat,

mert mi leszünk por alakban,
ám a jó mű halhatatlan,
bízunk hát a Pomogátsban,
s mindig, mindig az írásban.

Ágh István köszöntése

A középkor óta bizonyosan létezett a Bakonytól nyugatra, a Somló hegy aljában három kis falucska: Alsó-, Középső- és Felső-Iszkáz. Ez utóbbiban éldegélt évszázadok óta a Nagy-család. A két világháború közötti időszakban itt szület Nagy Béla házában a felesége, Vas Erzsébet két lányt és két fiút. Kicsinyke falu volt mindhárom Iszkáz, a felső, azaz északi 1930-ban 318 lelket számlált. Ebbe már beleszámítódott három gyerek: Izabella, László és Mária. A negyedik, István csak 1938 márciusában, éppen hetven éve látta meg a napvilágot. Ismerünk családokat a művelődés történetéből, amelyekben több testvér bizonyul kiemelkedő tehetségűnek, de általában különböző tevékenységi területen. A Nagy-portán azonban két olyan fiúgyerek kezdett ismerkedni a világgal, akik egyaránt költővé váltak, méghozzá olyanokká, akik megkerülhetetlenek a kivételes tehetségekben amúgy gazdag modern magyar irodalomban.

Iszkáz helynevét a tudomány szláv eredetűnek, de tisztázatlan jelentésűnek tartja. Az Ágh vezetéknevvel ismertté vált költő elemzése szerint a falunév szóösszetétel lenne: a szláv skaz, azaz látomás, rém és a finn-ugor íz, azaz árnyék, árny-lélek, szellem jelentésű szavakból. Ennek igazságát nem dönthetjük el, de az mindenesetre tény, hogy mind László, mind István ifjúkorában elevenen éltek még a faluban a népköltészet és a népi hiedelemvilág legősibb elemei a regösénekektől a balladákon át a hiedelmekig. A falunévnek ez a jelentése és a népesség szellemi élete tehát rokon egymással. S ha léleklátomásnak fordítjuk a helynevet, máris a költészet közelében járunk.

Adott tehát egy törekvő, földműveléssel állattenyésztéssel foglalkozó család, adott egy falunyi közösség, s adott a történelem kényszere. 1937-ben a vagyonkájukra terhelt bankkölcsönök miatt döntött úgy az édesanya, hogy taníttatja akkor még három gyermeküket. 1952-ben a magyar

mezőgazdaság legsötétebb esztendejében, az első téveszkorszakban a paraszti munka távlattalanságában vált szükségyszerűvé, hogy István az eredeti családi tervekkel ellentétben már ne a gazdaság majdani átvételére készüljön, hanem meneküljön a szülőföldjéről gimnáziumba, egyetemre. Nem illeti ezért morzsányi köszönet sem a Rákosi-rendszert. Úgy gondolom, hogy István útja egy békésebb korszakban is ugyanoda vezetett volna: a költői tehetséget nem lehetett volna tartósan elfojtani.

Nehéz eldönteni, hogy mikor szerencsésebb egy ifjú írónak színre lépnie. Egy sűrű, sivatagos évtizedben a közvetlen példák nem lelkesítőek, viszont a pályakezdő elkerülhetetlenül a hatásuk alá kerül. Gondoljunk csak a századfordulóra: milyen nehezen találta meg Ady Endre vagy Móricz Zsigmond a maga hangját. Az őket követő fiatalokat viszont az gátolta, hogy nagyszerű elődök hatása alól talán még nehezebb szabadulni. Könnyebb az epigonok, mint a zsenik epigonjaként létezni, mert nem olyan szembeötlő a különbség.

A magyar költészet huszadik századi történetében minden évtizedben formálódtak jeles költői életművek; azért mégis akadtak hullámvölgyek, s ilyenek kell tekintenünk az 1953 előtti esztendőket is. Ekkor azonban olyan szemléleti-nyelvi-poétikai-verstani újítások kezdtek jelentkezni, amelyek gyökeresen megváltoztatták a nyilvánosságban különösen sivatagos termésű időszakot. Mindebben Juhász Ferenc és Nagy László járt élen, az akkor még kamasz István tehát családi közelségből válhatott ennek tanújává. Mire húsz éves lett, már teljes gazdagságában kibontakozott a látomásos-szimbolikus-mítoszi költői forradalom, s ha korlátozottan, de hozzáférhetővé, azaz olvashatóvá vált két másféle út is: Weöres Sándoré és Pilinszky Jánosé. Kiderült, hogy az ötvenes évek a magyar líra egyik legeredményesebb évtizede. Miként a Nyugaté, ez az irodalmi forradalom is megkerülhetetlenné vált az indulók, így Ágh István számára is. Ő mégis másmilyen volt jelentkezésétől kezdve.

Bátyja első kötetének címe 1949-ben egy követelő felszólítás volt: *Tűnj el, fájás*. Az övé 1965-ben egy kérdés: *Szabad-e énekelni*. Mintha bekopogtatna egy házba a kántáló, a húsvéti locsolkodó, nem tudván, hogy szívesen fogadják-e. Ez a különbség egyszerre jellemez két különböző

korszakot és két eltérő személyiséget. Ágh Istvánnak nem mássá kellett válnia, hogy különbözzön bátyjától, hanem eleve más volt. Akkor is másként szólalt volna meg, ha közel egyidősek. Nemcsak a történelmi korszak formál, hanem az alkat is meghatározó. Nagy László kiélezte a megélt drámákat, a tragikum vált költészetének meghatározójává. Ágh István ugyancsak megélt drámákat, 1956-ban csak a vakszerencsének köszönhetette, hogy nem vált hősi halottá, az ő költészete mégis meghatározóan elégikus jellegű.

Ebből is következik felfogása a költő-szerepről. A huszadik század második felében metszésponton áll kétfajta magatartás között. Bár gyönyörű verse van Ady Endréről is, távol áll tőle a váteszi szerepértelmezés. S bár régebben megízlelte a neoavantgárdista kísérletezést is, igen messze áll a posztmodern elképzelésektől, s nem akar se személytelenné válni, se nyelvi játékokkal meglelgedni. Az irodalmat nem önmagában valónak tekinti, hanem továbbra is olyanfajta feladatokat felvállaló tevékenységnek, amelyben az önmegvalósítás közösségi érdekűvé képes válni. Ő a költői szerepet visszailleszti a többi emberi szerep rendjébe, s ami legalább ennyire fontos: magát az embert természeti lénynek is tudja, aki nem ura, hanem része a természetnek. Az ember – mint minden élőlény – veszendő, s maga az élet pótolhatatlan érték még akkor is, ha az ember etikai értelemben sem lehet tökéletes, hiszen általában jó és rossz ötvözete.

Ágh István költői világképe nagyszabású és kor-szerű lírát eredményezett, amely a maga körén belül választ ad több, az ezredfordulón kiéleződő kérdésre. Magyarsághoz kötődő és egyetemes, hagyományörző és újíto, a fejlődést megkérdőjelező és jövőtudatú. Sok műfajú alkotó ő – szépprózát, szociográfiát, esszét, kritikát, gyermekirodalmi műveket is írt – s minden megnyilatkozásában kifejezi azt, hogy az irodalom értékeket teremt és közvetít a lehetséges olvasók, azaz minden létező és leendő ember számára. Így műveinek nemcsak jelene, hanem jövője is van.

Az utóbbi évtized verseiben Ágh István egyre gyakrabban néz szembe az elmúlással. Úgy is, hogy emlékezik a megtörtént időre, amelybe csak így lehet visszatérni, s úgy is, hogy szembenéz minden élet végességével.

Nem a „semmi ágán”, hanem a jelképes „tölgyek alatt” ülve elmélkedik, s ki merem jelenteni, hogy Arany Jánosénál is bölcsebb rezignációval, a természetközeli ember nyugalmával, amely mégis feszültséggel teljes.

Varázslatos évszám a hetvenedik. Most egy évtizedig hetvenkedhet, aki elérte. Nem gyerekesen, hanem ezt is bölcsen, okosan. Közben, mint most is, a felezőidőben újra felköszöntjük majd Ágh Istvánt. Kívánjuk, hogy egészségét, alkotókedvét addig is őrizze töretlenül. A magyar irodalomnak szüksége van erre a magatartásra, erre a költészetre, amely újólag tudatosítja bennünk, hogy milyen a hazánk, milyen a sorsunk, s ezzel élni segít.

Kedves Jenő!

– *Alföldy Jenő hetvenéves* –

A hetvenedik életév betöltésének napjához közeledve bizonyára nemcsak ezt a sok időt, az átélteket gondolod végig, hanem előre is tekintesz. Hidd el, hogy gyorsan el fog múlni az idő a születésnapig, s azt kívánom, hogy utána nyugodtam létezzél kerek évtizeden át. Dolgoztál eleget, most már megérdemled, hogy ne csak múlassad, hanem mulassad is az idődet. Azután majd, a nyolcvanat betöltve bizony egy kissé újra meg kell komolyodnod, még akkor is, ha továbbra sem lesz szükséged botra. Addig meg... hajrá! Ám korunkhoz illő tempóban.

A mi nemzedékünk azzal kezdte, hogy beleszületett egy világháborúba, amelyet szerencséje volt túlélni. S aztán megannyi balszerencse és vizsály után a legtöbben még mindig élünk, átlépve a korántsem fényes huszadik századból a huszonegyedikbe. Nem tudhatjuk milyen lesz, agódhatunk és reménykedhetünk utódainkért, s azért is, hogy a magyarság sorsa végre örömteli lehessen. Hiszen akinek az életét az irodalom szolgálata töltötte ki, annak különösen fontos, hogy az a nyelv, amelyen eddig nyolc évszázad műveit olvashatjuk újra, ne szegényedjen el, hanem életerős maradjon ükeink számára is.

Könyveid nemcsak az én polcomon sorakoznak. A kortárs irodalommal foglalkozva számos alkotóról írtál kritikát, tanulmányt. S talán még ezeknél is fontosabbak azok a könyveid, amelyeknek Benjámin László, Csanádi Imre, Illyés Gyula, József Attila, Kálnoky László a hősei. A névsor mutatja, hogy elsősorban a líra foglalkoztatott, s hogy nagyon eltérő alkatú szerzőkkel egyaránt szeretettel foglalkoztál. S ez változatlanul így lesz ezután is.

Az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében együtt dolgozhattál Nagy Lászlóval. Ő azt írta alighanem legismertebbé vált ars poeticájában, hogy az emberiségnek szüksége van a költőre, mert ő az, aki a Szerelmet, azaz

az emberi értékeket fogában tartva átviszi a túlsó partra. Te pedig azt tekintetted feladatodnak, hogy ezt az igazságot tudatosítsad költők sorának példáján. Bevégezhetetlen munka ez, a leghosszabb élet sem elegendő hozzá. S a megérdemelt pihenés sem adhat felmentést a feladat végzése alól. Kívánom, hogy még nagyon soká dolgozhass az irodalom szolgálatában.

Dicsőítő ének

– Szakolczay Lajos köszöntése –

A nemes és nemzetes réz-, bronz- és vaskorszaki, sumérföldi és kárpát-medencei üstfoltozó dinasztia legérdemesebb mesterének, Foltonfolt ország hófejér üstökű üstökösének, a kis és nagy edények legfőbb gondozójának, a hetvenedik 365 lukú üst béfoltozása alkalmából, nem feledkezve meg a 17 szökőnapról sem, az üst- és füstnélküliek hódolatát tolmácsolva készült ezen elégiko-rapszodiko-tragiko-ódaiko-líraiko-komiko-hungariko-Lajosiko elmemű, amely főzetett hetvenhétszer megforgatott üstben – csak látnám már e nagy-nagy füstben értékét kimérve színezüstben!

Nagy férfinak merengek én a sorsán:
Járt-e már a Szakolczay Szakolcán?
A Kárpátoktól le az Al-Dunáig
Van-e más is, ki mindenütt beválik?
Számára nincs más, csupán a művészet:
Oda-vissza lapozza az egészet.

Leonardo? Ezeremester? Lucifer?
Hetven könyvet félkezével elcipel!
Fejen állva felismeri a festményt,
S újra talpon: mutogatja az eszményt.
Zsinórpádlás, könyvtár mélye, műterem,
kérdézz bármit, hümmög máris: ismerem!
Megnyitni kell? Vagy bezárni? Csudajó!
Gyí, paripám! S vágat már a hintaló!

Ha énekel, tenor, basszus, bariton,
S követi a szopránhangot, gyanítom.
Az időnek soha nincsen szűkében,
Mindent meglát barnában és szőkében.
Akinek az öltözete hiányos,
Attól lesz az ő kedve virágos.
Kanizsai? Kőbányai? Bikavér?
Mindez volt már, s előbb-utóbb visszatér.

Az a baj csak, nagyon kicsi: a nyugdíj!
Kicsi bizony, járna az a Kossuth-díj.
Széchenyivel is beérné, tudom ám,
Nem válogat, s ez bölcsesség, tudomány.

Vannak, akik hetvenkedni szeretnek,
Ám Lajosunk, szokás szerint, eretnek.
Számolni kezd visszafelé, nem hiú,
Reménykedik, lesz még egyszer kisfiú.
Olajbáró lenne Közel-Keleten,
Irigykedjen majd a világ-egyetem!

Köszöntő

– Utassy Józsefnek –

Drága Utassy barátom már nem akárki, belátom.
Sejtjük, Isten a nincse, s hatvanöt éve a kincse.
Zsóka vigyázta a Mestert, ennyi idő hamar eltelt.
Dzsó amit írt a kezével, élni a verse vezérel.
Nem ment babra a játék, s lám, koszorúzva halánték.
Némi igazság járhat csillagok árva fiának.
S még ha a Föld megaláz is: jöjjön a hetven, a száz is!

Péntek Imre köszöntése

Tegnap a mai alkalomra készültem, azaz *pénteken szombatoztam*. Ma viszont, *szombaton Péntekezek*. Nagybetűvel írva és mondva. És Imrézek. Mert köszönteni jöttem. Köszönhetnék *Molnárt*, köszönhetnék *Filoszt*, de legpontosabban mégiscsak *Péntek Imrét* köszönhetem. Aki születésekor a Molnár családnevet örökölte, de mivel e név foglalt volt már az irodalomban, változtatnia kellett. Választhatott volna egy megkülönböztető betűjelet, egy kiegészítő keresztnévet is, de ő inkább újjászületett Péntek vezetéknévvel. Bölcs döntés volt, mert Molnárból igen sok van. A mostani fővárosi telefonkönyvben több mint négyezren szerepelnek, s csak Imréből van több mint hatvan. Péntek viszont száz sincsen, s köztük Imre egyáltalán nem található. A Péntek Imre név tehát ritkaság, s ez már önmagában is érték. Hadd említsem meg az *Új Magyar Irodalmi Lexikont* is, amelyben 39 Molnár szerepel, Péntek viszont mindössze három: a mi Imrénk mellett egy XVIII. századi pálos szerzetes, aki valószínűleg szerzője egy iskolajátéknak, és egy kortárs nyelvész, kolozsvári egyetemi tanár.

Annakidején, réges-régen, az elmúlt század hol boldogabb, hol boldogtalanabb éveiben el-elgondolkoztam azon, hogy Imre miért éppen a Péntek nevet választotta. Mástól lehet, hogy kért tanácsot, tőlem nem, s ezt okosan tette, mert messze is éltünk egymástól, nem voltak mobiltelefonok, vezetékesek is alig, mert nélkűlük biztonságosabban épülhetett a szocializmus, s akkor még csak futólag ismertük egymást. S nekem aligha támadt volna ez az ötletem. Defoe regényének ifjúsági kiadását én tízéves korom táján elolvastam legalább ötször, s a Péntek névről természetesen azóta is arra a civilizálódó vademberre gondolok először a névválasztást illetően.

A névcseré valamilyen mértékben, virtuálisan mindenképpen felveti a személyiség önazonosságának kérdését, a személyiség és a társadalom viszonyát. S aki a kezdetektől, az *Elérhetetlen föld* című antológia versei-

től figyelemmel kíséri ezt a költői-írói pályát, az emlékezetébe vésődött tudhatja, hogy a versek sorában megjelenő lírai személyiség soha nem volt harmonikusnak nevezhető viszonyban a világgal. A névváltoztatás időszakában különösen nem, hiszen egy a végekről induló elsőgenerációs értelmiségiről van szó, akinek kora gyermekkorától azt tanította társadalom, hogy az ő számára is épül az új világ, s akinek fővárosi egyetemistává, majd pályakezdő humán értelmiségivé válva folytonosan azt kellett megtapasztalnia, hogy ez a szocialista világ nemcsak az eszményeitől, de a könnyen megvalósítható céljaitól is igen messze van. Gondoljunk csak 1968-ra, s arra, hogy ez visszaidézte 1956-ot, a Rákosi-kort, a kádári megtorlások éveit. S bár 1970 táján ezeknél sokkal nagyobb volt a szabadságfok, reményteljesebb a mindennapi élet, a pályakezdő fiatalok számára alig mutatkozott perspektíva. Péntek voltunk mindannyian, akiket egy újabb, egy másfajta világba kívántak bevezetni, ám nem okos, a felvilágosodás klasszikus eszméit képviselő Robinsonok, hanem olyanok, akik egy új társadalmi rend vadembereiként viselkedtek. S így nekünk kellett igazi Robinsonokká válnunk, megkeresnünk a magunk lakatlan szigetét, s ott kísérletezni a szabadság világának megteremtésével. Egy ilyen képzetes lakatlan sziget azonban soha nem helyettesítheti a társadalomba ágyazott személyiség igazi szabadságát.

Péntek Imre sem tudott, s alighanem nem is akart kimenekülni a számára adott világból, s kereste a helyét. Földrajzi, egzisztenciális és költői értelemben egyaránt. A zalai gyermekéveket és kamaszkort követték a fővárosi egyetemi évek, majd sorra jöttek Magyarország különböző megyéi és városai: a szülőföld után Miskolc, Veszprém, Szombathely, Keszthely, Székesfehérvár, majd újra Zalaegerszeg. Miskolctól eltekintve mindvégig a Dunántúl. Az Alföldet alighanem túl laposnak találta a fiatalember, vagy csupán ódzkodott attól, hogy Petőfi epigonja legyen. Még valószínűbb, hogy átengedte e tájat barátjának, az alföldi születésű Kiss Benedeknek, s egy kicsit az ugyancsak odaválós Győri Lászlónak. Mindazonáltal vándorlegénynek tekintettük őt, családalapításaitól függetlenül.

Közismert Tamási Áron szép gondolata: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Egyébként ezt Amerikában mondja Ábel-

nek egy fekete férfi, egy újkori Péntek tehát. Ifjúkorunkban igen népszerű költő volt Váci Mihály, aki pedig egyik kötetének azt a címet adta, hogy *Mindenütt otthon*. Ellentmondás lenne e két felfogás között? Kielező aligha. Hiszen Váci is úgy gondolta, hogy ez a „mindenütt” a számára való, emberi léptékű helyeket jelenti. Péntek Imre esetében célszerűbb azonban ez ügyben Illyés Gyulára hivatkozni, akivel kapcsolatban az irodalomtörténészek már régóta két szimbolikussá emelt helyszínt említenek: Ozorát és Párizst. A tolnai községet a szülőföld, a magyarság és a világ történelmének és művészetének egyik legfontosabb városát az egyetemesség példaként. S ezek békés harmóniában léteznek együtt Illyés szemléletében és művészetében.

Péntek Imrét barátai régebben, barátságosan és humorosan nemcsak Filosznak, hanem a legnagyobb hazai kozmopolitának is nevezték. Eközben nyilván arra gondoltak, hogy náluk sokkal inkább vonzódik a klasszikus és a neoavantgárdhoz, s egyúttal sokkal kevésbé kötődik ahhoz az irodalmunkban a huszadik században is mindvégig eleven hagyományhoz, amelyet népinek és nemzetinek szoktak nevezni, s amelynek éppen Illyés az egyik vezéralakja. Ne feledjük azonban, hogy a húszas évek elején Illyés is az avantgárd vonzásában kezdte írói pályáját, amely ugyan később másként alakult, de az avantgárd tudása mindvégig megmaradt benne, annak hajszálgököerei is táplálták műveit. S irodalomszemlélete mindvégig olyan volt, hogy elismert mindenfajta esztétikailag mérhető irodalmi művet. Nem vált tehát egyetlen igazság rabjává, amely a művészetekben mindig egyoldalúságot jelent. Noha Péntek Imre nem az Illyés-féle utat követi, ez ügyben vele rokonnézeteket vall. Úgy gondolja, hogy sokféle út, sokféle poétika, sokféle nyelvhasználat létezhet egyidőben s egyaránt eredményesen. A nézetek és a művek vitatkozhatnak egymással, de az idő folyásának megbékítő áramában egyaránt érvényesnek bizonyulhatnak. Gondoljunk például Ady, Babits, Kosztolányi, Kassák költészetére. Mi az egyértelműen rokon bennük? Az, hogy maradandóan érvényesek. Régvolt vitáikkal csak az irodalomtörténészek foglalkoznak.

Az irodalom történetének ezt a tanulságát, amelyet egyébként Berzsenyi és Kölcsey óta folyamatosan megtapasztalhattunk, érdemes lenne a

mindenkori jelen idő irodalmi életének is kamatoztatnia. Hiszen például mi az értelme annak az ádáz szembenállásnak, amelyet a nyolcvanas évekre radikálissá váló hazai posztmodern képviselt irodalmi hagyományainkat támadva? A hagyományok megmaradtak, élnek tovább, a posztmodern pedig ugyancsak hagyománnyá vált. Az már más kérdés, bár sajnálatos, hogy a posztmodern hagyományúnak nevezhető irodalmi tábor ma sem képes megbékélni azzal a ténnyel, hogy nemcsak ő létezik. 1984-ben jelent meg Esterházy Péter *Kis Magyar Pornográfia* című könyve. Ebben elmélkedett a népi-nemzeti elkötelezettség hagyományáról is, így: „megnyugtatóbb, ha bizony az író nem népben-nemzetben gondolkodik, hanem alanyban-állítmányban”. Szállóigévé vált ez a félmondat. Sajnos a közvetlen folytatása nélkül, amely így íródott le: „Nem mert hazátlan bitang. Hanem mert ha egy kicsit is jó, akkor úgyis nyakig az egészben, ha meg kicsit se jó, akkor hiába mondja: csak cifrázza... A hazaszeretet minőség kérdése.” Az idézett első félmondat kielező szembeállítás, egy irodalom-felfogás summája, s ilyenként egyoldalú féligazság, a folytatás viszont ennek nemcsak magyarázata, hanem részleges visszavonása is. Gondoljunk bele: melyik jelentős írónk hanyagolta el az alanyban-állítmányban való gondolkodást? S egyáltalán: miként lehet úgy válogatni a megfelelő alanyok és állítmányok közül, ha nem valamilyen tartalmat szeretnénk megfogalmazni?

Idáig jutva talán morgolódnak néhányan: mi köze van mindennek Péntek Imre munkásságához? Szerintem nagyon is sok. Az ő előbb már említett „kozmpopolitizmus” ugyanis arra is utalhatott, hogy nem – vagy nem eléggé – gondolkodik népben-nemzetben. Ennek azonban nincs objektív mérőeszköze, hacsak nem az előbb említett minőség fogalma. Én egyáltalán nem ítélem el azt, aki világpolgár, vagy talán negatívabb hangulatú kifejezéssel: kozmpopolita. De azt se tudom lesajnálni, aki földhözragadtanban gondolkodik a magyarsághoz kötöttségéről. Ady Endrét konzervatív kortársai elítélték. Pintér Jenő irodalomtörténete szerint a századelő irodalmát az jellemezte, hogy elhajlott a nemzeti iránytól. S van-e magyarsághoz kötöttebb alkotónk Ady Endrénél? Mondhatnánk, hogy tévedni emberi dolog. De ekkorát tévedni nem illik.

Ne tévedjünk Péntek Imre megítélésében sem. Sokoldalú alkotó ő, s ez csupán költészetét vizsgálva is egyértelmű. Vannak jeles alkotók, akik inkább csak egy húrt szólaltatnak meg hitelesen, vannak, akik többféle hangszeren játszanak s többféleképpen. Péntek Imre ez utóbbiak közé tartozik. Számos olyan avantgárdista-groteszk verse van, amelyeket felolvasni nehéz lenne, mert az írásképnak is jelentősége van. Most egy hagyományosabb versét idézném meg, amely gyűjteményes kötetének címét is adta, s amely némiképp válasz is az előbb tárgyalt kérdésre.

Kényszer & képzetek

Die Muttersprache, die Muttersprache,
milyen kényelmes börtön vagy te...

Lapultam benned negyven évet.
Az ember legyen konzekvens,
ha már másra nincs lehetősége.

Jaj, de könnyű így élni!
Jaj, de nehéz így élni!
Hazai kozmopolitát
játszani még nehezebb.

Nyelvek zsivalygó Babelében
Szól az elveszített Éden...
Nem hallom, hogyha hívnak,
akárhogy szölongatnak –
pedig a bőrömről volna szó.

Itt vagyok „őshonos lakó”:
fönt a régi padláson
szúrágta láda mélyén

por őrzi – ha kell, ha nem kell –
„nemzetes” identitásom.

Hívogat, szól(ít) az Éden,
elveszített énem...
Egyszer talán kiderül:
ki(de)formált (hogya formált),
s szabta rám a „normát”
ezen az ember(tér)képen.

Ha most feltámadna s eljönne közénk Pintér Jenő, akinek hárman se bírnánk súlyos könyvsorozatát, bizonyára ismét csak elszörnyülködne. Mi azonban legyünk megértőbbek. S most egy olyan verset idézek meg az újabbak közül, amelyre talán még ő is rábólintana, bár hozzátenné: Vargha Gyula azért szebbeket írt. S mondaná: ha ifjú barátom ilyeneket képes írni, akkor miért fáraszt minket alig olvasható „rontolmányaival”.

Kék szeptember

A főlshogó seregélyek
vonulása egyre mélyebb;
sebes szárnyal felkavargók,
szinte söprik a vén tarlót.

Jó azoknak, akik arattak,
kamráikban gyűlt dús arany mag.
Nyugodt szívvel várják az estét,
idő kezükből nem pereg szét.
Köztük lesunytt fejjel járok,
ne kelljen adni semmi számot,
mert az üresség úgy zokog rám,
hogy félelemből lesz az orcám.

Fölpislogok a tiszta égre,
mint tegnap – ma is olyan kék-e?
némán reszket a hús magasság
cirógatva az isten-gazdát.

Bizony ez a vers Arany János hangján is szól, de József Attiláén átszűrve, s végső soron egy ezredfordulón élő ember számvetése, panasza is, megnyugvása is. Nem bátorság kell ahhoz, hogy ezt meg merje kísérelni egy mai költő, hanem a tehetség mellett szerencse is, hogy sikerüljön. Meg kell menekülni az emberevők elől, Péntekké – és így szabaddá – kell válni. Az Imre keresztnév ehhez már csak ráadás, isteni ajándék. S mivel e germán eredetű névben a király szó is benne rejlik, viselője, mint minden igazi költő, kiválasztott ember.

Kiválasztott azért is, mert életidejének hazai történelmét tekintve szerencsésnek mondható, hogy viszonylagos épségben és egészségben megérhette a 65. születésnapját. Amikor megszületett, mint említettem, a Molnár családnevet kapta. Aztán a Pénteket választotta. De már újszülöttként Péntek is volt, hiszen pénteki napon született. Kedves öcsém, nálam egy hónappal fiatalabban, én, egy szerdai ember, csak azt kívánhatom, neked, amit magamnak is szeretnék: élj egészségben, alkotóerőben minél tovább! A legújabb prognózisok szerint az évszázad közepére annyira megváltozik a Kárpát-medence időjárása, hogy narancsligetek lesznek itt. Zsenge ifjúkorunk kopasz bálványa, Rákosi pajtás csak ábrándozott erről, te akár még meg is érhetnéd ezt. S éréjk meg mindazok a költők, írók, akik ugyanennek az 1942-es évjáratnak a szülöttei: Veress Miklós, Kodolányi Gyula, Győri László, Konczek József, Kerék Imre, Szepesi Attila, Czakó Gábor, Nádas Péter, Ladik Katalin, Oláh János, Serfőző Simon. Jó névsor ez a Parnasszus 42-es asztala körül.

Kedves Imre, engedd meg, hogy ne csak a magam nevében, ne csak a nemzedéktársak képviselőjében, hanem a Magyar Írószövetség elnökségének és elnökének, Kalász Mártonnak a nevében is szeretettel köszöntselek e jeles nap alkalmából!

Pósa-dal

– Pósa Zoltán hatvanéves –

Míg tanultam Csokonait
És a versben rokonait
Fogadkoztam: követem
Mert hiszen
Szülőhelyem Debrecen.

A csapszéknél este várom
Ludas Matyit: a barátom
Amit ő tett megteszem
Mert hiszen
Szülőhelyem Debrecen.

Pósa bácsi nagy elődöm
A meséje sosem ódon
Ezt gondoltam Szegeden
Mert hiszen
Szülőhelyem Debrecen.

Nem semmiség hatvan évem
Ezt most sejtem s tudom vénen
Amit tudnék: megteszem
Mert hiszen
Szülőhelyem Debrecen.

A szó hatalma

– *Dobozi Eszter köszöntése* –

Egyszer körülbelül hetven költő volt jelen az Írószövetségben a világ minden tájáról. Egy mongol költőtől ajándékba kaptam egy képet. Rajta egy gyönyörű kalligráfia, amelynek a jelentése csak ennyi: a szó. Bizony a költők, az írók mind a szó művészei, s olykor egyetlen szó, olykor inkább a szavak kapcsolata képpé, képekké áll össze, s azokból költői világgép bontakozik ki. Minden költőé más és más, mégis az igazi költők valamiképpen testvérei egymásnak, nyelvektől és koroktól függetlenül. Az emberré válás a beszéd kialakulásával kezdődött, s a költészet megszületésével válhatott teljessé. S addig létezik majd az emberiség, ameddig lesz költészete, s annak lesznek olvasói.

Nem tartom véletlennek, hogy mindez Dobozi Eszter munkássága kapcsán idéződött fel bennem. Én amúgy is szerencsés embernek mondhatom magamat, mert kora kamaszkorom óta, már több mint fél évszázada rendszeres versolvasó vagyok. Már akkor természetessé vált számomra, hogy a kortársakat is figyelem. Évtizedeken át szinte minden pályakezdő verseskönyvet elolvastam. Így Dobozi Eszter 1986-ban megjelent különös című művét is. Az *Egy* – hirdette a címlap, s ez már önmagában is érdeklődést keltett, kérdések sokaságát vetette fel a kíváncsi olvasóban, bennem, aki aztán be is mutathattam a könyvet, írhattam is róla.

Ez a pályakezdő kötet következetesen végigvitt gondolati igényességével, műveltséganyagával, sokféle poétikai eszközével kiemelkedett az első kötetesek közül, bár visszhangos feltűnést nem keltett. Talán azért sem, mert az akkoriban meghatározóvá váló kétféle verstípus, a hagyományhoz kötődő, „későmodern” és a posztmodern közül Dobozi Eszter látszólag egyik mellett sem kötelezte el magát, s így egyelőre magányos maradt. Ez pontosan megfelelt létérzékelésének: a rendkívül komor, gondolatokkal és érzelmekkel egyaránt indokolt világszemléletnek. Ide-

genségérzetét azonban nem az iróniával ellensúlyozta, hanem azzal a reménnyel, hogy a személyiség integritása talán mégis kiküzdhető.

Bár az ezredforduló világa, változatos esztendeinek sora a magyarság számára korántsem nevezhető diadalmenetnek, s az egyéni életutakban is ott van a tragédia lehetősége is, Dobozi Eszter erősnek és legyőzhetőnek bizonyult: életművet kezdett építeni. Nem vált, nem válhatott az életöröm, a megelégedettség verseinek, sorjázó köteteinek alaphangjává, de végigvonul bennük ez a hang is. S ez magától értetődően hat a poétikai-verstani eszközökre. A költői pálya a pályakezdéstől a jelenig legtömöbben azzal jellemezhető, hogy a versek szerkezete, nyelve, ritmusa a szálkasságtól eljut a csiszoltságig. A korai művek töredékesek, enigmatikusak, aforisztikusak, elvontak. Az újabbak kidolgozott egészek, folyamatszerűek, természetközeliak és természeteseek. E változások nem ugrásszerűen, hanem évről évre haladva következtek be.

A kifejezés hagyományos értelmében Dobozi Eszter soha nem volt önéletrajzias költő, vagyis nem az eseménytörténet, hanem a személyiség helyzete, változása foglalkoztatta. Az évek múlásával azonban olyan időtávlat keletkezett, amely önmagában is indokolhatja a gyermekkor, az 1956 utáni évek élményeinek felidézését. S erősítheti a történelemélmény versekbe szivárgását az is, hogy az ezredforduló eseményei az egész társadalmat megmozgatják, elemi szinten is kérdésessé teszik a fejlődéselvű világképet, s ha azt igen, akkor az egyéni sorsokat is megkérdőjelezzik.

Dobozi Eszter szociográfiák szerzője is, legutóbb dokumentumértékkű regénye jelent meg. Míg a versekben a képszerűséget, a szimbolikus-ságot, a kihagyásosságot, a polifóniát, a modern líraiságot érvényesítő szemléletmódon átszűrve jelennek meg a múlt és a jelen emlékképei és élményei, addig epikai munkáinak, esszéinek, vallomásainak tárgyias-sága, oknyomozó pontossága, racionális logikája segít abban, hogy a teljes írói világképet pontosabban láthassuk, sőt abban is, hogy magukat a lírai alkotásokat jobban érthessük.

Beigazolódott, hogy pályakezdő költő csupán látszólag vonja ki magát a magyar irodalmi hagyomány világából. Kereső emberként utakat próbált ki, közben megismerte önmagát, és a lényegyet tekintve visszata-

lált nyolc évszázad hatalmas magyar versfolyamába. Költő, aki nem csak nyelvében magyar. Költő, akinek szemében az esztétikum és az etikum szétválaszthatatlanul egymásra utalt értékek. Költő, aki a maga esendőségében mindannyiunkét átéli. Költő, aki tudja, hogy nem csak küzdelem, hanem boldogság is van. Mert az élet nemcsak rettenetes, hanem varázslatos is.

Rózsás János Bethlen Gábor-díja

Rózsás János életútjáról és munkásságáról nem lehet önmagában beszélni. Minden ember benne él életidejének történelmében, de vannak, akiknek olyan sors adatik, amelyben meghatározóvá válik – a személyiség szempontjait és érdekeit tekintve szinte kizárólagossá – a történelmi kényszerek sorozata. Ilyen meghatározó Rózsás János számára a huszadik század.

Most, amikor ő Bethlen Gábor-díjat kap, szólni szükséges először magáról a nagy fejedelemről. Nem azért, mintha sorsa, életútja bármiben is rokon lehetett volna Rózsás Jánoséval, hanem azért, mert a történelmi helyzet volt rokon, s nemcsak a magyarság, hanem az egész tágabb régió számára. Két pogány között kellett helytállani s megmaradni a XVII. században, s nem volt ez másként a nemrég lezárult huszadikban sem. Bethlen Gábor minden idők egyik legnagyobb magyar államférfijaként tette ezt. Rózsás János kisemberként, a milliók egyikeként indult neki az életnek, s talán így is folytatta volna, tisztviselőként vagy tanárként, ha nem szól közbe a történelem, s válik ezáltal előbb lassú halálra ítélt ártatlan áldozattá, majd a történelem epizodistájaként is fontos személyiséggé: a huszadik század valódi arcának tanújává, a szörnyűségek hiteles megörökítőjévé.

Nehéz lenne megmondani, hogy melyik volt az emberiség vagy akár csak Európa történelmének leggyalázatosabb évszázada. A XX. század azonban bizonyosan az elsők között van. S különösen komorrá az teszi, hogy rendre az emberiség boldogulását, a Kánaán közeledését hirdette, a szabadságot, a testvériséget, az egyenlőséget, s közben mindezeknek az ellenkezőjét gyakorolta. Pedig az egyre halmozódó tudáskincs sokféle bajra kínálhatott volna megoldást.

Egy évszázada ragyogó elmék gondolták azt, hogy világforradalomra van szükség, méghozzá a marxizmus alapján, s akkor majd elindulhatunk

az eszményi társadalom felé. A szocializmus azonban nem azonos a bolsevik diktatúrával. Az a furcsaság következett be, hogy a nyugat-európai polgári társadalmak többet hasznosítottak az őket bíráló marxi elképzelésekből, mint a magukat kommunistáknak valló pártok által vezetett országok. Így abban némileg igaza lett Marxnak, hogy a társadalom szerkezete elsőként a fejlett nyugati kapitalizmus viszonyai között fog jó irányban megváltozni. A leninizmus azonban megteremtette a bolsevizmus politikáját, a totális terrort, s ezt fokozta az eszelősségig a sztálinizmus. Elődeink azt hitték, hogy annakidején a Nagy Francia Forradalom örök időkre megtanította az emberiséget arra, hogy a terror nemcsak a közre, hanem forradalmár híveire is veszélyes, s így politikailag többszörösen káros. A bolsevisták azonban a hatalmat teljesen birtokolva sem csillapodtak le, s mivel egymás közt viaskodtak a nagyobb hatalomért, mindenkiben az ellenséget keresték. Így válhattak ellenséggé 1944-ben, 1945-ben azok az ártatlan és szerencsétlen magyar hadifoglyok is, akik közé az akkor 18 éves Rózsás János is tartozott.

Nem tudom, hogy a huszadik század különböző szakaszait átélő nemzedékek közül melyiknek a sorsa a leginkább szánalomra méltó. Csak abban vagyok bizonyos, hogy irigyelni egyiküket sem lehet. A legidősebbeknek jutott először a kivándorlás, aztán az I. világháború, a hadifogság, a gyászos forradalmak, Trianon, a gazdasági nyomor. A következőknek a gazdasági világválság, a II. világháború, ismét a hadifogság, a láger, a fényes szellők reménykedésére a Rákosi-kor. 1956 forradalmi napjai után pedig ismét a diktatúra, amely a hatvanas évek végére megszélidülve ugyan, de továbbra is diktatúra maradt, a szovjet tábor „legvidámabb barakkja”. Az ezredváltás idejére pedig megélhettük azt, hogy korántsem jutottunk el a „legvidámabb kapitalizmusba”, sőt. A globalizmus szinte jobban fenyegeti nemzeti létünket, mint egykor a török-, majd a Habsburg-birodalom, mint Trianon, mint a szovjet rendszer.

Miért szükséges Rózsás Jánost méltatva néhány percben történelmi áttekintést adni? Éppen a huszadik század súlyos öröksége miatt, amelyet ma már egyre kevesebben tartanak számon, egyre kevesebben éltek meg mindennapjaikban. Évtizedeken át hirdették, tanították az óvodáktól az

egyetemekig a szovjet rendszer nagyszerűségét, s közben a sztálinizmust azzal intézték el, hogy az nálunk Magyarországon csak két-három évig tartott, de szembenéztünk vele, s hogy „akkor is a szocializmus épült”. De miféle? S hová lett?

Emlékszem ifjú koromból Szolzszenyicin kisregényének hazai megjelenésére, a szellemi izgalomra. Emlékszem Lengyel József elbeszéléseire, s arra, hogy neki sem jelenhetett meg minden írása. S arra is, hogy a szovjet rendszert bírálni soha nem lehetett. Következésképpen még az érdeklődő és kritikus szemléletű ember is csak hézagosan juthatott információkhoz. Ezek áramlása csak 1989 táján indulhatott meg, akkor viszont mindez már egyre kevésbé érdekelte a tömegeket. Azóta még kevesebb a figyelmük. Szemükben mindez történelemmé vált, tehát lezárt múlttá. Nem olvasnak, nem tájékozódnak, pedig példaként éppen Rózsás János könyveiből nagyon sok mindent megtudhatnának s átélnethének.

Egy önmagára figyelő, sorsával törődő nemzetben azonban a múlt soha nem zárható le teljesen, hiszen onnan vezet út a jelenbe, majd a jövőbe. Ha elfeledjük múltunkat, ha nem hasznosítjuk elődeink tapasztalatait, veszendőek leszünk. Ne higgyük azt, hogy a történelem nem ismételheti meg önmagát. Naponta szembesülhetünk a munkanélküliséggel a hajléktalansággal, a nyomorral, s világszerte az erőszakkal, a terrorral. S naponta azzal a harsogó nézettel, amely szerint a lakosság nem megvetendő része reakciós, idegengyűlölő, szinte fasiszta. Mivel szidalmazta, miért ítélte el a szovjet katonai bíróság kilenc évre Rózsás Jánost? Azzal, hogy fasiszta, hogy kémkedik, hiszen még németül is tud, hogy rátámadt a Szovjetunióra. Mintha ő robbantotta volna ki társaival a világháborút. Pedig csak egy 18 éves ifjú volt, akit besoroztak egy leventeszázadba 1944 szeptemberében. Decemberben esett hadifogságba, s kilenc év múlva térhetett vissza hazájába. S bizony még szerencsésnek is mondhatta magát, hiszen mind a hadifoglyok, mind a kényszermunkára ítélték közül nagyok sokan elhaláloztak az embertelen körülmények miatt.

Én mindig nagyra értékeltem Lengyel Józsefnek a személyi kultusz korszakát feltáró írói munkásságát. Ő azonban mindvégig hívő kommunista volt, s arra törekedett, hogy átlépjen – ideológiai és esztétikai

értelemben is – a történesek tárgyiasságán és általános érvényességén. Rózsás János – akárcsak Szolzsenyicin – nem ezt teszi. Önéletírásában ő bizony végigköveti – egyetlen ember nézőpontjából – mind a kilenc évet, s így tud adni teljességre törekvő körképet. A *Keserű ifjúság* és az *Éltető reménység* egyrészt azt tanúsítja, hogy abban a világban nem lehetett emberhez méltóan élni, de mégis arra kellett törekedni, hogy megőrizze magát az ember. Nálunk az ötvenes években volt egy jelszó, amely szerint „a munka becsület és dicsőség dolga”. A GULAG-regények ennek az ellenkezőjét bizonyítják, akárcsak a német lágerekről szólóak: vannak korok és helyzetek, amelyekben nincs fontosabb, mint az élet megőrzésére való törekvés. Oly módon kell azonban ezt tenni, hogy az ember megőrizze a személyiségét, hogy etikus lény maradjon. S a rabság körülményei között az etikus lények segíteni is tudják egymást. Sokaknak segített Rózsás János is, legfőképpen nyilván gyorsan gazdagodó orosz nyelvtudásának köszönhetően. És sokan segítettek neki is, hogy életben maradjon. A lágerélet krónikája tehát egyrészt tárgyiasan előadott tényanyagával hat, másrészt az ezen keresztül sugárzó etika erejével.

Rózsás Jánost nagyszerű memóriája is segítette. S türelme: kivárta az idők jobbra fordulását, hogy önéletírása, ez a pótolhatatlan történelmi dokumentum megjelenhessen. Közben ellenállt a szirénhangoknak: ha megírt volna Moszkvának egy kozmetikázott lágerregényt, nagy sikert arathatott volna vele. Ő azonban azt tekintette mindenkori kötelességének, hogy az igazat írja meg, valamint hogy sorstársainak sokaságát szolgálja. Ezért készült el a *Duszja nővér*, az azóta is gyarapodó GULAG-lexikon, ezért írta meg a *Leventesors* című könyvét, s megannyi rövidebb munkáját.

Rózsás János életútját – vezetéknévével ellentétben – balsors övezte sokáig. Keresztnevének, a Jánosnak viszont az a jelentése, hogy Isten kegyeltje. Az a személy, akit Isten kegyelme kísér. Kívánom, hogy így legyen ezután is.

A Kilencek Bethlen Gábor-díja

Négy évtized az ember életében is nagy idő, de akik negyven éve fiatal felnőttként néztek farkasszemmel a világgal, ha megérték a mai napot, a lényegre tekintve most is ugyanazok, akik voltak. Ennyi idő a modern emberiségnek, a magyar nemzetnek és irodalmának a történetében ugyancsak hosszúnak mondható, s az újabb és még újabb nemzedékek egyre inkább más fajta életkörülmények között nevelődtek, másfajta hatások érték őket. Mindez az irodalomban is megmutatkozott.

A mai hatvanasok ifjúkorának évtizedét már magyarázni kell, hogy hitelesen érthessük meg. Számukra a 1960-as évek a felnőtté válás, a pályakezdés feledhetetlen évtizedét jelentik. S ennek az időszaknak van egy sajátos történelmi különlegessége is minden akkori felnőtt számára. Az ötvenes évek mindvégig kemény diktatúrája után a hatvanasok a fokozatos enyhülést jelentették, s ezt 1968 drasztikus közjátéka sem semmisítette meg. A Kádár-rendszernek a szellemi életben is konszolidáltabbá, nyitottabbá kellett válnia ahhoz, hogy a nyugati világ egyértelműen legitimálja létezését. Kínától vették át a hangzatos, de nem mindig érvényesített jelszót: virágozzék minden virág! Ez a reálpolitikai kényszer tette lehetővé, hogy a hatvanas években a magyar irodalomban s általában a művészeti, tágabban a szellemi életben annyi jelentős teljesítmény születhetett meg és kerülhetett nyilvánosságra. A posztmodern apostolai és mindenkori pápái ugyan régóta hangoztatják, hogy a hatvanas években zsákutcába fordult be a magyar irodalom, s csak néhány személlyel tesznek kivételt – ez az irányzatos egyoldalúság nem igazolható. A hatvanas évek irodalmunknak igen jelentős korszaka, ma már klasszikusnak bizonyult művek sora igazolhatja ezt. Gondoljunk a költészetben Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Kormos István, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor életművének akkori szakaszára.

Az irodalmi életnek és a költészetnek ebben a környezetében kezdtek el a pályát a második világháború éveiben született nemzedék tagjai. Valljuk meg: már az is eredménynek számított, hogy egyáltalán elkezdhették úgy, hogy nem kellett vállalhatatlan kompromisszumokat mégis megkötniük. A gyanútlan mai, fiatalabb irodalomtörténész, ha elkezd e nemzedékkel foglalkozni, az anyaggyűjtés első szakaszában csodálkozva állapíthatja meg, hogy 1968-tól kezdve antológiák sorozata jelent meg, 1970 tájától az első kötetek is megsokasodtak, s a kritikai fogadtatás bibliográfiája is számos tételt tartalmaz. Az adatok mögé nézve azonban meglehetősen ellentmondásos kép bontakozik ki a hatvanas évek második fele, az évtizedforduló kapcsán. A folyóiratokban valóban számos értékes, ma is olvasásra érdemes alkotás található, s az ismert szerzők többsége folyamatosan publikálhatott, ám pályakezdőként jelentkezni majdnem lehetetlennek bizonyult. Ezt a helyzetet szemléletesen példázhatja az *Elérhetetlen föld* című antológia kilenc költőjének sorsa. Ebben az időben két központi országos folyóirat létezett, a *Kortárs* és az *Új Írás*. Összeszámoltam, a kilenc költőnek 1964 és 1970 között, tehát hét év alatt ezeken a fórumokon összesen 96 verse jelent meg, tehát személyenként és átlag évente másfél vers. A kötetterveiket pedig elutasították. Arra sem árt emlékeztetni, hogy az akkori teljesen államosított könyvkiadásban egy kiadásra beadott, majd elfogadott első kötet esetében is – a tervgazdálkodásnak köszönhetően – legalább két évig tartott, amíg a kézirat meg is jelenhetett.

A Kilencek mindegyike: Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészkarának hallgatója volt. Itt ismerkedtek meg egymással, s a diákélet szabadabb szellemi közegében, s nyilván irodalomtörténeti tanulmányaik által is ösztönözten úgy gondolták, hogy egy antológiában kellene bemutatkozniuk, amelyet ők maguk szerkesztenek meg társuk, Angyal János segítségével.

Eleinte talán nem is sejtették, hogy elképzelésük megvalósítása a lehetetlenséggel határos. Tömören összefoglalva a történetet: sem a Szép-

irodalmi, sem a Magvető Kiadó nem vállalta az antológia kiadását. Megpróbálkoztak az akkor már elvileg lehetséges magánkiadással, banki kölcsönt vettek fel, megszerezték Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István és Váci Mihály igenlő lektori jelentését, ám a Kiadói Főigazgatóság illetékese végérvényes szándékkal utasította el őket. Valóban csak a csoda segíthetett. Kovács István véletlenül megismerkedett Darvas Józseffel, az Írószövetség akkor nagyhatalmú elnökével. Előadhatta neki az antológia sanyarú sorsát. Darvas elkérte a kéziratot, majd elintézte, hogy az Írószövetség KISZ-szervezetének a kiadásában megjelenhessen végre az *Elérhetetlen föld*. Ennek van éppen negyven esztendeje.

Az antológia 2800 példánya szinte napok alatt elfogyott. Az egyetemista ifjúság körében s az irodalmi életben egyaránt feltűnést keltett. A siker nemcsak esztétikai volt, a hatás az irodalmi életben is jelentős. Az antológia kilenc szerzőjének világszemléletét és poétikáját felerősítette a testvéri rokonság. Nem csupán az életkor kötötte össze őket, hanem a magyar történelem és az ahhoz is kötődő költészet hagyománykincsének tudatos vállalása is. Az antológia bevezetőjében Nagy László pontosan jellemezte őket: „Hűek a magyar költészethez, a folytonosságot folytatni akarják. Kötődnek az empirikus igazságokhoz jobban, mint az előttük járó néhány nemzedék általában. Leszámolnak az ál-szocialista önteltséggel, nemzeti göggel, kergeséggel, de átgondolva a szerencsétlen múltat, szentenciákat mondanak a jelenre is. A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül.”

Érdemes ma is újraolvasni vagy először kézbe venni az antológiát, amelynek most harmadik, reprint kiadása jelent meg. Pontos képet kaphatunk a nemzedék jellegadó csoportjának indulásáról. Az *Elérhetetlen föld* nem egyes darabjainak ragyogása miatt sorsfontosságú. Maga az egész, maga az antológia a remekmű. Miként az volt 1908-ban a *Holnap*-antológia, amelyet ma már mindenki irodalomtörténeti eseménynek tart a *Nyugat* megindulásával együtt. Próbáljuk elképzelni, miként alakulhatott volna irodalmunk és azon belül a Kilencek sorsa, ha 1970 táján önállóan folyóiratot indíthatnak, ha könyvkiadójuk van. Ennek azonban éppen az ellenkezője történt: a még akkor is bolsevik szemléletű iroda-

lompolitika az antológia megjelenése után újult erővel gátolta pályáivük kibontakozását. A közösségi ember eszményét hirdető egypártrendszer következetesen ellenezte a valódi, mert kritikai szellemiségű társadalmi cselekvést.

Mégis újabb csoda történt. Az első csoda az, hogy helytállóan válogatták ki önmagukat a sok verselő diák közül, s a Kilencek egyike sem hullott ki később az irodalomból. A második csoda az antológia megjelenése. A harmadikhoz évtizedek kellettek. A kilenc költő mindegyikének kibontakozott a pályája, nagyobb részüknek több irodalmi műfajban is. Rózsa Endre elszomorítóan korai halála óta megfogytakozva, nyolcan, de építik az életművüket. Alkotásaik javának ott a helye nyolc évszázad magyar irodalmának minden jelképes és minden valóságos antológiájában és minden irodalomtörténeti kézikönyvben. Az emberiség, a magyarság legnagyobb ideái mindig elérhetetlennek bizonyultak, ám maguk az ideák kiölhetetlenül léteznek. Ezek mellett tett és tesz ma is hitet az *Elérhetetlen föld*, a magyar irodalom és a magyarság szellemi szabadságharcának feledhetetlen emléke.

A Forrás ünnepére

Ha Dante ma élne, bizonyára 40 évesen írná, hogy az emberélet útjának feléhez ért el. Alighanem egy mai Petőfi Sándor is a férfikor nyarának tartaná ezt az életkort. S manapság talán már egy irodalmi folyóiratról is elmondhatjuk, amikor betölti megjelenésének negyvenedik esztendejét, hogy amit megtett, az férfimunka volt, de még nagyon sok feladat vár rá. Az ember létezésével szemben a folyóiratnak nincsenek nyugdíjas évei, nincsen kimért életideje, s így addig élhet, ameddig szükség van rá. A *Forrás* eddigi négy évtizede folyamatosan igazolta, hogy a közönség igényli létezését. A magyar irodalmi életet alkotók közössége s a szűkebb régió szellemi élete egyaránt kifejezte ezt.

Idézzük fel a kezdetet! 1968 Európa-szerte forrongó esztendeje akkor ahhoz a felismeréshez vezetett el, hogy Keleten és Nyugaton ugyan más-más okokból mutatkoznak meg a társadalmi feszültségek, de ezeket valamiképpen kezelni kell. A maga módján Magyarország is próbált nyitottabbá, korszerűbbé válni. Az ideológiai- kulturális élet vezetői felismerték, hogy a teljes központosítás már számukra is káros, s lehetővé tették a régiós központok szellemi-kulturális fejlődését, bizonyos fokú önállósodását. S belátták azt is, hogy az ifjúsággal, a fiatal értelmiséggel foglalkozni kell, elősegítve szakmai érvényesülésüket.

Tudjuk, hogy Kecskemétnek vannak országosan is számon tartott művészeti, irodalmi hagyományai. De tudjuk azt is, hogy folyamatos irodalmi élete, nevezetes folyóirata korábban nem volt. Az 1969 óta eltelt évtizedek ezt a hiányt eltüntették. A város, a régió már kitörülhetetlenül rajta van a magyar irodalom térképén.

Az irodalmi sajtó hazai történetében korábban csak a tudományegyetemekkel büszkélkedő városok rendelkeztek olyan irodalmi élettel, amely lehetővé tette folyóiratok kiadását. A főváros mellett Debrecen, Pécs és

Szeged tartozott ide. Az 1960-as, 70-es évek hoztak változást. Nagyobb városaink – értelemszerűen a megyeszékhelyek – szinte vetélkedni kezdtek. Úgy gondolom, hogy e sorozatban bár nem a legelső volt Kecskemét, abban mindenképpen úttörő, hogy azonnal magas színvonal jellemezte folyóiratát. Igényben, rangban az előbb említett négy város mellé először Kecskemét és Miskolc zárkózott fel. S ezt a rangot – bár sokkal több a versenytárs – ma sem lehet kétségbe vonni. A *Forrás* tehát nem csupán az irodalomtörténet része, hanem élő, viruló folyóirat is. Az alföldi régióban gondolkozva ma a *Tiszatáj*, az *Alföld*, a *Forrás* és a *Bárka* egy olyan irodalmi négyesfogat, amely minden bajnokságon esélyes a győzelemre.

Már hosszú évek óta kesergünk amiatt, hogy egyre csökken az olvasók száma, hogy a klasszikus és a kortárs irodalom is kiszorul a közérdeklődésből, nincs igazán rangja, nincs hatása. Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom számos gondja, az aggasztó nemzeti sorskérdések miatt a közeli jövőben ismét megerősödhet irodalmunknak az a régi és elfeledhetetlen hagyománya, amely a társadalom gondjait hangsúlyosan fejezi ki, s ez remélhetően meg fogja növelni olvasótáborát. Ha nagyon súlyosak a gondok, már nem lehet pusztán szórakoztatással elfedni azokat. Ha kevesebb a kenyér, hiába több a cirkusz. S az igazmondás kiváltotta keserűség is elviselhetőbb, ha esztétikai megformáltság közvetíti azt.

A *Forrás* szerkesztőinek és szerzőinek munkáját azokhoz a kertészekhez hasonlítanám, akik a homokot termővé varázsolták, szőlőt ültettek, barackot nemesítettek, Kertmagyarországot varázsoltak. A természet olykor zord, a termés szegényesebb, de mindig volt mit begyűjteni, s a szilveszteri számvetések mérlege az emberi teljesítményt dicsérhette.

Így értékelhetjük eredményesnek a *Forrás* mind a negyven évét. S amikor most képzeletben meggyűjtjuk, majd egy nagy lélegzettel el is fújuk a negyven gyertyát, csak azt kívánhatjuk, hogy az ötödik évtized hasonlóan eredményes lehessen.

Engedjék meg, hogy egy kissé önző legyek. Szeretném majd ötvenedik születésnapján is köszönteni – egyszerű olvasóként – a *Forrást*. S szeretnénk, ugye, mi itt mindannyian. Úgy legyen!

V.
NEKROLÓGOK

Sánta Ferenc ravatalánál

Búcsúzom Sánta Ferencről a Magyar Írószövetség nevében, az írótársadalom, a barátok, a tisztelők, az olvasók képviselésében. Búcsúzom a magam nevében is, hiszen életem meghatározó élménye volt, hogy megismerkedhettem vele és életművével, amely végigkísért felnőtt életemben magánemberként és irodalomtörténészként egyaránt, s amely velem marad mindhalálig.

Sánta Ferenc 1954-ben egy új nemzedék lehetséges vezéralakjaként tűnt fel, s a tehetségek gazdag rajzásában őrizte és kiteljesítette ezt a szerepet. Elsősorban nem az irodalmi életben óhajtott hatást elérni, nem az ahhoz kapcsolódó politikaiban, hanem abban a szellemi világban, amely gondolati és etikai értelemben oly sokszor torzult el a huszadik századi magyar történelemben, s amelynek helyrezökkenése rendre százak és ezrek erőfeszítését követeli meg. A „hozzáértő, dolgozó nép” és az iránta való felelősséget átérző író minden korban szabadságra vágyakozik, s tudja, hogy ehhez az igazmondás jogának kiharcolásán át vezet az út. Amikor a politikában hazuggá vált minden szó, az irodalomra várt a feladat, hogy viszszaferelje a szavak és a mondatok eredeti jelentését. Sánta Ferenc ebben a küzdelemben vállalt kezdeményező szerepet. A feladat összetett volt, hiszen a társadalom elementárisan vágott a hitelességre, s az igazság pusztá kimondása is gyűjtő hatásúvá, forradalmi tetté tudott válni, miként ezt 1956 októbere tanúsította. Október előtt és után azonban meg kellett találni azokat az elsősorban irodalmi közlésmódokat, amelyeknek lehetséges a nyilvánosság elé kerülése. S ehhez társult az is, hogy a gyarló sematizmus-sal szemben, amely hol a diktátorokat dicsőítette, hol Októbert gyalázta, új poétikai-nyelvi formákkal kellett kifejezni az igazságot.

Ezen a mindvégig keskeny ösvényen Sánta Ferenc eljutott a kívánt célig. Tudta, hogy a pusztá igazmondás nem teszi nagykorúvá, világiro-

dalmi szintűvé az irodalmi alkotást. S ami még eredetibbé teszi munkásságát: tudta azt is, hogy nincsen egyetlen, abszolút igazság. Nem volt filozófus, de filozófushoz illően gondolkodott az igazság fogalmáról, amely a tudományban is a legvitatottabb kérdések közé tartozik, s mint-ha Sánta Ferenc regényei az egyértelműségnek ezt a hiányát a léttapasztatatok alapján meg is erősítenék. Ugyanakkor korántsem relativizálta a fogalmat. Ellenkezőképpen járt el: a politikai erőktől egyértelműen elhatárolva magát, folyamatosan azt fejezte ki, hogy az igazságok között hierarchikus rend állapítható meg, méghozzá az etikai értékekkel való szembesítésük alapján. Ez a hierarchia nem merev: mindig a konkrét helyzet határozza meg, hogy melyik a jó és igaz cselekedet, s melyik a rossz. Felfogása szerint a cél önmagában nem szentesíti az eszközt, különösen a történelemszemléletben nem, hiszen a cél többnyire beláthatatlan, s így tévesnek is bizonyulhat. A társadalmak egészével tilos hazárdjátékot űzni. A mindennapi létezés kiélezett helyzeteiben viszont igazolhatónak mutatkoznak olyan döntések, amelyek esetében nem a jó és a rossz, hanem a kisebb és a nagyobb rossz között kell választani. Sánta Ferenc három regényét s számos elbeszélését olvasva rendre ezekkel a kérdésekkel szembesülhetünk feledhetetlenné vált alakok sorsán keresztül. Ezek a művei következetes rendszerkritikát is tartalmaznak, egyúttal azonban azt is kifejezik, hogy az emberiség történelmi útja nem írható le egyértelmű fejlődésként, inkább megvilágosodások és elsötétülések hullámozásával szembesülhetünk. Sem a reformok, sem a forradalmak nem kínálnak megoldást, az emberiség a maga kárán sem képes igazán okulni.

Hogyan is kellene élni? Miként, hogy boldogok lehessünk? Sánta Ferenc minden írásának mélyén ott van ez a kérdés is, hiszen az élet egyszeri és megismételhetetlen, s általában nem a romantikus hősi halál a célja. A mindenkori társadalom ritkán segíti a személyiséget, inkább gátakat emel a kiteljesedés elé. Sánta Ferenc azonban úgy gondolta, hogy van mindannyiunk számára járható és igaz út. A kisebb, a belátható közösségekben: a családban, a munkahelyen, a faluban, a városrészben telik el életünk, s itt mindenki számára adott a lehetőség, hogy igaz ember módján,

hasznosan és helyesen éljen, s így minél több pillanatát találhassa meg a boldogságnak. S elképzelhesse azt, hogy ott van „*Isten a szekéren*”, az ő szekéren, vendégként az ő szerény hajlékában.

Sánta Ferenc művei nem könnyed, gondot feleltető olvasmányok, hanem olyanok, amelyek segítik a gondok pontosabb megértését, segítik a helyes válaszok megtalálását. Így volt ez fél évszázaddal ezelőtt, így van ma is. E művek örök időszerűségének felismeréséhez csak figyelmes olvasás szükséges.

Az igazi értelmiségi ritkán szokott végleges megelégedettséggel végigtekinteni életpályáján. Sánta Ferencben is erős volt a kételkedés. S még erősebb az aggodalom a magyarság, az emberiség sorsáért. E sors távoli jövőjét nem sejthetjük, de azt tudhatjuk, hogy Sánta Ferenc magyar író mindent megtett azért, hogy felelősen gondolkodó és cselekvő lények maradhassunk mi magunk és ivadékaink is. A Mester eltávozott közülünk, de műve itt maradt. Nyugodtan pihenhet haló poraiban is: mi megpróbálunk az ő tanítása szerint élni. S tudjuk, hogy minden írása a „*Halálnak halála*”.

Sánta Ferenc 1927–2008

A huszadik század magyar irodalmának leginkább feltűnő eredménye – költészetünk változatlanul nagyszerű, vitathatatlanul világszínvonalú teljesítménye mellett – az, hogy a próza egyenrangúvá tudott válni a lírával. A kései reformkortól a *Nyugat* indulásáig tartó korszak természetesen nemcsak előkészítette ezt a felívelést, hanem Eötvös József, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Mikszáth Kálmán és a századvégi írók műveivel szinte törvényszerűen szükségessé is tette. Az 1908 utáni négy évtized magyar epikájának legjobb teljesítményei – Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Németh László művei – akár Nobel-díjat is kaphattak volna. S bár 1948 után a bolsevik irodalompolitika nagymértékben korlátozta az irodalom szabadságát, nagyszámú alkotót a nyilvánosságtól is elzárva, az irodalom néhány év után megkezdhette a maga küzdelmét önállóságáért, s nemcsak világszemléletben, hanem a poétikai-nyelvi eljárásokban is. Visszatekintve egyértelműnek mutatkozik, hogy az ötvenes évek közepén már mindegyik kortárs írónemzedékben akadtak olyan alkotók, akik az epika megújulásának következetes képviselőivé váltak. Elegendő most talán csak Déry Tibor, Mátyás Iván, Örkény István, Ottlik Géza, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc műveire hivatkozni.

Közlük éppen Sánta Ferenc volt a legfiatalabb, aki halálával most kortalanná vált, akinek életműve a Parnasszus szimbolikus magasában az örök értékek körébe sorolódott az idők végezetéig.

Sokan voltunk című elbeszélésével 1954 tavaszán jelentkezett. Ekkora feltűnést kevés mű keltett, pályakezdő alighanem egyetlen másik sem. Irodalmunk legszigorúbban válogatott antológiájából sem hagyható ki, ma is mindenkinek ismernie kellene, ma talán még inkább, mint húsz vagy harminc éve, hiszen ismét a hárommillió koldus országává váltunk. Ne

gondoljon senki tényfeltáró, szociografikus írásra, bár a tényanyag is fedledhetetlen. Az elbeszélés valóságanyaga bármely korban és bármely társadalomban megtapasztalható, s azért olyan elementáris a hatása, mert mindez szimbolikus-balladisztikus közlésmódban mutatkozik meg, s így az olvasó nem csupán egyetlen eseten gondolkozik el, hanem a korlátozott emberi léten, az egyén lehetőségein s erkölcsi felelősségén.

Visszatekintve látható, hogy az első elbeszélésben, miként cseppben a tenger, benne van az életmű számos jellemzője. Ezek a magyar irodalom önszemléletének legfontosabb tulajdonságaihoz kötődnek, ugyanakkor a világirodalommal is szoros a kapcsolatuk, elsősorban a francia felvilágosodás íróival és az orosz klasszikusokkal. Az ezredvég magyar szellemi életét drasztikusan átrendező posztmodern világ- és irodalomszemlélet tagadni próbálja még ma is évszázadok meghatározó axiómáit. Korszerűtlennek, értéktelennek minősítik azt, aki továbbra is szükségszerű kapcsolatot tételez fel a valóság és a művészet, valamint az etikum és az esztétikum között. A posztmodern mint irodalmi irányzat ma már aligha létezik, mint ideológia, mint elmélet azonban nem képes kijózanodni. Klasszikusokat és kortársakat egyaránt ki próbál taszítani nemcsak a maga irányzatos értékrendjéből, hanem a magyarságéból is.

Sánta Ferenc most vált kortársunkból végérvényesen klasszikussá. Ez az értékítélet akkor is érvényes, ha egyes tudósok nem hajlandók ezt elfogadni. A tudós urakról, bármilyen okosak, el szokás idővel feledkezni, az írók művei pedig megmaradnak. S bizony nem a mennyiség számít, hanem a minőség. Sánta Ferenc életműve körülbelül ezer könyvoldal, a középpontban három regénnyel és két tucat elbeszéléssel. Ez az ezer oldal eltörölhetetlenül van megírva. S meg fogja lelni minden korban a maga nyitott szemű, józan gondolkodású, önmagáért és közösségeiért felelősséget érző olvasóit.

Takáts Gyula ravatalánál

A Magyar Írószövetség nevében búcsúzom Takáts Gyula Kossuth-díjas költőtől, írótól, e Szövetség örökös tagjától, irodalmi és szellemi életünk köztiszteletben álló alakjától. Mindannyian, akik most itt állunk, s mindazok, akik lélekben velünk vannak, úgy gondoltuk, hogy nem is olyan sokára, két év és két hónap múlva tisztelettel és szeretettel köszönhetjük őt századik születésnapján. Nem feltétlenül szükséges ugyan a számoknak misztikus jelentőséget tulajdonítani, s tudjuk azt is, hogy az emberi életkor legvégső határa még száz évnél is magasabb, de azt is tudjuk, hogy itt a Kárpát-medencében ritkán szokás ennyi időt megélni. S a magyar költők sorsa különösen mostoha volt mindig. A hatvanéves Arany János már szinte aggastyánnak gondolta magát.

Takáts Gyula hetven- meg nyolcvanévesen sem volt aggastyán. Szinte azt hihettük, hogy mint a *Bibliában*, *Mózes első könyvében* az Ádámtól származó nemzedékek ősatyái, ő is kilencszáz és valahány évet fog megélni, s így olyan dolgokról, élményekről mesélhet majd késő leszármazottainknak, amelyekről rajta kívül csak a történelemkönyvek szólnak. A mai fiatalok számára így is a legendás múltba vezetnek vissza az ő életének első évtizedei. Kisgyermekkori emléke volt a páva szépsége és a rajzolgatás mellett az a hír, hogy „Ferenc Jóska király meghalt!” Éppen most van 125 éve annak, hogy Babits Mihály megszületett. Alighanem Takáts Gyula volt kortársaink között a legutolsó, aki még magának Babitsnak küldhette el a verseit, aki beszélgethetett vele, őrizhette kezének melegét. S 1941 januárjában még Babits ítélte meg a fiatal költőnek a Baumgarten-jutalomdíjat.

Egy jeles költőnemzedék utolsó tagja fejezte be földi életpályáját. A *Nyugat*, a huszadik század harmadik nemzedékének szokás őket nevezni, s olyanok tartoznak ide, mint a Takáts Gyulával jó barátságban

lévő Weöres Sándor, Vas István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Rónay György. E nemzedék tagjainak nem volt könnyű kivívniuk a megérdemelt elismerést, hiszen részben a második világháború, részben az 1948 utáni diktatúra akadályozta még írásaik megjelentetését is. Az ezredvég évtizedei azonban meghozták a méltó elismerést számukra, s már régóta nyilvánvaló, hogy nélkülük nem lehet a modern magyar líráról érdemben szólni.

Takáts Gyula legkülönösebb életrajzi sajátosságának azt tartották, hogy soha nem élt huzamosan az ország fővárosában. Tab, Pécs, Kaposvár, a Balaton menti Becehegy voltak életének legfontosabb színterei, tehát a Dunántúl. Ennek az életrajzi ténynek azonban költői, szimbolikus jelentése is van. Nem a Budapest-ellenesség, hanem a szülőfölddel való elszakíthatatlan kapcsolat, s ebbe oltva a természetközelség. A főváros kínálta a századelőtől fogva az irodalmi érvényesülés lehetőségét. Takáts Gyula a lehetőségnél fontosabbnak tartotta azt, hogy a számára adott helyen otthon érezhesse magát. S ez az otthonosságérzet adja munkásságának a lényegét. Költőként, esszé- és prózaíróként, muzeológusként egyaránt a harmóniát kereste. S bebizonyította, hogy ha az ember nem a lehetetlent akarja mindenáron elérni, hanem a lehetségest, akkor még boldog is lehet. Mindezekért szokás őt pannon költőnek is nevezni, elsősorban a derűre, a feszültségmentességre gondolva. De ismerjük be, hogy ez is sokarcú fogalom. Takáts Gyula esztétikájának, ars poétikájának a lényege a *hasznos szép* fogalma. Ő tapasztalatból tudta, hogy a szőlőhegy szépsége, a bor jó zamata kemény munka eredménye, s ez minden maradandó siker esetében így van. A szellemi munkánál is, legyen bár tanár, muzeológus vagy költő az ember. Költeményeivel használni akart, s ezek és ezek tanúsítják, hogy ezt a célkitűzést elérte.

Ötvenévesen, egy versében elképzelte a költő, hogy milyen lesz az emberiség ötezerben. Úgy vélte, hogy legfeljebb egy nyelvtudós fogja megérteni-megérezni, hogy mire is gondolt a hajdani költő. Ne legyünk ennyire komorak, hiszen háromezer éve önállóan létező anyanyelvünket ötszáz éve folyamatosan őrzi és gazdagítja az irodalmunk is, s ehhez járult hozzá Takáts Gyula életműve is.

Az időskori versekben a lírai én különleges alakmása Csü Fu. Ennek az életműnek, ennek a költői szemléletnek a lényegét pár sor is kifejezheti a *Kezén tartotta* című versből:

Hogy Csü Fu él-e még,
Kérdezték tőlem a minap.
Fölnéztem... Láttam a hegyet.
Fénylettek a sziklafalak.
Kimentem, s barlangja előtt
két csalán és egy kis menyét
napoztak kora délelőtt
és maga bár csak mosolyával írt,
de most egy versikét adott.
„Ha nem süt,
akkor is ragyog.”

Bármilyen is most az időjárás, érezhetjük e vers közvetítésével a tenyér napmelegét az idők végezetéig. S Takáts Gyula talán azért sem várta meg itt a századik születésnapját meg az utána következőket, hogy az égi Parnasszuson beszélhesse meg Babitscsal s végre kedves Berzsenyijével is a legfontosabbakat. Köszönjük, hogy közöttünk élt, s kérjük, hogy társai-val együtt vigyázzon ránk.

Mohácsy Károly búcsúztatása

A Krónika Nova Kiadó, az irodalomtankönyvek szerzői és használói, tanárok és diákok nevében búcsúszom doktor Mohácsy Károlytól, s mivel irodalomról van szó, megteszem ezt a Magyar Írószövetség nevében is, hiszen a jó magyartanár, s még inkább a jó tankönyvek szerzője nélkülözhetetlen az olvasóvá, az irodalomszeretővé nevelésben. Ily módon az irodalomtankönyv az irodalmi életben is részt vesz. Mohácsy Károly első tankönyve éppen harminc éve jelent meg, s azonnal népszerűvé vált. A kérlelésnek engedve újabbak és újabbak követték, s az ezredfordulóra teljessé vált a sorozat: a 10-18 év közötti korosztály mindegyik évfolyama számára elkészült a tankönyv.

Nehéz lenne pontosan megmondani, hányan voltak három évtized alatt e tankönyvek használói, de becslésem szerint máig mintegy másfél millióan tanultak a tankönyvsorozat egy vagy több kötetéből. S ez a szám egyelőre tovább növekszik. Ki dicsekedhetne ennyi olvasóval? Legyünk persze realisták e szomorú alkalommal is: a diákok ritkán szokták megjegyezni a tankönyvírók nevét. A tanárok körében azonban fogalomná vált a Mohácsy-tankönyv. Tanítható és tanulható alkotások ezek, példaszerűen szép magyarsággal megírva. Tudom, hogy az évek múltával többen bírálták e könyvek szemléletét, irodalomelméleti és pedagógiai konzervativizmust emlegetve, pedig ő e tankönyveket néhány évente a kiadó munkatársaival korszerűsítette. Ezek a művek egészségesen élték túl a posztmodern radikális korszakát, s bizonyosságát adták annak, hogy a humán tárgyak tankönyveinek elhagyhatatlanul elsőrendű feladata évszázadok, sőt évezredek értékeinek átörökítése az új nemzedékek számára. Az irodalom esetében főként esztétikai, etikai és nyelvi értékekről van szó. S egy tankönyv életében három évtized, főleg ilyen történelmű korszakban, szinte már maga a halhatatlanság.

Mohácsy Károly gazdag életet élt. Elvégezetlen feladat nem maradt utána. A korszak, amelyben élnie adatott, korlátozta a lehetőségeit, hiszen nem válhatott irodalomtörténésszé, s a tanári pályától is próbálta eltiltani a hetvenes évek ostobasága. Mégis az irodalom legismertebb tanárává válhatott. A hivatal packázott vele, de az istenek szerették. A szülő személyisége utódaiban: gyerekében, unokáiban él tovább. A tanáré tanítványaiban is. A tankönyvíróé a művet használó tanárokéban, diákokéban is. A sukorói gazdáé a szőlőtőkékben, a rózsatövekben. A mi szomorúságunk idővel enyhülni fog, s miközben az emberi sors forgandóságán és végességén borongunk, a rá való szeretetteljes emlékezés is megerősíthet bennünket abban, hogy van értelme a létezésnek. Mohácsy Károly, mint az alkotó szellemek mindig, nyugtalan ember volt. Életpályájának végzetével csak azt kívánhatjuk, hogy mivel egész élete szolgálat volt, most már nyugodhasson békében.

Kispéter András búcsúztatása

Tisztelt gyászoló gyülekezet!

Az emberi létezés legnehezebb kérdése, feladata mindig a halállal való szembenézés. Szervezetünk biológiai szempontból úgy van megteremtve, felépítve, hogy akár 120 évig is élhetnénk. A kivételek kivétele azonban az, aki idáig eljuthat. Már a századik születésnap is rendkívüli. S itt, a Kárpát-medencében, ezen a történelem-dúlta tájon, ahol minden évszázad, s különösen a huszadik a megpróbáltatások sorozatát zúdította ránk, sokan még a nyugdíjas kort sem érik meg. Pedig a munkás évtizedek után, amelyek férfiakat, nőket egyaránt próbára tesznek, mindenki megérdemelné a békés öregkort.

Kispéter András a hazai helyzetet tekintve szép életidőt mondhatott a magáénak. S biztos vagyok benne, hogy az utolsó életszakaszban is a kiegyensúlyozottság, a derűs, a bölcs szemlélet jellemezte őt. Ha olykor találkoztunk az ezredforduló éveiben, mindig a személyiség változatlanságának örülhettem. Soha nem panaszkodott, mindig egészségesnek mutatkozott, mintha soha meg nem öregedne.

A Magyar Írószövetség nevében búcsúzom tőle, aki negyven éven át szelíd és hűséges tagja volt szervezetünknek. Búcsúzom az irodalomtörténészről és kritikustól, aki szülőföldjének szellemi indíttatásához mindvégig hűséges maradt. Kiskundorozsma szülötte volt, a szegedi tudományegyetemen kezdte meg tanulmányait, s legfontosabb munkái mind kapcsolódnak e tájhoz, annak irodalmi életéhez. Először Juhász Gyuláról, később Tömörkény Istvánról, majd Gárdonyi Gézaról írt monográfiát. Mindegyik munka a szakirodalom maradandó értéke.

Én magam nem az Írószövetségben, hanem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán ismerkedtem meg vele a hatvanas évek közepén. A Huszadik századi magyar irodalomtörténeti

tanszék tanára volt hosszú időn keresztül, s abban az időben ő volt az irodalomtörténeti tudományos diákkör tanár-vezetője. Én egyetemi hallgatóként kezdtem járni e körbe, s idővel én lettem a diák-elnöke. Ekkor kerülhettünk szorosabb munkakapcsolatba. Abban az időben még hagyományosabb, konzervatívabb volt a tanár–diák-kapcsolat, a középiskolából eleve a nagyobb tudású ember iránti tisztelettel kerültünk ki, s ráadásul én anyám révén tanárgyerek voltam. Azért említem ezt, mert engem akkor elsősorban az ragadott meg Kispéter András személyiségében, hogy semmiféle felsőbbrendűséget nem érezhettem benne. A középkorú tanár a negyedéves egyetemistával mint vele egyenrangúval beszélt, tanácskozott a szakmai kérdésekről. Nem a képzés hivatalos óráin, hanem ezeken a beszélgetéseken lehettem a tanítványa.

Az egyetem elvégzése után ott maradhattam tanársegédként, így munkatársak, kollégák lettünk. Ő közben külföldi egyetemeken is tanított, Leningrádban, Bukarestben, Szófián. Nálunk irodalmárok között az volt a szokás, a nagyhírű professzor, Horváth János szellemében, hogy beosztásától függetlenül mindenki tanár úr volt. Mint volt munkatársa, engedjék meg, hogy búcsúzzam most a Tanár Úrtól is.

Első könyvét Kispéter András Juhász Gyuláról írta. A búcsú perceiben az ének mellett a költészet segítheti leginkább eszmélkedésünket. Ezért idézem a költő sírfeliratnak is tekinthető hatsorosát:

Egy hangszer voltam az Isten kezében,
Ki játszott rajtam néhány dallamot,
Ábrándjait a boldog szenvedésnek,
Azután összetört és elhagyott.
Most az enyészet kezében vagyok.
De fölöttem égnek a csillagok.

Kedves András! A csillagok alatt nyugodjál békében!

Fekete Gyula ravatalánál

A Magyar Írószövetség, az íróársak nevében búcsúzom Fekete Gyulától, aki szövetségünknek történelmi időkben volt tisztségviselője, akinek munkásságát az örökös tag címmel ismertük el, akinek neve és műve nemcsak a könyvekben, hanem emlékezetünkben is megmarad örökre.

Még fiatal kritikus voltam, amikor 1972-ben megjelent Fekete Gyula *Éljünk magunknak?* című könyve a *Magyarország felfedezése* akkor még friss szociográfiai sorozatában. Mint kisgyerekes szülő, s mint olyan irodalmár aki jelentős részben a népi írók és követőik munkáin és eszméin nevelkedett, lelkes publicisztikát írtam róla. Mi, akkori fiatalok próbáltunk optimisták lenni, s azt gondoltuk, hogy a Fekete Gyula által kezdeményezett népesedési vitának s mindannak, ami a hatvanas és a hetvenes években ehhez kapcsolódott, jótékony hatása lesz, s a társadalom egyedeiben s kisebb közösségeiben is gyermek- és emberbarátként fog működni. Mert hiszen bármilyen is a társadalmi berendezkedés, akármennyi is a párt, bármilyenek is a világtendenciák, utódokra szükség van, s az sem mellékes, hogy azok miként nevelődnek fel, s milyenné válnak.

Életrajz és életmű között olykor nincs feltétlenül kiemelendő összefüggés, máskor viszont lényegbevágó a kapcsolat. Egyik eset sem értékmérő, de mindegyik jellemző. Az ő szépirói munkásságával egyenlő fontosságú irodalmi publicisztikája, amely a hatvanas években bontakozott ki. A közéletnek azok a kérdései érdekelték, amelyeknek határozott erkölcsi vonzata is van. Az eszményi társadalom megvalósítását hirdető korszakban az eszmények – az örök emberi értékek – nevében mutatott rá a velük ellentétes, veszedelmes tendenciákra, s kérte, követelte megváltoztatásuk hivatalt és társadalmi támogatását. Mivel a társadalom alapsejtjének mindig is a családot tartotta, elsőik között figyelt fel arra, hogy a hagyományos családmódel felbomlásával nemcsak szükségszerű, hanem elkerülendő

folyamatok is együtt járnak, s a helyes erkölcsi normák ezek miatt nem érvényesülhetnek. A család központi feladatának tudva a gyermeknevelést, harcolt a gyermekszaporulat rohamos csökkenése ellen. Legnagyobb sikere, hogy az általa javasolt gyermekgondozási segínyt néhány évi küzdelem után bevezették, s ezzel, ha megállítani nem is, de mérsékelni lehetett a népesedési adatok romlását. Álláspontja nyílt vita volt a hivatalos nézettel, ugyanis a „dolgozó nő” abszolutizált eszménye mellé próbálta az anyaság rangját visszahelyezni, s a több gyerek felnevelését társadalmilag ugyancsak hasznos, létérdekű feladatnak láttatni. Annak tudatosítására is törekedett, hogy az utódnevelés nemcsak a család, a társadalom ügye, hanem a nemzeté is. A családmódel betegeége egyúttal a nemzet betegeségét is jelenti, a kölcsönhatás letagadhatatlan.

Annai év után szomorú, hogy az egykori statisztikai adatok alapján felvázolt jövökép az ország demográfiai helyzetéről s ehhez is kapcsolódó szellemi állapotáról beigazolódott, s a mai helyzet alapján elkerülhetetlen a további romlás. A mai vízió már igazán a közeli agastyánországról szól, amely nem tudja eltartani növekvő számú nyugdíjasait, akiket azért mégsem lehet kitenni egy lakatlan óriásszigetre. Fekete Gyula soha nem volt vést harsogó próféta, ő rendre a valós veszélyekre figyelmeztetett, s rendre felvázolta a lehetséges és helyes cselekvési formákat. S ne csak arra gondoljunk, hogy az utóbbi évtizedeknek milyenek a statisztikai adatai, hanem arra is, hogy milyenek lennének ezek Fekete Gyula és a hozzá hasonló emberek nélkül. Vajon hányszor tízezer ember köszönheti az életét a gyermekgondozási segélynek? Vagy legalább azt, hogy valamivel gondtalanabb volt a gyermekkora, például azért, mert az édesanyjával lehetett a legfontosabb első életévekben? Nemzetérdekű cselekedet volt ez, s az egészséges nemzetért és így az egészséges emberiségért szól az egész életmű. Semmelweis Ignácot az anyák megmentőjeként tarjuk számon. Fekete Gyulát az anyaság megmentőjének nevezhetjük még akkor is, ha ez a mai beteg Európa kezdi elfelejteni a létezés legelemibb parancsát.

Magától értetődő, hogy a nemzet és az emberi személyiség iránti felelősség hatja át a szépiírói munkásságot is. A megélt jelen idő évtizedeinek gazdag életanyagából kiindulva a középpontban a folyamatosan változó

erkölcsi világkép áll. Ezúttal csak egyetlen művet említek, *Az orvos halála* című regényt, amely 1963 óta számos kiadásban jelent meg. Arra az alapvető, a főhőst foglalkoztató kérdésre, hogy mi is az élet értelme, megkapja a hős is, az olvasó is a választ. A falusi orvos egész életében értelmesen élt, s ez az utolsó napok fényében válik egyértelművé, világosodik meg: a számára adott közsgben próbálta otthon érezni magát, tenni a dolgát, elsősorban nem önmaga öröme, bár arra is, hanem a többi ember javára. Nem cselekedett semmi rendkívülit, sem a történelemkönyvekben, sem a lexikonokban nincs helye nevének, mégis példás és teljes életet élhetett, s a történelem ádáz viharai ellenére is megőrizhette teljes körű emberségét. Megbocsátása, szelídsége, szolgálatkészsége szinte jézusi magatartásának mutatja, bár e párhuzam ellen az ő szerénysége tiltakozna a leghevesebben. Nem a kiemelkedő hős, nem a kielezett drámai helyzetben helytálló személyiség, hanem a közember áll e regény középpontjában, az orvost azonban egyetlen pillanatig nem érezzük szürkének, s érdektelennek sem. Úgy szól róla a mélyen emberi mese, hogy mindannyiunkat megérint életútjának szépsége, summázó gondolatainak igazsága.

Fekete Gyula végigdolgozta egész életét. Tudta, hogy nagyszerű emberi tulajdonság a játékosság, de az élet nem állhat csak játékból. József Attilát idézve, ő is szerette volna, ha eljönne az a kor, amely játszani is enged bennünket, de látta, hogy egyelőre a fő feladat: szép szóval oktatni, s nem középiskolás fokon. A magyarság legfontosabb, olykor feloldhatatlanul más fajtának mutatkozó hagyományai simultak egymás mellé munkásságában: Dózsa György indulata és Bethlen Gábor bölcsessége, Kossuth Lajos forradalmas hevülete és Széchenyi István reformpárti elkötelezettsége. A szellemi és az erkölcsi élet jó orvosa volt ő, akit nemcsak a lexikonokban, nemcsak a történelemkönyvekben, hanem mindannyiunk emlékezetében is kitörölhetetlen hely illett meg.

Fekete Gyula, mesterünk, barátunk, pályatársunk, nyugodjál békében, s mint Csaba királyfi, a csillagok közül te is kövesd figyelemmel, óvó aggodalommal a magyarság sorsát az idők végezetéig.

Búcsú Utassy Józseftől

Búcsúzom Utassy Józseftől, s nem csupán a magam nevében. Siratja őt a Magyar Írószövetség tagsága, s a teljes íróársadalom, amely a gyászban talán képes egységessé válni. Siratják a nemzedéktársak, szerte a Kárpát-medencében, mert ez a csapat, a világháborús évek szülöttei voltak azok, akik legelőször a maguk költőjének vallották őt, akik felfedezték, olvasták, szavalták a verseit, mert megéreztek és megértették, hogy azt mondja ki, ami bennük is készülődik, amit képviselni szeretnének. Siratja az a szűkebb közösség, az a költőcsapat, amely Kilencek néven vált ismertté, s amely Rózsa Endre korai halála után most ismét megfogyatkozott. Siratják barátai, jó ismerősei, verseinek olvasói a százévesektől a gyermekekig. És siratja mindenekelőtt felesége, Zsóka, aki hosszú évtizedeken át volt nemcsak múzsája, de hűséges társa, a költő zaklatott életét renddé varázsoló, jóságos tündér. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy nem évekkel korábban, hanem csak most kell e ravatalnál fejet hajtanunk.

És gyászolok én magam is, könnytelen könnyekkel, szálnalmas szavakkal attól az embertől, akit negyvenöt éven át ismerhettem, akiről számos alkalommal írhattam, akivel tavaly nyáron még itt Rédcisen beszélgethettem a tévé portréfilmjét készítve, aki februárban a *Tank* című versének egy példányát adta át, nekem dedikálva, s akkor még próbáltam nem hinni azt, hogy ez már egyfajta búcsúzás a feltételezett itt maradótól, végrendelkezés. Pedig arról van szó. Ez a vers ars poetica, azaz hitvallás a költészetről, s így szakmai végrendelet.

A *Tank* szerint az élet hadiút, a történelem harcok sora, s a költővel, általánosabban „Az Ember Fiával” a könyörtelen hatalom áll szemben, amely nem engedi meg a normális emberi természet szerint való létezést, amely „udvari éneket” vár el, s amely így kárhoztatja az igazmondást:

„ellenem virrasztottál, ne lopjak, / fényesítettél csillagot, holdat, / és nyűszítetted, sírtad, makogtad, / hogy itt rabolnak, hogy itt rabolnak!” A költő ezzel ellentétben azt „tündökölte, ami nagyon fájt, / amibe belepusztul egy ország; / s ha volt jutalma – nincs is nagyobb tán: / dalait szerelmesek ragyogták.”

Ebből az egyetlen versből is kiolvasható az, ami az egész életmű lényegi magja: az önfeláldozó küzdelem, a prométheuszi sors vállalása a közösség érdekében, a mindannyiunkat megillető szabadság szellemében. Nem népvézérként, hanem megváltóként. Nem egzaltált rajongással, hanem minden stilizáció dacára szenvedélyes józansággal mutatkozik ez meg. Mintha ez a költészet Getsemáné kertjének magányos éjszakájában született volna. Utassy József egyszerű volt romantikus és racionális poéta. Óriási energia sűrűsödik össze verseiben, nagy távolságokat egyberántó költői képei vannak. Poeta natus, s a mesterség tökéletes ismerője. S tökéletesen megismerte azt a világot is, amelybe beleszületett. Még ifjan erkölcsi és szakmai törvényeket állított fel önmagának, s ezeket soha nem lépte át. A teljességre törekvően öntörvényű embert azonban krisztusi sorsra kárhoztatja minden időben minden társadalom. Ebből az ember- és költő-szerepből ki lehetett volna menekülni, ő azonban hű maradt vállalásához.

Apró gyerekként hadiárva lett, s költőként ezt úgy örököltette meg, hogy édesanyját is az árvaság képzetével ruházta fel, megkettőzve a tragikusságot. Harminchárom évesen, krisztusi korban támadta meg idegrendszerét a szörnyű kór, s az árva gyógyíthatatlan beteggé vált. Majd fiúgyermekét kellett eltemetnie ide a rédicsei anyaföldbe, ahová, és aki mellé most ő is megtér. Egyetlen fiát veszítette el. Az ilyen ember valóban a csillagok árvája még akkor is, ha földi létében a család, a barátok, az olvasói igyekeztek az éveket szelídebbé formálni. S igazi megnyugvást hozhatott, hogy tudnia kellett, tudta is: költészete az emberhez méltó létért perel. Lebírhatatlan, halhatatlan erő tehát, amely rombol minden rosszat, s amely érvényes nemcsak 1969-ben, nemcsak ma, hanem korokon átívelően is.

Ezt a sugárzó erőt, személyessé formáltan ő maga így fogalmazta meg az *Akkor* című négy sorosában:

Ejtőzöm akkor én a föld alá
szétszigorodott arccal, holtan.
De mintha ég és föld is mondaná:
mindig leszek, mert mindig voltam.

S ha ez így van, akkor egész Magyarország gyászol. Pontosabban: az egész magyarság, amely nyelvében él, hiszen e nyelvből sarjadt s mélyen bele is ágyazódott Utassy József költészete. Így gyászunkban meg is vigasztalódhatunk, mert bár meghalt az egyetlen életbe zárt ember, életműve, szelleme arra bátoríthat bennünket most, a halállal számot vetve, hogy legyen majd bennünk bátorság az élettel is szembenézni. Ezzel válhatunk méltóvá ahhoz a múlhatatlan költői örökséghez, amelyet Utassy József reánk hagyott. Reánk s az árva, szegény Magyarországra.

„Lobbanások” és „Rovások”

– Rába György 1924–2011 –

A huszadik század nem volt kegyes sem a magyarsághoz, sem az emberiséghez. Azt pedig ugyancsak tudjuk, hogy a magyar költők sorsa mindig mostoha volt, s bizony kevesen élhették meg az idős kort. Csak az utóbbi fél évszázadban kezdett változni ez a tendencia. Rába György sem mondhatta el magáról, hogy ő a szerencse fia lenne, ha csak azért nem, mert hosszú élet rendeltetett számára, s ebben mindvégig költő lehetett, még ha olykor csak az íróasztalában őrizhette is alkotásait. Tehetsége igen korán megmutatkozott, tizenhetedik születésnapján már versének korrektúráját javíthatta, s az a *Nyugat* utolsó számában meg is jelent. Illyés Gyula fogadta el, a nagybeteg Babits Mihály bólintott rá.

Hetven évig volt tehát jelen a magyar irodalomban, zivataros hetven esztendőben, amely azonban nem gátolhatta meg őt abban, hogy létrehozza sokoldalú életművét. Nehéz lenne rangsorolni költői, műfordítói és irodalomtörténeti munkásságát, mert egyaránt jelentősek és maradandóak. Kihez ez, kihez az állhat közelebb, ám az életműnek ez a három ága szerves gondolati és esztétikai egységet alkot. Összefüggnek egymással, és erősítik egymást.

Az irodalomszeretők elsősorban az újholdasok körének költőjét és műfordítóját tartják számon, ám modern költészetünkben ő az egyetlen jelentős alkotó, aki nem esszéíróként, hanem filológus tudósként vált igazán irodalomtörténésszé. A *Nyugat* első nemzedékével, kiemelten Babits Mihállyal, továbbá Kassákkal, Szabó Lőrincsel foglalkozott, s irodalomképünk alakulásában meghatározó jelentőségűek munkái. Magától értetődő volt, hogy tudományos munkásságáért Széchenyi-díjat kapott, s az is, hogy a költőt Kossuth-díjjal ismerték el.

Rába nemzedékének egy csoportja a Babits-életmű igazatában indult, aztán többfelé tájékozódottak, keresve és megtalálva a saját hangjukat. Rába

György esetében a modern francia és olasz líra mellett szerepe volt az idősebb Kassák hangjának is. Az artisztikusság és az egyszerűség, a látomásosság és a tárgyiasság, az elvontság és a közvetlenség rétegződött egymásra, ebből a polifóniából formálódott a Rába-hangvétel. Néhány jellemző kötetcímét idézve: „*Férfighagra*” születtek versei, „*A valóság vendége*” volt, aki szembesül „*A jelenlét furfangjai*”-val, akinek az élete „*Próbaidő*”, s akinek a versei „*Lobbanások*” és „*Rovások*”.

A közelmúltban az öregség kapcsán felvillant bennem egy réges-régen olvasott vers hangulata, majd az, hogy ezt Victor Hugo írhatta. Megtalálni már nem volt nehéz. Egyik kiváló fordítása éppen Rába Györgynek köszönhető, a címe: *A vetés évszaka. Alkony*. Ez a látszólag egyszerű romantikus dal, ez az életkép az agg magvetőről akár önarcképévé is válhatna a költőnek és a tudósnak, aki „*A hasznosan múlt napokban, / Látszik, hisz rendületlenül*”, s akiről megállapítható: „*ahogy a homály könnyű fátyla / Kibomlik, s zajdul a világ, / Csillagok magasába tárja / A magvető mozdulatát.*”

Ez a fordítás az ötvenes években keletkezett, s szinte folytatja, kiegészíti vagy két évtizeddel később a költő *Visszanézve* című tömör vallomása: „*Egy szűk mezsgyén haladtam az egyetlen / ige felé elnémulóban / Ha megláttad foltot a szemhatáron / süllyedni emelkedni testemet / az út írt engem nem mehettem / másfelé s most az a mezsgye vagyok / már soha semmi több / és soha kevesebb.*” Ez az út a Parnasszusra vezette Rába Györgyöt, Babits, Illyés közelébe a *Nyugat*, a *Magyar Csillag*, az *Újhold* égi kerekasztalához, s tovább, a csillagok magasába.

VI.

A MAGYAR KULTÚRÁRÓL

A MADAGASCAR KULTUR

A Magyar Kultúra Napja 2008

Amióta az ember és így az emberiség létezik, mindig kultúrákban élt. Kultúra nélkül nincs ember. Van kultúrája, kulturális öröksége, kincse az emberiségnek, az egyes földrészeknek, a nemzeteknek, az egyes kisebb népcsoportoknak, tájegységeknek, nemzedékeknek, tudományoknak, művészeteknek, szakmáknak, sőt még a családoknak is. A magyar kultúra elsősorban, ha nem is kizárólagosan, azoké, akiknek magyar az anyanyelve. Legáltalánosabban és legegységesebben a nyelvi kultúra azonossága-rokonsága köthet össze egy nagyobb, sokszor országnyi közösséget. Az anyanyelv őrzi, továbbadja, gazdagítja azt a kultúrát, amelyet létezése óta hordoz. Így volt ez már az írásbeliség elterjedése előtti évezredekben, s így van ez még hatékonyabban az írásbeliség évszázadaiban, amelyekben sokkal több minden sokkal szélesebb körben válik hozzáférhetővé. A magyar nyelv jelenleg mintegy 13-14 millió ember anyanyelve, ennyi emberről mondhatjuk, hogy a magyar kultúra meghatározza őt. A földkerekség egészét tekintve, a világkultúrában ez a lélekszám csak picinyke szelet, a jelenlegi össznépességnek mindössze körülbelül 0,2 százalékát adja. Beláthatóbb léptékű, ha csupán Európában gondolkozunk: e földrész népességének körülbelül két százaléka magyar.

A magyar mintegy háromezer éve tekinthető önálló nyelvnek. Számos hatás érte és érte a nyelvek testvéri közösségében, mégis minden lényeges vonását megőrizte. Erre a háromezer évre – vagy akár csak a honfoglalás óta elmúltot ezeregyszázra – visszapillantva felvetődhet a kérdés: vajon ennyi idő alatt összesen mennyi ember élhetett magyar-ként? Nagyságrendileg helyes becslés adható: mintegy háromszázmillió lélekről van szó. Ennyi ember nevelkedett a magyar nyelvben és kultúrában, hordozta, őrizte és gazdagította azt.

Ha a nyelv a magyar kultúra legáltalánosabb közös eleme, akkor szinte magától értetődő, hogy a magyar kultúra napja nemzeti himnuszunk születésének napja lett. A *Himnusz* a magyarság történelmének évezredes sorsára irányítja a figyelmet, egyúttal azonban az irodalomra is, amely nálunk a nemzeti kulturális örökség leggazdagabb kincsháza. A *Himnusz* 1823 óta ad arcképet a magyarságról, s a magyar irodalom java ugyanezt teszi. Ez az arckép önarckép is: e hatalmas, 300 millió főt egybefoglaló szimbolikus csoportképen számunkra ismeretlen őseink mellett mi magunk is ott vagyunk. Ott van családunk, ott vannak barátaink, ismerőseink, s bizony ott vannak azok is, akikkel nem értünk egyet, sőt ott vannak rosszakaróink, nemcsak ellenfeleink, hanem ellenségeink is. Keresztények és pogányok, főurak és jobbágyok, katolikusok és protestánsok, kurucok és labancok, polgárok és bolsevikok, forradalmárok és reformerek, liberálisok és konzervatívok, hívők és ateisták, s még annyiféleképpen ellentétes nézetűek és helyzetűek éltek és élnek a Kárpát-medencében legalább 1100 éve, s hozták és hozzák létre nemzedékről nemzedékre azt a kultúrát, amelyet magyarnak nevezünk.

Zivataros századaink sorát Kölcsey Ferenc hangsúlyosan a Mohács utáni időkzakkal kezdte el sorolni. Figyelmesen olvasva a költeményt, feltűnhet az is, hogy a nemzet bűneit nem részletezi a költő, csupán egyet emel ki közülük: a széthúzást, az önpusztítást, a nemzeti egység hiányát. Nem véletlenszerű e kiválasztás: Kölcsey e tényben látta a nemzeti bajok folyamatos forrását. Ez az a szinte mitikussá váló ősbűn, amelynek megfogalmazása a költemény egyik esztétikai csúcspontja. E bűn felismerése is megértetheti a mindenkori olvasóval, hogy nem csupán a költő, hanem az esztéta és politikus Kölcsey is kiegyenlítő szemléletet képviselt. Felfogása szerint a bűnösöknek bűnhődniük kell, de a nemzet életében a büntetés nem lehet életfogytiglani. Ezért jogsult az ő verseiben a könyörgés istenhez, máskor a Sorshoz, a Géniuszhoz. S e szemlélet miatt válhatott oly mélyen átélt himnuszunkká e mű, hogy nemzedékről nemzedékre és szinte évtizedről évtizedre szembesülhetünk mindannyian újra és újra megtapasztalt igazságával, azaz időszerűségével.

Az új évezred küszöbén az egyik leggyakrabban emlegetett világtenencia a globalizáció, vagyis a legkülönbözőbb jellegű határok lebomlása, az egységesülés, a „világfalu” kialakulása. S nem légből kapott a kérdés: vajon milyen lesz a jövőben a nemzeti kultúrák szerepe, szükség lesz-e egyáltalán rájuk? De meg is fordítható ez a kérdés: vajon milyen lenne a különbözőségek, például a soknyelvűség nélkül a világ? Az egyik közismert választ erre Madách Imre adta meg tragédiájának falanszter-jelenetében. Az egyneműsített, az egyéni sajátosságokat kiküszöbölő rend nem lehet emberszabású, tehát nem számunkra való. Egy ilyen fajta állapot valóban az emberi történelem halála lenne. Az emberiség kultúrája ugyanis a kezdetek óta régiókban formálódott, s mindegyik kultúra tanult azoktól, amelyekkel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba került. Csodálatos láncolat formálódott így, amelybe rég letűnt és ma is gyarapodó népek egyaránt beletartoznak a leghatalmasabbak és a legkisebbek is. Így válhatott a nagy egész szerves részévé minden régió, köztük a Kárpát-medence, s azon belül a magyarság is. A sokszínűség és az egyneműsödés hullámmozgása évezredek óta nyomon követhető, s a nemzeti kultúráknak nemcsak múltja, hanem jövője is van. Ennek a jövőnek nem egyes elemeiben, hanem a lényegben kell azonosnak maradnia a múlttal, esetünkben az emberiség létébe beágyazódott magyar kultúra tradícióival.

Mit ismer kultúránkból a nagyvilág? Európa? Tudjuk, hogy nagyon keveset. A nyelvbe zárttság és az Európának idegen magyar nyelvbe zárttság kettős gátja miatt irodalmunk s főleg költészetünk Balassi Bálint óta szenvedti ezt. A zenei nyelv szerencsére egyetemes, Bartók Béláról tudja a nagyvilág, hogy a zenetörténet egyik legnagyobb alakja, s hogy Kodály Zoltán méltó ikerpárja. Zenei előadóművészeink is világszínvonalúak. S hogy ne csak művészekről legyen szó: a XIX. század óta a magyar műszaki és természettudományos kultúra is számos területen hozott létre egyetemes értéket.

Zrínyi Miklós és Széchenyi István szellemében mondhatjuk, hogy egyetlen nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak. Miben voltunk és vagyunk mégis gyengék? Ami manapság különösen szembeötlő: értékeink

átadásában, tudatosításában. S ez nemcsak a nagyvilágra érvényes, hanem a hazai viszonyokra is: az oktatásra, a nevelésre, különösen akkor, ha elfeledjük, hogy ezek halálig tartó feladatok, s hogy egy kulturális körben mindenki közvetítője lehet a nemzeti kultúrának: az írni-olvasni még nem tudó óvodástól a hivatásos politikusig, a félanalfabétától a nemzetközi hírnő tudósig és művészig.

Mindenkinek tennie kell a dolgát tehetsége és lehetőségei szerint. Az íróknak, az irodalmároknak az irodalom eszközeivel. A kulturális politika képviselőinek pedig a kultúra közvetítésének elősegítésével. Ezért igazi öröm számunkra, hogy Érd Megyei Jogú Város Önkormányzata nemcsak fontosnak gondolja a különböző művészeti tevékenységeket, hanem népszerűsíti is őket. Hogy együttműködési szerződést köt a Magyar Írószövetséggel, hogy Bella István irodalmi díjat alapít, amelyet ma délelőtt adtunk át, első alkalommal Zsille Gábor költőnek és műfordítóknak. S meghív bennünket a városba, várja könyveinket, hogy jobban megismerhessük egymást. Messziről nézve talán kis lépés ez, ám ilyen kis lépések összegződése a magyar kultúra. Ha meghallgatjuk a nagymama meséjét, ha elolvassunk egy verset, ha eléneklünk egy népdalt, a magyar kultúra részesei vagyunk. Ne múljon el úgy napunk, hogy nem próbálunk gazdagodni e kultúra kincseiből.

Olvasni szükséges

Az emberiség döntő többsége jól megvolt évezredekken át az írás-olvasás ismerete nélkül. S még csak azt se mondhatjuk, hogy ezek az analfabéta őseink korlátozott szellemi képességek voltak, hiszen rendelkeztek a korabeli létezéshez szükséges ismeretekkel, amelyeket a szójhagyomány őrzött meg és fejlesztett tovább a tárgyi és a szellemi kultúrában egyaránt. A felvilágosodás korától kezdve, az Európa-szerzte erősödő polgárosodás során azonban egyre inkább működésképtelenebbé vált volna a társadalom, ha egyedei nem rendelkeznek nemzedékről nemzedékre haladva egyre magasabb fokú iskolázottsággal, tehát az írás-olvasás egyre mélyebb ismeretével. A huszadik század közepső évtizedeiben vált Magyarországon kötelezővé a nyolcosztályos általános iskola, ma meg ott tartunk, hogy 18 éves koráig majdnem mindenki tanul, s ezen életkor fölött a korosztálynak mintegy fele folytat felsőfokú tanulmányokat.

Manapság mégis riasztó kutatási adatokkal szembesülhetünk: az olvasni tudás és a szövegértés egyre ritkábban jár együtt. Volna még egy nehezebben vizsgálható harmadik szint is. A szövegértés egyszerűen szólva alkalmazási képességet jelent. Ha elolvasom a porszívó használati utasítását, és megértem azt, akkor használni is tudom a gépet. Ha megértem azt, hogy Petőfi Sándornak *Az Alföld* című költeménye miért tájleíró vers, akkor *A Tisza* esetében már magamtól is ráismerhetek erre a típusra. A harmadik szinten nem alkalmazó, hanem alkotó felhasználást értek. Tehát a porszívó ismerete alapján esetleg használati utasítás nélkül is kezelni tudok egyszerűbb gépeket. A tájleíró vers ismerete alapján másfajta verseket is csoportosítani, tulajdonságaik alapján megnevezni leszek képes.

A megértéssel nemcsak manapság vannak bajok. Az oktatás tömegessé válása évtizedekkel ezelőtt is jelzett gondokat. Az Olvasó Népert Moz-

galom formálisan ugyan az olvasás – s azon belül a szépirodalom – népszerűsítését tűzte ki céljául, azonban nemcsak erről volt szó. Akkor még a közmondás szerint inkább csak a jó papra mondták azt, hogy holtig tanul, de már érzékelhető volt, hogy a modern kor minden emberének élete végéig tanulnia, tehát olvasnia, művelődnie kell. S ezt a gondolatot szükséges volt népszerűsíteni, hiszen a tanulás, a „tankönyv” a felnőttek többsége szerint gyerekeknek való. De az iskoláskorúak körében is akadt elegendő többletfeladat. A felnőttkorra sokan közülük is úgy gondoltak, hogy akkor majd nem kell tankönyveket kézbe venni, nem kell verseket olvasni. Ugyanakkor az iskolai oktatás kényszerű formalizáltsága korlátozta az egyéni haladás lehetőségét, a fokozottabb egyéni érdeklődés kielégítését. Ezt megszüntetni ma se nagyon lehet.

A Magyar Írószövetség az Olvasó Népert Mozgalom egyik fő kezdeményezője és gazdája volt. Így Darvas József elnök és munkatársai, elsősorban Fábíán Zoltán titkár, jó szívvel támogatták a fiatal írók kezdeményezését, amelynek köszönhetően 1972 nyarán elindult a tizenéves korosztály számára az olvasótábori mozgalom. Az ötletadó Varga Csaba volt, az első tábor megszervezője pedig a fiatal hatvani könyvtáros, Kocsis István. Ez Felsőtárkányban működött általános iskolások részére. A mintegy tízfős kiscsoportokat öten vezettük: Ratkó József, Kovács István, Mócsi Ferenc, Varga Csaba és én. A nyári táborozás önmagában is élmény. Ezt itt különlegessé tette, hogy nálunk nem volt úttörőtábori fegyelem, s hogy a görög eszmények jegyében szabadon tanítottunk és tanultunk. Igazi olvasóvá neveléssel próbálkoztunk, és ez emberré nevelést is jelent.

Ez a mozgalom igen hamar népszerűvé vált. A sokszor lebecsült, ám ezügyben igen hasznosan tevékenykedő Hazafias Népfront irányította a szervezést, adott ki módszertani füzetet, a fiatalabb írók közül pedig sokan vállalták a részvételt. S csatlakoztak hozzájuk más művészeti ágak, sőt tudományok képviselői is. Hiszen van-e jobb alkalom énekelni, mint nyári estéken, vagy ugyanekkor tanulmányozni a csillagos eget? Lehetett tábori újságot szerkeszteni, színielőadást tartani, vagy bírósági tárgyalást rendezni valamely izgalmas világszemléleti, etikai kérdésben. Országszerte egyre

több táborot szerveztek, a fénykorban nyaranta több ezren vettek részt ezek munkájában. A mozgalom irányítását a kilencvenes évek elején a Garabonciás Szövetség vette át.

A legelső tábor 35 évvel ezelőtt működött. Ennek ürügyén volt a közel-múltban a hatvani könyvtárban egy egész napos konferencia. Emlékeztünk is a kezdetekre, az elmúlt évtizedekre, de nem ez volt lényeg, hanem inkább annak tudatosítása, hogy a feladat ma talán még sürgetőbb: minden értelmes módszerrel meg kell kísérelni megértően és alkotóan olvasó embereket nevelni.

Az irodalmi szervezetekről

Magyarországon, s gondolom nemcsak nálunk 1990-ben s még később is többen úgy gondolták, hogy írószövetségre s más sztálinista képződményekre nincsen szükség. Elfeledkeztek arról, hogy a Magyar Írószövetség 1945 nyarán alakult meg, többpártrendszerben, egy demokratikusnak induló kibontakozásban, s azt sem vették figyelembe, hogy mind 1956 forradalmában, mind a nyolcvanas évek ellenzéki küzdelmeiben fontos szerepe volt ennek a szervezetnek. A mi szövetségünk ma is él, dolgozik és küszködik az egyre lehetetlenebb gazdasági körülmények között. Természetesnek tartjuk azt is, hogy manapság a civil társadalomban többféle szervezet jöhet létre akár egyetlen szakmában, művészeti ágban, de a kirekesztési színjátékokat elutasítjuk akár politikai-ideológiai, akár esztétikai érvekkel próbálkoznak egyesek. Mindazonáltal károsnak tartjuk a nemzeti irodalmi-kulturális hagyomány háttérbe szorítását, mi több, olykor radikális elutasítását.

Arról is beszéltek egyesek újsütetű buzgalommal annak idején, hogy irodalompolitikára sincsen szükség az 1990 utáni új világban. Pedig ez sem bolsevista találmány. Amióta civilizáció, amióta államszerű társadalom van, azóta irodalompolitika is létezik. Ennek már fejlettebb formája található az ókori görög poliszokban, ahol a szabad polgároknak kötelező volt részt venniük a színházi előadásokon, s a szegények jegyét a város fizette ki. S azt is célszerű belátni, hogy a diktatúrákban a hatalommal szemben mindig létezett az igazi irodalom ellenállása, önvédő irodalompolitikája: az írók műveikben és az irodalmi életben rendre a diktatúra határait feszegették, réseket ütöttek a bástyákon, áthatoltak a vassüggönyön. Ennek a folytonos szabadságharcnak az irodalmon meszsze túlmutató szerepe volt 1956 forradalmában s a nyolcvanas évek küzdelmeiben.

Mi a teendő ma? Többpártrendszerben sem tekinthet el teljesen az irodalom a létező hivatalos vagy félhivatalos irodalompolitikáktól. Főleg akkor nem, ha ezek ürügyén hol a nemzeti hagyományokat, sajátosságokat gúnyolják, hol a piac mindenhatóságára hivatkoznak művészeti kérdésekben, hol radikálisan le kívánják választani a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást az irodalom lehetséges feladatköréről, hol az „olvasók” igényeinek, azaz igénytelenségének kielégítését tartják a legfontosabbnak, s még a közoktatást is ezek szerint alakítanák át. Normális személyiségek nem létezhetnek különböző közösségeik és azok történelme, kulturális hagyományai nélkül. Az irodalom a közösség emlékezte, mindennapi élete, lelkiismerete, az igazság keresője, s az is célja, hogy a létező személyiség s ezáltal a társadalom is gazdagabbá formálódhasson.

S ehhez még valamit hozzá kell tenni. A kommunizmus ideológiájának forrásai voltak az olyan társadalmi utópiák, amelyek teljesen homogénnek képzeltek el az ideális társadalmat. Nem lelki közösségre gondoltak, mint a kereszténység, hanem az élet minden szintjét átható azonosságra. Ezzel rokon az a veszély, amellyel az új évezredben a globalizmus fenyeget. Egyelőre még csak ott tartunk, hogy világszerte ugyanazokat az árucikkeket, sztárokat reklámozzák, de többnyire minden országban annak a nyelvén. Az anyanyelvi kultúra azonban, sok más ok miatt, így is sorvad. Nemcsak kis nyelvek, hanem több millió lélek által használtak is veszélyben vannak. Mi lassíthatja, mi állíthatja, sőt mi fordíthatja meg ezt a folyamatot? Következetes és céltudatos oktatás- és kulturális politikára van ehhez szükség. S ezen belül arra, hogy az irodalom, beleértve a klasszikusokat és a kortársakat is, rangjának és nélkülözhetlenségének megfelelő szerepet kaphasson újra. Rendületlenül s okkal szidjuk a bolsevizmust s annak kulturális politikáját. Az a rendszer azonban tudta, hogy az irodalomra szükség van, hogy az embernek értékes műveket kell olvasnia. S a cenzorok nevelhetőek voltak: előbb-utóbb belátták, hogy a jelentős írók a legfontosabbak, s nem az ő kiszolgálóik. Magyarországon a film-, a színházművészet, az operajátszás, a komolyzenei előadó-művészet bár korántsem elegendő támogatást kap, de ahhoz képest csillagászati összegeket, amennyit a szépirodalomnak adnak, beleértve a folyóiratokat,

a könyvkiadást. Az irodalmi szervezetek között évi 20 millió forint költségvetési támogatást oszt szét a minisztérium, azaz körülbelül 80.000 eurót. Egyetlen miniszter vagy államtitkár többre kerül. Magyarázként azt kapjuk, hogy civil szervezet vagyunk. Így van, de ezeknek a civil szervezeteknek nagyobb és időtállóbb a felelőssége és több az eredménye, mint bármelyik minisztériumnak.

Következésképpen az irodalomnak továbbra is szabadságharcot kell vívnia mindenhol és minden nyelven. Az anyanyelvért, minden nyelvért, a bármely nyelvű kulturális örökségért és annak gyarapodásáért.

Ennek jegyében kívánok eredményes tanácskozást, a későbbiekben pedig további céltudatos munkálkodást önmagunk örömére, továbbá nemzeteinkért és az emberségért.

A magyar dráma ügye

– *A békéscsabai Jókai Színház és a magyar dráma* –

Ha a magyar irodalomra gondolunk, megünnepeljük a Költészet Napját tavasszal, a Magyar Dráma Napját ősszel – mégis sokkal szebb lenne, ha az esztendő minden egyes napja szólhatna a költészetről, a drámáról, az epikáról, a zenéről, a színházról, s még annyi más nélkülözhetőnek gondolt, ám az emberiség normális létezéséhez nélkülözhetetlen dologról. József Attila a költészetéről írta le, hogy szükség van arra, hogy versek íródjanak, mert szükség van rájuk. Ugyanez igaz a drámákra, s a színházakra, amelyekben azokat előadják. A művészetek egymás testvérei ősidők óta, s nemcsak egymást gazdagítják kölcsönösen, hanem bennünket is.

A magyar művészeti életben viszonylag későn virágzott fel a színházi kultúra, a drámaírás pedig, néhány 19. századi kivételtől eltekintve, csupán a 20. században mutatható fel folyamatosan jelentős értékeket. Száz sikeresebb esztendő nem túl nagy idő a magyar dráma történetében, s talán ez is magyarázhatja, hogy miért szükséges még ma is védelmezni a magyar drámáknak és eljátszásuknak ügyét, beleértve a klasszikusok mellett a kortársakat is természetesen. Egy friss példát említek. A hamarosan megnyíló idei Ünnepi Könyvhét kiadványainak jegyzéke szerint a magyar szerzőktől megjelenő szépirodalmi művek közül 52 verses-, 93 próza- és mindössze 7 drámakötet. Az év drámabemutatóinak antológiája, a korábban sikeres *Rivalda* pedig továbbra sem jelenik meg. S mindezek mögött ott van hosszú évtizedek óta az a gyakorlat, hogy a középiskolai oktatás törzsanyagában 20. századi magyar dráma csak elvétve szerepel. Jelenleg Örkény Istvánnak van helye – de nem kötelezően.

Így szinte csoda, hogy mégis, folyamatosan születnek újabb drámák, s ennél is nagyobb csoda, hogy akadnak vállalkozók azok előadására. A békéscsabai Jókai Színház az elmúlt évadban példát mutatott a színházi világnak: tíz kortárs magyar szerző művét mutatta be, s közülük néhány

ősbemutató. Bárcsak minden évadban akadnának ilyen színházak! A magyar dráma ügyét ugyanis szolgálnia kell a közoktatásnak, a közművelődésnek, a könyvkiadásnak, de legfőképpen mégiscsak a színházaknak. S tudnivaló, hogy a színjátszás nem csupán a dráma művészet révén létfontosságú. A magyar nyelv művelésének, a mintaadásnak is nélkülözhetetlen fóruma, s ez a nemzetiségi sorsban élők mellett az anyaországbeliekre ugyanúgy érvényes.

Jókai Mórról ma már kevesen tudják, hogy számos színművet is írt, s a színjátszás ügyéért is sokat tett. Ha ma véleményt mondhatna a nevét viselő színház buzgalmáról, bizonyos, hogy elismerését fejezné ki, s a példa követésére szólítana fel. A Magyar Írószövetség elnökeként ugyanezt teszem én is.

Költészet, szeptember, Balatonfüred

Költészet, szeptember, Balatonfüred – hosszú évek óta elválaszthatatlannak egymástól ezek a fogalmak. Ha Füred, akkor vízpart, a Balaton elfeledhetetlen közelsége, atmoszférája, hadd mondjam azt, hogy szellemisége. Az irodalomban, a művészetekben csak kicsit is otthonos emberek jól tudják, hogy a víz az emberiség egyik legősibb és legegységesebb szimbóluma, amelyben az élet és a halál elve hullámszik át egymásba, s így valamiképpen kifejezi az emberi létezés lényegét. Ha pedig a maga fizikai, tárgyi valóságában nézzük a vizet a folyó, a tó, a tenger partjáról, akkor helytől és időtől függően ugyancsak a legellentétebb élményekben részesülhetünk. A Balaton a mi tudatunkban inkább későtavaszi, nyári, koraőszi tóként létezik, a béke, a boldogság, a bukolika, az életöröm képzetei lengik körül. Ám képes ez a tó – akár nyáron is – másként mutatkozni meg: a barbárságot, a pusztítást, a vad vihart, az életveszélyt idézve fel.

A víz az élet nélkülözhetetlen princípiuma. Ezt megéljük mindannyian. De arra már kevesebben gondolnak, hogy az emberi létezés többet igényel. Számunkra a költészet, s testvére, a zene is nélkülözhetetlen. Ki többet meríthet ezekből a forrásokból, ki kevesebbet, ki tudatosan, ki csak ösztönösen részesülhet ezekből az egyszerre érzéki és szellemi javakból, de amióta őseink megalkották a beszédet, s a maguk számára formálni kezdték az elemi ritmusélményt, azóta létezik ének, zene, vers. Miként a víz, a költészet s a zene is nélkülözhetetlen. S bizony a legszebb, ha a víz partján ülve magunk is szinte költővé válunk. Nézzük a fények játékát, a hullámokat, hallgatjuk a csobbanásokat, látjuk a szelíd hegyek, dombok karéját, látjuk a tó távoli partjait, a végességet, látjuk az égbolt végtelenségét. S elképzeltük, milyen lehet a tökéletesebb létezés. Erre a békés szeptemberi hajnalok, délutánok vagy éjszakák a legalkal-

masabbak. De a legkomorabb téli sötétben is módunk van hasonlóra: a meleg szobában költőket olvasva, zenét hallgatva.

Azt szoktuk mondani, hogy a Balaton a magyar tenger. Igen, de benne van az egyetemesség is: a világoceán eszméje. A magyar tenger partján nemcsak magyarok vagyunk, hanem emberek, testvérei egymásnak. Olasz és magyar költőknek ez a hagyományos füredi találkozása a kultúrák lehetséges és szükséges testvériségét is kifejezi. Tudjuk, hogy ennek e tájon milyen ősi gyökerei vannak. A Dunántúl, Pannónia földje a Római Birodalom számos tárgyi emlékét őrizte meg. S a latin és a későbbi olasz kultúra, irodalom beláthatatlan mértékű szellemi inspirációt jelentett a magyarság számára. Ezért köszönetet illik mondanunk. S reménykedünk abban, hogy valamivel a magyarság is hozzájárult az emberiség szellemi kincsestárához.

Mi büszkék vagyunk a magyar költészetre, amely anyanyelvük géniuszának legteljesebb kifejezője. Alighanem így van ez minden nyelv esetében. Hiszen a vers a legpontosabb beszéd. Ugyanakkor a legrejtélyesebb is. Olyan, mint maga az emberi létezés. Ezért jó, ha mindennapi kenyerünk és italunk mellett van mindennapi versünk is. Kívánom, hogy legyen mindannyiunknak.

Kultúra és oktatás

Hónapokon át zajlott a vita a *Nagyítás* lapjain a kultúráról, a hazai kulturális helyzetről, nemrég pedig a *Magyar Nemzet* hasábjain kezdődött eszmecsere oktatásügyünkéről. E két vita véleményem szerint ugyanarról szól: a kultúra része az oktatás, az oktatás kultúráját közvetíti.

Amikor megszületik egy csecsemő, sőt már fogantatásától kezdve valamifajta kultúra részesévé válik, s aztán haláláig különböző kulturális körök és szintek sokszínűségében létezhet. A rendszeres oktatásban viszont csak meghatározott ideig szoktak részt venni a gyermekek és az ifjak, viszont a család mellett, ezeknek a közoktatásban, a szakképzésben eltöltött éveknél meghatározó a szerepe a személyiség kulturális arculatának kialakulásában. (Magamról viszont azt mondhatom, 69. évemet töltve a magyar kultúrában, hogy foglalkozásomból, egyetemi oktatói munkámból következően 1948 óta mindössze négy szeptember nem jelentett számomra tanévkezdést, négy június vakációt. Nekem ennyihez sem volt könnyű hozzászokni.)

Vitaindító cikkében Szörényi László a nemzeti tudat meglepően gyors lebomlását állítja. Sajnos teljesen igaza van. Ám nem csupán a nemzetről, hanem az emberiségről való tudás is egyre hiányosabbá válik. Korábban, fél évszázada még az a feltételezés volt a meghatározó, hogy elkerülhetetlen a többnyire latinoknak nevezett humán szakterületek további visszaszorulása az általános műveltségben, mert a természettudományok olyan hatalmas mértékben gazdagodnak. Ez az utóbbi állítás ugyan igaz volt, ám a kétféle kultúra nem egészséges szimbiózisban él egymás mellett sem az érettségizettek, sem a diplomások körében. A felsőoktatásban egyre inkább barbár szakbarbárokat képzünk. A felvett diákok tekintélyes százaléka nem bizonyul érettnek a felsőfokú tanulmányokhoz. Sok esetben nem is érdekli a választott szakterület,

s ha mégis, akkor semmi más. A tudományok ugyan egyre inkább specializálódnak, ám például a tanároknak mindenképpen példaértékű általános műveltséggel illene rendelkezniük. Évtizedeken át tanítottam felsőbb éves magyar nyelv és irodalom szakos bölcsészhallgatókat az ország legrégebbi egyetemén. Közöttük már régóta nem szokásos legalább néhány kortárs irodalmi folyóirat olvasgatása. Ők már azt is természetesnek tartják, hogy 22 éves korukig mindössze egy-két regényét olvasták Jókai Mórnak, Mikszáth Kálmánnak, s másoknak. Vérszegény az érdeklődés a társművészetek iránt. Megdöbbenő eredményt hozna az a felmérés, amelyik megkérdezné: ki járt már a fővárosi Operaházban, a Szépművészeti Múzeumban, a Magyar Nemzeti Galériában, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Voltak-e komolyzenei hangversenyen, képzőművészeti kiállításon? Tudják-e, ki volt Paál László, Kondor Béla? Olvastak-e olyan írókat, akik nem szerepeltek vizsgaanyagban? Pedig nekik kellene olvasóvá nevelni a diákokat, nekik kellene felkelteni és elmélyíteni a humán területek iránti érdeklődést. Egyre inkább olvasatlan olvasztók hagyják el az egyetemeket.

Mindebből az következik, s ezzel csak az előző kormány illetékeseinek mondok újat, hogy a magyar oktatási rendszert át kell alakítani, s ehhez a legelső és leggyorsabban ható lépés a tanárképzés, tágabban az értelmiség-képzés átalakítása. A bolognai rendszer nem az ördögtől való, ám akik a tanárképzésben ezt kierőszakolták, bünt cselekedtek. Ezen a területen a legsürgősebben vissza kell állítani az egységes ötéves modellt. Be kell vezetni – itt is – a felvételi vizsgákat, s ismét célszerű volna lehetővé tenni a kétszakosságot. Egyúttal felül kellene vizsgálni a pedagógiai-pszichológiai oktatás újabban kierőszakolt túlsúlyát, amely csorbította a szakmai képzés jelentőségét. Az utóbbi években megszűnt a 10-18 éves korosztály számára a kétfokozatú tanárképzés. Ez sem feltétlenül helyes döntés, hiszen a 13-14 évesekig a módszertan, azon felül egyre inkább a szakmaiság a meghatározó az oktatásban.

A 18 éves korig megszerzett általános műveltség elkerülhetetlen hiányosságait a bölcsészkarok mellett minden felsőoktatási intézményben tantervszerűen is meg kellene próbálni csökkenteni. A magyarságtudományi,

a filozófiai, a vallási, az etikai, a történelmi, a természettudományos világgéppel kapcsolatos alapismeretek nélkülözhetetlenek. Az az igazság, hogy felnőtté válva a középiskolai, széttagolt ismeretanyag mintegy madártávlatból nézve válhat igazán érthetővé.

Nem lehet éveket várni a közoktatás rendbetételével sem. Az állami, az önkormányzati, a szakmai-módszertani irányításnak sajnos meghatározó szerepe volt a mai tragikomikus állapotok létrejöttében. Magyar Bálintnak és csapatának kártevéseit talán egy évtized sem lesz elegendő felszámolni. Újra kell gondolni a műveltségi területek tananyagát, a módszereket, a követelményeket. Szükséges a pedagógus szakma erkölcsi rangjának visszaállítása, s ez nyilván sok éves munka. Rendezni kell, s konzervatív módon a tanár-szülő- és a tanár-diák-kapcsolatok normáit, etikáját. S ugyancsak évek munkájával el kellene érni, hogy a tanári fizetésből tisztességesen meg lehessen élni. Ha az oktatás a legjobb befektetés, akkor a tanár kulcszszereplő.

Közmegegyezés, hogy a közoktatás alap-, majd általános műveltséget ad, a szakmunkás- és az egyetemi képzés pedig elsősorban szakműveltséget. Ezeket a műveltségi szinteket el kell sajátítani és képessé kell válni alkalmazásukra. A társadalom egészét nézve a műveltség szempontjából a korfához hasonló piramist képzelhetünk el, amelynek legalsó, legszélesebb sávja jelenti az elemi szintű írni-olvasni tudást. A korfához képest sokkal bonyolultabb azonban a helyzet, hiszen nincs két teljesen egyforma műveltségi szintű ember, mert az érdeklődési területek változatosak. Eltérő a tehetség szint, valamint az életkori érettség is. Az általános műveltség társadalmilag a sokféleség egységét mutatja fel.

A közoktatás mindezt csak korlátozottan képes figyelembe venni. A törzsanyag elvileg mindenki számára kötelező, az osztályzatok az elsajátítás szintjét értékelik. A kettes-hármas érdemjegyek mögött azonban ritkán húzódik meg tartósan elsajátított műveltség. Madách Imre drámai költeményét ma is az általános műveltség részének tartjuk. Feltehető, hogy számos diák soha nem olvasta végig a művet, legfeljebb a tankönyvet, s azt is nagyrészt elfelejti. Idézni sem tud a műből. Leérettségizik, de műveltségének valójában nem része Madách. Vagy nem része Katona József,

nem tudja, ki volt Bánk bán, nem tud Erkel Ferenc operájáról. Természetesen hozhatnék példákat matematikából vagy természettudományos tárgyakból is. Azonban tény az, hogy az emberi személyiséget, a magyarságtudatot, az emberiséghez tartozást, az etikusságot a legközvetlenebbül a humán tárgyak közvetítik, s ezek közül a közoktatásban a magyar nyelv és irodalom, valamint a történelem tárgyaknak van magasabb óraszám. Hozzá kell ehhez tenni, hogy a személyiségformálásban minden tanárnak meghatározó szerepe lehet, ha ő maga is igazi személyiség. S bizony az osztályközösség is fontos. Nekem most volt az ötvenéves érettségi találkozó. A budai József Attila Gimnáziumba jártam, réal- és fiú-osztályba. Tanáraink közül már alig néhányan élnek, de legtöbbjük tantárgyától függetlenül hatással volt rám. Olyan is, aki nem is tanított bennünket. S bár nem mindegyik társunk élhette meg ezt az esztendő, a legtöbben ma is munkálkodó emberek, akik szeretettel és köszönettel gondolnak nevelő iskolájukra.

Nevelés – ez a következő kulcsszó, s akkor rögtön mellé kell írni azt is, hogy család. Egyetértek mindazokkal, akik szerint családi nevelés nélkül, együttműködés nélkül az iskola önmagában aligha képes teljes emberre formálni. Igen, a nevelés, a nevelődés születéstől halálig tart. Mire nevelünk? Játékra, munkára, tanulásra, anyanyelvre, erkölcsre, emberségre, műveltségre, szórakozásra, közösségtudatra, benne családra, magyarságra, emberiségre. Értékre, minőségre. S nevelődünk szülővé vagy munkahelyi vezetővé, azaz mindenki nevelővé, valamennyire pedagógussá is válik. Sajnos többnyire hozzá nem értő módon. Amikor babát vár egy házaspár, általában vásárol egy könyvet, hogy a gondozási alapismereteket megszerze. Később azonban már nem tartja szükségesnek ismeretei gyarapítását. Pedig rendszerszerűen kellene szülővé, sőt nagyszülővé nevelni minden nemzedéket, hozzá társítva a nemzedékek együttélésének évezredek tapasztalatait.

Azok az értékek, amelyeket felsoroltam, sok évezrede a nevelés során valának sajátunkká. S mindennek az alapsejtje a család. A családban, a normális családban tanulhatunk meg játszani, beszélni, egy közösség részévé válni, sőt még dolgozni is. A személyes szabadság és a felelősségtudat ösz-

szhangja megteremthető, s ezt az iskolai évek elmélyíthetik. Szokás mondani, hogy a szegénység a családi nevelődésben erősen korlátozó tényező. Ez igaz, de szerintem főként akkor, ha a családnak annyira alacsony az iskolázottsági szintje, hogy a tudást nem is tekinti értéknek, s ebben a társadalmi viszonyok, a közhangulat sem cáfolja meg őt.

Tudjuk mindannyian, hogy az utóbbi fél évszázadban a család szerkezete, a fogalom tartalma, gyakorlata jelentősen átalakult. Mindez az egész társadalmat formálta és deformálta. Az én gyerekkoromban még az a diák nőtt fel csonka családban, akinek az édesapja meghalt a világháborúban. Ehhez képest szerencsésebb elvált szülők gyermekének lenni, ám ez is hátrányos helyzet, akárcsak az egyke-sors. Végül is minden iskolás hátrányos helyzetű, mert tanárai között csak elvétve találhat férfit. A pálya pedagógiai szempontból is káros és túlzott elnőiesedése ellen tisztességes fizetésekkel lehetne felvenni a küzdelmet.

Szörényi László a család és az oktatásügy szomorú helyzete mellett harmadikként a televízió felelősségét emelte ki. Kissé tágabban a tömeg-tájékoztatási eszközök egészét említhetnénk. Szerintem a tévé- és rádió-adóknál az alapvető baj a közszolgálati és a kereskedelmi jelleg merev szétválasztása. Az előbbi típusú adó szórakoztat is, az utóbbi alig közvetít műveltséget. A közszolgálati jellegben hiány van, a szórakoztatásban a bőség zavara, a műveletlenség és a linkség a meghatározó. Többnyre már a képi környezet és a nyelvhasználat is elszomorító, a neveletlenség jelzése. Félreértés ne essék: a művelt ember is szórakozik, ám az elemi szintű szórakoztatás nem a műveltség része. Az érték viszont számos esetben lehet szórakoztató. Aki kellően művelt, az szórakozni is képes például a vígope-rákon vagy Mikszáth Kálmán prózáján, s ugyanúgy Chaplin filmjein vagy a bohóctréfákon.

A kereskedelmi adók nehezen változtathatók meg. Ám valóban nélkülözhetetlen lenne egy kifejezetten kulturális tévéadó. Addig is biztosítani kellene, hogy fő műsoridőben is lehessen szakszerű kulturális információkhoz jutni. Ha valaki összesítené, hogy a híradókon mennyi kulturális tartalmú információ jelenik meg évente, elképedne az alacsony számon. Miért van az, hogy a sporthírek nélkülözhetetlenek, a kulturálisak szám-

űzöttek? Nagy siker volt a Mindentudás Egyeteme. Szükség lenne a mindentudás középiskolájára is: rendszeresen tanítani, kiegészíteni, elmélyíteni, újratárgyalni az általános műveltség anyagát.

A magyar kultúra legáltalánosabb alapja maga az anyanyelv. Az anyanyelv sorvadásával ez a kultúra is szegényedik, halálával ez a kultúra muzeális halmazzá válik. Szembe kell szállni azokkal az elképzelésekkel, amelyek a nyelvművelést feleslegesnek tartják, a nyelvi szabályrendszert korszerűtlen gúzsnaak ítélik. Az egységes köznyelv nélkül a magyar kultúra is romlani kezd. Úgyis fenyeget a globalizáció, az angol nyelv szirén-éneke. Természetesen minden nyelv egyenrangú, ám bármely nyelv halála értékpusztulás. Különösen akkor, ha ez egy több ezer éves, öntörvényű kultúra lezárulásával jár együtt.

Válasz két kérdésre

– *Az Anyanyelvápolók Szövetségének és a
Honismereti Szövetségnek a kérdései* –

1. Milyennek érzi most, 2009-ben, a Kazinczy-évben anyanyelvünk állapotát, más népek anyanyelvéhez viszonyított helyzetét, valamint a magyarság megmaradásában és boldogulásában betöltött, illetőleg betölthető szerepét?

A magyar nyelv a tudomány álláspontja szerint mintegy háromezer éves. Legréggebbi összefüggő írásos nyelvemlékeink nyolcszáz esztendősek, az anyanyelv írásos használata azonban csak négy-ötszáz éve kezdett elterjedni. Annak pedig kétszáz éve sincsen, hogy az elemi szintű írni-olvasni tudás társadalmi igénnyé vált. S csak a huszadik században jelent meg az a célkitűzés, hogy mindenki váljon egész életén át művelődni vágyó, írásban és olvasásban is igényes emberré.

Ismeretes, hogy a középkor és a korai újkor évszázadaiban a tudományok és a nemzetközi érintkezés nyelve a latin volt. Magyarországon még száz éve is elvárták a latin nyelv érettségi szintű ismeretét. A latinitás a magyar kultúra szerves részévé vált az évszázadok során, olyan múlttá, amelynek egyre hézagosabb ismerete ma komoly fogyatkozás. A latin nyelvet nem lehet ismét elterjeszteni, de a latin szellemiségre elhagyhatatlanul szükségünk volna a jövőben is. A klasszikus latin vagy másfélezer éve holt nyelvnek számít. De belőle fejlődtek ki a neolatin nyelvek. S maga a nyelv holtában is halhatatlanná vált: a római birodalom kultúráját közvetítette, valamint az elterjedő kereszténységét. Ez a nyelv tehát soha nem ártott nekünk, inkább segítségünkre volt.

Miért szükséges mindezt említeni? Mert arra is emlékezhetünk, hogy a XVIII. század végén Herder a magyar nyelv elképzelhető, közeli elhalását jósolta. Részben ez, részben a magyarság helyzete indította el Kölcsey Ferencnek, majd másoknak az aggodalmát, a nemzethalál-látomások sorozatát. Az európai történelemnek éppen abban az időszakában, amelyben a modern nemzeteszmé megfogalmazódott. Kétféle változatban is.

Az egyik, a francia modell szerint egy adott ország lakossága alkot egy nemzetet. A másik, a német modell szerint a nemzet nyelvi-kulturális egység, amely akár országhatárokon is átívelhet. Tudjuk, hogy Franciaország a polgári forradalom után vált egynyelvűvé, a németajkúak pedig több országban élnek ma is. Mindkét értelmezésnek tapasztalati alapja van. A történelmi Magyarország főként az egyik, a Trianon utáni a másik modell szerint létezhetett. Nem feledhető azonban az sem, hogy nyelvi-kulturális nemzettudatunkban jelen van a múlt, a hagyomány, a régi, a többnyelvű ország is.

A nemzet mindenképpen nyelvi-kulturális egység is, amely évszázadok hagyománykincsén alapul. Így a nyelv sorvadásával, valamint a használói kör szűkülésével maga a nemzet szegényedik, sorvad. Ma ez a helyzet. Kettős ez a veszély, s nem mai keletű. Már a szocialista világrendszerben megjelent, főként a többnyelvű országokban. Máshol, mint például nálunk, a nemzeti sajátosságok hangoztatását, védelmének szándékát bélyegezték nacionalizmusnak. A szocialista internacionalizmus eszméjét azután a globalizáció váltotta fel, s ez nemcsak a két világrendszer közötti falakat bontotta le, hanem a nemzeti kulturális hagyományokat is bomlasztani kezdte, gátolva továbbfejlesztésüket. Madách falansztere egyfajta utópikus diktatúra keretei között képzelte el egy olyan uniformizált világot, amelyet az ezredforduló a demokrácia szemfényvesztőbb mutatójaival kezdett el megvalósítani. Az antik Róma politikai krédója, a *panem et circenses* érvényesül. A kenyér ugyan egyre kevesebb, a cirkusz, a feledtető olcsó szórakoztatás azonban egyre több, s mindinkább egynemű. A kenyér még őrzi a nemzeti sajátosságokat, a tévéműsorok, a magazinok azonban világszerte egyformák.

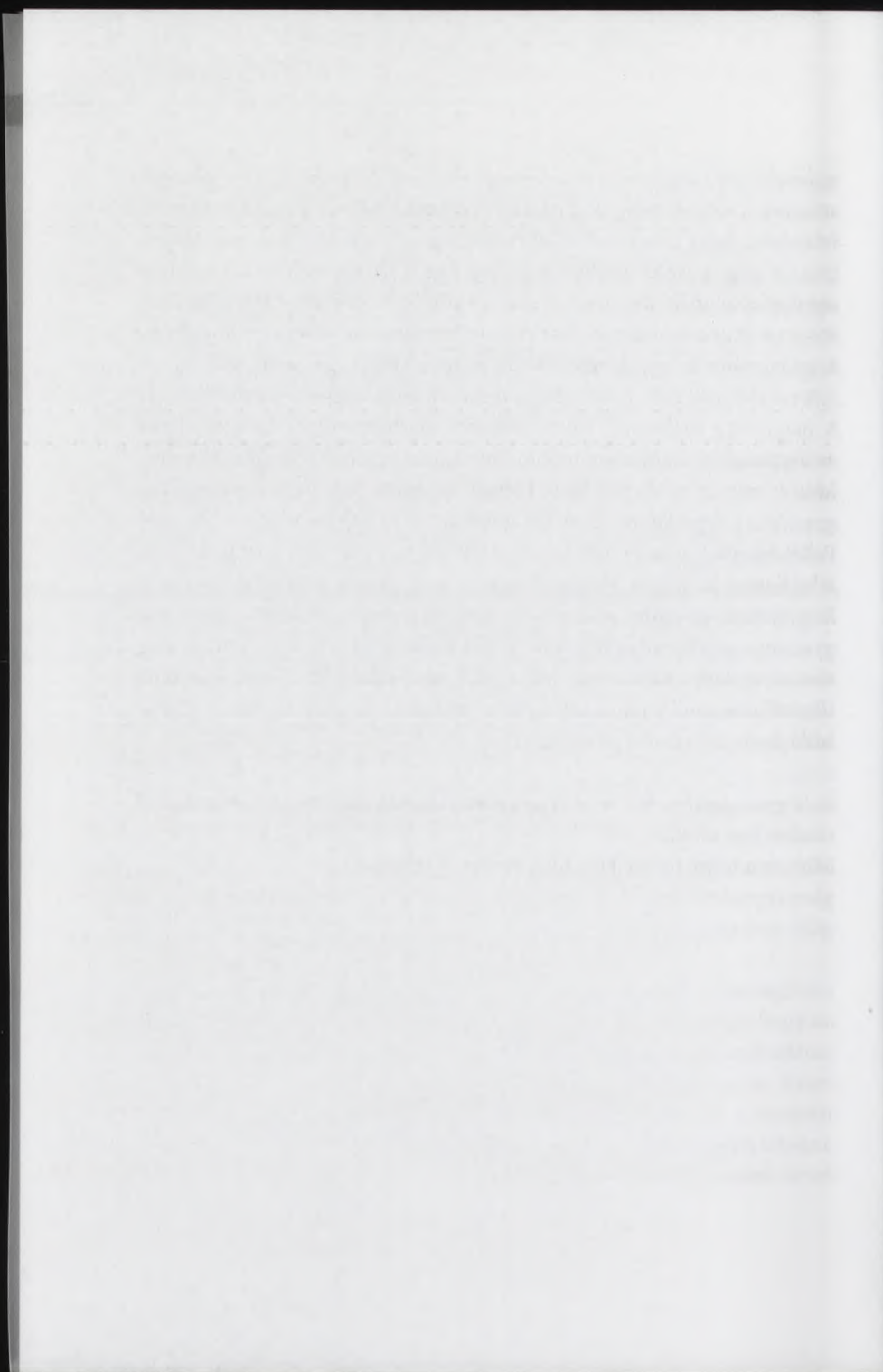
Mindennek legáltalánosabb közvetítő nyelve az angol. Önmagában nem ezzel a nyelvvel van baj. Elkerülhetetlen s nélkülözhetetlen, hogy az új évezred „latinja” legyen. A természettudományokban, a műszakiakban évről évre terjed a használata. A nemzetközi kapcsolatokban is. Azonban ha a társadalomtudományokban is általánossá válna, az a nemzeti kultúra és az anyanyelv viharos romlását eredményezné. Milyen lehetne az a magyar irodalom, amelyről magyar nyelven nem születnének tanul-

mányok? S mi a helyzet a mindennapi életben? Az angol nyelv a tömegek számára a szórakozást, a „cirkuszt” közvetíti. Ma még csak az kezd elfelejtődni, hogy magyarul is lehet boldog születésnapot kívánni. De mi lesz tíz vagy húsz év múlva? S milyen lesz a hatása az internet rendszeres használatának, az sms-ezésnek, a rádióban, tévében, bárhol hibásan, rossz artikulációval beszélőknek? Cáfolhatatlan nyelvtörténeti tény, hogy a nyelv változik, egyszerűsödik, de ez nem válhat romlássá, makogássá.

A romlás még nem jelent megszűnést. Ennél is nagyobb a másik veszély. A magyarság lélekszáma egyre csökken. Mértéktartó becslés már ennek az évszázadnak a közepére többmilliós csökkenést tart elkerülhetetlennek. Mások már azt is leírták, hogy kétszáz év múlva holt nyelvvé válik a magyar. Ez az aggodalom túlzó. De gondoljunk el egy lehetséges változatot. Feltételezzük azt, hogy minden nő szülni fog egy gyereket, s azt is, hogy az átlagéletkor 90 év lesz. Nagyon leegyszerűsítve a számítást ez annyit jelent, hogy kétszáz év múlva a Kárpát-medencében mintegy háromszázezer magyar anyanyelvű ember fog élni. Nyelvi-kulturális közösség lehetünk még, de ország aligha. Kölcsynek lesz igaza? Ady Endrének? Válasszuk inkább Illyés Gyula gondolatát: a legnagyobb bátorság a remény. S kiáltsuk Zrínyi Miklóssal: „Ne bánts d a magyart!”

2. Hogyan fogalmazná meg egyetlen mondatban anyanyelvünkhöz fűződő érzelmi kapcsolatát?

Mint az anyám, óv: nélküle még ember se lehetnék.

VII.

AZ ÍRÓSZÖVETSÉG ÉLETE

Az irodalom és az Írószövetség helyzete

Sorskérdésekről szeretnék beszélni, pátosz nélkül. A magyar történelemben a sorskérdések mögött általában betegségek vannak. Nemzeti kultúránk legfőbb szereplője anyanyelvünk és a magyar irodalom, amely ebből az anyanyelvből táplálkozik, ugyanakkor táplálja is azt. Az anyanyelv nem nélkülözhető, és léte miatt szükség van a magyar nyelvű irodalomra, nemcsak a klasszikusokra, de a kortársakra is. Anyanyelvét egyetlen állampolgár sem nélkülözheti, és minél színvonalasabban használja, annál jobban tud az életben boldogulni.

A 21. század elején sokféle új veszély fenyeget, elsősorban a globalizáció, amely nem eleve az irodalmat, hanem az anyanyelv színvonalas használatát és fejlesztését érinti. Bármekkora a magyarság létszáma, anyanyelve, sajnálatos módon ismét veszélyben van. Az ezredvég újabb ipari forradalmának, a számítógépek, a mobiltelefonok és egyéb eszközök rohamos elterjedésének korában az irodalom létének fontossága, az anyanyelv használatának nélkülözhetetlensége mellett is érvelnünk kell. A hozzánk hasonló lélekszámú népeknek a jelenlegi világhelyzetben fokozottan védeniük kell az anyanyelvüket.

Ennél kisebb, de az irodalom belső köreire ható veszély a posztmodern szemlélet, amely a nyolcvanas évektől kezdve fokozatosan terjedt el Magyarországon. Ez azért veszélyes, mert olyan elveket hirdet, amelyek végül az irodalmat is másodlagossá teszik. 1990 óta a magyar kulturális minisztériumnak sohasem volt fontos a magyar irodalom. Ennek az is oka, hogy a posztmodern szemlélet állandóan azt sulykolja, hogy az irodalom és a politika között semmilyen kapcsolatnak nem kell lennie, sőt az irodalom és a valóság között sem. Az irodalom tulajdonképpen szöveg. Ez a szemlélet sokat tesz azért, hogy az olvasóközönség eltávolodjon a kortárs irodalomtól.

A mi alaptézisünk az, hogy nincs olyan történelmi korszak, amelyben az embereknek ne lenne szüksége az anyanyelv igényes használatára, arra, hogy a múltban és a jelenben megfelelően tudjanak tájékozódni, megfelelő valóságismeretük legyen. Ebben nemcsak az oktatásnak és a sajtónak van meghatározó szerepe, hanem az irodalmi műveknek is. Az irodalom – a kortárs irodalom is – nemzeti ügy. Létezési közege egyrészt az irodalmi élet, másrészt az olvasóközönség. Ma az irodalomnak alig-alig vannak olvasói, a kortárs irodalomnak pedig még kevésbé.

Az irodalmi élet ma tulajdonképpen lepusztult csatatér, ahol mindegyik végvár omladozik, de még csak azt sem lehet tudni, hogy a szomszéd végvár barát-e vagy ellenség-e. Ha a magyar irodalom a magyar nemzet ügye, akkor ezt képviselő irodalompolitikára lenne szükség, ehhez viszont nélkülözhetetlen a megfelelő költségvetési támogatás. Ezzel kapcsolatban az egyik állami ellenérv az, hogy szegények vagyunk, erre nincs pénzünk. Tudjuk, hogy a szegénység ellenére menyi mindenre költünk nem is kevés milliárd forintot. A másik ellenérv az, hogy mi civil szervezet vagyunk. Az irodalom a többi művészettel együtt a civil szférához tartozik, tehát civil kuratóriumoktól és magánszemélyektől kell támogatást szereznie a működéséhez. Aki ügyes, az szerez is, mondják. Ám a pénzszerzés nagyon nehéz. Magyarország ma még a vadkapitalizmus korában él. Itt már nincsenek arisztokraták, és még nincsenek meg azok a második és harmadik generációs úrgazdagok, akik tudják, hogy a kultúra hasznos, és ők járnak jól, ha például múzeumot alapítanak.

Ha az irodalom a civil szféra része, amelyhez a politikának semmi köze, akkor miért támogat a politika, az állam néhány más művészeti ágat? Réges-régen magánszínházak voltak. Ma a Magyar Állami Operaház éves költségvetésének a fele, közel hárommilliárd forint bőven elég lenne a teljes magyar nyelvű irodalom éves támogatására. Nem elképzelhetetlen összegekről van tehát szó. Ha csak két és fél milliárdot kapna a magyar irodalom, az is csodálatos eredmény lenne. Természetesen nem elég a kulturális politikát meggyőzni arról, hogy ez a civil ügy a magyar nemzet ügye, tehát állami ügy, hanem a társadalom egészét is győzködni kellene.

Régebben elképzelhetetlen lett volna, hogy a napilapok többsége nem foglalkozik azzal, hogy a Magyar Írószövetségnek közgyűlése lesz. A mai lapok nem írtak erről, tehát ez nem fontos számukra. Arra kellene törekedni – és ez nem pénz, hanem szemléletváltás kérdése –, hogy egy kicsit jöjjenek vissza ebben az értelemben a régi idők, amikor a kortárs irodalommal foglalkozott a napi sajtó, sőt irodalmi rovataik voltak. Nagyon fontos a közoktatás is. Van olyan szemlélet, hogy az anyanyelv és az irodalom ápolása és tanítása a magyar nyelv és irodalom tantárgy feladata. Ennél sokkal fontosabb dologról van szó: az összes magyar embernek a felelőssége, hogy a magyar nyelv és irodalma ne sorvadjon el.

A Magyar Írószövetségnek az elmúlt években tudomásul kellett vennie, hogy más fontos irodalmi szervezetek is létrejöttek, a Magyar Írószövetség nem kamarajellegű. A legnagyobb ugyan, de csak a többi szervezet között. A hadüzenetet nem az Írószövetség fogalmazta meg. Az utóbbi hónapokban halvány, biztató jelek kezdenek mutatkozni valamilyen együttműködés kialakulásáról. A politikát minden írószervezettel együttműködve lehet meggyőzni. Az irodalmi életben nagy szükség lenne ideológiai és esztétikai toleranciára. Nem kell szeretni a másikat, de meg kell próbálni elviselni.

Az Írószövetség székházát a kilencvenes évek közepe táján Szilágyi Ákos a holtak házának nevezte. Nem volt igaza, viszont mára a szegények háza lettünk. Legfeljebb reménykedni lehet abban, hogy ez a ház jó székhelye lesz a szakmának, lehetőleg minél normálisabb körülmények között. A végvárakat nem szabad feladni. A Bajza utcai épület a Magyar Írószövetség végvára. Meg kell próbálni megvédeni.

Beszámoló a Magyar Írószövetség 2007–2010 közötti életéről

Szövetségünk történetéből tudhatjuk, hogy 1945 után három különösen próbára tevő eseménysor gátolta normális működésünket. Az első a fordulat éve volt 1948-1949-ben, amikor a többpártrendszeri demokrácia teljes felszámolásával bolsevik szervezetté züllesztettek bennünket. A második 1956-1957 tele, amikor előbb felfüggesztették, majd felszámolták szövetségünket, amely csak 1959 szeptemberében alakulhatott újjá. A harmadik eseménysor 1986-1987 fordulójához kötődik, amikor ellenzéki magatartása miatt a politikai hatalom megpróbált ellehetetleníteni bennünket, s kilépésre buzdította a párttagokat és barátait. Szerencsére a hatalom már gyenge, az írói szolidaritás viszonyt erős volt, s a magyar társadalom egyre közelebb kerülhetett a politikai diktatúra felszámolásához.

Egy újabb, a negyedik eseménysor még nem válhatott történelemmé, hiszen e századbeli esemény, és 2004 első hónapjaihoz kötődik. Mindannyian emlékezhetünk arra a média nagy része által támogatott, s nem egyszer minden etikai normát áthágó, ízléstelen kampányra, amelyet a Magyar Írószövetség ellen folytattak, kilépésre buzdítva – nem is eredménytelenül – azokat, akikkel elhitették, hogy maga a szövetség tehetőségtelen, szélsőjobboldali akarnokok gyülekezete, s aki nem lép ki, az közējük züllik.

Ezek után a 2004 és 2007, a két tisztújító közgyűlés közötti hároméves időszak legfontosabb feladata valóban a megmaradás lehetett, hiszen a sajtó és a politika által is támogatott ellentábor gyakorlatilag a mi megsemmisítésünkre törekedett. Elnökünk, Kalász Márton második ciklusának végén, e rendkívül nehéz évek után okkal jelenthette ki, s mi magunk is igazi eredménynek tarthattuk azt, hogy megmaradtunk, s azt is, hogy bár szerény mértékben, ám ezt a tényt a kormány irodalompolitikája és a többi írószervezet is tudomásul vette.

Amikor 2007 szeptemberében a közgyűlés után az új Választmány első ülésén engem jelöltek elnöknek, majd meg is választottak erre a megtisztelő megbízásra, első megnyilatkozásomban ekként fogalmaztam meg jelszavamat: megerősödve megmaradni.

Nyilvánvaló, hogy a magam, az Elnökség és a Választmány nevében is elsősorban arra kell most választ adnom, hogy ez sikerült-e, s ha csak részlegesen, akkor mennyiben? Mik voltak a gátló tényezők, s a továbbiakban vajon lehetséges-e ezeknek a leküzdése?

Be kell vallanom, hogy eleinte rendkívül derűs és bizakodó voltam, majd egyre komorabbá váltam. Nem reményvesztetté, csak a kényszerrek közepette egyre racionálisabbá. Látszólag egy aprósággal kezdeném. 2007-ben azt is kijelentettem, a kilépettekre utalva, hogy mindenkit visszavárunk. Visszavételüket mindössze hárman kérték, különböző okok miatt viszont további 11 fő kilépett.

Itt célszerű megemlíteni, hogy három éve 874 tagja volt szövetségünknek. A taglétszám jelenleg 909 fő, ugyanis időközben felvettünk a 164 jelentkező közül 121 főt, viszont számosan elhaláloztak, néhányan kiléptek.

A tagfelvételi munka legnagyobb gondja az, hogy továbbra is csak korlátozottan jelentkeznek fiatal írók. Ennek legfőbb magyarázatát abban látom, hogy anyagi és egyéb eszközök hiányában a fiatalok és az idősebbek egzisztenciális és szűkebben szakmai gondjaiban sem tudunk érdemlegesen és folyamatosan segítséget nyújtani. S ma már az sem jelent szakmai „diplomát”, ha valaki a tagunkká válik. Valamicskét talán sikerült javítani a korfán, ám a nemzedéki megosztás sajnálatosan egyenetlen, mivel a kilépők nagyobbbrészt a középnemzedékekhez tartoztak. A jelenlegi választmány átlagéletkora kerekén 60 esztendő, s ennek csak részben elfogadható indoka az írói tekintélyre való hivatkozás. A fiatalítás korlátozott eredményességét önkritikusan el kell ismernünk. Azért említem ezt többes számban, mert minden tagunk segíthetne ebben a munkában.

A Magyar Írószövetség elnöke – akarva-akaratlan – kulturális diplomata, s elsősorban nem a nemzetközi, hanem a hazai irodalmi életben. Mivel

1990 után nem sikerült úgy alakítani át az Írószövetséget, hogy annak szakmai kamara-jellege legyen, tehát a teljes író-társadalmat magába foglalja, s emellett jöjjenek létre, működjenek a különböző írószervezetek, ma irodalmi életünk nagy gondja az író-kamara hiánya. Pedig ez lehetne az írók parlamentje. Az Írószövetséget azonban részben 65 éves múltja, részben pedig 900 fős tagságának ténye változatlanul arra kötelezi, hogy a magyar irodalom egészéért érezzen felelősséget, már csupán azért is, mert tagsága a kárpát-medencei magyar íróknak mintegy felét foglalja magába, s mintegy 200 határon túli tagja van.

Mit jelent ez a diplomáciai feladat? Három vonatkozását szükséges kiemelni. Kapcsolat a többi írószervezettel, a hazai politikai élettel, valamint más nyelvek irodalmainak szövetségeivel.

A 2004-es robbanás, a barikádepítés után 2007-re már kezdett konszolidálódni a helyzetünk, ám érdekes módon azon az őszön még szinte minden interjúban megkérdezték tőlem, hogy mi a véleményem a Döbrentei-ügyről. Igaz, akadt olyan kérdés is, hogy vannak-e még híres írók a mi szervezetünkben. A hazai írószervezetek egyaránt irodalmi életünk részei, így szükségképpen rákényszerülnek valamiféle együttműködésre a különböző testületekben, bizottságokban, megbeszéléseken. Én igyekeztem úgy felfogni a dolgomat, mintha fegyverszüneti tárgyaláson ülnek, s egy majdani békekötésről tanácskoznánk, amelyen minél több eredményt szeretnék elérni. Békét igazán máig nem kötöttünk, de tárgyalunk, tárgyalgatunk. Vannak közös ügyek, például az, hogy legyen Márai-program, hogy az irodalom több pénzt kapjon a költségvetésből, de abban feloldhatatlannak látszik az érdeellentét, hogy ki milyen mértékben részesülhessen a meglévő vagy a tervezett javakból, hogy mely kuratóriumban milyen legyen a részvételi arány, hogy ki milyen elismerést, díjat kaphasson.

Az irodalmi életben eredmény, hogy 2004 óta is sikeresen működik a Tokaji Írótábor, amelynek kuratóriumában számos szervezet képviselői ülnek, ám máig meghatározó a Magyar Írószövetség szerepe. Ugyanez mondható el a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületéről, amelyben Aczél Géza, Füzi László, Pécsi Györgyi játszik meghatározó szerepet,

az irodalmi segélyezési bizottságnak pedig néhány éve éppen én vagyok az elnöke. Sajnos nagyon kis összeg felett rendelkezhetünk, s azt is decemberben szoktuk megkapni. 2008-ban megalakult a MISZJE, amely a magyar írók műveinek könyvtári kölcsönzései alapján fog várhatóan 2012-től bizonyos mértékű tiszteletdíjat fizetni évente a szerzőknek, s talán marad némi pénz az írószervezetek működéséhez is. A két éve adott ígéret szerint a költségvetés évi 200 millió forintot fog átutalni, s mintakönyvtárak adatgyűjtése alapján dől el, hogy mely szerző milyen arányban részesedik ebből az összegből. Eredmény, hogy változatlanul képviseltetni tudjuk magunkat a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalmi kuratóriumában, a Márai-kuratóriumban, a határon túliak részére kiírt irodalmi ösztöndíjak, a József Attila-díjak odaítélésénél, és más fórumokon is. A József Attila-díjakat odaítélő kuratórium összetételének, ügyrendjének zavarosságát idáig nem sikerült renddé változtatnunk, ez a következő hetek feladata lesz. Nyolc év átlagában az évi 13 díjnak körülbelül az 50 százalékát kapta meg szövetségünk tagja. Ez csak látszólag reális, mert a fiatalok kevésbé esélyesek, illetve nekünk van a legtöbb olyan tagunk, nem egyszer már hetven évnél is idősebben, aki még nem részesült ebben az elismerésben, pedig egyértelműen megérdemelné. Megértést kérek minden tagunktól: most talán könnyebb évek következnek. Sajnos a javaslattételen túl nincs semmi beleszólásunk a magasabb rangú díjak és a kitüntetések odaítélésébe, s felterjesztéseinket hosszú évek óta csak elvétve vették figyelembe.

A hazai politikai élettel igencsak ellentmondásos a kapcsolatunk. Jelképessége miatt emlitem, hogy megválasztásomhoz Orbán Viktor, Szili Katalin gratulált, mindegyikükkel beszélgethettem is, a kulturális tárca viszont hallgatott, a tárca vezetőjével soha nem találkoztam, sőt, informális hírek szerint, ha néha asztalára került egy írószövetségi levél, azonnal félresöpörte. Jó kapcsolatot építeni a későbbiek során is inkább csak Fideszes politikusokkal sikerült, s ebben meghatározó szerepe volt titkárunknak, L. Simon Lászlónak, illetve a politikusok, például Tarlós István fogadókészségének. Tényként jelentem ki, hogy a magukat liberá-

lisnak vagy szocialistának valló politikai erők képviselői nem mutattak érdeklődést irántunk, pedig biztos vagyok abban, hogy tagjaink között az ő híveik is megtalálhatóak.

A Magyar Írószövetség költségvetésébe 1990 előtt be voltak építve a nemzetközi kapcsolatok. Talán minden szocialista országgal volt 3-5 éves szerződésünk, s ennek keretében csereutakra, műfordítói tanulmányutakra nyílt lehetőség. Mindez fokozatosan felszámolódott, elsősorban nem szövetségünk, hanem az egész magyar irodalom kárára. Az anyagiak teljes hiányában szövetségünk nem képes együttműködési megállapodásokat kötni, nem tudunk sem utaztatni, sem fogadni. Ilyesmire csak egyedi esetekben, pályázati pénzekből kerülhet sor. 2008-ban és 2010-ben a finnugor írókongresszusra utazhatott ki küldöttségünk, svéd meghívásra 2 fő látogatott el, egy író pedig Vietnamban járt. 2008 szeptemberében nemzetközi konferenciát tartottunk a volt szocialista országok újabb irodalmi életéről, erre tudtunk vendégeket meghívni. Budapestre látogató koreai, vietnami és háromszor kínai író-delegációkat fogadtunk baráti beszélgetésre, s járt nálunk néhány más országból is író: azeri, francia, lengyel, román nemzetiségű. A magyarság más országokból érkező íróit természetesen nem ide sorolom.

Belső életünk részben önmagunk szándékaitól, részben a megvalósításukra kapott pénzeszközöktől függ. Tagságunk alakulását már említettem. A szövetségi munka régi hagyomány szerint elsősorban a szakosztályokban és az írócsoportokban folyt. A legutóbbi évtizedben ez a hagyomány gyökeresen átalakult. Vidéken egyrészt az okozza a gondot, hogy irodalmi életünk még mindig eléggé főváros-centrikus, illetve az, hogy az író-társadalom ott is szétaggoltta vált. Arra is van példa, hogy egy régió, például Zala, önálló író-szervezetet hoz létre, amelyben a meghatározó szerepet tagjaink játsszák. E három évben tovább működött a miskolci, újjáalakult a pécsi írócsoport. Különös öröm, hogy a közelmúltban Tari István szervezőmunkájának köszönhetően létrejött a vajdasági magyar írók csoportja. Átalakult a szakosztályi élet is. A hagyományos, műfaji tagolású szak-

osztályok közül a mindig legszorgalmasabb költői (Turczy István), illetve néhány konferencia szervezésével a kritikai szakosztály (Ács Margit, Pécsi Györgyi) emelkedő ki. Ugyanakkor két új, igen aktív szakosztály kezdte meg a működését: az avantgárd (Szombathy Bálint) és a sci-fi irodalmi szakosztály (Burger István).

Folytatódott az a korábbi években megindult folyamat, amely a szakosztályi tagoltság helyett, a műfaji határokat átlépve mindenki számára érdeklődést keltő programokat kínál. Az Írószövetség klubjában és újra megnyílt könyvtárában havonta legalább 20 rendezvény vár minden érdeklődőt. Tagjaink emellett rendszeresen szerepelnek más fővárosi, országbeli és határon túli rendezvényeken. Az elmúlt években együttműködtünk a megyei könyvtárakkal, oktatási intézményekkel, a Tokaji Írotáborral, a Petőfi Irodalmi Múzeummal, a Magyar Művészeti Akadémiával, Érd városával, a Fasori Evangélikus Gimnáziummal, a Magyar Napló szerkesztőségével, könyvkiadókkal, folyóiratokkal, kulturális intézményekkel Magyarországon és a határon túl.

Programjaink legjellemzőbb típusai: konferenciák, könyv- és folyóirat-bemutatók, vitaestek, születésnapj kiöszöntök, emlékestek, szakosztályi rendezvények, szerzői estek, sorozatok (Bajza Szalon, Csikófogát, a Magyar Napló estjei, stb.). Iskolákban rendhagyó irodalomórákat tartunk, könyvhéten pedig az országot járják meghívott tagjaink.

Néhány éve rendszeresen képzőművészeti- vagy fotókiállításokat tartunk klubunkban, ezek megérdemelt szakmai sikert aratnak.

2008-ban indult meg az akkreditált, két éves képzési idejű Íróiskola L. Simon László és Menyhért Anna szervezésében. Júniusban kapott oklevelet az első csapat, amely azóta is közösen dolgozik, internetes folyóiratot szerkesztenek.

A közelmúltban könyvkiadással is megpróbálkoztunk. A szövetségünkben rendezett, nagy visszhangot kiváltó konferenciák indokolták, hogy anyaguk megjelenhessen. Elsőként a 2008-ban a Magyar Művészeti Akadémiával közösen rendezett *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet* című kötet jelent meg Ács Margit szerkesztésében. Ennek témája az a háromkötetes magyar irodalomtörténet, amelynek Szegedy-

Maszák Mihály a főszerkesztője. Nyomtatásra kész egy következő könyv is. Elindult az Arany János Alapítvány és a Kortárs Kiadó együttműködésében, Erős Kinga szerkesztésében egy fiatal kritikusokat bemutató sorozat (Dobás Kata, Koncz Tamás kötetei).

Szövetségünk tagjait az utóbbi nyolc évben feltűnően háttérbe szorították azok, akik a díjakat, kitüntetésekét ítélték oda. Így különös jelentőségre lehet azoknak az elismeréseknek, amelyeket mi adhatunk tagjainknak. 2005-ben jött létre *A Magyar Írószövetség örökös tagja* elnevezésű elismerés, amelyet évente átlag két fő kaphat meg. Az utóbbi évek kitüntetettjei: Hárs Ernő, Tóth Bálint, Albert Gábor, valamint jelenleg: Marsall László, Szalay Károly, Tamás Attila. A szabályzat lehetővé teszi az elismerés posztumusz odaítélését is. Idén az elnökség úgy döntött, hogy 1956 forradalmára, és az abban, annak előkészítésében meghatározó szerepet játszó írók, nevezetesen Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron és Veres Péter előtt oklevéllel tiszteleg.

Idén 15. alkalommal adhattuk át az *Arany János-díjat*. Az utóbbi években Marsall László, Szilágyi István, Sarusi Mihály, Tamás Menyhért, Hornyik Miklós és Szörényi László részesült ebben az elismerésben.

A névadó által alapított *Péterfy Vilmos-díjat* az elmúlt években Kiss Benedek és Pósa Zoltán vehette át.

Érd megyei jogú várossal 2007 végén sikerült irodalmi együttműködést kötni. Ennek eredményeként *Bella István-díj* létesült fiatal költők részére. Az eddigi díjazottak: Zsille Gábor, Nagy Gábor és Iancu Laura.

Nagy múltra tekint vissza szövetségünk és a Honvédelmi Minisztérium évente meghirdetett, történelemmel-hadtörténettel kapcsolatos irodalmi pályázata. Sajnos szövetségünk tagjai, s általában az ismertebb szerzők ritkán vesznek részt ezeken a pályázatokon, pedig értékes díjakat lehet kapni. A múlt évben Jámborné Balog Tünde kapta meg az Írószövetség díját.

Ugyancsak szép hagyomány az Aquincumi Múzeummal közösen évente meghirdetett *Aquincumi költőverseny*, amelyen tagjaink rendszeresen és sikeresen szerepelnek.

Szövetségünk könyvtára régi büszkeségünk. Szégyenteljes esemény volt, amikor gazdasági okok miatt be kellett zárunk. 2008-ban egy másik, megszűnésre ítélt szervezettel, a Postás Művelődési Központ könyvtárával sikerült együttműködési megállapodást kötnünk. Ők ide tették át központjukat, s cserébe szakszerűen működtetik a mi könyvtárunkat is, amely a részleges nyitva tartás után 2009. április 15-én nyílt meg. Korszerűsítik az állomány nyilvántartását. Egyetlen gond az, hogy nincs állománygyarapítási keretünk. Így mintegy 8-10 éves lemaradásunk van. Egyelőre mintegy százan iratkoztak be újra tagjaink közül. Ezúton is ajánljuk a beiratkozást, s kérünk mindenkit, hogy az utóbbi években megjelent könyveiből ajándékozzon egyet az Írószövetség könyvtárának. Egyúttal azt is kérjük, hogy az évekkel ezelőtt kikölcsönzött könyveket mindenki hozza vissza.

Munkánk eredményességét nagymértékben befolyásolja gazdasági helyzetünk. Egyszer kezembe került egy régi irat. Eszerint 1986-ban a Magyar Írószövetség éves költségvetési támogatása kereken 6 millió forint volt. A szövetségnek akkor volt mintegy 20 fő alkalmazottja, gépkocsija, utaztatásra, vendégfogadásra, minden rezsiköltségre elegendő forrása. Tessék elképzelni, hogy ez a támogatás most is 6 millió forint. Ez nagyjából négy alkalmazott minimálbérére és annak járulékaira elegendő. Ha csak ennyire számíthatnánk, már régen bezárhattuk volna az épületet. A kulturális tárca mellett az utóbbi években rendszeresen kaptunk támogatást a Nemzeti Kulturális Alap, a MASZRE, a Nemzeti Civil Alap és a Szülőföld Alap pályázatai alapján. Így évente mintegy 30 millió forinttal gazdálkodhatunk. A szövetség működtetésére azonban az említett 6 millió mellett csak a Nemzeti Civil Alap mintegy évi 3 millióját használhatjuk fel. A többi támogatást csak programokra költhetjük el. Mindössze négy főállású munkatársunk van, az épületet fűteni, világítani kell, számos egyéb rezsiköltség is van. Nem tudunk pénzt keríteni a *Tájékoztató* kiadására, programfüzetre, annak postai kézbesítésére, korszerű információs rendszer kiépítésére, felújításra, könyvvásárlásra, nemzetközi kapcsolatokra, és folytatható lenne a sor.

Az Írószövetség Arany János Alapítványa régebben kapott működéséhez alapítványi támogatást. Amióta ez megszűnt, sem ösztöndíjat, sem segélyeket nem adhat, az Arany János-díjat is csak korlátozottan képes odaítélni.

Mindent összevetve: erősebbek vagyunk, mint három éve, de még mindig nem eléggé. Amit elértünk, azt részben a megítélt támogatásoknak köszönhetjük, s köszönjük is, de talán még inkább a szövetség munkatársainak. Ezúton köszönetet mondok L. Simon Lászlónak, aki 2010 májusáig titkárunk volt, valamint Molnár Beátának, Peller Zsuzsának, Erdélyi Gyulának és a félidőben hozzánk csatlakozó Erős Kingának, hogy annyi balszerencse, annyi gond között is kitartottak, és végezték fáradságos munkájukat. Köszönöm az Elnökség tagjainak: Ács Margitnak, Ágh Istvánnak, Jókai Annának, Kalász Mártonnak, Szörényi Lászlónak, Vári Fábián Lászlónak, hogy három éven át segítettek nekem és íróársainknak. A már említettek mellett szeretném megköszönni Fázsy Anikó, Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Mezey Katalin, Szakolczay Lajos, Szentmártoni János és mindazok munkáját, akik önzetlenül segítették szövetségünk működését. Köszönöm az 56 tagú Választmánynak, hogy támogatta törekvéseinket, megértette erőnk korlátozottságát, s velünk együtt remélte és reméli, hogy ennek az évszázadnak a második évtizedében jobb sorsa lesz annak a magyar irodalomnak, amelyet továbbra is áthat a nemzet sorsáért érzett felelősség.

Elnöki beszámoló 2007–2010

Az 1945 nyarán alakult, idén 65 esztendőös Magyar Írószövetség története több, egymástól lényegesen eltérő időszakra bontható. 1990-ben kezdődött az, ami a tágabb jelenkornak nevezhető. A többpártrendszernek köszönhetően ekkor szűnt meg a közvetlen, egypárti-állami irányítás és felügyelet. Mivel 1990 akkor az 1956-os forradalom beteljesítőjének mutatkozott, s e forradalomban jelentős volt a szerepe az íróknak és az Írószövetségnek, ebben az időszakban különös és megtisztelő figyelem irányult a magyar író társadalomra. Az 1989 decemberében tartott közgyűlésünkön maga az akkori miniszterelnök, Németh Miklós jelentette ki, visszautalva Sánta Ferenc három évvel korábbi felszólalására, hogy „Nem mondhat le (...) sem a nemzet, sem egyetlen kormány arról az iránymutatásról, tapasztalatról és igazmondásról, amelyet 700 év óta, de szorosabban is legalább 200 éve, a felvilágosodástól jogfolytonos, haladó, demokratikus magyar irodalom és művészet sugallhat neki.”

Sajnos, nem így történt. Míg kétszáz éven át a legellentétesebb politikai irányzatok, kormányok számára is jelentősnek mutatkozott a mindenkori magyar irodalom, ez a hagyomány néhány év alatt felszámolódott. 1990-ben a humán értelmiségnek még jutott szerepe a politikai vezetésben is, később ez már kivételessé vált. A nagyobb demokratikus hagyományú nyugat-európai országokban már sokkal korábban csökkent az irodalom társadalmi szerepe, s ezt a tendenciát a huszadik század kommunikáció-technikai forradalmi radikálisan felerősítették. Ami ott hosszabb folyamat volt, az nálunk robbanásszerűen következett be, lényegében két évtized alatt: a nyolcvanas és a kilencvenes években.

A káros gyorsítást három vonulat összefonódása siettette. A politikai ideológiai, a művészeti-szakmai és a gazdasági. Az első azt állította, hogy végre itt van a szabadság világa, a politikusok teszik majd a dolgukat, az

íróknak nem kell beavatkozniuk, s a politika sem kíván beleszólni az irodalom ügyeibe, azok a szakma, a civil világ kérdései.

Művészeti-szakmai szempontból a posztmodernnek nálunk a nyolcvanas években kibontakozó törekvései váltottak ki ellentmondásos hatást. Ezek igyekeztek tagadni azt a hagyományt, amely az irodalmat valamilyen a közösség kifejezőjének is tartotta, elutasították a valóságtükrözés fogalmát, az etikum és az esztétikum összefonódását, az írásművet pedig szövegnek, nyelvjátéknak tekintették, átértelmezve a nyelv fogalmát és használatát. Mindez önmagában is csökkentette az irodalom társadalmi jelentőségét, s ezt fokozta a posztmodern művek nehezebb olvasói megközelíthetősége.

Gazdasági szempontból az a lényeges, hogy az állam fokozatosan kivonult az irodalmi élet támogatásából. Civil ügynek tekintette az írószervezetek létét, s pusztán a piaci viszonyok által mozgatottnak szerette volna látni a folyóiratok és a könyvek kiadását. Míg számos művészeti ágban elismerték az állami-alapítványi támogatás nélkülözhetetlenségét, az irodalmi intézmények, a könyv- és folyóirat-szerkesztőségek, az írószervezetek esetében ezt következetesen kétségbe vonták.

A politika előszeretettel hivatkozik arra, hogy a piacgazdaságban a művészeteket, más civil kezdeményezéseket támogasson a magántőke. Mecénások azonban nem támadnak máról holnapra, különösen egy olyan korban, amelyben a művészet, tágabban az általános műveltséget gazdagító tudás nem számít kitüntetett értéknek. Ilyen közegben az adórendszer sem méltányolja kellőképpen a mégis megszülető segítő szándékot. Meggyőződésem, hogy az irodalom ugyanúgy megérdemelné a kiemelt támogatást, mint újabban egyes sportágak. A jelenlegi sanyarú helyzetben különös köszönettel tartozik a Magyar Írószövetség Nagy Elek úrnak, aki évek óta önzetlenül támogat bennünket, nemcsak egy vendéglakás ingyenes használatba adásával, hanem jelentős mértékű kamatmentes kölcsönökkel is.

Az utóbbi húsz évben a kortárs magyar irodalmat túlélőcsomag nélkül hagyták magára a globalizmus dzsungelében. Bocsnát, ez így nem egészen pontos, ugyanis néhányan, politikai-ideológiai alapon kiválasztottak,

nemcsak teli hátizsákot kaptak, hanem repülőjegyeket is Berlinbe és a világ más városaiba. Vagyis a politika azt állította, hogy nem szól bele az irodalom dolgaiba, miközben folyamatosan ezt tette. Olyan alapítványokat működtetett, olyan kuratóriumokat hozott létre, amelyek kifejezetten ideológiai-irányzatbeli rokonszenvek alapján döntöttek.

A közelmúltban például lemondott a Kossuth-díj irodalmi albizottságának hat tagja. Maradt két tag. A márciusban visszalépett Pomogáts Bélától eltekintve ez a nyolc fő nem volt tagja a Magyar Írószövetségnek. A korábbi bizottságokat is figyelembe véve, az elmúlt nyolc esztendőben összesen 26 író kapott Kossuth-díjat. Közülük 5, azaz öt fő volt tagja szövetségünknek. Javaslatainkat 2004 óta figyelemre méltó következetességgel utasították el. Nem kaphatott Kossuth-díjat például Fekete Gyula, akit minden évben felterjesztettünk, s akit már negyven éve számításba lehetett volna venni. Hiába javasoltuk ismételten Kalász Márton, Király László, Tornai József, Vasadi Péter. Hasonlóan járt Szörényi László, Tamás Attila is, akiket Széchenyi-díjra terjesztettünk fel. Szégyenletes a helyzet a Babérkoszorú-díj esetében, amelyet nyolc év alatt 17 író kapott meg. Közülük 4 tagja szövetségünknek, mindegyiküknek gratuláltunk, ám elgondolkodtató, hogy nyolc év alatt a Választmány által megszavazott jelöltjeink közül egyetlenegy, Kiss Anna kapta meg az elismerést.

A fővárost húsz éven keresztül vezető, állítólag liberális polgármester búcsúzkodva arra kérte utódját, hogy őrizze meg a főváros kulturális sokszínűségét. Micsodát? S vajon miféle volt az országos helyzet? Érdemes lenne egy történésznek áttekintenie, hogy miként is nézett ki ez az állítólagos sokszínűség a Magyar Írószövetség és tagsága szempontjából. Kik kaptak támogatást, ösztöndíjat, elismerést? Kik szervezték 2004-ben a tömeges kilépéseket az Írószövetségből, kik vezényelték a hazai és nemzetközi sajtókampányt? Emlékezzünk rá, hogy antiszemiták, fasiszták, rasszisták, antidemokraták lettünk, s ennek következményeként a hangos sajtó arra törekedett, hogy az író nevezetét is megvonja tőlünk. Magát az Írószövetséget erkölcsi és esztétikai hullának tekintették, s így is bántak vele. Előző, 2007 őszi közgyűlésünk sajtóvisszhangjában is sok volt az elítélés, a *Népszabadság* publicistája például tehetségek nélküli

tömegnek láttatott bennünket, majd nagyapját idézte, aki szerint a moslékban előbb-utóbb felszínre kerül a kenyérhaj. A moslékot a disznók kenyerestül föl zabálják, mi pedig életben maradtunk. De arról is ábrándozott egy idei Széchenyi-díjas filosz, hogy ő megvárja, míg szétrohad az Írószövetség, s talicskával hordják el a trágyadombra. Megkérdezem, most a szélesebb nyilvánosság előtt: 2004 óta akadt-e valaki, aki bocsánatot kért tőlünk? Mert ugyan szóba állnak velünk a más szemléletű írószervezetek képviselői, s 2010 tavasza óta mintha barátságosabbak lennének, hiszen „közös” ügyeinkről kell tárgyalnunk, „közös” érdekeinket kell képviselnünk. De hol van akár csak egyetlenegy olyan nyílt levél, amely megkövetne bennünket a vádak miatt, s amelyet legalább néhány tucatnyian aláírnának az akkori aláírók, levélfogalmazók, a kilépők közül? Igazi fordulatot nyilván ez jelenthetne. Mert az a történelmi tény, kedves barátaim és vitatársaim, hogy az elmúlt nyolcvan évben a népnek becézett vagy csúfolt táborra zúdított vádak nem elemezni, nem szelídíteni vagy visszavonni szokás, hanem mindegyre felújítani. S jobboldalinak, sőt szélsőjobboldalinak, antidemokratikusnak, sőt fasisztának nevezni a liberálisnak mondott demokrácia nevében.

A kulturális sokszínűség természetesen létezett az utóbbi nyolc, sőt húsz évben is, ám egyes színeket háttérbe szorítottak. Végre meg kellene becsülni a szivárvány minden színét. Csak néhány nevet említve miként lehet nem-létezőnek tekinteni például Ágh István, Csoóri Sándor, Hubay Miklós, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Rába György vagy Szilágyi István életművét? Miként lehet pusztán ideológiai-politikai szempontok alapján minősíteni írókat? Amikor kormányváltás van, természetes, hogy az előző kormány vezetői kikerülnek a hatalomból. A művészetekben helytelen lenne ilyenfajta személycserékre gondolni. Nem cserélgetni kell, hanem méltó rangjuknak megfelelően kezelni azokat, akik eddig félreszorultak, s ugyancsak rangjuknak, elfogadható rangjuknak megfelelően foglalkozni azokkal, akiket a politika, a divat túlságosan magasra emelt. Nem azt mondom tehát, hogy méltatlanok kapták sorozatban a díjakat, hanem azt, hogy hiteles értéksorrendet érvényesítve a kiáltó igazságtalanságokat kell orvosolni. Nagyon nehéz feladat úgy szolgál-

tatni igazságot, hogy közben nem ütünk másokat, hogy méltósággal viselkedünk, ám a kulturális politikának erre kell törekednie.

Tudomásul kellene vennünk, hogy nem csupán a kulturális politikában van szükség szemléletváltásra, hanem az irodalomtörténet- és a kritikaírásban is. A nyolcvanas években teret foglaló posztmodern korszak ebbe az új évezredbe átlépve már múlttá vált a szépirodalom gyakorlatában, irodalomtörténeti ízlésterrorja viszont máig működik, s hangadó a Magyar Tudományos Akadémián, a bölcsészkarokon. Néhány éve olyan tudós és terjedelmes irodalomtörténeti kézikönyv jelent meg, amelynek harmadik kötetében 450 nagyalakú oldal jut az 1945 utáni magyar irodalom történetére. Ezeken nem kap a két háború közötti korszak tárgyalása után újabb fejezetet Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc. Egy-egy oldal jut mellékszereplőként Nagy Lászlónak, Csoóri Sándornak, Nagy Gáspárnak, annyi sem Lázár Ervinnek, Sánta Ferencnek. Legfeljebb névsorokban, utalásokban szerepel például Csukás István, Hubay Miklós, Kálnoky László, Kányádi Sándor, Orbán Ottó, Szilágyi Domokos, Szilágyi István, Vas István. Még a neve sem kapott helyet Ágh Istvánnak, Bertók Lászlónak, Jékely Zoltánnak, Jókai Annának, a novelista Szabó Istvánnak vagy Utassy Józsefnek. Lehetne más könyveket, tanulmányokat, antológiákat, szöveggyűjteményeket idézni, de a lényeg az, hogy a hamis, a féloldalas kép helyett az igazit kellene felmutatnunk.

Magyarországon 1990 óta egyetlen kormánynak sem volt fontos az irodalom. Én a politikai élet szereplőit mindig azzal próbáltam meggyőzni az irodalom, a kortárs irodalom nélkülözhetetlenségéről, hogy anyanyelvünkre utaltam. Hiszen mi, irodalmárok pontosan tudjuk: a mai irodalomtól is függ, hogy milyen lesz a magyar nyelv. Ha hirtelen megszűnne a kortárs irodalom, akkor e ténynek a negatív hatása már tíz-hús év múltán érzékelhető lenne. Néhány emberöltő után pedig kikopnánk Európából. Nekem az az álomom, hogy a rendtevé egy-két esztendeje után – az oktatásüggyel harmonizáló módon – olyan kulturális politika fog kibontakozni nálunk, amely a magyarság erkölcsi, szellemi, műértő képességeit fokozatosan kibontakoztatja, s ebben anyanyelvünket és irodalmát megérdemelt rangján kezeli.

Szinte a kezdet kezdetén állunk, de ügyünk nem csupán pénzkérdés. Szemléletváltásra van szükség: a helyes célok megvalósításához kellenek intézmények, működésükhöz forrás. Nem szabad megelégednünk azzal, hogy az országgyűlés kulturális bizottsága foglalkozik majd időnként a művészetek, az irodalom alapvető kérdéseivel. Nem elég, hogy az államfő kiemelten fontosnak tartja anyanyelvünk ügyét. Minden képviselőnek be kellene látnia, s munkájában érvényesítenie, hogy anyanyelvünk védelemre szorul, hogy az ország polgárait nemcsak gazdagabbá és egészségesebbé, hanem műveltebbé és etikusabbá kell változtatni. Ebben nélkülözhetetlen a művészetek szerepe.

Az elmúlt időszakban, különösen az idei esztendőben többször volt alkalmam, hogy összefoglaljam, melyek az irodalmi élet, illetve ezen belül a Magyar Írószövetség legfontosabb, megoldandó gondjai. Szeretném ezeket tömören ismertetni.

1. 1990 óta mind lehetetlenebb az íróársadalom szakmai és egzisztenciális helyzete. Az írás szinte csak hobbinak mutatkozik, nem pedig munkának. Van két vagy három tucat író, aki meg tud élni művészi munkájából, a többiek nagyon nehéz helyzetben vannak. Viszonylag kevesen tudnak tanárként, szerkesztőként vagy más kulturális munkaterületen elhelyezkedni. Nagyon kevés az alkotói ösztöndíj, s ezt a kérdést a Márai-program is csak enyhíteni képes.

Minden művészeti ágban kevés az állami szakmai középdi, s azok pénzösszege megalázóan alacsony. A középdiakat annak idején egy-egy új mű elismerésére hozták létre, már jó ideje azonban jelentős részben életmű-elismerések, 60-70 évesek kapják vagy máig sem kapták meg. Szükség lenne olyan díjakra, amelyekből kifejezetten a pálya első felében lévő alkotók részesülhetnének. Itt azonban nem helyes az egységes korhatár, hiszen minden művészeti ágnak mások a kibontakozási sajátosságai.

Az írói nyugdíjak megalázóan alacsonyak, aki nem tagja a Digitális Irodalmi Akadémiának, az olykor a létminimum határán él. Megoldatlan a fiatalabb nemzedékek majdani nyugdíjának kérdése, s mindennapos gond,

hogy az írók szociális helyzetéhez képest elenyésző a segélyezési lehetőség. A legutóbbi években a MAOE segélyezési bizottsága átlag egy millió forinttal kapcsolódhatott évente, s azzal is csak decemberben.

2. 1990 után fokozatosan felbomlott irodalmunk nemzetközi kapcsolat-rendszere, s a több hazai írószervezet létrejöttével, az itthoni együttműködés is megoldatlan, és ez főként a kulturális politika hatalmi szerveivel való kapcsolatban, illetve a kuratóriumokban mutatkozott meg. Mindkét terület tartós rendezésre vár.

Körütekintően szükséges rendezni és támogatni a magyar irodalom külföldi népszerűsítését, fordítását.

3. A magyar irodalom egyszerre folyóirat- és könyvkiadás-központú. Újabban egyre fontosabbá válnak az internetes változatok, megjelenik az e-book. Át kell gondolni mindegyik változatot, s megfelelő támogatásban részesíteni az irodalmi élet legfontosabb műhelyeit.

4. Az olvasóvá nevelést, az olvasó megtartását kiemelt célnak szükséges tekinteni a közművelődés egészében. Ez ügyben a média szinte teljesen feladta korábbi szerepkörét. Az országos helyzet egyre riasztóbbá válik.

Az olvasóvá nevelés szempontjából különös figyelmet szükséges fordítani a gyermek- és az ifjúsági irodalom műhelyeire, azok akcióira. Hasznos lenne irodalmi folyóiratot indítani a 15-20 éves korosztály számára a klasszikus és kortárs irodalomról. Rendszeressé lehetne tenni a rendhagyó irodalomórákat, az irodalmi fesztiválokat, táborokat. Ebben az életkorban dől el, hogy ki válik rendszeresen olvasó emberré. A cél csak az lehet, hogy a felnövekvő értelmiség ne barbár szakbarbár, hanem művelt ember legyen.

5. A kortárs magyar irodalom legfontosabb fórumai a kárpát-medencei folyóiratok. Ezek viszonylag magas száma nem pénzpocsklás, hanem a sokszínűségnek, az eleven szellemi életnek, a régiók felzárkózásának az előfeltétele. A megjelenő anyag azonban még a szakemberek számára is

nehezen áttekinthető. Nagyon nagy szükség lenne havonta kiadott szemlélő folyóiratra, amely áttekinti a teljes termést, tájékoztat róla, a legjavát újraközi. Egy tallózó folyóirat nagyban segítené a teljes pedagógustársadalmat, a felsőoktatás hallgatóit, a könyvtárosokat, az érdeklődőket. Hozzájárulna ahhoz, hogy otthonosabban érezhessék magukat a kortárs irodalomban, tágabban: a szellemi életben.

6. A Magyar Írószövetség tagjainak körében nagy figyelmet keltett az egy évvel ezelőtt indult Nagyítás című hetilap. Tény, hogy ez a fórum ennyi idő alatt csak részben tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, hogy kevés volt benne a szépirodalom. A működés szüneteltetése tudtommal ideiglenes. Gondolom, egyetértünk abban, hogy szükség van az *Élet és Irodalom* mellett még egy hetilapra. Részben azért, mert az *Élet és Irodalom* általában nem közli az Írószövetség tagjainak munkáit, sokan pedig nem is kívánunk e lapban megjelenni, amely 2004-ben a kilépési hullám fóruma volt, s amelynek a színvonala magas ugyan, ám a szellemiségével nem azonosulunk. Az egészségesebb irodalmi élethez multhatatlanul szükség lenne két hetilapra. S ha a meglévő oly nagyon harcias, az újjászületőnek sem kellene bárányként viselkednie.

A Magyar Írószövetség előtt álló további feladatok:

Az Írószövetség épületének bérleti díját 2002-ben tíz évre kifizette a Fidesz-kormány, ez egy év múlva lejár. 2011-ben elkerülhetetlen az általunk használt épületrész további sorsának rendezése.

El kell fogadtatnunk kettős funkciókat: azt, hogy civil szervezet és egyúttal kárpát-medencei és fővárosi művelődési központ is vagyunk, s ez utóbbi feladat is méltó költségvetési támogatást érdemel. Ezzel összefüggésben lehetne megoldani az alkalmazottak, az elnök tisztességes bérezését, fedezni a mindenkori rezsiköltséget, az épület karbantartását, a könyvtári állományfejlesztést.

Megfelelő támogatással kiépíthető a szövetség korszerű információs rendszere, újraindítható a tájékoztató kiadvány. Internetes kapcsolattal nem rendelkező tagjaink érdekében ismét postázni kellene a havi programot.

Az Arany János Alapítvány évek óta csak formálisan létezik, mert megszüntették támogatását. Így nem tudunk ösztöndíjakat, segélyeket adni, jelképes az Arany János-díj összege. Támogatókat kell találnunk.

A politikai légkör kedvez annak, hogy az eddigieknél hatékonyabban szerepelhessünk a kulturális, az irodalmi élet fórumain.

Halaszthatatlan a nemzetközi kapcsolatok erősítése, s ez csak diplomáciai és költségvetési támogatással valósítható meg.

Tovább kell építenünk a szövetséget, figyelve az új nemzedékekre, ám nem feledkezve el az idősebb korosztályokról sem.

Szükséges lenne még erőteljesebben részt venni az irodalmi ismeretterjesztésben.

Végezetül az elnök munkájáról, magamról szólnék. Noha ifjúkorom óta részt veszek az irodalmi életben, tudatosan soha nem készültem erre a feladatra, de talán mégsem voltam, maradtam botcsinálta elnök. Mindvégig éreztem a megtiszteltetést, a feladatkör súlyát, s próbáltam helytállni. Tudom, hogy nem voltam eléggé erélyes, de amíg L. Simon László volt a titkárunk, ő levette vállamról a radikális intézkedések legtöbbjének végrehajtási terhét. Tudom, hogy sok mindenkinek nem tudtam a kedvére tenni, például jelen lenni az irodalmi estjén. Nem restség volt ez. A három év és két hónap alatt 260 olyan rendezvényen vettem részt a Bajza utcában, az országban és a határokon túl, amelyeken feladatom volt: előadást tartottam, ülésszakot vezettem, házigazda voltam, ünnepi beszédet mondtam, köszöntöttem, gyászoltam. Körülbelül 300 oldalnyi írás keletkezett így. Jövőre szeretném könyvvé formálni, hogy bárki ellenőrizhesse. S ezen túl is volt mintegy száz rendezvény, amelyen rész vettem. Értekezleteken, megbeszéléseken törekedtem arra, hogy az irodalom, s azon belül a Magyar Írószövetség érdekeit képviseljem. Esztendeje még azt reméltem, hogy 2011-re irodalmunk – feltételrendszerét, támogatását tekintve – a Kánaán kapujához érkezhetsz. Ma már tudom, hogy még hosszabb út vár mindannyiunkra. Sivatagos tájon haladunk, de oázistól oázisig. S kíváncsi vagyok, hogy legidősebbjeink is jussanak el az édeni tájak közelébe.

VIII. INTERJÚK

1897
Vol. 13, No. 1

Lennie kell

A Magyar Írószövetségre a következő években két fontos feladat vár: az alkotók érdekvédelme, és hogy a közös gondok miatt hatékonyabban kellene együttműködnie a többi írószervezettel, illetve akár másoktól is tanulva, vonzóbbá kellene válnia a tagság és az érdeklődők számára – állítja Vasy Géza, aki az elmúlt kétszer három évben tagja volt a Magyar Írószövetség elnökségének.

Az elnökség tagjaként hogyan értékei a legutóbbi tisztújítás óta eltelt időszakot?

A Magyar Írószövetség helyzete sajnos – sok más kulturális és művészeti szervezethez hasonlóan – anyagilag egyre inkább ellehetetlenült az elmúlt három évben. Egyetlen példa: a tavalyi éves támogatásunkat, ami egyébként harmada volt a korábbinak, szinte az év utolsó napján kaptuk meg. Erre persze a kormányzat azt mondja, hogy az ilyen szervezetek finanszírozása nem feladata, ezt a különböző alapítványoknak kell megoldania. Igen ám, de például a Nemzeti Kulturális Alaptól is egyre kevesebb pénzhez jutottunk. Ilyen körülmények között pedig ma már nehéz egy társadalmi szervezetet működtetni.

Társadalmi szervezet társadalmi munkában nem életképes?

Amikor fiatal voltam, még természetes volt a társadalmi munka, igaz, akkor mindenkinek volt munkahelye és fizetése, amiből valahogy meg tudott élni. Ma az Írószövetség tagjainak jelentős része a létminimumon vagy annál is rosszabbul él, ilyen körülmények között pedig nem lehet csak a társadalmi munkára építeni. Persze egy szakosztályt valameddig pénz nélkül is életben lehet tartani, de ha valakit folyamatosan csak kudarc ér, akkor előbb-utóbb feladja. Mert egy szakosztálynak az évad elején

kellene legalább háromszázezer forint, hogy tudjon tervezni és szervezni. Erre azonban évek óta nem volt példa. Igaz, most úgy tűnik, az NKA révén ebben lesz valami változás.

Ezek alapján egy kívülállóban felvetődhet a kérdés: ha nincs pénze és társadalmi munkában sem működik, akkor egyáltalán szükség van az Írószövetségre és a hasonló szervezetekre?

Persze, felvetődhet ilyen kérdés, de akkor én is megkérdem: szükség van a magyar irodalomra? Erre pedig nem szakmai elfogódottságból kell azt válaszolnom, hogy igen, az irodalom nélkülözhetetlen. Elsősorban az anyanyelvünk miatt. Gondoljunk bele, hogy egyre több fiatal magyar értelmiségi angolul beszél napközben. Óriási jelentősége van annak, hogy évente legalább három szépirodalmi könyv magyarul a kezükbe kerüljön, mert ha nincs irodalom, korcsosul az anyanyelv. Hogy ez ne történhessen meg, irodalmi élet kell, az irodalmi élet működéséhez pedig létezniük kell irodalmi szervezeteknek. Mindegy, hogy egy vagy tizenkettő van belőlük, létfontosságúak. Egyébként szerintem ahhoz, hogy a magyar irodalmi élet jól működjön, évente hárommilliárd forintba lenne szükség. Ez elég lehetne könyvkiadásra, folyóiratokra, ösztöndíjakra, programokra. Tudom, ennyi nincs, és kormányoktól függetlenül soha nem is volt, holott például a hazai filmgyártásra vagy a színházakra nagyságrendekkel nagyobb összeg jut. Félreértés ne essék, nem sajnálom tőlük, nem más művészeti ágaktól akarok elvenni, csak fáj, hogy a kortárs magyar irodalom számára ez csak álom, pedig a magyar kulturális örökség legnagyobb szelét mégis az irodalom adja.

Ennyi pénz nem volt, nincs és valószínűleg nem is lesz, tehát a külső körülményekben jelentős változás nem várható, miközben az Írószövetség létjogosultsága vitathatatlan. Akkor hogyan tovább?

Szerintem az elkövetkező években az Írószövetségnek két fontos feladata lesz. Egyrészt minden erőnkkel törekedni kell az írószervezetek kapcsolatának normalizálására, még akkor is, ha az elmérgesedés nem a Magyar Írószövetségen múltott. Látható ugyanis, hogy a rossz körülmények min-

den szervezetet egyformán sújtanak, ám ha közösen lépünk fel, ahogy tettük ezt idén, eredményt érhetünk el. Az írószervezetek által képviselt tagok érdekében kell folytatnunk az együttműködést. A másik feladatunk pedig, hogy többet kell adnunk, nyújtunk tagjainknak. És vonzóbbá kellene válnunk a fiatalok számára. Emlékszem, a hetvenes években, a székházban Fodor András szervezésében rendszeresen mutatták be és értékelték fiatal költők köteteit. Ezeken a rendezvényeken találkozhattak a fiatal alkotók, a kritikusok és barátaik, ami nagyon fontos volt. Tehát programok kellenek, olyanok, amelyek a tagságnak fontosak, amelyek segítik őket. Azt hiszem, nem szégyen a jó ötleteket mástól eltanulni, márpedig a JAK programjai, konferenciái, táborai sikeresek és vonzzák az alkotókat.

Komolyan gondolja, hogy van esély az írószervezetek közötti folyamatos együttműködésre?

Három évig vezettem a Tokaji Írótábor kuratóriumát, amelyben minden irodalmi szervezet képviselteti magát. Azt tapasztaltam, hogy kiválóan együtt tudunk dolgozni olyanokkal is, akik kiléptek az Írószövetségből, vagy bizonyos ügyekről mást gondolnak. Tehát nem reménytelen. Személyes példával élve: harmadikos gimnazista korom óta foglalkozom Nagy Lászlóval, három könyvem jelent meg róla, ugyanakkor Pilinszky is mindig ott motoszkál a fejemben, mert ha valaki jelentőset alkotott, az belopja magát az ember gondolataiba. Tehát amikor tanítok, nem azt mondom, hogy Nagy László vagy Pilinszky, hanem azt, hogy Nagy László és Pilinszky. Mert, ahogy Illyés Gyula mondta egyszer, a Parnasszuson a költők és az írók azért ülnek kerek asztalnál, mert ott nincs asztalfő. Tudomásul kell venni azt is, hogy nem lesz mindenkiből József Attila, de egy nagyzenekarban sem csak a karmester és a koncertmester a fontos, hanem a hatodik sorban ülő hegedűs is, mert vele lesz teljes a hangzás.

Mi lehet a szerepe ebben az együttműködésben a Magyar Írószövetségnek?

Az Írószövetség 1945 júliusától a teljes magyarországi irodalmi életet képviselte, 1990-től, a határon túliak csatlakozásával pedig már a teljes magyar irodalmat. A rendszerváltás idején Jókai Anna elnökként szorgalmazta,

hogy miközben számos irodalmi szervezet alakul, a Magyar Írószövetség maradjon meg egyfajta ernyőszervezetnek, kamarának, érdekvédelmi szövetségnek, így mindenféle esztétikai és ideológiai előítélet nélkül képviselhetett volna minden író és irodalmárt. Ez sajnos akkor nem jött létre, ma pedig mindez irreális elvárásnak tűnik. Tudomásul kell tehát venni a jelenlegi helyzetünket, és a legnagyobb taglétszámú írószövetségként így kell keresnünk a lehetőségeinket.

Miért fontos Önnek a Magyar Írószövetség?

Elsős középiskolás voltam 1956-ban, mondhatom, valóban átéltem a forradalmat, ami számomra meghatározó élmény volt. Talán emiatt is van az, hogy azt gondolom, az irodalom és az Írószövetség szent dolog. 1975-ben, első könyvem megjelenése után lettem a szervezet tagja, de a hetvenes évek eleje óta részese vagyok a mindennapjainak. Nem szégyellem, hogy 1972 és 1977 között a szervezet KISZ-titkára is voltam, mert máig vállalható dolgokat hoztunk létre: a Fiatal Írók József Attila Körét, amiből a JAK lett, a Mozgó Világot, a Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjat, az olvasótábori mozgalmat. Részt vettem és részt veszek az Irodalmi Alap és az Írószakszervezet munkájában is. Tudom, hogy az irodalom és az Írószövetség nem mindenki számára szent ügy, de én úgy szocializálódtam, hogy szükség van rájuk, mert – József Attilával szólva – az irodalom nélkül meggörcsülne a világ gyémánttengelye.

Az interjút Bajnai Zsolt készítette.

A tolerancia jegyében

Évi 3 milliárd forintból megoldható lenne a klasszikus és kortárs magyar irodalom kiadása, bizonyos számú folyóirat megjelentetése, a külföldi ösztöndíjak, kulturális kapcsolatok finanszírozása és az irodalmi szervezetek működtetése – állítja Vasy Géza irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség új elnöke.

Amikor értesült róla, hogy jelölnék az Írószövetség elnökének, sokat töprengett, mielőtt igent mondott? Miért vállalta a megmérettetést?

Amikor az év elején felvetődött, hogy ősszel új elnököt kell választani, úgy gondoltam, a legideálisabb Kovács István vagy Kiss Gy. Csaba lenne. Miután ők nem vállalták a jelölést, akkor fogalmazódott meg az elnökség tagjaiban, hogy alkalmas lennék a posztra. Hogy igent mondtam, abba beleszámított, hogy miközben az ELTE bölcsészkarán tanítottam, 1980-tól 1991-ig irányítottam az egyetemi közművelődést és az Egyetemi Színpadot, így van némi „vállalatvezetői” gyakorlatom. Az elmúlt három évben pedig a Tokaji Írotábor kuratóriumának elnökeként tevékenykedtem. A tisztség vállalását feltételekhez kötöttem, például, hogy L. Simon László továbbra is lássa el a titkári teendőket.

Első elnöki beszédében utalt rá, hogy visszavárják azokat, akik az elmúlt években léptek ki a szövetségből. Van remény, hogy megszűnhet a magyar irodalmi élet megosztottsága?

Noha biztos, hogy a szent béke nem holnapután köszönt be, az írotábor számomra azt bizonyította, van remény. Ezt a tapasztalatomat megerősítette, hogy a nyár elején az írószervezetek közös memorandumban fordultak a minisztériumhoz a költségvetési gondok miatt. Az értelmiségi lét alapja a tolerancia. Toleránsnak kell lennünk a más-

fajta ideológiák, esztétikák iránt. Ráadásul a többi írószervezettel való szövetkezés hatékonyabb érdekvédelmet is eredményezhet.

A leköszönő elnök legnagyobb sikerének a túlélést tekinti. Ön mit tartana elnöksége fő eredményének?

Ha sokkal kevesebb panasz, felháborodás, siralom hangzana el a következő közgyűlésen. És ezek nem kis részben erkölcsi panaszok. Ma az emberek többsége csak arról tud, amit a televízióban lát, vagy a rádióban hall. Úgy vélem az írószervezeteknek, irodalmi testületeknek, irodalombarát társaságoknak abban is össze kellene fogniuk, hogy elérjék: a különböző tévé- és rádióadók többet foglalkozzanak az irodalommal. A közszolgálati televíziók híradásaiba – a Nobel-díjon és a könyvhéten kívül – elvétele kerül be irodalmi hír. Pedig ha naponta van öt perc a sportra, miért ne juthatna legalább minden második nap ugyanennyi a kultúrára s benne az irodalomra?

Az utóbbi időben állandó küzdelmet vívtak az állami támogatásért, a székház felújításra vár, a könyvtár bezárt...

A székház a VI. kerületi önkormányzat tulajdona, de 2011-ig ki van fizetve a bérleti díja. A társadalmi igazságosság azt kívánná, hogy ez az épület a magyar irodalom tulajdonába kerüljön. Most arról tárgyalunk, hogy a szövetségnek csak az első emeletet tartanánk meg – a klubot, az éttermet, az irodát – a másodikat odaadnánk a kerületnek. A magaspöldszt az önkormányzaté maradna, s a mi könyvállományunkkal működhetne a kerület nyilvános könyvtáraként, ha valaki vállalná a fenntartás, az állománygyarapítás költségeit. Ami az állami támogatást illeti, a kulturális kormányzatnak be kellene látnia, hogy a magyar irodalom ugyanúgy költségvetési tétel, mint a színházak, az Operaház vagy a filmgyártás. Az irodalom az egyik legszerényebb művészeti ág: évi 3 milliárd forintba bőven beleferne a magyar irodalom kiadása, bizonyos számú folyóirat megjelentetése, a külföldi ösztöndíjak, kulturális kapcsolatok finanszírozása és az irodalmi szervezetek működtetése.

A Döbrentei-ügy óta a szövetséget ért támadások nem kímélték az elnököt sem. Felkészült hasonlókra?

Remélem, hogy ilyen helyzetek nem lesznek, mint ahogy korábban sem voltak. Mint mondtam, szeretném, ha többen visszatérnének hozzánk a kilépettek közül. Meg lehet békélni.

„Nyitni kell a fiatalok felé, ez a hatékony működés és a továbbélés kulcsa” – javasolta Kalász Márton az utódnak.

Egészségtelen a helyzet, mindent meg kell tennünk, hogy a korfa javuljon. A legjobb az lenne, ha azt mondhatnánk a fiatal íróknak, költőknek: lépjenek be, és kiadjuk a köteteiteket – sajnos ez lehetetlen. De fiatalokat is megcélzó programokat kevés pénzből is lehet tervezni.

Az elnöki teendők mellett marad majd ideje az irodalomtörténetre?

Február óta nyugdíjas vagyok, de fél napot sem unatkoztam. Kéziratban elkészült két tanulmánykötetem, elképzelhető, hogy ezek jövőre megjelennek. Ami csúszik, az egy 5-600 oldalas Illyés-monográfia, amihez, ha nem választanak meg elnöknek, novemberben hozzá tudtam volna fogni.

Az interjút V. Nagy Viktória készítette.

Legfőbb kincsünk az anyanyelv

A Magyar Írószövetség szeptember 22-i tisztújító közgyűlésén a választmány az újkori irodalomtörténetét, Vasy Gézát szavazta meg a szervezet elnökének. Az új elnököt a Magyar Írószövetség patinás Bajza utcai székházában kerestük meg.

Elődjétől, Kalász Mártontól olyan eszmei örökséget vesz át, amire lehet alapozni, amelynek kialakításában ön is részt vett. Hogyan tovább a szövetség nehéz helyzetében?

Ahogy a szombati közgyűlésen is elhangzott: az elmúlt három év valóban a túlélés időszaka volt. Ha Kalász Márton elnök, L. Simon László titkár és az elnökség nem lett volna képes arra, hogy racionálisan és radikálisan átformálja saját működésének feltételeit, akkor ma már bezárt kapuk előtt beszélgetnénk. Tavaly ez több ízben konkrét veszélyként is felmerült, hiszen a rezsiköltségeket is alig tudtuk kifizetni. Az idei év – remélem, nem kiabálom el – reményteljesebbnek tűnik, mint az elmúlt esztendő, abból a szempontból is, hogy az Írószövetség a körülményekhez képest nem is csak megfelelő, hanem elismerést is érdemlő mozgékonyt tudott felmutatni. Mindenki számára látogatható, nyilvános irodalmi, kulturális programjaink rendszerességét a szerény körülmények sem hátráltatták. Olykor le sem tudott ülni mindenki a teltház miatt, ami jelzi azt is, hogy a tisztelt tagtársak és a holdudvaruk, a tanárok, az egyetemisták érdeklődése változatlan, programjainkra komoly igény van, bár a sajtó egy része igencsak mostohán bánik velünk.

Ha jól tudom, sikerült egyszer más írószervezetekkel, közös erővel szerény diadalt is aratniuk?

Ez a másik biztató esemény, hogy májusban sikerült az egymással olykor testvéri, máskor ellenséges viszonyban álló írószervezeteknek egy közös

tiltakozó nyilatkozatot közzéteni. Ennek köszönhetően a minisztérium a költségvetéssel ellentétben, ha a korábbi esztendőkhöz képest csökkentett mértékben is, de támogatja az írószervezetek működését. Mi 6.9 milliót kaptunk, a többiekkel együtt összesen a korábbi évek negyven milliójához képest húszat. Ez reménysugarat jelenthet arra nézve, hogy a költségvetésbe talán újra belekerül ez a szerény tétel. Azért ismételtetjük e számokat, mert ezek még egy minisztérium költségvetéséhez mérten is jelentéktelen összegek. Még a jelenlegi komor, a kulturális életet az átlagosnál erőteljesebben érintő megszorításokat figyelembe véve is úgy gondolom, hogy megnyugtatóan megoldható lenne egy kis odafigyeléssel az, hogy a magyar irodalmi szervezetek és a magyar irodalom fórumai, a kortárs irodalom folyóiratai és könyvkiadói normális létbiztonságban élhessenek, legalább annyira, mint a 2006 előtti esztendőkhöz. Bízom az emberi értelemben, a belátásban, a jó szándékban.

Miért gondolja, hogy bármi is változhat?

Talán azt sikerül tudatosítanunk a kultúrpolitika képviselőiben, hogy nem csak a kortárs irodalom problémájáról van szó. A Kárpát-medencében lakó mintegy kétezer író meglehetősen nehéz körülmények között él itt és most, publikációs gondokkal, honorárium- és ösztöndíjhiánnyal küszködve. Értsük már meg végre, hogy az irodalom ügye szétválaszthatatlan az anyanyelv, legfőbb szellemi kincsünk sorsától. A magyar nyelv egy eleven, lüktető kortárs magyar irodalom és az érzékletes, humán- és reáltudományokhoz kapcsolódó tanulmányok nyelvezete nélkül veszélyeztetetté válik. Most nem második nyelvújításra van szükség, mint kettőszáz éve, Kazinczy Ferenc korában, hanem egy olyan alkotó nyelvmegőrzésre, amely ezt a hagyományt töretlenül tudná folytatni. Ha a jelenlegi néhány száz millió helyett két és fél, három milliárd lehetne évente, amit a költségvetés a magyar irodalom ügyére áldozhatna, az minden magyar állampolgár érdekét szolgálná. Azokét is, akik nem válnak a kortárs magyar irodalom olvasójává. Sok évszázados oktatási tapasztalat, amelyet jómagam gyakorló tanárként, szülőként is megéltem, hogy az a gyerek tanul meg jól beszélni, írni, aki szeret

sokat olvasni. Aki már gyermekként barátságot köt a szépirodalommal, annak automatikusan gazdagabb lesz a szókincse, ráadásul kifinomultabbá válik a köznapokban használt mondatainak szerkezete is. Nem beszélve arról, hogy a valóságérzéke is fejlődik, a múlt-, a jelen- és a jövőismerete is bővül. A szépirodalom nem csak a legnemesebb, hanem a legtartósabb információhordozó is. Erre élő példa, hogy a magyarországi török világról a magyar emberek a legtöbb ismeretet Gárdonyi Géza Egri csillagok című remekművének köszönhetően rögzítettek a tudatukban. A zseniális remekmű így hat áttételesen az átlagember ismeretszerzésére is. Az emberek nagy része, sajnos, tizennyolc éves korában abbahagyja az olvasást, de nyelvi készségének szintje a fiatalkori olvasmányélményeinek köszönhető.

Hogyan fogalmazná meg elnöki, írói, irodalomtörténeti, tanári ars poeticáját?

A kulcsszó számomra tömören: a tolerancia az élet minden szintjén, bár sajnos, egy ideges társadalomban az emberek még kevésbé hajlamosak arra, hogy türelmesek legyenek, mint békésebb körülmények között. Szeretném mindezt nem csak e patinás ház légkörében, hanem a házon kívül is tapasztalni. Sajnos több lapban is olvashattunk nem éppen toleráns és nem éppen helytálló minősítéseket írószövetségünkéről.

Nem beszélve az összehasonlításokról más szervezetekkel.

Én csak annyit mondanék, nem hinném, hogy az a szövetség ne képviselne a legmagasabb mércének is megfelelő minőséget, amelynek tagja Sánta Ferenc, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Szilágyi István, Juhász Ferenc, Ágh István vagy a Hetek, a Kilencek csoport megannyi kiváló képviselője. Méltatlan játék összehasonlítani e neveket más írócsoportokhoz tartozó jeles írókéval. Én ilyesmit soha nem tettem és most sem teszek, mert gyakorolni kell, és nem csak prédikálni a türelmet.

Az interjút Pósa Zoltán készítette.

Portré

„1960-ban felvettek az ELTE magyar–német szakára, ám egy hónap múlva értesítettek, hogy mégsem. Nyilván apám eldicsekedett velem a munkahelyén, mire a személyzetis rohant a minisztériumba, a bölcsészkar dékánja pedig beijedt” – emlékszik kora Kádár-kori viszontagságára a múlt hét végén a szebb napokat is látott írószervezet élére szavazott, 65 éves irodalomtudós. Az 1930-as évek elején még repülőgépet is tervező gépészmérnök papa bűne egyébként egy forradalmi bizottsági tagság lehetett 1956-ban. De aztán csak beállt a diktatúra sokat emlegetett slampossága, és az ifjú Vasy előbb estin, majd nappalin is bölcsész lehetett. Az egyetemen „Király István volt a legfontosabb tanárom, aki bár elkötelezett marxista volt, naprakészen ismerte az európai és amerikai szakirodalmat, és tanította is. Lelkes tanítványa lettem, végül odavett a tanszékére.” Ez a modern magyar irodalomtörténeti tanszék lesz Vasy állandó munkahelye – egészen 2007. februári nyugdíjazásáig. Itt válik a kortárs magyar literatúra főként népi vonalához sorolt Sánta Ferenc, Nagy László, Illyés Gyula, Kormos István és Csoóri Sándor szakértőjévé. Közben, mert „sorban születtek a gyerekeink, és feleségem középiskolai tanár volt, szóval kellett a pénz”, elvállalja a KISZ *Magyar Ifjúság* című hetilapjában az irodalmi rovat szerkesztését, sőt 1972-től öt éven át – „természetesen társadalmi munkában” – az Írószövetség KISZ-titkáráként is dolgozik, és ekként ott van a Fialat Írók József Attila Körének (JAK) és a *Mozgó Világ* folyóiratnak az alapításánál. Később jut ideje az ELTE kulturális intézményeinek, majd az Egyetemi Színpadnak az igazgatására is. Egyre többet publikál, „ma már a 21. könyvemnél tartok”.

„Sokáig a könyvgyűjtés volt a hobbim, 6-7 ezer könyvem van, és hozzá hatalmas folyóirat-mennyiség.” A pestszentlőrinci ház kertjét viszont

„leginkább a feleségem szépítgeti, én gyönyörködöm benne” – búcsúzik egy bukolikus idillel a három felnőtt gyermekét már útra bocsátó irodalomtudós-írószövetségi elnök.

Első elnöki nyilatkozatában arról is beszélt, hogy visszavárják a három éve Döbrentei Kornél egyleti társuk alig kódolt zsidózása, illetve az ettől való elhatárolódás hiánya okán távozott szövetségi tagokat. Miért gondolja, hogy az ön neve bárkit is képes lesz visszacsábítani?

Hogy miattam jönnének vissza? Ez álmomban sem jutott az eszembe. Az elnökváltás csak abban segíthet, hogy új lappal indulhassunk. Egyébként az Írószövetség annak idején nyilatkozatban határolódott el minden szélsőségtől. Abban is bízom, hogy az idő gyógyítja a sebeket. Emlékszem, volt nekem is egy nagy sérelmem, amikor már odáig jutottam, hogy na, én most ezt a nőt legszívesebben felpofoznám. De eltelt húsz esztendő, és ma már azt gondolom: ugyan, miért is tenném?

Lám, néha furcsa dolgok kerülnek elő a múltból. Mi viszont azt is megkérdeznénk, hogy ön – már akkor is elnökségi tagként – annak idején miért hallgatott?

Önök az elsők, akik ezt nyilvánosan megkérdik tőlem. Szerintem az egészet túldimenzionálták. Ugyanis ha valaki, akiről tudott, hogy imád szónokolni, ráadásul komoly cukorbeteg, egy bizonyos állapotában szándékosan kétértelműen vagy csupáncsak félreérthetően fogalmaz meg dolgokat, ezt nem hárítanám át az egész Magyar Írószövetségre. A magyar írók közül az elmúlt hatvan évben valami bödőletes hülyeséget vagy éppenséggel vérlázító és elítélendő kijelentést elég sokan tettek. Ezekhez képest ez elfelejthető lenne.

Azért szólhatott volna a költőnek, hogy legalább mondjon le szövetségi tisztségéről...

Többen beszéltek velem, de ő nem volt hajlandó belátni a helyzetet. Kényszeríteni csak úgy lehetett volna, ha összehívjuk a közgyűlést, és az közfelkiáltással vagy szavazással dönt. Ez akkor kétesélyes lett volna. Arról nem beszélve, hogy igencsak drága egy közgyűlés összehívása.

Innen is látni, milyen terhekkel járó posztot vállalt. De nyilván azt sem könnyű látnia, hogy a szakirodalmi tevékenysége során favorizált szerzők, maga Illyés, Sánta Ferenc, Nagy László, Ágh István, Csoóri Sándor és sorolhatnánk, ma valahol hátrébb szorultak a népszerűségi listán a posztmodernnek mondott Nádas Péter, Esterházy Péter, Kertész Imre, Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos mögé. Oktatóként hogyan fogadja diákjainak az utóbbiakkal kapcsolatos nagyobb lelkesedését?

Soha nem zavart. Egyébként alig tapasztalni lelkesedést. Viszont szomorú tapasztalatommá lett, hogy bár kapnak a diákok a posztmodern irodalomról részletesebb ismereteket, mégis ilyeneket lehet hallani, hogy Nagy László költészete nagyon nehezen érthető, Sánta Húsz órája rettenetesen nehéz olvasmány... Nem tudom ezek után, hogy Parti Naggyal vagy Tandorival mit csinálnak. Megjegyzem, ha ugyanolyan médiatámogatottsága lenne néhány írószövetségi tagnak, mint például Esterházynak, ők is ugyanolyan ismertek lennének.

Van, aki megkapta ezt is: Wass Albert. Ez elégedettséggel tölti el?

Nyelek hármát, és tudomásul veszem. Van ez a kultusz, majd el fog múlni. Annyiban azonban megnyugtat, hogy ez még mindig jobb, mint volt anno a Berkesi- és a Szilvási-kultusz.

Az egy másik világ volt: például akkoriban volt az Írószövetség KISZ-titkára. Elmondaná, hogyan keveredett oda? Kényszer volt, vagy tudatos vállalás?

Ez elég vicces történet. Egyszer összefutottam az Astoria előtt Szentmihályi Szabó Péterrel. Mostani politikai szerepvállalása okán talán sokan csodálkozni fognak, de akkor ő volt az Írószövetség KISZ-titkára. „Ráérsz este? – kérdezte. – Ma választunk új KISZ-vezetőséget az Írószövetségben, gyere, megválasztunk.” Elmentem, be is kerültem a vezetésbe, és amikor Szentmihályi egyik publikációja nyomán fegyelmet kapott, engem találtak meg utódjának.

Irodalmi kedvencei vagy a szövetség mai tagjai soha nem rótták ezt fel?

Úgy látszik, senkinek sincs rossz emléke. Én pedig nem szégyellem.

És hogyan reagált megválasztásának hírére a szocialista vezetésű kultusztárca? Megjött már a miniszteri gratuláló dísztávirat?

Nem jött semmi, de persze nem tudom, mi a szokás. Azon viszont szomorkodom, hogy a minisztérium nem képviseltette magát a közgyűlésen. Most csak azt remélem, lesz annyi ideje a miniszter úrnak, hogy fogadjon. Már van is valaki, aki felajánlotta, hogy segít megszervezni a találkozót.

Hát a miniszter mindenesetre szépen, ízesen beszéli azt a magyar nyelvet, amit ön oly gyakran félt a globalizáció nyelvrontó veszélyeitől. Mennyire sikerült ezt az önmegőrzést átplántálnia a gyermekeibe?

Ez bizony örökényi történet. A nyelvhasználat az unokáknál válik kérdésessé. András 38 éves, elméleti matematikus, már kamaszként zsenigyanús volt, a stanfordi egyetemen végzett, most ott professzor, és van egy kínai felesége. A két évvel fiatalabb Benedek Madridban él, közgazdász, az ő feleségének spanyol az apja, ír az anyja. Júlia pedig Brüsszelben parlamenti tolmács, neki meg marokkói arab a férje. Lázár Ervin tréfálkozott egyszer: „Géza, te aztán nagyon ravasz ember vagy. Bármilyen világuralom lesz, neked biztosított a protekciód.”

Az interjút Lindner András készítette.

A remény hal meg utoljára

A Magyar Írószövetség tisztújító közgyűlésén szeptemberben Vasy Géza irodalomtörténészt, kritikust választották meg a szervezet elnökévé. Az 1945-ben alakult Magyar Írószövetség a legnagyobb taglétszámú író-szervezet hazánkban, képviseli az írók és az irodalom érdekeit, fellép az irodalom intézményeinek védelmében, író-olvasó-találkozókat, irodalmi eszmecsereket és könyvbemutatókat rendez. Vasy Gézát az irodalom jelen helyzetéről és elnöki terveiről kérdeztük.

Amióta megválasztották a Magyar Írószövetség elnökévé, többször említette nyilatkozataiban, hogy évi hárommilliárd forintból megoldhatók lennének irodalmi életünk problémái.

Az elmúlt években az állami szervek azt a hivatalos álláspontot képviselték, hogy az irodalom támogatása nem a költségvetés dolga, hanem különféle alapítványok és szponzorok feladata. Még egy sok évszázados, folyamatos polgári demokrácia hagyományaival rendelkező országban sincs ez így, főleg kisebb nemzetek, nyelvek esetében. Az állam támogatására szüksége van minden nemzet irodalmának. Sajnos a köztudatban létezik egy téves elgondolás, amit ugyan az irodalomtörténet folyamatosan cáfol: aki jót ír, sikeres lesz. Ez általában nem így történik, gondoljunk csak József Attilára. A közvéleményben érzékelhető az a nézet is, miszerint túl sok írónk és írószervezetünk van, és megkérdőjelezzük ezek szükségességét arra hivatkozva, hogy ötven-száz év múlva közülük csupán egy-kettő szerepel majd a tankönyvekben vagy a Magyar Klasszikusok-sorozatban. Erről Sztálin jut eszembe, akinek egyik jelmondata így hangzott: „Írók, alkossatok remekműveket!” Nem gondolom, hogy létezik olyan író, aki nem a legjobbat szeretné kihozni magából. Persze ez nem mindig sikerül, még a legnagyobbaknak sem. Gondoljunk Ady mondására. „Én egy verset fél óra alatt

meg tudok írni, viszont egy Ady-versen két hétig dolgozom.” Minden szakmán belül szükség van sokaságra és sokféleségre ahhoz, hogy a jelen-tékeny és a nagy tehetség is ki tudjon bontakozni.

Hermetikusan lezárt közegben nem születhetnek maradandó művek, hiszen sok esetben a kisebb tehetségű írók is jótékonyan hatnak társaikra.

Persze, csak ez kevésbé ismert. A gimnáziumi tankönyvek is írnak arról, hogy Erdélyi József hatott József Attilára, de részleteiben nem tárgyalják ezt a témát. Rengeteg kölcsönhatás van az irodalom történetében, s nem csupán személyek, hanem nemzedékek is hatnak egymásra.

Az ön által említett hárommilliárd forint mit tudna megoldani?

Megoldhatná a magyar szépirodalom kiadását, beleértve a kortárs műveket és a klasszikusokat is. Ugyanilyen fontos lenne a folyóirat-támogatások rendezése, ami alatt nem azt értem, hogy bárki, akinek eszébe jut folyóiratot alapítani, kapjon támogatást. De azok a lapok, amelyek bizonyítottak, kapjanak. Másrészt rendkívül fontosnak tartom, hogy ez az összeg megalapozná az írószervezetek működését, s nem csupán a Magyar Írószövetségre gondolok, hanem mindegyikre. Nagyon fontos lenne az ösztöndíjak ügye, nem ártana az sem, ha adómentesek lennének. Ez az összeg a fentiek mellett lehetővé tenné a rendezvények, könyvbemutatók, író-olvasó-találkozók, fesztiválok támogatását és a külügyi kapcsolatok hatékony kiépítését is. Jó néhány ország sokkal céltudatosabban támogatja irodalmának idegen nyelvre való fordítását, míg nálunk erre a célra kevés a pénz.

A jelenlegi gazdasági és kultúrpolitikai helyzetben reális ez a felvetés?

Tudom, hogy a hárommilliárd forint irreális kérés, bár megjegyzem, hogy ez néhány közepes film költségvetése. Tavaly a magyar irodalmi élet és a költségvetés viszonya eljutott a nullára, a kulturális tárca ugyanis az irodalmi szervezetek támogatására nem tervezett be egy fillért sem. Ez készítette közös fellépésre a hazai írószervezeteket. Ennek volt hatása, mert a miniszteri tartalékból Hiller István miniszter úr tudott annyit biztosítani, amennyi az életben maradáshoz elegendő. Most az elérendő cél az, hogy

az irodalom kapjon támogatást, s ne megszűnjön, hanem ha szerény mértékben is, de gyarapodhasson ez az összeg. Másrészt nem szokás végiggondolni, hogy ebben a kérdésben nem csupán az irodalomról van szó, hanem az anyanyelvünkről is. Mert az anyanyelvnek nagy szüksége van eleven irodalmi életre, bármennyire nehezen látható is ez be. Az, hogy milyen lesz az anyanyelvünk 2050-ben, attól is függ, hogy milyen a mai irodalom.

Az Írószövetség új elnökeként melyek a hosszabb-rövidebb távú feladatai, tervei?

A legfontosabb feladatnak a jövő évi működés biztosítását tekintem. Nagyon szeretném, ha valamikor az év folyamán az Írószövetség könyvtárát ismét üzembe lehetne helyezni, mert erre a tagság körében nagy az igény. Ha egyelőre nem is teljes munkaidőben, de szerencsés lenne, ha legalább csökkentett nyitva tartással működhetne. Fontosnak tartom a fiatal írók hatékonyabb támogatását is. Mivel kevés a pénzünk, úgy vélem, egyelőre a bemutatási lehetőségekre kell koncentrálnunk. Szeretném, ha lennének felolvasóestek székházunk klubjában, és lehetőségük nyílna a fiatal íróknak arra, hogy írásaikat közönség előtt felolvassák, s néhány komoly kritikus, irodalmár bemutatná őket. Ez a minimumprogram házon belül, házon kívül pedig azt szeretném, hogy normalizálódjon az írószervezetek közötti kapcsolat, mivel a széthúzás nem hozhat hosszú távú eredményt.

Az interjút Erős Kinga készítette.

Az irodalomnak dolga van

Beszélgetésünk apropója, hogy Önt 2007 szeptemberében az Írószövetség elnökévé választották, amihez gratulálok. Előtte évekig tagja volt az elnökségnek, úgyhogy tudta, hogy mit örököl, de azért valljuk be, nem könnyű az örökség. Milyen tapasztalatai vannak az elmúlt néhány hónapról és milyen tervei az elkövetkező éveket illetően?

Hadd kezdjem egy kicsit messzebbről! Egy kis túlzással azt mondhatnám, hogy én irodalmárnak születtem. Tulajdonképpen már 13-14 éves koromban eldöntöttem, hogy az irodalommal szeretnék foglalkozni. Már akkor Illyést olvastam, irodalmi folyóiratokat lapozgattam, és valahogy belülről – nem tudatosan – éreztem, hogy az irodalomnak dolga van az adott nyelvi közösséggel, amelyben tevékenykedik. Ehhez hozzájött '56. Akkor én elsős gimnazista voltam és a szüleim tudta nélkül, gyakorlatilag végigcsináltam az egész október 23-át az egyetemistákkal, Nagy Imre esti megszólalásáig. Veres Pétert is hallottam beszélni a Bem-szobornál, aki akkor az Írószövetség elnöke volt. Tavalay a Rákóczi Szövetség felkért, hogy mint az Írószövetség elnöke, tartsak beszédet ugyanott. Felemelő érzés volt. Már ezért megérte elvállalni az elnökséget, hogy egy ilyen magasztos dolgot átélhettem.

De visszatérve a gimnáziumi évekhez, volt ott egy körünk, akikkel állandóan az irodalomról beszélgettünk. Ha valamelyikünk talált valami érdekeset, akkor azt odavitte a többiek elé, és mi megtárgyaltuk, elolvastuk. Nagy Lászlót, akit én még a kedvenc íróim közül is szeretnék kiemelni, s akiről azóta három könyvet írtam, Várady Szabolcs fedezte fel nekünk. Én meg Juhász Ferencet találtam meg. Ők akkor még fiatalnak számítottak, csak a szakma tartotta számon munkáikat.

Később, egyetemista koromban továbbra is irodalmi életet éltem: a magyar irodalomtörténeti diákkör elnöke lettem, majd bekerültem az egyetemi tudományos folyóirat szerkesztőbizottságába, és később az

alkotókör elnökének is megválasztottak. Onnan aztán nagyon hamar idekeveredtem az Írószövetséghez, ahol 1973-ban újjáalakítottuk a Fiatal Írók Körét, amelyet az én javaslatomra Fiatal Írók József Attila Körének (FIJAK) neveztünk el. Ez a mai JAK elődje volt. Részben ennek volt köszönhető, hogy a *Mozgó Világ* folyóirattá alakult, s hogy létrejöhetett a Móricz Zsigmond-ösztöndíj. Ezek azért voltak nagyon fontosak, mert előtte nem volt semmiféle támogatása a fiatal íróknak, ezek a szervezetek pedig ezt pótolták. Később engem delegáltak a Művészeti Alaphoz az elnökségbe, itt is a fiatalok ügyeit képviselni, egyszóval beindult valami.

Hogyan lehetett mindeközben családi életet élni?

Nem volt könnyű, hiszen korán megházasodtam és közben három gyermekem is született, valamint tanársegédként tanítottam az egyetemen. Egy pár évig szüneteltettem is a közéleti szereplésemet.

Minek volt köszönhető a visszatérés? Ha jól tudom, a budapesti Egyetemi Színpadnak is volt köze ehhez?

Igen, a '80-as évek elején kerültem oda. Vezetőváltás volt és olyasvalakit kerestek, aki az egész egyetemi közművelődést irányítaná, benne természetesen az Egyetemi Színpadot is. Ide tartozott az Eötvös-klub, a különféle művészeti együttesek és egy kisebb közművelődési módszertani csoport. Kulin Feri barátomat keresték meg először, aki viszont akkor lett a *Mozgó Világ* főszerkesztője, és ezért ő maga helyett engem ajánlott. Én meg mindig is azt gondoltam, hogy az irodalom, a versmondás és a színjátszás édestestvérek, így nagyon hasznosnak gondoltam ezt az egészet. Az Egyetemi Színpadnál azonban nem mint rendező vettem részt, hanem irodalmi esteket szerveztem, szerkesztettem. Az egyetlen baj az volt, hogy sokkal kevesebbet tudtam írni közben, mint szerettem volna.

Volt egyébként ehhez valamiféle affinitása?

Hát persze, hiszen különben nem vállaltam volna el. Hét évig vezettem az egyetemi központi közművelődési szervezetet, majd amikor 1987-ben decentralizációt hajtottak végre és önállósultak ezek a művészeti egysé-

gek, még négy évig az Egyetemi Színpadnál maradtam. Akkor jöttem el, amikor a rendszerváltozás után a piaristák visszakapták az épületet, s viszszaalakították a színházból az Egyetemi Kápolnát az eredeti helyén. Még kiharcoltuk, hogy legyen egy új helyszín, amit kialakítottak nekünk kamaraszínháznak, de én azt már nem akartam vezetni. Nagyon jó iskola volt. Sikerült nagyon sok irodalmat belevinnem a munkába, és természetesen nagyon szép, felejthetetlen emlékeim vannak ebből a korszakból. Ilyen volt például valamikor a '80-as évek elején, amikor a Nagyvárad Állami Színház vendégszerepelt nálunk. A csilláron is lógtak az emberek. Negyven év után, ekkor jutott el először Budapestre a társaság. Fantasztikus élmény volt. Az Egyetemi Színpad a távozásom után néhány évvel sajnos megszűnt. Nagy kár érte, mert én még azért is próbáltam harcolni, hogy indítsanak egy színháztörténeti szakot, drámapedagógiát az egyetemen, de végül ez Veszprémben kezdett működni Bécsy Tamás vezetésével. Az a groteszk az egészben, hogy a Tamás nálunk volt professzor. Ez megint a támogatásokhoz, a pénzügyi háttérhez vezet vissza minket. Már akkor megkezdődtek a megszorítások a kulturális életben, s ennek esett áldozatul az Egyetemi Színpad.

Mivel foglalkozott ezután?

Ez 1991-ben volt, s akkor jött egy kicsit szabadabb korszakom, amikor elkezdtem „ontani” magamból a könyveket. Szinte szégyellem, annyit írtam.

Említene néhány nevet, akiről írt?

Nagy Lászlóról több könyvem is megjelent, írtam Illyés Gyuláról, de Kormos Istvánról is én írtam az első monográfiát. Fontosnak tartom a Juhász Ferencről, Csóóri Sándorról, a Kilencekről készült tanulmányköteteimet is. Eközben az Írószövetségben először a kritikai szakosztály vezetőségének, majd a választmányának, és hat évvel ezelőtt az elnökségnek is tagja lettem. Így már két cikluson keresztül követhettem nyomon ezt a cseppet sem könnyű munkát, de most, pár hónap elteltével, ebben az új pozícióban, határozottan állíthatom, hogy egészen más terhelést és felelősséget jelent elnökségi tagnak lenni, mint elnöknek.

Mit tart legfőbb céljának, amit szeretne az elnöksége alatt elérni?

Erre nagyon egyszerűen tudok válaszolni: megerősödve megmaradni. Jelenleg nagyjából 900 tagja van az Írószövetségnek, s ezzel ez a legrégebbi és egyben legnagyobb írószervezet az országban. A céljaim között ott bujkál az az elképzelés is, hogy az úgynevezett „rivális” írószervezeteket ne kelljen riválisoknak nevezni. Ebben, hogy így alakultak a dolgok, nagy szerepe van a sajtónak is. A 2004-es Döbrentei-ügy volt az egésznek a kirobbantója, amit azóta is állandóan sulykolnak, életben tartanak. Szerintem ez nem tesz jót a kapcsolatunknak, de én azért érzékelek egyfajta közeledést.

Mondjuk ki, hogy a Szépirok Társaságáról beszélünk, amelynek a taglétszámát ez a fentebb említett 2004-es eset duzzasztotta fel igazán, hiszen akkor volt egy nagy kilépési hullám az Írószövetségből.

Igen, de nem is az a baj, hogy vannak más írószervezetek. A baj az, hogyha ezek nem tudnak összefogni. A '90-es évek elején, amikor Jókai Anna volt az Írószövetség elnöke, volt egy olyan elképzelés, hogy váljunk valamiféle írókamarává. Azon belül lehettek volna különféle csoportosulások, amelyek akár el is nevezhették volna magukat. Ha ez sikerült volna, akkor talán másképp állna most a helyzet, bár hangsúlyozni kell, hogy talán, mert már az 1989-1990-es év telén, a politikai pártok mentén érezhető volt az írók között is egyfajta elkülönülés, amit a népi-urbánus fogalmakkal is szokás volt megjelölni. De visszamehetünk a kuruc-labanc szembenállás idejéig is, mert sajnos most is valami ilyesmi mérgezi, mételyezi a szellemi életet. Azon kell azonban dolgoznunk, hogy ez elcsendesedjen, de ez csak egy hosszú folyamat eredménye lehet.

Mi a fő nehézség?

Továbbra is azt gondolom, hogy a sajtó gerjeszti ezt leginkább. Most őszszel is például az Írószövetség közgyűléséről megjelent sajtóközlemények egy részében olyasmit hangsúlyoztak, hogy a jelentős írók már elhagyták az Írószövetséget és átmentek a Szépirok Társaságába. Ez torzítás és semmiképpen sem segíti a közeledést. Egyébként pedig a múltkor ősz-

szeszámoltam, hogy közel 40 olyan élő tagja van a szövetségnek, aki Kossuth-, Széchenyi-díjas vagy babérkoszorús. Az is igaz, hogy nekik van csak Nobel-díjasuk, de az is, hogy nem attól lesz valaki jó író, hogy különféle díjakat kap. Szerencsére az elmúlt évben azért kiderült, hogy a szembenállás ellenére vannak az írószervezeteknek közös érdekeik. Ilyen például a közös érdekképviselő a költségvetési támogatás megszüntetése ellen.

Úgy érzi, hogy az állam nem támogatja ma kellőképpen az irodalmat?

Úgy. 1990 óta nincs becsülete az irodalomnak és az íróknak, pedig a magyar kulturális örökségben, véleményem szerint, az irodalomnak van a legfontosabb szerepe. Nem ismerik fel, hogy a klasszikus irodalom mellett, a kortárs irodalomtól is függ, hogy a magyar nyelv milyen módon alakul, merre megy tovább, hogyan és milyen mélységben épül bele a felnövekvő nemzedék tudatába. Újra csak azt mondom, hogy az irodalomnak dolga van nálunk, de nem kap kellő hangsúlyt, megbecsülést.

Térjünk át egy kicsit az irodalmi folyóiratokra! Van-e Ön szerint szükség ennyi folyóiraatra, mint amennyi Magyarországon megjelenik?

Én nem hiszem, hogy olyan nagyon sok lenne belőlük, ahogy azt sem hiszem, hogy a legtöbb író Magyarországon van, ahogy ezt mondani szokták. Ez csak amolyan bevett szófordulat itt nálunk. Ugyan nincs sok külföldi tapasztalatom, de még ifjúkoromban egyszer, amikor Macedóniában jártam, ahol mindössze másfél millióan élnek, kiderült, hogy nem csak a számarányait tekintve, hanem abszolút értelemben is több költő volt, mint Magyarországon. De ezt hallottam például a Benelux-államok kapcsán is, szóval minél kisebb egy nyelv, úgy látszik, annál erősebb ez a megőrzési szándék az alkotókban, s ezért többen ragadnak tollat. Másfelől több évig az NKA kuratóriumának is a tagja voltam, ahol a kormányzati ciklusoknak megfelelően változott az elnökök személye, de akár művész volt az illető, akár közgazdász, mindig ugyanazzal a véleménnyel álltak elő, hogy minek ennyi író, folyóirat, könyv! Valahogy azt éreztem, hogy szerintünk csak a remekműveket kellene támogatni. Én azonban úgy látom, hogy nem lehet előre tudni, hogy miből mi lesz, azt majd az idő dönti el.

Lehetőséget kell adni mindenkinek!

Pontosan. A szellemi élet egészséges működéséhez a legszerényebb gondolatra is szükség van. Mostanság két kulcsfogalom van: a globalizáció és a regionalizmus. Hiszem, hogy a szűkebb értelemben vett régióknak is szükségük van saját kulturális életre, folyóiratokra, helyi írókra, stb. Tokaj például nagyon büszke arra, hogy minden évben ott rendezik meg az írótábort. Ennek rangja van. Ebből építkeznek, de nem csak ők, hanem a nagy egész is. Olyan ez, mint az élsport és a tömegsport. Mindkettőre szükség van. A tömegsport támogatása nélkül soha nem lesznek élsportolók. Persze vannak szakmai kritériumok, de én sokkal nagyvonalúbban kezelném ezt a kérdést. Ebből a szempontból maximálisan liberális vagyok. Ha 123 folyóirat lenne, akkor legyen annyi!

Egyébként is van egyfajta kontraszelekció. Az életképtelen folyóiratok előbb-utóbb megszűnnek, a jobbak megmaradnak.

Ezzel csak részben értek egyet. Nem az a lényeg, hogy egy folyóirat mennyi ideig tud fennmaradni, hiszen ez nagyon sok mindentől függ. Miért lenne az baj, ha csak néhány évig, vagy akár csak néhány szám erejéig tud megjelenni? Hadd mondjak egy példát! A hatvanas években, a pesti bölcsészkaron jelent meg egy egyetemista folyóirat, a *Tiszta szívvel* című, amelyik nagyon kevés ideig tudott működni, de Bella István nemzedéke és a „Kilencek” csapata itt indult. Emiatt ez már több mint egy „lábjegyzet” a folyóiratok történetében. Vagy hadd mondjak egy másik példát! Idén ugyebár 100 éves lenne a *Nyugat*, amelynek volt három közvetlenebb folyóirat-előzménye, amelyek egy-két évig, vagy néhány hónapig jelentek csak meg. A *Nyugat* mégsem létezhetett volna nélkülük. Az egyik a *Szerda* címet viselte, s ha jól emlékszem csak néhány hétig létezett, s azzal csúfolkodtak a megszűnése után, hogy csütörtököt mondott! De a viccet félretéve, az irodalmi folyóiratok, véleményem szerint, nagyon fontos missziót folytathatnak egy-egy adott területen, ezért támogatni kell őket, hadd járják körbe a helyi adottságokat.

Mi a véleménye a tematikus számokról? Az idei évet a minisztérium a „Reneszánsz évének” hirdette meg, mi pedig a Páhollyal szeretnénk egy ilyen tematikájú számmal előállni!

Érdekesnek tartom a gondolatot, minthogy azonban én főként a XX. századdal foglalkozom, nem nagyon mélyedtem el a reneszánsz vizsgálatában. Van ugyan egy olyan tankönyvem, hogy Korok, stílusok, irányzatok az európai irodalomban, de abban csak egy kis fejezet foglalkozik a reneszánszsal. Ez olyan speciális területe a régi magyar irodalomnak, amihez én nem merek komolyan hozzászólni.

Amennyiben a reneszánsz fogalmat átültetjük egy kissé a mai korba, és azt mondjuk, hogy újjászületés, a magyar kultúra újjászületése, akkor már könnyebb hozzájárulni, nem?

Igen, de ehhez meg olyan mecénásokra lenne szükség, mint amilyen mondjuk Soros György volt egy évtizeddel ezelőtt, aki célzottan támogatta az írókat és általában az irodalmat.

Ebbe a sorba lehetne állítani Demján Sándor Prima primissima-díját.

Igen, bár legyen világos előttünk, hogy itt azért a reklám a legfontosabb, és hogy az ilyen díjaknál a végső szót az alapító mondja ki, és nem lehet pontosan tudni, hogy milyen szempontok alapján. Vannak persze szakbizottságok, akik javaslatot tesznek, de a döntés a támogatóé. Ez persze valahol teljesen normális, de csak részben érzem őszintének ezt az egészet. Ettől nem fog újjászületni a magyar kultúra. Persze ugyanígy zajlik ez az állami kitüntetésekkel is. Nem mindig azok kapják, akik azt akkor a legjobban megérdemelnék, sokszor politikai döntések születnek a szakmai döntések helyett. De nem is ez a lényeg. Az embernek akkor is írnia kell, ha ezt semmiféle módon nem díjazzák. Nincs hiábavaló munka, még akkor sem, ha az aktuális „halhatatlanság” éppen az adott politikai vezetőrétegtől függ.

Az interjút Bartusz-Dobosi László készítette.

Elek Tibor beszélgetése Vasy Gézával

Három-négy hónapja vagy a Magyar Írószövetség elnöke, de az előző elnökségének is tagja voltál és a választmányynak is régóta, ezért nem feltételezem, hogy sok meglepetés ért, mégis rákérdezek, hogy másképp látod-e a szövetség helyzetét az elnöki székben szerzett friss tapasztalataid alapján, s egyáltalán mik voltak az első teendőid?

Az Írószövetség létéről az első ismereteket még 1956-ban volt módom megszerezni, a személyes tapasztalatokat pedig a hetvenes évek eleje óta gyűjtögethetem, akkor kapcsolódtam be az irodalmi életbe. Akkor persze egészen más volt a világ, más volt a Szövetség helyzete, mint a közelmúltban és a jelenben. De egészen más az elnökségi tag és az elnök feladatköre is. Különösebb meglepetések nem értek, tapasztalataim inkább pozitívak. Elsősorban „be kellett mutatkoznom” új tisztségemben, s azt tapasztaltam, hogy a sajtóban, a rádió-, a televízió-műsorokban egyaránt mutatkozott érdeklődés az Írószövetség eseményei iránt. Arra is számítani kellett, hogy nem lesz mindenki jóakarátú, s arra is, hogy némely fórum látványosan hallgatni fog. Ennél fontosabb, hogy az írószervezetek vezetőivel munkamegbeszéléseket tudtam folytatni. Egyértelműnek látszik, s ez már májusban is megmutatkozott, hogy az érdekvédelem ügyeiben együtt kell dolgoznunk, s ebben remélhetően nem is lesz fennakadás. Vagyis remény van arra, hogy az irodalmi életben kevesebb lesz a feszültség. Természetesen a velünk kapcsolatban lévő állami és társadalmi szervezetekkel is fel kellett vennem a kapcsolatot.

Frissen nyugállományba vonult irodalomtörténészként, aki végre szabadon dolgozhatna, írhatna, egyáltalán mi készítetett arra, hogy indulj az Írószövetség elnöki székéért?

Soha nem terveztem, hogy elnök legyek. Voltak nekem is jelöltjeim, de ők elhárították ezt. Az előző elnökség tagjai egyhangúan úgy gondolták, hogy vállalom kellene ezt a feladatot. Magyarországon nincs titok: nyáron egyre többen kértek barátián, hogy vállaljam a jelölést. Aztán szeptemberben a közgyűlésen a választmányba holtversenyben a második helyen kerültem be. Ezzel a szavazati aránnyal nehéz lett volna vitatkozni. Megtisztelőnek éreztem a feladatot. Az Írószövetségnek 1945-ben, megalakulásakor az egyik társelnöke Illyés Gyula volt. Nemcsak irodalomtörténeti hősömnek, hanem példaképemnek is tekintem őt. Számos tanulmány után éppen róla kezdtem volna monográfiát írni most ősszel. Egyszer majd annak is eljön az ideje. Az ELTE bölcsészkarán voltam tanár 1969-től 2007 februárjáig. Szívesen tanítottam volna tovább, ahogy eddig mindenki megtehetette, s ahogy nekem is ígérték, részfoglalkozásban, a tavaszi félévben akár ingyen is megtartottam volna meghirdetett előadásaimat, mert sokan jelentkeztek rájuk, ám a megszorítások új korszakának én lettem az első „ügye”, amelyet példászerűen óhajtott az egyetem megoldani. Ennek a keserűségét segített kioltani az íróársak bizalma.

Az eddigi tapasztalatok birtokában milyen elképzeléseid vannak a szövetség anyagi helyzetének stabilizálására, az elmúlt években egyre csökkenő állami támogatás pótlására?

Az állami költségvetési támogatás látványos csökkenéséhez, mint annyi más szervezet, intézmény, az Írószövetség is kénytelen alkalmazkodni. Az utóbbi években folyamatosan ezt tette, és sikeresen, mert nem kellett bezárnunk az épületet. Ami elfogadhatatlan, az a támogatás megszüntetése lenne. Jó lenne, ha minden politikai erő megértené, hogy az írószervezetek léte nem öncél, nem csak az íróknak van rá szükségük. Irodalmi élet nélkül nincs irodalom, s a mindenkori kortárs irodalom nélkül satnyul, szegényedik az anyanyelv. Abban, hogy néhány évtized múlva hogyan fog beszélni, írni a magyarság, nélkülözhetetlen szerepe van a mai irodalomnak is. Ennek belátása után a legszegényesebb állami költségvetésnek sem okozhatna gondot, hogy a nyolcszáz éves múltú, a nemzeti kulturális örökség meghatározó hányadát jelentő, s igen kevés anyagi eszközt

igénylő magyar irodalmat méltóképpen segítse. A többi írószervezethez képest azért vagyunk nehezebb helyzetben, mert van egy bérelt, felújítást igénylő székházunk, s abban egy hatalmas könyvtárunk, amelyet sajnos már egy éve nem tudunk működtetni. A székházat 1990 után illett volna tulajdonba megkapnunk. Ez nem történt meg, de a bérleti díj 2011-ig ki van fizetve. Az épületet egyelőre nincs értelme, de nem is tudnánk elhagyni, mert veszne a könyvtár, amelyet a tagok igencsak hiányolnak most is, igazolva, hogy az írók is olvasnak. Már két éve vannak próbálkozásaink, s az idén talán sikerül – először a könyvtár működtetésében – előbbre lépni. A székház harmadik szintjéről pedig lemondanánk, ha a második szintet tulajdonba kaphatnánk. A Bajza utcai épületnek történelmi levegője van, de a lényeg nem az, hogy ott legyünk, hanem az, hogy valahol nyugodtan működhesünk.

A székházban az elmúlt hónapokban a programok, rendezvények száma mintha megszorodott volna, de ennek örömeiből többnyire csak a fővárosi tagok részesülhetnek. Van-e elképzelések arra, hogyan lehetne a vidéken, netán a határon túl élő írókat is bevonni a szövetség (háromévente rendezett közgyűlésén túli) életébe?

A régebbi évtizedekben a szövetségnek voltak vidéki írócsoportjai, s ezek olykor még könyvkiadással is próbálkozhattak. Az utóbbi években e csoportok egy része felbomlott, részben az anyagiak hiánya, részben a kilépések miatt. Az elnökség azt szeretné, hogy ahol lehetséges, szerveződjenek újjá ezek a csoportok. A közeljövőben ez Pécssett meg is fog történni. Ha idén és a következő években is a tavalyihoz hasonló támogatást fogunk kapni az alapítványoktól, akkor valamennyire segíthetjük a vidéki írócsoportokat. Ugyanakkor ők is pályázhatnak, s nemcsak országos, hanem helyi szinten is. Az is hasznos lenne, ha ezek a csoportok, a folyóirataik, a kiadványaik bemutatkoznának a Bajza utcai klubban.

Évek óta sürgeti mindenki a fiatalítást, eleddig alig-alig látható eredményekkel (lásd például az új elnökség és választmány korösszetételét!), van-e valami stratégiátok ennek a helyzetnek a javítására?

A fiatalítás a hatvanas évek óta gond. A szocializmus időszakában nem lehetett huszonévesen két kötethez jutni, ez volt a legfőbb akadály. Pedig számos előnnyel járt a tagság. Szinte automatikusan a művészeti alap tagjává lehetett válni. Jogilag munkaviszonynak számított, időnként lehetett delegációkkal külföldre utazni, könnyebben lehetett ösztöndíjat kapni. Manapság nem tudunk ilyen előnyöket sorolni. Nem a szövetség zárkózik el a fiataloktól, hanem azok tartózkodnak a jelentkezéstől. Az is igaz, hogy két jól működő szervezetük is van, s onnan kiöregedve részben már ismertebb írók, részben a családjuk köti le szabadidejüket, azaz „nem érnek rá”. Akik pedig mégis belépnek, okkal hiányolják itt a maguk nemzedékét. Mit lehetne mégis tenni? Már tervezünk olyan klubprogramokat, amelyek a fiatalok Bajza utcai bemutatkozását állítanák a középpontba. Később jó volna antológiát is kiadni, majd akár első köteteket is. A régi idők vonzó előnyeit nem lehet visszahozni, mert azok már más módon érhetők el.

Az érdekvédelem és a szakmai munka terén mik lesznek ennek az évnek a fő feladatai?

A kérdésre részben már válaszoltam. Nem ennek az évnek, hanem a hároméves ciklusnak vannak alapfeladatai. S ezek nagyrészt a teljes irodalmi életre tartoznak. Meg kellene találni a kortárs irodalmi élet, az írószervezetek működésének normális feltételeit. Nagyon rossz az írók egzisztenciális helyzete, de a kortárs irodalommal foglalkozó kisebb kiadóké sem jobb. A Magyar Írószövetségnek meg kellene oldania a könyvtár ügyét, a székházügyet. Szeretnénk még vonzóbb programokat nyújtani, erősíteni az írócsoportok, a szakosztályok munkáját. S jó volna elérni, hogy azok, akik ellenfeleinknek gondolják magukat, belássák azt, hogy nemcsak a Szépirók Társaságában vannak jelentős írók, hanem nálunk is.

Az interjút Elek Tibor készítette.

A mandátum hatodánál

Hat év elnökségi tagsággal a háta mögött volt valami, amin meglepődött elnöki mandátuma első félévében?

Mellbevágó, meglepő tapasztalataim nem voltak, és egyébként is inkább a kellemes meglepetéseket szeretem számon tartani. Ilyen például, hogy a többi írószervezettel konszolidálódni látszik a kapcsolatunk. Persze, nem úgy vágtam bele az elnökségbe, hogy holnaptól itt minden más lesz, egy-kettőre minden elintéződik. A munka folytatódik, nem szeptember 22-én kezdődött a világ. Igaz, ebben a funkcióban sem tudtam unatkozni, gyorsan eltelt ez a fél év, ami akárhogy is veszem, a mandátumom hatoda. Olyan időszak volt, amikor rutint és újabb tapasztalatokat szereztem ahhoz, hogy olajozottan végezzem a feladatomat. A hat év elnökségi tagság sokat segített, nem a vak ismeretlenbe ugrottam, de azért így is voltak újdonságok. Hogy egy személyes dolgot említsek: nem gondoltam, hogy ennyit kell majd szerepelnem. Nem mondom, eddig is kiálltam diákok, kollégák elé, de azért egy szervezet nevében beszélni, reprezentálni egészen más. Ráadásul hiába szeretném, hogy az Írószövetséget az elnökség tagjai is képviselhessék különböző eseményeken, sokszor kifejezetten az elnökhöz ragaszkodnak a meghívók. Ez persze nem a személyemnek, hanem a Magyar Írószövetségnek szól.

Miben mutatkozik meg a többi írószervezettel konszolidálódó viszony?

A könyvtári kölcsönzés után járó jogdíjak ügyében komolyan együtt tudunk működni. A magyar irodalmi élet, európai mintákra hivatkozva, már legalább egy évtizede szorgalmazza másik közös tervünket: egy olyan állami alap életre hívását, amely a kortárs szépirodalmi művekből vásárolna a közkönyvtárak számára. A könyvtáraknak ugyanis alig

van pénzük beszerzésre, a kiadók meg örülnek, ha a kortárs írók – nem pályakezdekről, hanem akár Kossuth-díjasokról is beszélhetünk – műveiből 5-600 példány elfogy. Ezzel a módszerrel nemcsak a könyvtárak jutnának megfelelő állományhoz, de a kiadók is biztos bevétellel számolhatnának, ami szintén nagyon fontos lenne.

Miért éppen most kezd enyhülni az eddig fagyos viszony?

Az idő múlásának tudom be. Négy éve kezdődtek a kilépések, és ennyi idő talán elég volt ahhoz, hogy bizonyos sebek begyógyuljanak, és mindenki belássa, a másik nem annyira szörnyű, hogy ne lehessen vele szóba állni. Számomra az elmúlt fél év egyik legfontosabb élménye, hogy bebizonyosodott, a többi írószervezettel is lehet normálisan tárgyalni. Már korábban is elmondtam, a világ legtermészetesebb dolgának tartom, hogy több írószervezet létezik, és ki itt, ki meg máshol érzi jól magát. Az persze jó lenne, ha bizonyos ügyekben, például a külkapcsolatok terén jobban együtt tudnánk működni, de ez még a jövő.

Az együttműködés, a normalizálódó kapcsolat az idei kitüntettek listájában is tükröződik?

Sajnos természetes, hogy minden kormány szívesebben ad azoknak kitüntetést, akiket valamiért a saját szekértáborába tartozónak vél. Ez elsősorban az állami művészeti díjknál bántó, akkor is, ha írószervezetek kuratóriuma dönthet. Senkit sem kifogásolok a kitüntetettek közül, de azt azért fájjalom, hogy az idei tizenhárom József Attila-díjas között nem lett három határainkon túli, holott annak idején éppen ez indokolta a díjak számának a felemelését. Nagy öröm viszont, hogy az évek óta folyamatosan felterjesztett Kiss Anna végre átvehette a Babérkoszorút, ahogy annak is különösen örülök, hogy a négy irodalmi Kossuth-díjból kettőt írószövetségi tag vehetett át. Ami bánt, hogy Fekete Gyulát ismét hiába javasoltuk az elismerésre.

Az Írószövetségről beszélgetve még mindig nem kerülhetjük meg az anyagiakat. Hogy áll a szövetség kasszája?

Bizonyos szempontból a korábbi helyzetet görgetjük magunk előtt. A minisztériumtól tavaly decemberben kaptunk egy ígéretet arra, hogy idén is az előző évvel azonos lesz a támogatás, igaz, erről még nincs papírunk. Azt hiszem, az a legnagyobb szerencsénk, hogy a különböző alapítványok teljesen logikusan áttértek a színházi évadhoz igazodó finanszírozásra, így az év első felében a programjaink költségvetése biztosított. De hogy mi lesz az őszi hónapokban? Még nem tudom.

A szövetség finanszírozásával szorosan összefügg a könyvtár ügye, amiről szintén sok szó esett a közgyűlésen.

Remélem, hogy mire ez az interjú megjelenik, legalább annyit sikerül elérnünk, hogy ha csak részlegesen is, de végre ismét kinyisson a könyvtár. Azt pedig nagyon szeretném, ha őszől teljes körűen működjön.

A közgyűlés után nemcsak az elnökségnek és a választmánynak kell megújulnia, hanem az egész szövetségnek. Ez hol tart?

A költői szakosztálytól eltekintve a többi szakosztály ritkábban szervez programokat. Ígéretes ugyanakkor, hogy hamarosan alakul egy új szakosztályunk, a kritikai szakosztálynak pedig lesz egy komoly rendezvénye még a nyár előtt, ami talán felpezsdítheti a szakosztályi életet. Nagy öröm, hogy áprilisban újjáalakult a Dél-Dunántúli írócsoport. A székházban nagyon sok rendezvényünk van, akadt olyan hét, amikor öt-hat kifejezetten színvonalas programnak is otthont adtunk, sőt áprilisban új rendezvénynek már helyet se tudnánk biztosítani. És nem feledkezünk meg a határainkon túl élő tagjainkról sem. Bár elnökként még csak egyszer volt alkalmam kiutazni, de készülünk egy hosszabb erdélyi útra, amibe talán az évek óta tervezett székhelyföldi írócsoport megalakítása is beleférhet. Szerencsére sokan jönnek hozzánk a határainkon túlról, Szlovákiából és Vajdaságból is tartottak esteket a székházban.

Marad-e ideje az elnöknek arra, hogy a szakmájának is éljen?

Az első két-három hónapban úgy tűnt, hivatalnok leszek, de aztán jutott időm másra is. Persze nem monografikus témákra gondolok, de azért biz-

tató, hogy idén már megírtam három tanulmányt, igaz, olyan témákról, amelyekkel már korábban is foglalkoztam. A Parnasszusban jelent meg egy verselemzésem, illetve a Magyar Naplónak írtam két dolgozatot, viszont kritikákat az elnökségem idején keveset szeretnék megjelentetni. Nem akarom, hogy bármilyen tekintetben elfogultnak mondjanak. Be kell vallanom, hogy bár sok dedikált könyvet kapok, és szinte mindegyikbe azonnal beleolvasok, csak gyűlnek az elolvasásra váró könyvek.

Az interjút Bajnai Zsolt készítette.

„...azt is mondhatnám: az Illyés-óvodából nőttem ki”

Tíz évvel ezelőtt a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) megalapítását sokan örömmel fogadták, de talán még többen voltak azok, akik kételkedve. A kételkedésnek két oka volt. Sokan idegenkedtek az irodalmi szövegek digitalizálásának gondolatától, elképzelhetetlennek tartották, hogy ezeket a műveket monitoron lehet olvasni. Mindenki attól félt, hogy a könyvektől majd elpártnak az emberek. Többen rossz szemmel nézték azt is, hogy Kossuth-díjasok az alapító tagok, tehát hogy a politika így vagy úgy kialakít egy kánont. Én még ma sem tudom elképzelni, milyen egy regényt a képernyőn elolvasni. Nem tudom elképzelni, hogy nem veszek könyvet a kezembe. Az én nemzedékem így nőtt fel, talán még a nálam fiatalabbak is így szocializálódtak. De gondoljunk bele abba, hogy akárki Magyarországon, az Egyesült Államokban, vagy Svédországban, vagy bárhol, hirtelen szeretne Pilinszky-verseket olvasni. Szerintem ma már egy egyetemi hallgató vagy középiskolás, inkább az internethez fordul, hogy tájékozódjon, mert az biztos, hogy elérhető otthon vagy az oktatási intézményben, de nem biztos, hogy a kötet szerepel a könyvespolcon. Azt kell, hogy mondjam, minden vélt vagy valós konzervativizmusommal, hogy az internet az irodalomhasználat, az irodalomismeret szempontjából a 21. században már nélkülözhetetlen.

Ami a másik részét érinti a dolognak: minden díjban, minden elismerésben ott van mindig az irodalompolitika – ez a DIA szempontjából is lényeges, mert az alapítók az élő Kossuth-díjas szerzők. Volt közöttük néhány, akit, ha talán más szempontok is felmerülnek, nem vesznek be. Köztudott, hogy Magyarországon '90 után sehol sem volt radikális felülvizsgálat. A Magyar Tudományos Akadémiából sem távolítottak el senkit, tehát mind a mai napig van olyan tagja az MTA-nak, aki a Rákosi- meg a korai Kádár-korban meglehetősen exponálta magát. Így meg lehet érteni azt is,

hogya a DIA sem rostálta meg a Kossuth-díjasokat. Az alapítás után pedig a tagok választhattak új tagokat. A magyar irodalmi élet megosztott, ez a megosztottság a Kossuth-díjasok körében is megvan: a tagoknak az irodalmi, esztétikai, ideológiai, politikai szimpátiái eltérőek, és ez tükröződik az új tagok megválasztásában.

Arra gondol, hogy az új tag választása felfogható az irodalmi csoportok érdekérvényesítési csatájának is.

Nyilván vannak előzetes megbeszélések. Megvan a jelöltje annak a csoportnak is, amelyikhez például Esterházy Péter tartozik. A legrégibb kategóriákkal élve: ez az urbánusabb, liberálisabb tábor, a másik pedig, amit népinek, nemzetinek szoktak nevezni. Mindegyik valamennyire idejét múlt fogalomnak tekinthető. Az utóbbi kicsit talán szétszórtabb társaság, nem tudja magát annyira megszervezni. Azt nem tudom, kik a vezéregyenységek. Én úgy láttam, de lehet, hogy tévedek: amíg élt, mintha a Lázár Ervin lett volna az egyik szervező egyéniség. Természetesen a táboroknak ritkán van közös jelöltje. Én egyetlen olyan esetre emlékszem, amikor az utolsó fordulóra egyhangú döntés született: ez Utassy József megválasztása volt. Gesztusértéke volt ennek, hogy egy súlyosan beteg költőt tudjunk elismerni, Isten tudja, meddig fog élni. Szerencsére aztán javult az állapota. Mindig létezhetnek ilyen szempontok is, amelyeket én nem neveznék szociális megfontolásnak. A magyar kulturális és tudományos élet amúgy is hajlamos arra, hogy későn ismerjen el egy életművet. Nagyon szomorú voltam például, hogy szóba sem került Nagy Gáspár neve, akiről elterjedt, hogy gyógyíthatatlan beteg...

Nagy Gáspár neve többször felmerült, volt, hogy csupán néhány szavazattal maradt le...

...de akkor nem, és a következő évben már január elején el kellett őt temetni. Azt is nagyon sajnálom, hogy évekig nem lehetett lezárt életművekre szavazni. Rendben van, hogy becsüljük meg az élő szerzőket, de... – és ezt most nem azért mondom, mert irodalomtörténész is volnék.

Az elmúlt tíz évben nemcsak a technikához való viszonyunk változott meg, hanem az irodalmi élet is átalakult. Ön akkor lett az Írószövetség elnöke, amikor a nagy, az Írószövetséget is érintő változások, a tömeges kilépések, az irodalmi élet erőteljesebb polarizálódása lezajlott. Nem értékeljük itt, a jelenben túl ezeket a kríziseket? Elképzelhetőnek tartja, hogy néhány évtized múlva erről írnak majd tankönyvek, miközben a művekről valószínűleg fognak?

A válságok, viták, veszekedés a középiskolai tankönyvekbe elvéve kerülnek be. Egyetlen 20. század előtti irodalmi vita szerepel a tankönyvekben: Kölcsey nekiment Berzsenyi Dániel verseskönyvének Kazinczy szellemében. Nyugodtan le lehet úgy érettségizni, hogy Adyék vitái igazából szóba sem kerülnek; sem a Nyugatnak és a konzervatív tábornak, sem a Nyugatnak és Kassákéknak, az avantgárdnak a vitái, sem a népi-urbánus ellentét nem témái a tankönyveknek. Ez magát igazolja, hogy igen, a viták elfelejtődnek és marad a mű. A kortárs irodalmi élet viszont olykor jobban figyel a vitákra, mint a művekre.

A kérdését még mindig csak közelítgetem, messziről. Nemcsak azért, mert az ember történésznek is tartja magát, hanem azért is, mert már viszonylag idős és messzi múltba tekinthet vissza. Az ötvenes-hatvanas években azért volt viszonylag egyszerű az irodalmi élet, mert világosan lehetett tudni, hogy vannak kurzusírók és vannak írók. A kurzusírók között is voltak tehetségesek, voltak, akik előbb-utóbb kijózanodtak, mondjuk Zelk Zoltán vagy Benjámin László. Nyilvánvaló volt, hogy van egy hivatalos értékrend és van az irodalmi életnek is értékrendje. A hatvanas években majdnem mindenki tudta, hogy Pilinszky János nagy költő, Nagy László nagy költő. Ez a hatvanas évek közepén a hivatalság számára még nem volt magától értetődő. Ugye, az idős ember jön megint a személyes emlékeivel, de talán azok plasztikusabbak: '65 táján bölcsészhallgató voltam, Király István tanár úrnak a szakszemináriumán ülünk, téma a modern líra, ő mondja lelkesen, hogy kik az igazán nagyszerű költők: Garai Gábor, Váczi Mihály. Mi meg – a mi alatt olyan embereket értek, mint Várady Szabolcs, Radnóti Sándor, szerény személyem – mondtuk, hogy Pilinszky János, Juhász Ferenc, Nagy László. El

kellett tennie bizony éveknek ahhoz, hogy Király tanár úr belássa, hogy nekünk volt igazunk, de belátta. Lám, az Aczél-kultúrpolitika is belátta, hogy Nagy Lászlónak is Kossuth-díjat kell adni, meg Pilinszky Jánosnak is. A nyolcvanas évekre az újholdas-vonulat is szinte száz százalékosan rehabilitálódott.

Ehhez képest, nem rögtön '90-ben, de talán mégis ott a gyökere, már nem X íróról kezdték azt mondani, hogy dilettáns, hanem irodalmi csoportosulásokról. Így jutottunk el oda az új évezred küszöbe táján, hogy amikor megerősödött a Szépirók Társasága, a sajtó elkezdte azt mondani, és ebben nyilván benne volt a másik legfontosabb írószervezetnek az önmeghatározása is, hogy az Írószövetségben már nincsenek jelentős írók. Nagyon aggályos, ha szervezetenként próbáljuk nézni, hol vannak a jelentős, meg hol a kevésbé jelentős írók. Mondok tagjaink közül néhány nevet: Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Ágh István, Hubay Miklós, Szilágyi István. El lehetne nélkülük képzelni a mai magyar irodalmat? Ezek mindegyike ma is alkotó művész, folyamatosan jelen vannak a mai irodalmi életben. Azt, hogy melyik mennyire jelentős író, azt majd döntsék el az unokáink 2050 táján. Az sem lesz végérvényes döntés, legfeljebb az ő értékítéletük.

Szerintem ez az ellentét átmeneti dolog. Én már most, ebben az elmúlt évben – nemcsak mióta Írószövetség elnöke vagyok, hanem jó egy éve – úgy látom, hogy a 2004-ben nagyon elmérgesedett helyzet kezd normalizálódni. Mindegyik írószervezet azt mondja, amikor tárgyalunk, hogy vannak közös érdekvédelmi ügyek, azokkal foglalkozzunk. Ami persze nem akadályozza meg azt, hogy nem hivatalosan, nem formálisan, hanem tíz-husz aláírással megfogalmazódnak továbbra is nagyon öntudatos állásfoglalások, kiéleződő ellentétek, amelyek hol esztétikai, hol ideológiai, hol politikai szempontokat érvényesítenek.

A művek túlélését hangsúlyoztam, mert azok is kirajzolnak sorsokat. Életművek vannak párbeszédben egymással, felelgetnek egymásnak; írják meg a barátságok, nemzedékek történetét, mesterek és tanítványok viszonyát. Persze, az ellentéteket is.

Amikor egy nemzedék indul, akkor van nyáj-szellem, összetartozás-szellem. Amikor én fiatal voltam, köztünk közmegegyezés volt, hogy a népi-urbánus ellentét ma már, tehát 1973 táján nincs, nem lesz többé. Néhány évvel korábban működött a híres belvárosi asztaltársaság, ahol Csoóri Sándor, Konrád György, Jancsó Miklós, Hernádi Gyula, Orbán Ottó és társaik az égvilágon mindent megbeszéltek. Ez egy ábránd maradt, egy furcsa ábránd. Az Aczél-korszak szorgalmazta, hogy a népi és urbánus csoport ne foghasson össze, valahogy kerüljenek szembe egymással. Ebből lett az a szomorú dolog, hogy a két csoportosulás jelképes figurái, Csoóri Sándor és Mészöly Miklós, akik a nyolcvanas években egyértelműen egy ügy szövetségesei voltak, '90 táján egyre jobban szembekerültek egymással. Akkor, a '80-as, '90-es évek derekán az irodalmi élet nagyon benne volt a politikában, ez elkerülhetetlen volt. Ennek megvannak a máig húzóó hatásai.

Én úgy vagyok számon tartva, mint aki ennek az ún. népi-nemzeti tábornak a kritikusa, irodalomtörténésze, szervezője. 2000 táján elkezdtem írni egy félig-meddig felsőoktatási tankönyvfélét a kortárs magyar írókról, a gimnáziumi irodalomtanítást is kiegészítendő *Az 1945 utáni magyar irodalom alkotói* címmel. A második kötetben van egy *Kertész Imre*-fejezet is. A könyv megjelent két vagy három hónappal azelőtt, hogy a Nobel-díj bizottság döntése megszületett. Persze a *Sorstalanságról* volt benne szó részletesebben. A Nobel-díj után a szakirodalom igencsak felduzzadt, ezt a tanulmányt soha senki figyelembe se vette. Ha esetleg tudott is róla, azt gondolhatta: ez nem illik ehhez az emberhez.

Egy másik példa éppen egy DIA-ülésen volt, a szünetben. Ennek a tankönyvnek az első kötetében talán Esterházy az utolsó szerző. A szünetben odajött hozzám Péter, hogy megköszönje a számára küldött példányt, és akkor mondtam neki, hogy „látod, egy ilyen magamfajta konzervatív ember is tud veled foglalkozni”. Erre azt válaszolta: „mindnyájan konzervatívok vagyunk”. Én igyekeztem egész életemben viszonylag nyitott lenni, ami elég nehéz, mert olyan világban élünk, ahol ez a középút nem szimpatikus, mert vagy fehér, vagy fekete, vagy ide tartozol, vagy oda tartozol.

Nyolc szerző szakértője, életműveik nagyon határozott ízlésre utalnak. Ez a saját ízlése? Vagy – korábban a nemzedéki összetartozást említette – nemzedékének ízlése?

Azt, hogy ennyi szerző és ennyi jogörökös keresett meg engem, én az irodalomtörténeti-kritikusi munkásságom komoly díjakkal egyenértékű elismerésének tekintem. Büszke vagyok rá.

Menjünk sorban. Sánta Ferencről az idáig megjelent egyetlen könyvet én írtam, számára talán egyértelmű volt, hogy engem fog megkeresni. Ágh Istvánról ugyan könyvet nem, de elég sok, talán már húsz tanulmányt, kritikát is írtam eddig. Az elsőt még nagyon fiatalon, a régi Kritikának a legutolsó számában jelent meg. Ebben olyasmit írtam – ma is örülök neki, de ez akkor olyan ifjúkori túllelkesültségnek tűnt nyilván az idősebb szerkesztők szemében –, hogy ebben a kötetben van néhány olyan mű, amelynek a „*Hét évszázad legszebb magyar versei*” között van a helye. Ennek Pista nagyon örült. Véletlenül még az is tudom, hogy Kormos Pista hívta fel a figyelmét erre a kritikára. Ha lett volna rá időm, energiám, nyilván kellett volna már írnom Ágh Istvánról is legalább egy kismonográfiát. Vannak az emberben ilyen büntudat-dolgok, hogy „jaj azt is meg kéne írni, meg amazt is”. Ott van Balázs József, Szécsi Margit, Ágh István, Lázár Ervin és még lehetne sorolni a neveket. Nagyon jó barátom volt Rózsa Endre, a Kilencek költőcsoportjának egyik tagja, ő is nagyon elfeledett, megérdemelne egy komolyabb könyv-terjedelmű munkát. Nagy Lászlóval sokat foglalkoztam. Az örökös, Nagy András először Görömbei Andrásra gondolt, mert ő már írt egy nagymonográfiát, de hát ő Debrecenben él, rengeteg elfoglaltsága volt, hivatali teendők is; végül aztán technikai megfontolásból esett rám a választás.

Illyés Gyula lánya keresett meg, hogy vállaljam el. Ez volt a legnagyobb falat, és a legnagyobb megtiszteltetés is, mert ha költő lennék, azt mondanám: az Illyés-óvodából nőttem ki. 1956 nyarán, a könyvhéten jelent meg a *Kézfogások* című kötet, amelynek én versolvasója voltam. '57-ben az iskolai szavalóversenyen már Illyés-verset szavaltam. Azóta bennem van. Kormos István lányai Nagy Gazsit keresték meg, hogy tanácsot kérjenek, ő pedig engem ajánlott. Ennek is nagyon örültem, mert

amikor negyedszázad után megjelent a második verseskönyve, a *Szegény Yorick*, írtam róla kritikát. Én akkor beleszerelmesedtem az ő költészetébe, aztán nagyobb tanulmányokat is írtam róla, még később monográfiát.

Bertha Bulcsu özvegye, Nagy Franciska konzultált barátokkal, tanácstalan volt, és valahogy így jöttem én képbe. Ez véletlenszerűnek is nevezhető. Bulcsut nagyon becsültem, tiszteltem, a szépprózáját is, de amiben különösen nagyszerűnek tartottam, az egyrészt a publicisztikája, másrészt pedig az íróportréi, amelyek csodálatosak, nagyon jók. Látszik, hogy igazi író beszélget igazi íróval, és ennek van valami különös varázsa.

Utassy Jóska kőkorszaki ismeretség, meg egyáltalán a Kilencek csapata, szerintem neki – ez beképzeltségnek hat – nem is jutott eszébe más.

Marsall Lacival nagyon hézagos kapcsolatom volt, egyetlenegyszer írtam róla kritikát. Én meg is kérdeztem őt, miért gondolt rám, mire ő bájos egyszerűséggel azt mondta: hát kire gondoltam volna? Ő nagyon érdekes költő abból a szempontból, hogy el van könyvelve, hogy ide tartozik, de hát az ún. népi–nemzeti vonulathoz az égvilágon semmi köze. Marsall egy olyan különleges figura, mint Weöres Sándor, nem véletlen, hogy ő volt a nagy mestere. Így összejött a nyolc ember, és ha nagyon sokáig élek, talán lesz egy kilencedik is.

Ez a nyolc szerző mennyire népszerű ma? Természetesen ez nyolc különböző személyiség, nyolc különböző sors, különböző életmű, de mintha Ágh István és a két nagy mester, Illyés Gyula és Nagy László kivételével kiszorultak volna az irodalmi életből, mintha mostohasors jutott volna nekik, mintha az irodalmi élet megfélemezett volna róluk. Ennek mi az oka?

Az egyik ok nyilván az, hogy jött a nyolcvanas évek. Ezt tanítottam mindig: 1979, megjelenik Esterházy Péter Termelési-regénye. Ez volt a posztmodern „asztalra csapása”, hogy itt vagyok. Elégge más értékrendet hangoztattak, elégge lesajnálóan szóltak az addigi irodalomról. Volt néhány „szent”, Kosztolányi Dezső, Ottlik Géza, az akkor élők közül Mészöly Miklós, de példaképként kevesen szerepeltek.

Másik ok, hogy nálunk olyan az irodalmi élet, hogy elvárja a folyamatos teljesítményt. Ha valakinek öt évig nem jelenik meg könyve, szeretik leír-

ni. Vannak kivételek. Ottlikból legenda lett, a hallgatás legendája, a hallgató íróé. Sántából nem lett legenda, pedig ő is hallgatott, sőt hallgatásban most már bőven túlszárnyalta Ottlikot. Nem jó dolog ez, nem tudom, mit lehetne ellene tenni. Tudomásul kéne venni, hogy egy író attól, hogy tíz évig nem publikál semmit, még létezik.

Van egy természetes dolog is: elég nehéz azt idős alkotóktól a pályájuk delelőjén túl, már az *Őszikék*-korszakban azt elvárni, hogy radikálisan mássá váljanak.

Azt se feledjük, hogy soha annyi magyar író nem volt, mint a huszadik század második felében. Emlékszem rá, hogy ifjúkoromban, ha az ember olvasta a *Kortársat*, a *Nagyvilágot*, az *Új Írást* és az *Élet és Irodalmat*, néha megvette a vidéki folyóiratokat, ki-kinézett a határon túlra, akkor már minden magyar író t ismert. Ez már a nyolcvanas években is lehetetlen volt. Sokkal nehezebb tájékozódni, következésképpen sokkal nehezebb feltűnni.

Az interjút Bödő Anita készítette.

Megerősödve megmaradni

A Magyar Írószövetség elnöki tisztsége nagy felelősséggel jár, és – ha úgy tesszük – teljes embert kíván. Hogyan tudja a mindennapi életben összeegyeztetni irodalomtudósi, irodalomtörténeti munkájával?

Minden munkakörbe bele kell tanulni, s ha az ember rutinosabb és nem nagyon öreg, akkor ez könnyebben megy. Egy irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő nem él olyan „fátyolos” világban, mint egyes költők. Nekem szerencsére van gyakorlati érzékem, és – ezt nem hiálkodva mondom – nem jövök zavarba, amikor konkrét, gyakorlati dolgokkal kerülök szembe, akár a hétköznapi életben is. Számolni is tudok, az adóbevallásom elkészítésével sincsenek problémáim. Egyébként pedig mindig olyan ember voltam, aki szeretett társadalmi, közéleti feladatokat is ellátni. Fiatalkorom óta aktívan részt vettem a Magyar Írószövetség életében. Nyugdíjazásomig a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen voltam tanár, és a nyolcvanas években az egyetemi közművelődési szervezeteknek voltam a vezetője, a decentralizálás után pedig az Egyetemi Színpadnak. Gazdasági, adminisztratív kérdésekkel is naponta foglalkoznom kellett – tehát nem a könyvtárból kerültem az Írószövetség elnöki székébe. Több társadalmi bizottságban, az írószakszervezetben is tevékenykedtem. Ettől függetlenül nem készültem erre a feladatra. Mikor megválasztottak, már hatodik éve voltam az Írószövetség elnökségének a tagja, és nagyszerű jelöltjeim voltak erre a funkcióra. Hadd mondjak három nevet: Kovács István költő, polonista, Mezey Katalin költő, író – aki az írószakszervezet alapító titkára, aztán főtítkára volt, húsz év után köszönt le –, valamint Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész. 2007. február 1-jén lettem nyugdíjas, és úgy terveztem, hogy ha nem jön közbe valami, akkor novemberben elkezdem az Illyés Gyula-nagymonográfiám megírását.

Ez most tolódott kicsit, de mivel szeretném 2017-ben viszonylag egészen megérni az aranylakodalmamat, talán lesz még időm erre is.

1990 után nemcsak a politikai, hanem az irodalmi élet is pluralizálódott Magyarországon. A Magyar Írószövetség, úgy tűnik, elvesztette korábbi reprezentatív jellegét, megszűnt ernyőszervezetnek lenni – ma már több irodalmi csoportosulás, szervezet is működik. Ilyen körülmények között mi lehet az Írószövetség szerepe, feladata?

Az a jelmondatom, hogy megerősödve megmaradni. Erre lehet mondani, hogy nesze semmi, fogd meg jól, de én tényleg bízom benne, hogy néhány éven belül erősebbek, hatékonyabbak leszünk. Ma az emberek jelentős részében még él az 1990 előtti Magyar Írószövetség iránti nosztalgia. Ez részben érthető, hiszen akkor az írószövetségi tagság rendkívül fontos dolog volt. Egyrészt azt jelentette, hogy a társadalom megbecsült tagja az ember, másrészt a tagsági igazolvány anyagilag ugyan nem, de munkajogi értelemben munkaviszonyt jelentett. Harmadrészt, aki az Írószövetség tagja volt, azzal a kiadók hamarabb szóba álltak, az automatikusan tagja lehetett a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete elődjének, az állami irodalmi alapnak, alkotóházi beutalót, kamatmentes kölcsönt kaphatott. Az Írószövetségnek jelentős pénzkerete volt külföldi utazásokra, tanulmányutakra – természetesen főként a szocialista országokba. Tehát nagyon sok szociális és szakmai jellegű előnnyel járt, ami ma már nincs meg. Csökkent az Írószövetséghez – és bármilyen írószervezethez – való tartozás jelentősége. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy az Írószövetség feladata az egyetemes magyar irodalom képvisellete, beleértve a határon túl élő magyar alkotókat is. Ha olyan kulturális kormányzat lenne egyszer Magyarországon, amely még az Antall- vagy az Orbán-kormánynál is fontosabbnak tartaná ezt, akkor az Írószövetség szerepe megnövekedhetne – és reméljük, hogy ez így is lesz a közeljövőben.

A Magyar Írószövetség történetét mindig is átítatta – hol így, hol úgy – a politikához, a politikai helyzethez való viszony. Mennyiben határozza meg ma a politika az irodalmi-kulturális élet belső tagolódását?

Meglehetősen meghatározza. Az irodalompolitika, a kulturális politika olyan szörnyszülött, amelyet már Illyés Gyula is „hattyúnyakú görénynek” nevezett egykor – olyan valami, ami egyesíti magában a szépet, a fenségest a rúttal, az ocsmánnyal. Mégis szükség van rá, mert irodalompolitika nélkül egy viszonylag korszerű társadalom nem működhet. Az ókori görög városállamokban kötelező volt a polgárok, a szabad emberek számára a színházi előadások látogatása. Aki szegény ember volt, támogatást, ingyen színházjegyet kapott, mert a görögök pontosan tudták, mekkora jelentősége van az erkölcsi nevelésnek, az oktatáspolitikának. Egy diktatúra hivatalos irodalompolitikájával szemben mindig megszerveződik az irodalom önvédő politikája. Ez működött valamennyire a Rákosi-korban is, 1956-ban csúcsosodott ki, és létezett a hetvenes-nyolcvanas években is. A mai többpártrendszeri körülmények között viszont sokkal bonyolultabb és összetettebb a helyzet, mert nagyban meghatározza a különböző pártokkal, politikai irányzatokkal való kapcsolat. Az irodalmi csoportosulások, szervezetek sem maradhatnak teljesen mentesek az általános hatásoktól.

Erre lehet példa az Írószövetség rendszerváltás utáni történetének legnagyobb botránya, a Döbrentei-ügy...

Az Írószövetség akkori elnöksége nem volt és nem is lehetett felkészülve arra, hogy ilyen céltudatos és erélyes bomlasztó munka követi Döbrentei Kornél – akkor még választmányi tag – Tilos Rádió előtt elmondott, valóban nem túl szerencsés beszédét. Úgy gondolom, hogy ez a beszéd csak egyfajta ürügy volt: sokakban már azelőtt érlelődött a kilépés gondolata. Döbrentei ügye csak muníciót szolgáltatott ehhez. Ebben nagy szerepe volt a rivális Szépírók Társaságának is – mai napig az a véleményem, hogy ez nagyon rossz ízü irodalompolitikai lépés volt részükről. A Parti Nagy Lajos által elindított kilépéssorozat 2004 március közepéig nagyjából lezajlott, de azóta is vannak kilépőink hébe-hóba. Ráadásul ezt az ügyet máig felhasználják néha az Írószövetség hiteltelenítésére. Mondok egy példát. Az Alternatív Művészeti Díj Alapítvány kuratóriuma – amelynek tagja Gyurkovics Tibor, a Magyar Írók Egyesületének elnöke – úgynevezett Alternatív-Kossuth-díjat adományozott Döbrenteinek. Ennek a

díjnak az igazi alternatívát abban áll, hogy csak egy éremmel jár, mindenféle pénzjutalom nélkül. Nem tudom, Gyurkovics mennyire volt tudatában annak, hogy milyen károkat okoz ezzel a döntéssel. Mivel a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Írók Egyesületének a tagsága között jelentős az átfedés, azonnal megpróbálták összemosni a két szervezetet, holott nekünk semmi közünk nem volt ehhez. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Döbrentei csökönyössége is ártott az Írószövetségnek: sajnáltam, hogy ő nem volt képes megtenni azt a gesztust, amit a nyolcvanas években Nagy Gáspár megtett, akinek a Nagy Imre-verse miatt támadták a szövetséget, vagy amit később Csoóri Sándor is megtett a *Nappali hold* körül kialakult botrány kapcsán – vagyis nem volt hajlandó lemondani választmányi tagságáról. Tehát valóban túlpolitizált a szellemi életünk, és ennek gyökerei visszanyúlnak a két világháború közötti népi–urbánus ellentétre. A nyolcvanas évek végén mindkét nagy rendszerváltó szervezet – a Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége – soraiban elég magas volt az írók részvételi aránya, így a szellemi szembenállás átöröklődött a politikába is. Hozzátenném, hogy korábban Aczél György, a kádári kulturális politika tótumfaktuma rendszeresen igyekezett összeugrasztani a két csoportot. A szóbeszéd azt tartja, hogy amikor Csoóriékkal tárgyalt, azt kérdezte tőlük: „ti miért barátkoztok ezekkel a zsidó fiúkkal”, amikor meg Konrádékkal, akkor az: „ti miért haverkodtok ezekkel a nacionalistákkal?”

Tavaly áprilisban a magyar írószervezetek közös nyilatkozatban tiltakoztak a kulturális miniszternél a szépirodalom alulfinanszírozása ellen. A konfliktusokkal terhelt évek után egyszeri alkalom volt-e ez az összefogás, vagy folytatódik az együttműködés?

Nem mondhatni, hogy baráti viszonyban vagyunk, de érdekközösségben mindenképpen. Kétségkívül normálisabbá vált a kapcsolatunk – nemcsak a Szépirók Társaságával, hanem a József Attila Körrel (JAK) is. A JAK-kal is éles konfliktusaink voltak, ebben volt némi szerepe Menyhért Annának, a kör akkori elnökének, de most már vele is barátságosabb a viszonyunk, nem is beszélve a jelenlegi elnökről, Gerevich Andrásról, aki-

vel jókat szoktunk beszélgetni. Természetesen amikor arról van szó például, hogy kit terjesszünk fel József Attila-díjra vagy más állami díjakra, akkor előjönnek az ellentétek, de ez elkerülhetetlen. Persze olyan szerző is van, akiben mindnyájan egyetértünk, az esetek többségében azonban mindegyik tábornak megvannak a maga emberei, és értük harcol – de hát erre is kapjuk a mandátumot a szervezeteinktől.

A határon túli magyar írók közül – arányaiban – jóval kevesebben léptek ki az Írószövetségből, mint az anyaországiak közül. Minek tulajdonítja ezt a fajta „hűséget”?

Egyrészt a Magyar Írószövetség karolta fel először a határon túli magyar írók ügyét, már csak azért is, mert 1990-ben helyzeti előnyünk volt, mivel mi voltunk az egyetlen írószervezet. Másrészt pedig azok a sajátos gondok, problémák, amelyekkel a határon túli magyar íróknak szembe kell nézniük, inkább foglalkoztatják a Magyar Írószövetséget, mint például a Szépírók Társaságát (amelynek természetesen szintén vannak határon túli tagjai, de jóval kevesebben). Az úgynevezett nemzeti sorsproblémákra, a magyarság kisebbségi státusából fakadó kérdésekre gondolok, amelyekre a szomszédos országokban élő magyar szerzők nagy része mindig is fogékonyabb volt, és amelyeknek az Írószövetség is mindig kiemelt fontosságot tulajdonított. Kell lennie egy olyan szellemi-irodalmi szervezetnek, amely ezeket a gondokat nem hagyja feledésbe merülni ezután sem. A Magyar Írószövetség reményeim szerint ilyen, és ilyennek is fog maradni.

Az interjút Papp Attila Zsolt készítette.

„Reménykedem a magyar irodalom jövőjében”

Másfél évvel ezelőtt találkoztunk az ELTE BTK folyosóján. Akkor azt mondtad, hogy rövidesen vége, befejezed tanári pályafutásodat. Hogyan dolgoztad fel ezt a talán idő előtti döntést?

Részben nagyon könnyű, részben nagyon nehéz felelni erre, mert tudni kell, hogy ahogy múlnak az évek, át kell adni az írásztalt. A XX. század magyar irodalmát tanítottam 38 évig, s utoljára annál az asztalnál dolgozhattam, amely Király Istváné, majd Czine Mihályé volt. Engem valóban sokszerűen ért ez a döntés, mert korábban mindig tovább lehetett tanítani nyugdíjasként is. Nem voltam arra felkészülve, hogy két hét múlva már kiutalták az írásztalomat egy fiatalabb kollégának. Fölajánlottam a tanszékvezetőn keresztül, hogy miután óráimat meghirdették, azokat szívesen megtartom bérmentve, de erre sem volt lehetőség.

Az egyetemi katedráig hosszú út vezetett. Melyik gimnáziumba jártál, kik voltak a meghatározó jelentőségű tanáraid?

Budán az egykori ciszteri, akkor József Attila nevét viselő iskola volt a gimnáziumom. Arra is jól emlékszem, hogy legelső önálló könyvvásárlásom élményét tízéves koromban éltem át. Volt egy magyar történelemmel foglalkozó szépirodalmi sorozat *Hazáért és szabadságért* címmel. A két forintért vásárolható könyvek szerzői közül ekkor olvastam először Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Eötvös Károly, Bárány Tamás, Lengyel Balázs művét. A gimnáziumban tanító tanáraink közül különösen sokat köszönhetek Huszár Tibor történelemtanáromnak, Török Gábornak, aki a stilisztika kutatójaként, valamint József Attila költészetének elemzőjeként vált ismertté, és Domokos Péter Pál énektanárnak, aki Kodály Zoltán *Zrínyi szózatát* is megtanította nekünk 1957 tavaszán.

Gondolom, ilyen előzmények után természetes volt, hogy az egyetem, a bölcsészkar és a magyar szak következett.

Kalandos évek, majd kilenc hónapig tartó sorkatonai szolgálat után huszonkét évesen lettem bölcsészhallgató. Amennyiben arra vagy kíváncsi, hogy kik tanítottak jól és számomra emlékezetesen, akkor a nyelvészekkel kezdeném a felsorolást. Imádtam Abaffy Erzsébetet, aki nyelvtörténeti órákat tartott. A picike, vékony tanárnő szinte röpdösött a katedrán, ahogy felírta a nyelvtörténeti fejlődési vonalakat. Ennek ellenpontja volt a hetven év körüli Bárczi Géza, aki száraz, szikár embernek látszott, és rettenetesen szigorú híre volt a vizsgákon. Mivel vizsgáztam és szigorlatoztam nála, állíthatom, hogy elsősorban kíváncsi ember volt, és nem szigorú. Nagy élményként éltem meg, hogy diákja lehettem. Nem szeretnék megfélemlíteni Pusztai Ferencről sem, aki fiatal tanársegédként úgy tanította a stilisztikát, hogy az általa kiválasztott szerzők verseit olvasta fel nevük megnevezése nélkül. A közös verselemzés segítségével lehetett a találós kérdést megfejteni. A második félévben jött Király István, az irodalomtudomány, a verstan, a poétika tanára. Naprakészen felkészült minden órájára. Szorgalmas tanítványa voltam. Ötödéves koromban azt mondta, ha módja lesz rá, szeretne odavenni a tanszékre. Én addig erre egyáltalán nem gondoltam. Előtte még elmélyülten gyakoroltam az irodalmi kritikák megírását, szeretettel és kíváncsisággal olvastam Nagy László verseit. Valaki megkérdezte, hogy a költő monográfiáját mennyi idő alatt írtam meg. Őszintén bevallottam, hogy 1959-től 1995-ig tartott a munka.

Érdeklődési köröd ismeretében, és ahogy mestereid nevét hallgattam, számomra az irodalom és a nyelv kapcsolatrendszere valójában alkotói, irodalomtörténeti pályád meghatározó kérdése.

A stilisztikát évek óta nyelvészeti tudománynak tartják, és nyelvészek tanítják. Nem baj, hogy ők tanítják. Csak az a baj, hogy ezzel elhatárolódott az irodalomtudománytól, az irodalmi elemzéstől a stilisztika. Tulajdonképpen azt kell mondani, hogy az irodalom tudja a legteljesebben és a legnagyobb változatossággal az anyanyelvet közvetíteni. Ez az egyik

része a dolognak. Egy másik része pedig az, hogy minden adott történeti korszak nyelvi állapota függ attól, hogy a megelőző korszakoké milyen volt. Mondok egy anyanyelvvel kapcsolatos példát. A múlt század hetvenes, nyolcvanas évtizedében kezdtek hazalátogatni az emigráns nagy öregek, akik a múlt század első felében jártak magyarországi gimnáziumokba. Időskorukban mindegyikük gyönyörűen tudott Arany Jánost, Petőfit, Vörösmartyt idézni. A költészetnek ilyen hatalma van. Amikor Bence fiunk tizenöt éves kamasz volt, a tévében vetítették Zefirelli *Rómeó és Júlia* című filmjét. A film szünetében megkérdezte: „Aki szerelmes, az mindig ilyen szépen beszél?” Szóval a költészetnek, az anyanyelv szépségének ilyen fantasztikus hatalma van. Ezért reménykedem a magyar irodalom jövőjében: ameddig ember lesz, addig feltehetően szerelem is lesz, és a szerelmes ember mindig szeretne szépen, választékosan beszélni.

Az idei esztendő egyik – a nyelvművelés-történet szempontjából talán legjelentősebb – eseménye, hogy Széphalomban megnyitotta kapuit A Magyar Nyelv Múzeuma. E beszélgetés alapján milyen üzenetet kaphatnak mindazok, akik részesei ennek a jelentős szellemi lehetőségnek?

Bár vannak aggodalmaim a magyar nyelv jövőjét illetően, abban bizonyos vagyok, hogy nem egy kihalt nyelvnek lesz az emlékmúzeuma. A legfontosabb szerintem az lenne, ha ezt a múzeumot nemcsak látogathatnák majd, hanem egyúttal birtokba is vehetnék az érdeklődők. Olyan múzeumot szeretnék, ahol érthető és megérthető mindaz, amit a rendezők szeretnének ismertté tenni. Sok tartozásunk van a nyelvjárások megismerése és értékeinek megőrzése terén. Úgy gondolom, hogy két pillér kell. Az egyik az élő, a beszélt nyelv, a másik meg az irodalom, a klasszikus és a kortárs irodalom nyelve.

Zárjuk a beszélgetést a témához illően egy valóban személyhez kötött önvalomással. Mit jelent számodra az anyanyelv?

Ha az ember patetikus akarna lenni, akkor azt mondja, isteni adomány, főleg ha tud vele megfelelően játszani. Ezt egész életében tanulnia és gya-

korolnia kell. Ehhez viszont azt kellene tapasztalni, hogy a társadalom egésze, az érintett intézmények, hivatalok, a sajtó, a rádió, a televíziós csatornák tegyenek is annak érdekében, hogy tudatosabb nyelvhasználó legyen minden állampolgár. A személyes példamutatás mindennél többet ér.

Az interjút Maróti István készítette.

Ha nincs kortárs irodalom, a magyar nyelv elsatnyul

A Parlament Kulturális Bizottsága elsőik között tűzte napirendre a Márai-program megvitatását, amitől a hazai íróársadalom és könyvkiadás jelentős változást remél az irodalmi élet felvirágozásának terén. Vasy Géza, az Írószövetség elnöke is bizakodó: úgy véli, elsősorban a szépirodalmi művek megjelenésére, írói ösztöndíjakra és az irodalmi programok bemutatók támogatására lenne leginkább szükség.

Mitől rendült meg a hazai szépirodalom presztízse olyannyira, hogy szinte az utolsó helyre szorult a kulturális támogatások terén?

Politikával kezdeném: nyolc évig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, most a Nemzeti Erőforrás Minisztériumának hívják a velünk foglalkozó minisztériumot. Ha e kettőt összeadjuk: van egy örökségünk, amely erőforrás lehet mindannyiunknak. Irodalomtörténészként úgy látom, hogy ezer év alatt a magyar kulturális örökségből öntudatlanul az irodalmat tartjuk leginkább számon. Az elmúlt 30 évben ugyanakkor megindult egy változás, a nemzeti kultúra szerkezete átalakult, felnőttek más művészeti- és tudományágak, illetve megindult az irodalom trónfosztása. A szórakozási- és kulturális szokások átalakultak, előtérbe került a mozgókép. Ugyanakkor ma már nem országos esemény egy Jókai regény adaptációjának levetítése, mint 30-40 évvel ezelőtt. A rendszerváltozás idején a magyar írók szerepe még fontosnak látszott, de az átalakulás után ez a szerep majdnem teljesen megszűnt. Azóta jószerivel egyetlen kulturális miniszternek, vagy előljárónak sem volt fontos az irodalom. Pedig Göncz Árpád személyében volt író államfőnk, és Görgey Gábor személyében író miniszterünk. Ez sem segített. Íróként ma néhány sztáriró él meg csupán (2000-ből mintegy 20-30), a többinek másból kell megkeresni a kenyerét. Pedig az író nem magának ír, és ha nincs jó kortárs irodalom és művelt iro-

dalmi közbeszéd, néhány évtized alatt a magyar nyelv elsatnyul, és egy-két évszázadon belül eltűnhet. Így is fenyegető az angol nyelv befolyása. Most Szócs Géza személyében ismét egy irodalmár, költő került vezető szerepbe, reméljük, ezúttal tényleg segítséget hoz. Erre látni jeleket.

Milyen módon lehetne támogatni a magyar irodalmat?

1969-ben Norvégiában, majd a skandináv térségben bevezettek az anyanyelvi kortárs irodalom támogatására egy programot, amelynek segítségével a kortárs műveket 500 könyvtár számára megvásárolták. A kilencvenes évektől több irodalmi és könyves szervezet javasolt hasonló programot, ebből született számos módosítással a Márai-program, amely indulás előtt áll. Ezzel is foglalkozott júniusban a parlamenti bizottság, amelynek ülésén az érintett szervezetek is részt vehettek, így mi is. Az írószervezetek és a kis kiadók erőteljesen fellépnek bizonyos változtatások mellett: egyrészt túlságosan könyvtáros-centrikus a döntés, a könyvtárak döntenék el, hogy az ezer megadott címből mit választanának. Így az ismeretlen nevű szerzők művei kiadatlanok maradnának. A listát irodalmároknak kellene összeállítani. Szeretnénk továbbá, ha írói ösztöndíjakat is létesítenének, valamint támogatnának különböző irodalmi programokat. Az NKA idén még nem írt ki irodalmi ösztöndíjpályázatot és az irodalmi programok közül csak konferenciákat támogat. Július 1-ig minden érintett eljuttatta a minisztériumhoz a javaslatait és ők ennek alapján kidolgozzák a változtatásokat. Nem volt szó a program felfüggesztéséről, de mivel 2 milliárdot be kellett fagyasztani, a kifizetés bizonyosan csúszik egy félétet. A kiadók december óta várják, hogy a könyvekre támogatást kapjanak. A magyar írók nagy többségét tömörítő szervezetek – a Magyar Írószövetség, a Szépírók Társasága, a József Attila Kör és a Fiatal Írók Szövetsége – együtt nyújtott be javaslatcsomagot.

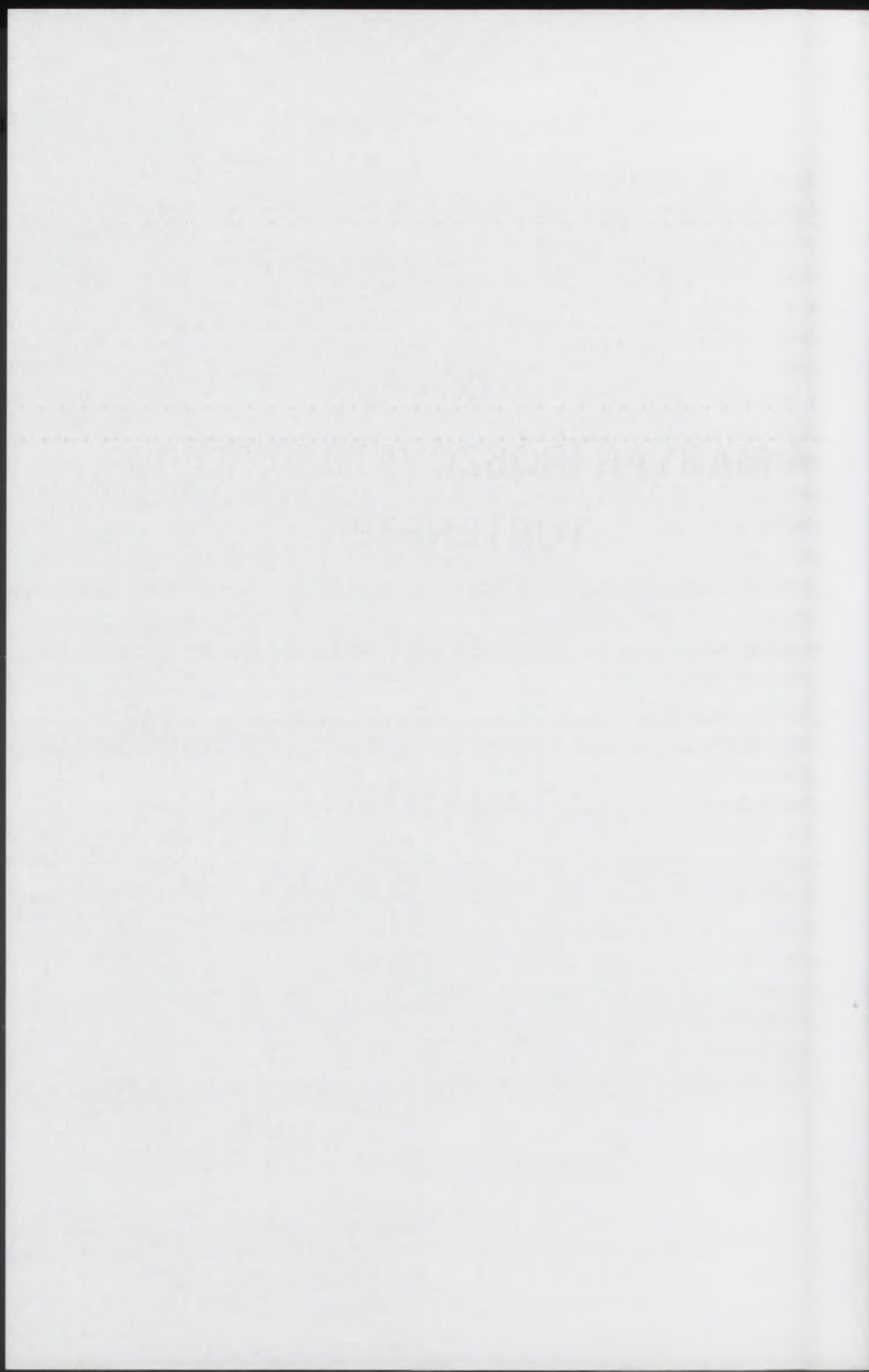
A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének kezdeményezésére az írószervezetek készítenek egy helyzetelemzést, mely az írók és az irodalmi élet égető problémáit veszi sorra, a megoldást keresve. A legelső az egzisztenciális probléma. Honorárium csak kivételesen van, a folyóiratok, a kiadók csak jelképesen tudnak fizetni. Jómagam iroda-

lomtörténészként könyvért jelentékenyebb honoráriumot a 80-as években kaptam utoljára. Alig van ösztöndíj, nincs megoldva az írók segélyezése, nyugdíjazása, vagy egészségügyi ellátása. A folyóiratok helyzete is katasztrofális: borotvaélen táncolnak anyagilag. A magyar irodalom erősen folyóirat-centrikus, a magyar író attól válik íróvá igazán, ha a folyóiratokban megjelenik. Annyi történt, hogy nem egy, hanem három évre kapnak támogatást a kiválasztott folyóiratok, de kevés a kiválasztott. Sokkal több az író, mint régen, nehezebb az érvényesülés. Ma már a szépirok műveit nem első helyen tartják a könyvesboltokban, sok helyre el sem jutnak. Az irodalmi szervezetek támogatása sem megoldott. Az Írószövetség mindig is állami támogatásból létezett. Ma az önkormányzattól béreljük az épületet, igen magas bérért, a lerobbant épületgépészeti technikával ellátott székházban. 1986-ban az Írószövetsége éves költségvetése 6 millió forint volt, az elmúlt esztendőben szintén! Ez a fogcsikorgatásra elég. Körülbelül 30 millióra lenne szükségünk. Van egy klubhelyiségünk, ahol hetente négyszer-ötször tartunk klubprogramokat, például kerek évfordulókon írókat köszöntünk fel, könyvbemutatókat, konferenciákat rendezünk. Képzőművészeti kiállításaink is vannak. Van egy könyvtárunk elég szép archív anyaggal, könyvbeszerzésre viszont nincs keret (a Márai-programba sem vettek be minket). Úgy tudunk egyáltalán működni, hogy a néhány éve felszámolt Postás Művelődési Központ könyvtára beköltözött hozzánk, Új Ex Libris Könyvtári Alapítvány néven kooperáltak velünk, és nekik van némi pénzük könyvbeszerzésre. Az olvasók mindkét anyagot használják. A régen jól működő nemzetközi kapcsolatokra manapság egyáltalán nem jut pénz. A sajtóból gyakran értesülünk arról, hogy magyar írók eljutnak ide vagy oda, de általában a fogadó ország költségére, és csak a kevés számú kiválasztott. Egyszer kiszámoltam, hogy évi három milliárd forintból Kánaánt lehetne a magyar íróknak létrehozni! Ez persze csak ábránd. Kevés olyan ország van a régióban, amelyik ennyire nem törődik az irodalmi élettel.

Az interjút Szénási Zsófia készítette.

IX.

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG RÖVID
TÖRTÉNETE

A Magyar Írószövetség rövid története

Ismeretes, hogy igazán a reformkorban bontakozott ki a modern magyar irodalmi élet, amelyet a megelőző évtizedekben Kazinczy Ferenc kezdett el megszervezni. Évkönyvek, folyóiratok, újságok szalonok, társaságok, egyesületek jöttek létre, az író társadalom egészét összefogó szervezet azonban 1945-ig nem született. Addig a legjelentősebb és legismertebb országos szervezetek a következők voltak: a Kisfaludy Társaság (1836–1952), a Petőfi Társaság (1876–1944), a Magyar Irodalomtörténeti Társaság (1911–) az Írók Gazdasági Egylete (IGE, 1932–1944) és az 1921-ben alapított nemzetközi PEN hazai társasága, a Magyar PEN Klub (1926–). A Magyar Tudományos Akadémiának 1830-tól számos író tagja volt, 1949-ben azonban megszüntették az írók tagságát. Az irodalmi élet elsősorban irányzatok és folyóirataik körül szerveződött, bár volt jelentősége a teljesítményelv alapján létrejött akadémiáknak és az érdekvédelmi egyesületeknek is.

A magyar irodalmi életet a második világháború utolsó szakasza, a német megszállás, a hadszíntérré válás lehetetlenné tette, az újrakezdés azonban már a háború befejezése előtt megindult. Budán még folytak a harcok, amikor Pesten 1945. január 26-án már megjelent a Magyar Művészek Szabad Szakszervezetének tagtoborzó felhívása. E szervezet része volt a Magyar Írók Szabad Szervezete, amelyet Boross Elemér (1900–1971) vezetett. Feladatuknak elsősorban az érdekvédelmet tekintették. Ebben az időben ez író-igazolványt, közmunka alóli mentesítést, segélyezést jelentett. Rájuk bízta az írók igazolási eljárásának lefolytatását, ezt a munkát azonban egy idő múlva felfüggesztették, mert a kommunisták, Illyés Gyula határozott fellépésére az írókat mentesítették az igazolási kötelezettség alól. Kivételt a komolyabb újságírói munkásságúak jelentettek, mint Szabó Lőrinc, akinek így az újságírói bizottság előtt is meg kellett jelennie.

Korán felvetődött – Zilahy Lajos kezdeményezésére – egy zártkörű író-akadémia terve is, ez azonban nem valósult meg. Feltehetően az 1945-ben a Szovjetunióból hazatérő írók javasolták, hogy önálló írószövetség jöjjön létre, s ez a szovjet minta valósult meg hamarosan, hiszen a kommunistáknak ez volt az érdeke, s kezdetben nem ellenkezett az írók érdekeivel sem.

A Magyar Írószövetség történetének első fél évtizedéről igen hiányosak az ismereteink, s csonkák az 1956-ig tartó szakaszcsoport is. 1957-ben a belügyi szervek a székházból a teljes irattárolmányt elvitték, s az 1990 után sem került elő. Elérhető adatok szerint a Magyar Írók Szövetsége 1945. április 10-én alakult meg. Elnöki tanácsának tagjai: Gellért Oszkár, Gergely Sándor, Illyés Gyula, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Tamási Áron, Zilahy Lajos. Nyáron tartották első kongresszusukat. Harmincfős elnöki tanácsot választottak. A három társelnök a koalíciós időszak szellemében Gergely Sándor (1896–1966), Kárpáti Aurél (1884–1963) és Illyés Gyula (1902–1983), a főtitkár Boross Elemér, majd hamarosan Barabás Tibor (1911–1984), a titkár Bálint Lajos (1886–1974) lett. A szovjet városparancsnok is támogatta a testületet: hamarosan székházat kaptak a Városligeti fasor 10. szám alatt, papírkeretet, mások ruha- és élelmiszersegélyt biztosítottak a számukra.

Az Írószövetség létrehozásának elemi célja az író-lét hivatalos elismerése volt: a tagsági igazolvány azt is jelentette, hogy az illető demokratikus gondolkodású ember. A szovjet modell igazi célja azonban olyan irodalmi egység megteremtése, amely a sztálini bolszevizmus alapján áll. Az erre való törekvés még szelídebben jelentkezett a számos jelentős alkotó részvételével megtartott debreceni írókongresszuson 1946. június 27–28-án. A főelőadást Lukács György (1885–1971) tartotta *A magyar irodalom egysége és feladatai* címmel, s a demokratikus kibontakozás érdekében a nép és az irodalom egysége mellett érvelt. A népen gyakorlatilag a munkásságot és a parasztságot értette. E tanácskozáson eléggé egyértelművé vált, hogy a kommunisták a népi írókkal keresik a lehetséges szövetséget, a polgári oldal áramlataitól viszont elhatárolódnak.

A fordulat évéig, azaz 1948–49-ig az egyre korlátozottabban létező pártrendszernek megfelelően egyrészt léteztek az egymástól sokban kü-

lőnböző irodalmi folyóiratok, művészeti törekvések, másrészt a politikai csatározásoknak volt alárendelve az irodalmi viták jelentős része. A bolsevik kulturális politika ugyan harci eszköznek tartotta az irodalmat, ám a győzelemig, a totális diktatúra bevezetéséig inkább politikai ellenfeleinek megsemmisítésével törődött. Így az Írószövetség nem játszott lényeges szerepet sem a köz-, sem az irodalmi életben. Illyés Gyula rendszeresen nem vett részt a szervezet munkájában, ő kezdetben mint a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője s kiemelkedő rangú író tudott a kulturális életben eredményeket elérni. A többi vezető tisztségviselő viszont súlytalan személyiségnek bizonyult.

A diktatúra viszonyai között már 1948-ban hozzáláttak az irodalmi élet teljes átalakításához. Fokozatosan felszámolták a független folyóiratokat, a legtovább a *Válasz* létezett, 1949 nyarán jelent meg a búcsú-szám. Államosították a kiadókat, majd a könyvkereskedelmet is. 1949 szeptemberében hozzáláttak az Írószövetség bolsevizálásához. Új vezetőséget választottak. Formálisan megmaradt – az adatok szerint – a hármastárselnökség, ám ez gyakorlatilag csak Gergely Sándort jelentette, aki mellett Devecseri Gábor (1917–1971) lett a főtitkár. Első lépésként tagrevíziót hajtottak végre. Eltávolították az „ellenségeket” és a „dilettánsokat”, s helyükre „munkás- és parasztírókat” vettek fel. 1950 nyarán megalakult a szövetség pártszervezete, s attól kezdve egyértelműen a legközvetlenebb pártirányítás vált meghatározóvá. A szovjet modell szerint létrehozták a szakosztályokat, a vidéki írócsoportokat, a Fiatal Írók Munkaközösségét, s számukra tanfolyamot szerveztek. Külön békebizottság is létezett. Fokozatosan az irodalmi folyóiratok is hozzájuk kerültek: a *Csillag*, az *Irodalmi Újság*, a *Tiszatáj*, az *Építünk*. 1949-től kezdődően teljes körűvé vált a szellemi élet s azon belül az irodalom bolsevik irányítása. Magyarország történelmének egyik legsötétebb időszaka ez, s 1953-ig az Írószövetség nem szakmai szervezet volt, hanem „szem a láncban”, a zsarnokságében.

A Magyar Írók Első Kongresszusát 1951. április 27–30. között tartották meg. Könyvformában kiadták teljes anyagát. Fárasztó és vigasztalan olvasmány, egy szörnyű korszak lenyomata, amely Sztálin, a hatalmas

Szovjetunió a párt és Rákosi dicséretét zengi. A kötet szerint a szövetség taglétszáma 298, s ugyanennyi a résztvevők száma is, bár ez valószínűtlen. A tagság harminc százaléka harminc év alatti volt. A szövetség elnöke Darvas József (1912–1973), titkára Kónya Lajos (1914–1972) lett. Darvas egyúttal közoktatásügyi miniszter is ekkor. Az elnökségben helyet kapott még: Benjámin László, Illés Béla, Kuczka Péter, Lukács György, Szabó Pál, Veres Péter. A 22 tagú vezetőség tagja még többek között Déry Tibor, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Sőtér István.

A bolsevik pártok minden országban fontosnak tartották az irodalmat, mert az ideológiai-politikai nevelés eszközének tekintették. Az íróknak a párt céljait kellett szolgálnia. Nálunk a Moszkvából hazatérő Révai József (1898–1959) volt e terület legfőbb vezetője, mellette Horváth Márton (1906–1987) játszott igen jelentős szerepet, ám Rákosi Mátyás is beleszólt még az irodalom napi ügyeibe is. A pártállamosított irodalmi élet egyik különös fejezete volt 1952 őszén az irodalmunk időszerű kérdéseiről rendezett Felelet-vita. Déry Tibor regényciklusának második kötete volt a fő bűnös: Révai egyenesen a könyv átírását követelte „pártellenes” tendenciái miatt. Mások is szigorú bírálatot kaptak: a kommunista írók nem voltak eléggé kommunisták Révai számára. A két fő veszélynek a polgári ideológiát és a sematizmust tartotta. Harcot hirdetett ellenük, ugyanakkor folytonosan sematikus művekre buzdított, az „állami tematikai terv” szellemében.

1953 márciusában meghalt Sztálin, s ezzel nagyon lassú, ám fel nem tartóztatható változások kezdődhettek meg Magyarországon is. A következő három évben a reformerők és a sztálinista konzervatívok harca folyt, amelyet nálunk Nagy Imre és Rákosi neve fémjelzett. Ebben a küzdelemben kezdettől szerepe volt a reformer és a pártonkívüli íróknak, s ez a szerep 1956 folyamán meghatározóvá vált.

Újabb közgyűlését 1954 júliusában tartotta az Írószövetség. Ez év márciusában a Szabad Nép vezércikke a „nagyobb szabadság – nagyobb felelősség” elvét hirdette meg az írók számára, ám a gyakorlatban ez alig valósulhatott meg, s Darvas József közgyűlési beszámolója már a felelősséget emelte ki, mint elsődleges szempontot, s lényegében rákosista álláspontról

bírált az irodalmi alkotások akkor még szelíden kibontakozó önállósodását. Élénk vita bontakozott ki, ám Darvas kitartott a maga igaza mellett, s az irodalom pártirányítását változatlanul elsődlegesnek tartotta.

A közgyűlés 55 tagú vezetőséget és 17 tagú elnökséget választott, elnök Veres Péter (1897–1970) lett, aki egyébként már néhány hónappal korábban átvette ezt a tisztséget Darvastól. Az első titkár Erdei Sándor (1915–1984), a további titkárok Aczél Tamás (1921–1994) és Urbán Ernő (1918–974).

Sajnos a dogmatikus bolsevikok megerősödtek, s az 1953 júliusában miniszterelnökké választott Nagy Imrét 1955 áprilisában leváltották minden tisztségéből, majd decemberben a pártból is kizárták (1956 októberében visszaállították párttagságát).

1955 szeptemberében betiltották az *Irodalmi Újság* egyik számát. Ekkor az Írószövetség elnökségében a párttagok lemondtak tisztségükről. Maga Rákosi próbálta őket belátásra bírni. A párttag írók – s hozzájuk csatlakoztak más művészek is, többnyire Kossuth-díjasok, 59-en – októberben memorandumot intéztek a pártvezetéshez, amelyben élesen bírálták az antidemokratikus, az 1953 előtti évekhez visszatérő módszereket, a kulturális élet dogmatizmusát. A pártvezetés felháborodott, büntetett. Az Írószövetség titkárait 1956 januárjában leváltották. Az első titkár a dogmatikus Tamás Aladár (1899–1992) lett, a további titkárok Erdős László (1913–1997), Képes Géza (1909–1989) és Urbán Ernő. 1956 februárjában tartották Moszkvában a XX. pártkongresszust, s ekkor kezdődhetett meg a valódi szembenézés a személyi kultusz korszakának tragikus bűneivel. Bár Rákosi egyelőre úgy tett, mintha a kongresszus őt igazolta volna, júliusban szovjet parancsra kénytelen volt minden tisztségéről lemondani.

Tavasztól kezdve igazi reformmozgalom indulhatott meg, s ebben meghatározó lett az írók és az újságírók szerepe. Fokozatosan enyhült a kulturális politika szigora, visszatérhettek lassan az éveken át hallgatásra ítélt alkotók (Füst Milán, Kassák Lajos, Kodolányi János, Pilinszky János, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, stb.). Március 30-án az Írószövetség párttaggyűlésén számos kritikus hangú felszólalás után Lukácsy Sándor szembeállította egymással a hazugságok tömegét, a kivégzetteket és az önkritikát nélkülöző, rehabilitáló, „júdási ajakkal kimondott” vezetői ki-

jelentéseket. Mindenki tudta, hogy a Júdás maga Rákosi, s ezért nagy vita támadt. A pártvezetés folyamatosan foglalkozott az Írószövetség ügyeivel. Hol a szigorítás, hol a megegyezés hívei voltak erősebbek. Végül az írók elérték, hogy szeptemberben közgyűlésük lesz, s hogy addig is leváltják Tamás Aladárt (május 29-én). Képes Géza lett az utóda.

Az Írószövetség mellett a Petőfi Körnek is jelentős szerepe volt 1956 nyarán. A legnagyobb hatású a június 27-én rendezett vita a sajtó és a tájékoztatás kérdéseiről. Ezen becslések szerint mintegy hatezer fő vett részt. A leginkább szókimondó Déry Tibor volt, aki a szabadság hiányáról, az eszmék rendszerében lévő tévedésekről, szerkezetbeli hibáról beszélt, s részletesen bírálta Horváth Márton, Révai József, Darvas József kulturális politikai tevékenységét. Harmadikként az Írószövetség lapját, az *Irodalmi Újságot* kell említeni, ennek publikációi ugyanis széles tömegekhez juttatták el az egyre élesebb társadalomkritikát. Ugyanezt tette új szemléletet hozó, maradandó értékű szépirodalmi publikációival az *Új Hang* (Déry Tibor, Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc), visszafogottabban a *Csillag* is.

Az Írószövetség közgyűlésére 1956. szeptember 17-én került sor az Új Városháza tanácstermében, s a mintegy négyszáz tagból több mint kétszázan vettek részt rajta. Veres Péter elnöki, Képes Géza titkári beszámolója, majd a hozzászólók sora is a reményteljesen megerősödő és tovább folytató reformtörekvéseket támogatta. Érdemes felsorolni, hogy kik lettek az elnökség tagjai, hiszen ez maga is forradalmi változást jelez: Benjámin László, Déry Tibor, Erdei Sándor, Fodor József, Hágy Gyula, Ignótus Pál, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Kassák Lajos, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Németh László, Örkény István, Simon István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron, Tamási Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Veres Péter, Zek Zoltán. Másnap az elnökség élére újráválasztották Veres Pétert, társelnöknek Hágy Gyulát (1900–1975) és Tamási Áront (1897–1966), főtítkárnak Erdei Sándort.

A pártvezetés természetesen nem örült sem a közgyűlésen elhangzottaknak, a Nagy Imre-vonal melletti kiállásnak, sem a megválasztott vezetőknek. De sokat már nem tehettek. Viharos gyorsasággal szaporodtak

a nyilvánosság előtt az egyre kritikusabb hangok. Ezt már nem csitította, hogy ünnepélyesen újratemették Rajk Lászlót és mártírtársait, hogy le tartóztatták Farkas Mihályt, valamint több ávos tisztet. Szervezkedni kezdett az egyetemi ifjúság is. Az Írószövetség pártszervezetének vezetősége október 17-i ülésén felszólította az országos pártvezetést, hogy minél előbb tartson kongresszust, válasszon új vezetőket. S október 23-án délután a diákok által kezdeményezett, lengyelek melletti szolidaritási tüntetés forradalommal alakult át.

Ismeretes, hogy nemcsak e forradalom előkészítésében, hanem a forradalom napjaiban, majd utóéletében is meghatározó szerepet játszott az Írószövetség mint szervezet, s a tagság jelentős része is. A magyar társadalom úgy tekintett az írókra, mint szellemi vezetőkre, a változások előkészítőire. Az írók azonban terveik szerint nem forradalmat szerveztek, csak reformokat követeltek. Azt várták, hogy a rendszer totális diktatúráját demokrácia váltsa fel. Az események azonban túlléptek ezen, s a diákság és a munkásság szerepe, egyre radikálisabb követeléseit váltak meghatározóvá. Az Írószövetség ekkor már a Bajza utca 18-ban működött, s az épület a forradalom időszakának egyik központja lett. A 22-ei óvatos elutasítás után 23-án délelőtt már az Írószövetség is a tüntetés engedélyezését követelte, majd még ugyanazon a napon Nagy Imre bevonását a vezetésbe. Még aznap megjelent az *Irodalmi Újság* rölapja a magyar írók kiáltványával, amely a magyar nemzet követeléseit fogalmazta meg. Veres Péter a Petőfi-, majd a Bem-szobornál is felolvasta a kiáltványt. Az írók ettől kezdve következetesen a forradalom mellett álltak ki, s próbálták előbb a Gerő-féle vezetést, majd Nagy Imrét rávenni a belátásra, a követelések teljesítésére, a téves döntések visszavonására (statárium kihirdetése, szovjet csapatok behívása, „ellenforradalom”-minősítés, stb.). Október 26-án más művészeti ágak képviselőivel együtt kiáltványt tettek közzé a legfontosabb teendőkről. Miután Nagy Imre egyértelműen a forradalom mellé állt, az írók támogatták munkáját.

November másodikán az Írószövetség rendkívüli taggyűlést tartott, mert felmerült az igény forradalmi bizottság megalakítására. A vezetés tartott a hőzöngőktől, s Veres Péter, Illyés Gyula, Féja Géza, Lakatos

István szereplése lecsillapította az indulatokat, de elérték, hogy a szeptemberben megválasztott elnökség, néhány új taggal kiegészítve (Féja Géza, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Lakatos István, Rónay György, Sinka István) betöltheti ezt a feladatot is. Ugyanezen a napon jelent meg az *Irodalmi Újság* híres forradalmi száma. Olvasható benne a szövetség nyilatkozata, amelyben köszöntik a forradalmat, s elítélnék minden önbíráskodást, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse, továbbá Déry Tibor, Füst Milán, Kassák Lajos, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Tamási Lajos és mások forradalmat köszöntő írása.

November negyedikén hajnalban a szovjet csapatok megkezdték a forradalom felszámolását. A magyar nép s természetesen az Írószövetség legtöbb tagja sem tudta elfogadni ezt a helyzetet, a Kádár-kormány tevékenységét. A fegyveres ellenállás felszámolása után az első hetekben még engedékenyebb a „forradalmi munkás-paraszt kormány”, a munkástanácsok létrejötte és fegyverük, a sztrájk átmenetileg ugyancsak hatalmi tényező volt. Az Írószövetség tisztségviselői tárgyaltak a kormány, sőt a szovjet csapatok képviselőivel. Még a korlátozott többpártrendszer is lehetségesnek mutatkozott, az ennek megfelelő irodalmi élettel. Tehát valamiféle visszatérés az 1949 előtti helyzethez. December folyamán azonban fokozatosan szigorodott a helyzet, megkezdték minden másfajta politikai erő felszámolását. A fegyveres harcok résztvevői mellett már írókat és újságírókat is letartóztattak, visszatértek a legkeményebb diktatúrához. Október 23-a történéseit ekkor már ellenforradalomnak nevezték. Az írók nem fogadták el sem ezt a minősítést, sem Nagy Imre ellenséggé nyilvánítását. Néhány ellenvélemény ellenére ez fejeződött ki a december 28-ai taggyűlésen és az ott elfogadott *Gond és hitvallás* című nyilatkozatban, amelyet Tamási Áron fogalmazott meg. Ez a nyilatkozat az Írószövetség szellemi és erkölcsi magatartását fejezte ki. A nép forradalmának, szabadságharcnak nevezte október történéseit. Kijelentették: „Meg kell hát szereznünk a nemzeti függetlenséget; s a népi önkormányzat útján meg kell teremtenünk az egészséges társadalmat.”

Az ösbolsevik s szerény képességű írók a kormánynál és a szovjeteknél is sürgették az Írószövetség elleni szankciókat, sőt a szövetség feloszlását. 1957. január 17-én a Belügyminisztérium ideiglenesen felfüggesztette az Írószövetség működését, mert ott „a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenység folyt”. Április 26-án jelent meg egy újabb közlemény, amely feloszlatta az Írószövetséget „a Magyar Népköztársaság társadalmi rendje elleni támadás” indokával. Az év első néhány hónapjában az írók, elsősorban a népiek még reménykedtek abban, hogy szerényebb eredményeket elérhetnek, például saját folyóiratot indíthatnak, Kádárék azonban már semmi engedményt nem akartak tenni, sőt az írókat az „ellenforradalom” fő részeseinek nevezték. Ennek megfelelően készítették elő és vezették le 1957 őszén a két íróper. A legnevesebb elítélt Déry Tibor, aki ugyan, részben a nemzetközi tiltakozásnak köszönhetően elkerülhette a halálos ítéletet, ám 9 évet kapott. A „kis íróperben” október 9-én Varga Domokost, Tóbiás Áront, Fekete Gyulát és Molnár Zoltánt ítélték el, a „nagy íróperben” Déry mellett Háy Gyula, Zelk Zoltán és Tardos Tibor kapott november 13-án börtönbüntetést. Eörsi Istvánt még májusban ítélték el, Lakatos Istvánt viszont csak 1958 novemberében. Sok más író és újságíró ítélték börtönbüntetésre, internáltak (Obersovszky Gyula, Buda Ferenc, stb.). Másokat tilalmi listára helyeztek, állásukat megszüntették, írásaikat nem közölték (Benjámín László, Örkény István, Kuczka Péter, stb.).

Hatalmát biztosnak tudva nem engedékenyebbé, hanem könyörtelenebbé vált tehát a kormány. Ugyanakkor az irodalmat nélkülözhetetlennek tartották. Új hetilapot, folyóiratot indítottak. Az 1957. március 15-étől megjelenő *Élet és Irodalom* eleinte radikálisan balos volt, az 1957. szeptemberében induló *Kortárs* első számai „népfrontosan” szerkesztődtek, ám januártól ők is merevvé váltak. A megszüntetett Írószövetség helyett 1957. áprilisában Irodalmi Tanácsot hoztak létre. A kezdetben tízfős testületet később bővítették, ám a hatalom igazából nem számított rájuk, túl szektásnak tartotta őket, s tudták, hogy többségük írónak jelentéktelen, a népieket viszont nem sikerült bevonni a testületbe. Miniszterhelyettesként már ekkor Aczél György (1917–1991) lett az irodalmi életért közvetlenül felelős vezető, s ő inkább önállóan döntött. Azért, hogy a

diktatúra erejét még jobban demonstrálják, 1957 augusztusában aláírásgyűjtést szerveztek rábeszéléssel, újabb letartóztatásokkal fenyegetőzve, illetve enyhébb bírósági ítéleteket ígérve. *A magyar írók tiltakozása az ENSZ ötös-bizottsági jelentés közgyűlési tárgyalása ellen* 1957. szeptember 5-én jelent meg, az aláírók névsorával az *Élet és Irodalom*-ban. Szomorú történet ez, számos feltáratlan szállal, hiszen sem az aláírási íveknek nincs nyoma, sem a levélnek az ENSZ irattárában. A Kádár ötlete alapján született akció azonban elérte célját: megtörte az írók ellenállását. Ugyanakkor a perek szigorúan folytatódtak, az aláírásokkal pedig a börtönben lévőket próbálták még jobban megtörni.

A Kádár-rendszer politikai konszolidációja a totális diktatúrával 1957 nyarára lényegében befejeződött. A gazdasági élet is visszatért a régi mederbe. Az ideológiai, a szellemi, a művészeti élet normalizálódása azonban hosszú éveket vett igénybe, s csak a hatvanas évek második felétől nevezhető konszolidáltnak, a „proletárdiktatúra” szigora akkor kezdett enyhülni. Több hónapos előkészítő munka után 1958 júniusában jelent meg az *Állásfoglalás a népi írókról*, amely határozottan elítélte a mozgalom ideológiáját és politikai nézeteit, de megengedő volt egyes írói teljesítmények értékelésében, főként az 1945 előtti időszak kapcsán. Harmadikutasnak és nacionalistának tartotta a népieket, kivéve a maguk embereit: Darvas Józsefet (aki már az illegális kommunista pártnak is titkos tagja volt, s 1945 után a Nemzeti Parasztpárt, majd a pártonkívüliek közé soroltatta magát) és Erdei Ferencet. Az állásfoglalás az „ellenforradalom” miatt is felelősnek tartotta a népieket, s önkritikát és a párthoz való közeledést várt tőlük.

1959-ben Kádárék elérkezettnek látták az időt, hogy megkezdjék a művészeti, az irodalmi életnek a kedvük szerinti rendbetételét, s ehhez az Írószövetség újjászervezését is. Száz fő körüli alapító tagságra gondoltak, s természetesen teljes körű pártirányításra. Mind a pártvezetés, mind az Irodalmi Tanács, majd a nagy létszámú előkészítő bizottság hosszú hónapokon át tárgyalgatott arról, hogy kik legyenek az alapító tagok. Vitatkoztak a legtöbb népi író tagságának indokoltságáról (Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László, Tamási Áron), a „renegáttá” lett kommunistákról

(Benjámin László, Örkény István, Tamási Lajos), a polgári szemléletűekről (Ottlik Géza, Rónay György, Weöres Sándor). Az újjáalakuló ülésre 1959. szeptember 25-én a Fészek Klubban került sor. Beszámolót az elnöknek ismét kijelölt Darvas József tartott. Hangvétele sokkal visszafogottabb volt, mint a Rákosi-korban, ám messzemenően pártszerű, a Kádár-kor fejlődését dicsérő, az ellenforradalmat elítélő, az írók eszmei fejlődését, szocialistává fejlődését sürgető. Minden más világszemléletet elutasított. Az MSZMP vezetői nevében Kállai Gyula beszélt, aki ekkor államminiszter. Darvassal ellentétben a Rákosi-kort idézően harcias volt, dicsérte például az 1951-es írókongresszust, a sematikus, de eszmeileg elfogadott írásokat, támadta a renegátokat s különösen a népi írókat, név szerint részletesen Illyést. Darvas lett természetesen az elnök, Dobozy Imre (1917–1982) a főtitkár. A kilenc tagú elnökségben mellettük helyet kapott Fodor József, Földeák János, Illés Béla, Jankovich Ferenc, Móricz Virág, Simon István, Szabó Pál. A bizalom jeleként az *Élet és Irodalom* az Írószövetség lapja lett. A túlságosan bolsevik főszerkesztő, Bölöni György halála teremtett alkalmat arra, hogy a hasonló szemléletű és különösen harcias felelős szerkesztőt, Mesterházi Lajost leváltásák, ám a hetilapot később is a párt kívánsága szerint szerkesztették.

A Magyar Írószövetség 1949-ig nem számított különösebben jelentős közéleti tényezőnek. A Rákosi-diktatúra idején 1956-ig valójában a párt irodalmi „hivatalaként” működött, s 1956 nyarán és őszén harcolt ki magának egyre jelentősebb függetlenséget. Az 1959. szeptemberi újraindulás feladata a párt szándéka szerint továbbra is az 1949-es célok megvalósítása lenne a proletárdiktatúrában, ám kevesebb erőszakkal, több meggyőzéssel. Az MSZMP Központi Bizottságának ideológiai-kulturális titkárai a jelzett években Kállai Gyula (1957–1959), Szirmai István (1959–1966), Aczél György (1967–1985), Óvári Miklós (1970–1988), Berecz János (1985–1989) voltak, s a maga módján mindegyikük gondosan képviselte a párt pillanatnyi érdekeit. A jelesebb irodalmár szakemberek, egyetemi tanárok közül a párt politikáját Király István, Köpeczi Béla, Pándi Pál, Tóth Dezső, Szabolcsi Miklós képviselte hosszú időn át.

A kulturális politika alapelveként Aczél György (1917–1991) vezette be a híres-hírhedt „három té” fogalmát: a párt, érdekei szerint a tendenciákat, a műveket vagy támogatja, vagy eltűri, vagy tiltja. Voltaképpen ez minden kulturális politika alapja, a Rákosi-kor is így cselekedett, ám nyilvánvaló, hogy ez a szemlélet diktatúrákban veszélyessé, sőt életveszélyessé válik. Jellemző az is, hogy e három fogalmat az időben előrehaladva más és más módon értelmezték. Hosszú távon a megengedőbb értelmezések érvényesültek, ám visszaesések is sokszor következtek be, általában a nemzetközi helyzet, azaz a moszkvai visszarendeződések következtében. Alapvető változás, hogy a három kategóriát eleinte kifejezetten az írókra nézve érvényesítették, később egyre inkább az egyes művekre. Déry Tibor például 1957-ben 9 évi börtönbüntetést kapott, 1960 tavaszán szabadult, 1962 őszéig nem publikálhatott, 1969-ben viszont már elindíthatták az életműsorozatát. Újabb Kossuth-díjat azonban nem ítéltek meg számára. Illyés Gyulának 1959-ben verseskötetét, szindarabját is visszaadták, de tíz év múlva az ő életműsorozata is elindulhatott. Nagy Lászlónak, Juhász Ferencnek 1965-ig nem jelenhetett meg újabb kötete. Csoóri Sándor hosszú éveken át nem szerepelhetett a rádióban, a televízióban. Hosszan lehetne sorolni a további példákat. Szankciókra mindvégig sor került, bár a szerkesztőségek, színházak óvatosak voltak, s több lépcsőben működött a cenzúra. Arra is volt példa, hogy a nyomda jelentette egy kézirat ellenséges voltát. „Közléspolitikai hibák” esetében a szerkesztőknek igazoló jelentést kellett írniuk, s olykor politikai okból váltották le őket. A legemlékezetesebb folyóirat-botrányokra a nyolcvanas években került sor. Érthetően, hiszen addigra bontakozhattak ki ismét komolyabb ellenzéki mozgalmak. A *Mozgó Világ* „botránya” 1983-ban, az *Új Forrásé* 1984-ben, a *Tiszatájé* 1986-ban következett be. Az első folyóirat következetes társadalomkritikája, a másik kettő 1956 ellenforradalmi jellegének Nagy Gáspár verseiben történő megkérdőjelezése miatt kapta a legszigorúbb bírálatot, a leváltásokat. A *Tiszatáj* fél évig nem is jelent meg, s ilyesmire 1957 óta nem volt példa. Az egyes írók közlési lehetőségeit többféle módon korlátozhatták. Halasztgatták a könyv kiadását, egyes írások kihagyásához ragaszkodtak, szövegváltoztatásokat

javasoltak. A színművet nem mutatták be, s ha mégis, akkor stúdiószínpadon. Esetleg csak folyóiratban közölték a szöveget. Írókat egy időre kitiltottak a rádióból, a napi- és hetilapokból, később a tévéműsorokból. Korlátozták közéleti szerepléseiket: nem vehettek részt író-olvasó-találkozókon, nem mondhattak nyilvános helyen beszédet, nem lehettek külföldre utazó delegációk tagjai. Sokszor magánútlevelet sem kaphattak. S szerteágazó besúgórendszer működött, köztük hivatásos írók is akadtak.

Érdemes a kor és az irodalmi élet kapcsán megemlíteni, hogy az egy pártrendszer ideológiája, a marxizmus-leninizmus miként érvényesült. 1945-ben ez az ideológia a társadalom nagy többsége számára gyakorlatilag ismeretlen volt nálunk, tehát a megismertetés, a megkedveltetés volt a cél. A szellemi életben ezt a feladatot a legigényesebben, a népfrontos felfogást megőrizve a hamarosan félreállított Lukács György végezte, a legharciasabban pedig Révai József. Az irodalmi életben legjelentősebb követők Darvas József, Horváth Márton, Király István voltak. 1949-től az élesnek tartott osztályharc jegyében a párt nem tűrt meg semmit, ami az ő felfogásuk szerint nem volt marxista, azaz sztálinista. Aki nem marxista, az ellenség, megsemmisítendő, akár fizikailag is. A vélt vagy valós ellenség akár fizikai megsemmisítése az 1956 utáni években is napirenden maradt, ám a hatvanas években egyre inkább úgy gondolták, hogy ameddig nem lesz az egész világon szocializmus, addig létezni fognak más ideológiák is. A marxizmus monopolhelyzetét egyre inkább a hegemónia-felfogás váltotta fel, vagyis magasabb rendűnek tartották, mint a többi ideológiát, világszemléletet. Majd csak a hetvenes években kezdenek el más ideológiákat vitapartnernek, vagyis a magukéval egyenrangúnak tekinteni. Végül a nyolcvanas évek egyre gyakorlatiasabb: a párt hatalmának a megőrzésével foglalkozik, s nem az ideológiával. Egyre kevésbé viselik el a társadalomkritikát, mert érzik, hogy ez előbb-utóbb létüket teszi kérdésessé. A hatvanas években még hangosan ostromozták az apolitikus irodalmat, ekkor már ez válik a kedvencükké. Az előző évtizedben még korlátozták az újholdásokat, hevesen gátolták a hazai neoavantgárd törekvéseket, ekkor viszont már zöld utat kapnak az újholdások, a posztmodernek.

Ebben a változó helyzetben létezik az Írószövetség. 1959 utáni három évtizedét két nagyobb szakaszra érdemes bontani. 1959–1981 között a közvetlen pártirányítás működött, még a választmányi tagok listáját is előre összeállították. A párttagok döntő súlya a szövetség szerveiben is érvényesült. Az 1981. decemberi közgyűlés volt az első, amelyen a hivatalos jelöltek mellett az írók javaslatai is felkerültek a listára, s amely után a választmány önállóan a pártonkívüli Hubay Miklóst választotta meg elnöknek. Innen-től az 1989. novemberi közgyűlésig tart a második szakasz, amely másfajta körülmények között, ám az 1953–1956 közötti évekhez hasonlítható: az íróársadalom küzd a társadalmi helyzet megváltoztatásáért, a demokráciáért, 1956 rehabilitálásáért.

Az első szakaszban az 1959-es újjáalakulás után 1962-ben, 1965-ben, 1970-ben, 1976-ban és lezárásul 1981-ben volt közgyűlés. Haláláig, 1973. december 3-ig Darvas József volt a szövetség újra és újra kinevezett-megválasztott elnöke, Dobozy Imre pedig a főtítkára. Darvas halála után Dobozy lett az elnök, 1981-ig. Mellette a főtítkár Garai Gábor (1929–1987). Darvas fokozatosan egyre népfrontosabb lett, az utolsó években már azokat a fiatalokat is támogatta, akik kritikusan szemlélték a rendszert. Neki köszönhető, hogy 1969 végén megjelenhetett a Kilencek költőcsoportjának antológiája, az *Elérhetetlen föld*. Mellette Dobozy volt a keményebb. Darvas halála után Dobozy átvette a népfrontosságot, a költő Garai pedig soha nem volt mereven vonalas.

A szövetség taglétszáma folyamatosan növekedett. 1970-ben 381, 1976-ban 467, 1981-ben 537 fő volt. Ennek megfelelően emelkedett a Választmány létszáma az 1964-es 34-ről 1981-re 69 főre. A Választmány titkárságot, az pedig elnököt, főtítkárt és titkárokat választott, általában két író, és ügyvezető titkárnak egy tisztviselőt (hosszú időn át Garamvölgyi Károlynét). Az Írószövetségnek mintegy 15 alkalmazottja is volt: létezett gazdasági, külügyi osztály, könyvtár, gondnokság, gépkocsivezető s hozzá kocsis is. Természetesen állami költségvetésből gazdálkodtak. Maga a szövetségi tagság nem csupán szakmai elismerést jelentett, hanem formálisan munkaviszonynak számított, a szabadúszó író tehát nem volt „közveszélyes munkakerülő”. Ugyanakkor az 1950-ben létrehozott Irodalmi Alap

(1969-től: Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja) tagjává válhatott, s ez különböző kedvezményekkel járt (ösztöndíj, alkotóházi beutaló, szociális segély, kölcsön, stb.). A tagság előfeltétele általában két megjelent kötet volt, természetesen az állami kiadóknál, hiszen másmilyen nem is létezett. Szerkesztőknél, kritikusoknál ettől eltekintettek. A szövetségben a hetvenes években már rendszeres klubélet folyt irodalmi estekkel, vitákkal, könyvbemutatókkal, köszöntésekkel. Például 1970–1975 között öt év alatt mintegy kétszáz rendezvényt tartottak. A Választmány irodalmi díjakra, kitüntetésekre javaslatokat tehetett. Többéves együttműködési megállapodásokat kötöttek a szocialista országok írószövetségeivel, s ezek keretében kölcsönös tanulmányutakra, műfordítói programokra került sor. A hetvenes években tíz év alatt 1423 író 18060 napot töltött külföldön, s 1592 vendég érkezett 18671 napra. Nemzetközi konferenciákat is szerveztek, részben a PEN klubbal közösen. A szövetség igen tekintélyes, közel százezer kötetes, hatalmas folyóirat-állományú könyvtárat működtetett, amely megkapta a köteles példányokat. 1980-tól szerény büfé, majd étterem is megnyílt székházban.

A közgyűlések általában különösebb izgalom nélkül zajlottak, a beszámolók előzetes egyeztetés alapján készültek, a pártvezetők bíráltak és elismertek, de 1965 táján már megengedően, a hozzászólók többnyire hangoztatták is, hogy a szocializmus hívei. Ritkán keltett valaki igazi vitát egyéni véleményével. 1965-ben például az akkor már a *Húsz óra* miatt elismert Sánta Ferenc elutasította az állandóan hangoztatott pártosság-elkötelezettség követelményét, s kifejtette a maga elkötelezetlen humanizmus felfogását. A fanatizmus sokszor megtapasztalható veszélyére hivatkozva nevezte nélkülözhetetlennek „a tárgyilagos és az igazságos elkötelezetlenséget”.

A kezdetek óta gondot jelentett a fiatal nemzedék bekapcsolása. Az ötvenes években sokszor elnézték a tehetség hiányát, az osztályharcos szemlélet döntött. Egy időben nevelési osztály is működött, az idősebbeket egy-egy fiatal patronálására szólították fel. Munkaközösségeket hoztak létre számukra, ezek azonban rendre elhaltak. Tartós munkára csak az 1973 tavaszán megalakult Fiatal Írók Köre vált képessé, amely azonnal felvet-

te József Attila nevét (FIJAK), s tagsága hamarosan száz fölé emelkedett. Első elnökei: Marosi Gyula, Rózsa Endre, Ördögh Szilveszter. Ekkor vált folyóíráttá a *Mozgó Világ*, terjedt el az olvasótábori mozgalom, jött létre a Móricz Zsigmond Irodalmi Ösztöndíj. Szokássá vált a 35 év alattiak delegálása különböző testületekbe, szervezetekbe, javaslása díjakra.

Az 1981. december 12-13-án tartott közgyűlés jelenti egy újabb szakasz kezdetét. Sorozatosan hangzottak el olyan hozzászólások, amelyek a társadalom, a szellemi, az irodalmi élet megoldatlan, feszültséget okozó gondjairól szóltak. Magyarán a párt hatalmát szerették volna korlátozni, demokratikusabb közéletet igényeltek. Fokozta a feszültséget, hogy a közgyűlés alatt vezették be Lengyelországban szükségállapotot. Erre volt, aki újabb hazai „ellenforradalmat” vizionált. A pártvezetés attól tartott, hogy a választmányból ki fognak szorítani számos párthű irodalmárt. Ez végül így is történt. Nem lett választmányi tag Király István, Pándi Pál, Koczás Sándor, Szabolcsi Miklós, Gyurkó László, Nagy Péter. De nem kapott kellő számú szavazatot például Kiss Ferenc, Szécsi Margit, Orbán Ottó, Ágh István, Eörsi István, Ratkó József, Konrád György, Nádas Péter sem. A 69 fős választmányban jelentősen csökkent a párttagok száma. A szavazatok sorrendjében Dobozy csak az 55. Garai az 51. helyet szerezte meg, s ez egyértelműen bukásukat jelezte. A 325 érvényes szavazatból a legtöbbet a következők kapták: Szakonyi Károly, Galgóczi Erzsébet, Cseres Tibor, Csorba Győző, Csoóri Sándor, Hubay Miklós, Fodor András, Bertha Bulcsu, Nemes Nagy Ágnes, Tatay Sándor, Simonffy András, Bella István, Takáts Gyula, Mándy Iván, Illyés Gyula, Fekete Gyula, Buda Ferenc, Domokos Mátyás, Gáll István, Mészöly Miklós, Vas István, Weöres Sándor, Csúrka István, Lator László (csökkenő sorrendben 311-276 szavazattal; 182 szavazattal lehett bejutni).

Ezen a közgyűlésen Mészöly Miklós azt javasolta, hogy születhessenek irodalmi társaságok. Szilágyi Ákos, a FIJAK elnöke a kör válsága, az Írószövetséggel kapcsolatos konfliktusai kapcsán az autonómia fontosságát hangsúlyozta. Eörsi István ironikus komolysággal a cenzúra bevezetését ajánlotta, hogy egyértelműek legyenek a közlési lehetőségek. Fekete Gyula

arról beszélt, hogy önpusztító nép vagyunk, illetve, hogy az élő irodalom lehetőségeit elsorvasztják. A legegértelműbben Csoóri Sándor beszélt. „Külön-külön még vagyunk valakik, de együtt kevesebbek vagyunk magunknál.” Ám nemcsak az írókkal, a politikával is baj van, mert nem tekintette igazi partnernek az Írószövetséget, pedig csak „egyenlő, önálló emberek igazi működőképessége” jelenthetné ezt. Számos konkrétumot említve hasonló gondokról szólt Kiss Ferenc és Czine Mihály is. A Választmány döntése alapján a pártonkívüli és nem hivatalos jelölt Hubay Miklós (1918–2011) lett az elnök, Jovánovics Miklós (1932–2002) a főtitkár öt évre. Létrehozták az alelnöki tisztséget, amelyet Fekete Gyula (1922–2010) és Fodor András töltött be (1929–1997).

1981 után sokasodtak a konfliktusok az irodalmi élet és az irodalompolitika között, s mindez természetes jelzése volt annak, hogy egyre inkább válságba került a szocialista világrendszer. A szellemi élet aktivizálódott, a politika pedig nem találta a megfelelő válaszokat. Süketnek tetette magát, máskor meg betiltott, vagdalkozott, s állította, hogy 1956-ot soha nem fogjuk átértékelni. Egyértelmű volt ugyanis, s ez az évtized végére beigazolódott, hogy ha akkor tényleg forradalom volt, akkor az ő kierőszakolt legitimitásuknak vége. Az évtized első fele még a kényszerű kompromisszum-keresés időszaka volt az írók részéről, ám az 1986-os közgyűlés már szinte az 1956. szeptemberit idézte fel. Igaz, a korábbi inkább a felszabaddultság érzését jelezte, míg az 1986-os feszültséggel telített volt.

Már a hetvenes évek végén kezdtek sokasodni az irodalmi élet gondjai. Egyre többen szerették volna, ha az Írószövetségnek valóban saját folyóirata, könyvkiadója van. Az *Élet és Irodalom* irányvonalával szemben egy másik lapot kívántak alapítani. 1980 végén merült fel Csoóri Sándor kezdeményezésére, hogy Illyés Gyula szellemi irányításával jelenhessen meg egy új hetilap, a *Hitel*. A párt ezt halogató taktikával 1988-ig megakadályozta. 1985-ig gátolta a határon túli magyarság kultúrájának támogatására tervezett Bethlen Gábor Alapítvány létrehozását is.

A fennmaradt jegyzőkönyvek, iratok is tanúsítják, hogy az írótársadalom folyamatosan a nagyobb fokú autonómiára törekedett, a politika pe-

dig az addigi korlátokat szerette volna megtartani. Ugyanakkor a szövetség választmányán, elnökségén belül is kieleződtek a viták stratégiai és taktikai kérdésekben is. Ezeken az üléseken rendszeresen részt vettek az irodalomért felelős párt- és állami vezetők is. – 1982-ben a *Tiszatáj* okkal megbírált egy bennünket sértő román történész munkát, a párt ezt helytelenítette. – 1982-ben jelent meg Amerikában a szlovákiai Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyve a kisebbségi magyarság sorsáról. Csoóri Sándor írt hozzá előszót. Ezt pártutasításra az *Élet és Irodalom* szigorúan megbírált, Csoórit tiltásokkal büntették. Az is hozzájárult ehhez, hogy Csoóri szerint „a szocializmus végiggondolatlan eszmerendszere és gyakorlata” a bajok fő oka, s ebben kulcsszerepe van magának az egypártrendszernek, a magántulajdon megszüntetésének, az egyházak megroppantásának. – 1983 végén leváltották Kulin Ferencet, a *Mozgó Világ* főszerkesztőjét. Tiltakozásul az egész szerkesztőség lemondott. Párthű utódokat neveztek ki. – 1984 őszén az *Új Forrás* közölte Nagy Gáspár versét, amely kódoltan beszél Nagy Imre és társai kivégzéséről, a néven nevezendő gyilkosokról. A közlésért felelős szerkesztőt leváltották. Nagy Gáspár ekkor az Írószövetség titkára volt. Emiatt annyira elmérgesedett a szövetség és a pártvezetés viszonya, hogy 1985 tavaszán Nagy Gáspár – a szövetségen belüli ellentétek miatt is – lemondott tisztségéről. A *Tiszatáj*jal rendszeresen voltak gondjai a pártvezetésnek. Az 1986. júniusi számban jelent meg Nagy Gáspárnak a *fiú naplójából* című verse, amely egyértelmű utalás 1956 leverett forradalmára, a rákövetkező hamis harminc évre. Az egész szerkesztőséget, a párttagokat is leváltották, a lap fél évig nem jelent meg. 1986-ban teljes szilenciumra ítélték Csurka Istvánt amerikai szereplése, könyvének ottani kiadása, 1956 forradalomnak minősítése miatt. A FIJAK a függetlenségre törekedett, s elérte, hogy József Attila Kör néven önálló, ám az Írószövetség felügyelete alá tartozó szervezet legyen. Titkárnak Szilágyi Ákost, Csengey Dénest, ismét Szilágyi Ákost, majd Körössi P. Józsefet választották. A pártnak sok gondja volt azzal, hogy a JAK, folytatva a hagyományokat, politizált is.

Újabb közgyűlésre 1986. november 29-30-án került sor a Vigadó épületében. Talán soha ennyi párt- és állami vezető nem jelent meg, és soha nem volt

ennyi „rendezője” az eseménynek. A jelenlévő állami vezetőknek jogosítványuk volt arra, hogy felfüggeszék a közgyűlést. Az előző hónapban volt 1956 forradalmának 30. évfordulója, amelyről a párt a régi nézeteket harsogva emlékezett meg. A közgyűlésen azt lehetett érezni, hogy a párt attól tart, hogy egyes írók majd pártalapítást próbálnak bejelenteni. Hubay Miklós esszéisztikus megnyitó előadása a nemzeti kultúra világszerte tapasztalható fenyegetettségéről, a magyar szellemi, irodalmi élet kíváncsatos jövőjéről beszélt, és civakodás-mentes tanácskozást kívánt. A szövetség 613 tagja közül 438-an jelentek meg, a második napi szavazáson 410-en vettek részt. A közgyűlésen a pártállami vezetők feltűnően nagy létszámban vettek részt. Közülük felszólalt Köpeczi Béla, Agárdi Péter, Berecz János, Pál Lénárd, Vajda György. Több mint száz párttag író nevében hangzott el egy nyilatkozat a pártonkívüliekhez intézve. Ebben elítélték a vezető testületek egyoldalúan politizáló magatartását, egyes írók nyugati fórumokon való jelentkezését, s azt, hogy az Írószövetség ezekről nem határolódott el. Az Írószövetség és a kultúrpolitikai vezetés közötti feszültség kölcsönös feloldására szólítottak fel, de a gondokért elsősorban az Írószövetséget tartották felelősnek. A közgyűlés alaphangját végül két beszéd határozta meg. Mészöly Miklós higgadtan elemezte a helyzetet, s azt javasolta, hogy túllépve az utóbbi évek ellentétén, próbáljanak „a szövetség egészséges működésének a politikával egyetértésben új kereteket formulázni”. Hamarosan azonban Köpeczi Béla miniszter kapott szót, aki felolvasott egy bíráló, s a pártvezetéssel nyilván egyeztetett szöveget. Kifogásolta, hogy az Írószövetség közvetlenül politizál, tabukat dönt, például 1956 kapcsán, nem határolódik el a szocializmussal szembeni, a szervezett ellenzéki akcióktól, többen nem tartják tiszteletben az alkotmányt. Nem reflektált Mészöly Miklós beszédére, s ez hatalmas politikai hiba volt. A közgyűlés indulatosabbá, a szembenállás kiélezettebbé vált. Az első nap végén szólalt fel Albert Gábor, aki a népességszökkenésből kiindulva az ország szellemi, erkölcsi válságáról beszélt, a végzetes erkölcsi vereségről. Beteg az ország, a gyógyításhoz egyenes beszédre, demokráciára van szükség. Utána Kiss Gy. Csaba elmondta, hogy a Választmány szeptemberben mérsékelt hangú levélben kérte a *Tiszatáj* elleni intézkedések felülvizsgá-

latára. Válasz nem érkezett. Felolvasta azt az újabb levelet, amelyben 114 író, művész, tudós fordult a párt- és állami vezetéshez a *Tiszatáj* ügyében, s amelyre ugyancsak nem érkezett válasz. Antidemokratikusnak tartották a döntést, helytelennek az ahhoz való ragaszkodást.

A második nap Hubay Miklós szenvedélyes felszólalásával kezdődött, amelyben finoman mindkét oldalt bírálta, s magányosnak nevezte magát, akit elnöksége alatt is értek írói támadások, s aki néhány nap múlva visszamegy Firenzébe tanítani. Őt Csurka István követte, aki reformot, új egyezséget tartott időszerűnek, s 1956-ra utalva a demokratikus szocializmust nevezte eszményének. Az állampárt nevében felszólaló Berecz János határozottan elutasította az előző napi rengeteg „siránkozást” a nemzeti csődről. Harminc év nagyszerű eredményeiről szónokolt, s kijelentette, hogy 1956 megítéléséről „közmegegyezés” van, az nem fog megváltozni. A *Tiszatáj* kapcsán így fogalmazott: „tetemrehívókkal nincs párbeszéd!” Csurkát azért bírálta, mert elment a monori tanácskozássra a polgári liberálisokhoz. Czine Mihály mérsékelt hangvételű beszéde konkrét példák alapján bírálta az irodalompolitikát. Csoóri Sándor fogalmazta meg, hogy a közgyűlés alapvető baja az, hogy Mészöly Miklós békeajánlatát a miniszter megválaszolatlanul hagyta. Íme, csak az lehet nálunk a hatalom partnere, aki annak ki van szolgáltatva. Berecz János felszólalását fenyegetőnek nevezte, őt magát paraszt-Révainak. A politikusok nem akarják megérteni az írókat. Albert Gábor beszéde nem ultimátum volt, hanem segélykiáltás. Beszélt az elakadt reformokról, az új hetilap megindításának tilalmáról. Sánta Ferenc is fenyegetőnek nevezte Berecz szavait. Emlékeztetett arra, hogy a magyar íróársadalom kétszáz év politikai tapasztalatait és tudását őrzi, így a nemzet dolgaiban aligha tévedhet, s ezért tiszteletteljes meghallgatást érdemel. A politikusok jönnek-mennek, az írók megmaradnak, s ezt a fiataloknak is figyelmébe ajánlotta. Szólt arról is, hogy a szellemi életben kontraszelekció van, kiszorítják az értéket „kegyencek, elvtelen emberek, lézengő ritterek, Biberachok”.

A 71 tagú új választmányban elhanyagolható kisebbségbe kerültek a párttag írók, talán heten voltak. December 18-án Cseres Tibort (1915–1993) választották elnökké, Veress Miklóst (1942–) főtítkárrá. Alelnök Fekete Gyula

és Jókai Anna (1932–) lett, a titkárok Annus József, Kalász Márton, Kovács István. Az ügyvezető titkár maradt Garamvölgyi Károlyné. Az elnökség tagjai: Bárány Tamás, Bertha Bulcsu, Csoóri Sándor, Csurka István, Fodor András, Galgóczi Erzsébet, Hernádi Gyula, Ilia Mihály, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc, Simonffy András. Veress Miklóst 1988-ban Koczás Sándor váltotta fel (1924–2000).

A pártállami vezetés hisztérikusan reagált a közgyűlésre. A korábbi tervek szerint megkezdtek egy új szövetség előkészítését, azonban az írók közül harmincnál kevesebben léptek csak ki az Írószövetségből, s később azok nagy része is visszalépett. Cseres Tibor elnököt arra próbálták rávenni, hogy távolítsa el a „kemény magot” a szövetség vezetéséből, akár rendkívüli közgyűlés összehívásával. Köpeczi Béla 1987 januárjának végén a Népszabadságban bírálta az Írószövetséget, s korlátozta annak működését, nem engedélyezte a nemzetközi szerződések megújítását sem. A feloldásra csak decemberben került sor. Annus és Kovács István néhány hónap után lemondtak tisztségükről.

A feszült helyzet 1988 folyamán kezdett oldódni, érlelődtek a radikális változások. 1988 őszén már magánalapítású könyvkiadók alakulhattak, elindulhattak folyóiratok: a *Hitel*, a *Kapu*, Püski Sándor a kiadójával hazatérhetett, s könyvesboltot is nyithatott. 1989 januárjában Pozsgay Imre népfelkelésnek nevezte 1956 forradalmát, júniusban tisztelettel újrateremték Nagy Imrét és mártírtársait, elkezdődtek az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásai, pártok alakultak, s nyilvánvalóvá vált a többpártrendszer újjászületése. 1989 őszén megindulhatott az Írószövetség lapjaként a *Magyar Napló* Kulin Ferenc, majd Reményi József Tamás szerkesztésében.

Ilyen helyzetben került sor 1989. november 25–26-án a következő közgyűlésre, amelyen részt vett Németh Miklós miniszterelnök is. Cseres Tibor higgadt, a nehéz küzdelmeket felvázoló előadása után hamarosan Sánta Ferenc kapott szót. Mintegy folytatta három évvel korábbi felszólalását, összekapcsolta 1956 és 1989 történéseit, fejet hajtott a magyar nemzet tettei előtt. A várható veszélyekről is szólt: „Végre el kell jutnunk oda, hogy ebből az országból úgy menjen ki az idegen hatalom, hogy ne jöjjön be helyette másik. Végre önmagunkra kell találunk. Saját ízlésünk, gon-

dolkodásmódunk, észjárásunk szerint kell berendeznünk társadalmunkat, ennek a nemzetnek az életét.” Kijelentette azt is, hogy a szabad ember a legmegköthetőbb, s hogy „a szabadság egyenlő a másokért való szolgálattal”. Németh Miklós rémtörténetnek nevezte a megelőző éveket, s utalva Sánta korábbi és ekkori beszédére kijelentette, hogy senkinek sem szabad lemondania a magyar irodalom és művészet igazmondásáról, s egyetértett azzal is, hogy nagyon nehéz korszak vár reánk. A közgyűlés jelentős részben az új helyzet megkövetelte változó szerepkörrel, a módosítandó alapszabállyal foglalkozott. A szövetségnek ekkor 643 tagja volt, a 71 tagú Választmányra 313 érvényes szavazat érkezett. Érthető, hogy az MSZMP által évtizedeken keresztül kiemelten támogatott irodalmárok nem kerültek fel még a listára sem. A választmányi ülés döntése alapján Göncz Árpád (1922–) lett a szövetség elnöke. Miután a következő év nyarán köztársasági elnökké választották, Jókai Anna vette át az elnöki tisztséget. Albert Gábor nem vállalta a megbízást, ezért ismét Koczás Sándor lett a főtitkár, titkár pedig Tóth Éva, valamint Kőrössi P. József, az ő lemondása után Horgas Béla, aki hamarosan szintén lemondott. Garamvölgyi Károlyné ügyvezető titkár maradt 1991. augusztus 31-ig, nyugdíjazásáig. Akkor Haraszi Luca külügyi munkatárs vette át megbízottként e feladatot. Az Elnökség tagjai: Annus József, Cseres Tibor, Csiki László, Fodor András, Jókai Anna, Koczás Sándor, Kovács István, Lengyel Balázs, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Takács Zsuzsa, Tornai József.

Ezzel a közgyűléssel az Írószövetség történetének új korszaka vette kezdetét, s ez tart ma is. A szövetség megváltoztatta nevét Magyar Írószövetségre, s ezzel jelezte, hogy nem csupán a határon belül élők, hanem minden magyar író szervezete kíván lenni. Ekkor a rendkívüli tagság intézménye tette ezt lehetővé, három év múlva már rendes taggá is válhattak határon túli íróársaink. Rendkívül jelentős volt ez, szimbolikusan az első lépés a kettős állampolgárság intézményesítéséhez. Az évek során mintegy háromszázan nyertek felvételt, a taglétszám így körülbelül ezer főre gyarapodott. A határon túli rendes tagok választhatók lettek, bekerültek az Írószövetség testületeibe.

1990 óta immár több mint két évtized telt el. Ezt az időszakot mégsem érdemes mereven ketté vagy többfelé választani, mert a gondok, a feladatok lényegében azonosak.

Az Írószövetség elnökei 1992 óta: 1992–1995 között Tornai József (1927–), 1995–2001 között Pomogáts Béla (1934–), 2001–2007 között Kalász Márton (1934–), 2007–2010 között Vasy Géza (1942–), 2010 óta Szentmártoni János. Titkárok: L. Simon László (2004–2010) Erős Kinga (2010–). A főtitkári, az alelnöki tisztségek megszűntek, az alapszabály egyetlen titkárra ad lehetőséget.

1992-től az Elnökség tagjai: Bertók László, Fodor András, Görgey Gábor, Jókai Anna, Mezey Katalin, Pomogáts Béla, Tornai József elnök. Bertók lemondása után: Bella István.

1995-től az Elnökség tagjai: Fodor András, Kiss Gy. Csaba, Lakatos István, Lázár Ervin, Mezey Katalin, Pomogáts Béla elnök, Szilágyi István, Tornai József. Lakatos távozása után: Kovács István.

1998-től az Elnökség tagjai: Albert Gábor, Grendel Lajos, Jókai Anna, Kiss Gy. Csaba, Mezey Katalin, Pomogáts Béla elnök, Szilágyi István, Tornai József, Vathy Zsuzsa.

2001-től az Elnökség tagjai: Kalász Márton elnök, Kiss Gy. Csaba, Kolozsvári Papp László, Mezey Katalin, Pomogáts Béla, Szakonyi Károly, Szilágyi István, Szörényi László, Vasy Géza.

2004-től az Elnökség tagjai: Ferenczes István, Kalász Márton elnök, Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Prágai Tamás, Szörényi László, Vasy Géza.

2007-től az Elnökség tagjai: Ács Margit, Ágh István, Jókai Anna, Kalász Márton, Szörényi László, Vasy Géza elnök, Vári Fábián László.

2010-től az Elnökség tagjai: Ács Margit, Falusi Márton (2011-ig), Iancu Laura, Kiss Gy. Csaba, Mezey Katalin, Szentmártoni János elnök, Vasy Géza, Vári Fábián László (2011-től).

Korábban a művészeti szövetségek és a kulturális intézmények (könyvkiadók, szerkesztőségek, könyvterjesztők) mind állami intézményként, költségvetési keretből működtek. 1990-ben viharos gyorsasággal megkezdődött a magánosítás, igyekeztek mindent a piacra bízni. Az Írószö-

vetség is civil szervezetté vált, s míg addig teljes költségvetését fedezte a minisztérium, ez az összeg hamarosan megfeleződött. Létrejöttek állami és egyéb alapítványok, s az vált állásponttá, hogy ezek támogatásával létezzenek a nehéz helyzetbe került civil szervezetek, a folyóiratok, a kortárs irodalmat gondozó kiadók is. A pályázati pénzek azonban szűkösek, egyúttal többnyire programokra szólnak, s nem működési költségekre. 1993-ban menedzser titkárt alkalmazott a szövetség, azonban ez a kezdeményezés is kudarcot vallott, alig sikerült támogatást szerezni. Az új évszázadban is csak egyetlen vállalkozó akadt, aki kamatmentes kölcsönökkel s egy vendégek elhelyezésére alkalmas lakás ingyenes használatba adásával segítette-segíti a szövetséget. Az évek során a minisztériumi támogatás is folyamatosan csökkent. Egyetlen példa: 1986-ban 6 millió Ft volt az egy éves összeg, s a legutóbbi években, 2010-ben is ugyanennyi, s ezt is olykor az év közepén vagy végén utalják át. Az inflációt figyelembe véve annak a régi összegnek most mintegy 100 millió Ft lenne a megfelelője. Az Írószövetség helyzetét súlyosbította az is, hogy székháza nincsen a tulajdonában, azt bérli az önkormányzattól. Másokkal ellentétben 1990 után nem sikerült a tulajdonjogot megszerezni. E gondban többször segített a kormány, s kifizette a bérleti díjat, legutóbb 2002-ben tíz évre (35 millió Ft-ot). Az épület korszerűtlen, gépészeti berendezései felújításra szorulnak, a működtetés igen sokba kerül. A költségvetési támogatás sem a munkabéreket, sem a rezsit nem képes fedezni. Ebben a helyzetben az elnökök rendre a tisztségviselők és a munkatársak létszámának csökkentésére kényszerültek. Elsőként Tornai József hajtott végre kényszerintézkedéseket, majd még radikálisabbakat második ciklusában Kalász Márton, L. Simon László titkár közreműködésével. Akkor néhány évre a könyvtárat is be kellett zárni. 1993-ban az elnök mellett 11 fő- és 3 részfoglalkozású, 2010-ben az elnök és a titkár mellett már mindössze 4 munkatársa volt a szövetségnek, nagyon szerény munkabérrel. A könyvtár újbóli megnyitását együttműködésben a felszámolásra ítélt Postás Művelődési Központ könyvtárával, egy alapítvány létrehozásával sikerült biztosítani. Éppen a könyvtár és a klubhelyiség, a klubélet miatt van nélkülözhetetlen szükség a Bajza

utcában vagy akár máshol alkalmas területre. Klubéletet kis szerencsével elvileg lehetne máshol is folytatni, a könyvtár azonban aligha költöztethető gazdaságosan, s felszámolása is irracionális. Az Írószövetségnek mint civil szervezetnek az adminisztrációja akár egy kisebb lakásban is működhetne.

Részen az anyagi gondok, részben az egyes írócsoportok közötti feszültségek vezettek oda, hogy válságba került a szövetségnek az a szervezeti tagoltsága, amelyet a szakosztályok és a vidéki írócsoportok jelentettek. A 21. századba átlépve elsősorban a költői és a kritikai szakosztály végez eredményes munkát, s alakult két új szakosztály is: az avantgárd dal és a sci-fivel foglalkozók kívánságára. Ugyanakkor a klubélet, bár nem annyira szakosztályi keretekben, igen gazdag. Az Írószövetség gyakorlatilag nem tudja támogatni a vidéki írócsoportok működését, így sorsuk az önkormányzatoktól függ, s a helyi folyóiratoktól, felsőoktatási intézményektől. Arra sincs fedezet, hogy szakmai budapesti útjaik költségét fizessük. Még fájóbb ez a határon túli írók esetében: a kialakult gyakorlatot fel kellett függeszteni. Pályázati pénzekből s baráti gesztusokkal mégis igen eleven a kárpát-medencei magyar írók közötti kapcsolat. Sajnos ugyanez nem mondható el a nemzetközi kapcsolatokról, amelyekre a költségvetés nem biztosít rendszeres fedezetet, nem tartja szükségesnek a kölcsönös kapcsolatokat. Ilyen céllal az Írószövetség vezetői és tagjai csak elvétve tudnak külföldre utazni, s vendégek fogadására is alig van mód.

Annak is az anyagi helyzet szab gátat, hogy tagjainkat kiadványokkal, műsorfüzetekkel rendszeresen tájékoztassuk a szervezeti életről, a programokról. Korábban ezt meg lehetett oldani, ám most már csak arra van mód, hogy az internet-hozzáféréssel rendelkezőket tájékoztassuk. Sajnos a tagság jelentős része – több mint a fele –, főként az idősebb korosztály elérhetetlen ilyen módon.

A Magyar Írószövetség nem csupán szakmai civil szervezet, hanem művelődési központ is, könyvtárral, klubhelyiséggel, rendszeres programokkal, amelyek száma a székházban évente 150-200 körül van. Emellett országszerte és a határokon túl is tart irodalmi rendezvényeket, s fogadja is a külföldön élőket. Tehát fővárosi, tágabban országos, még tágabban

nemzetközi hatókörű intézmény. Ennek működtetésére rendszeres és tisztességes mértékű költségvetési támogatásra volna szükség mind a főváros, mind az állam részéről.

1990-re megindult a *Magyar Napló*, amelynek 1991-től Dérczy Péter, 1994 óta Oláh János a főszerkesztője. 1991-ben a *Kortárs* a szövetség lapjává vált Kis Pintér Imre főszerkesztő irányításával. A kezdeti örömet, ugyancsak gazdasági nehézségek miatt, egyre több gond csökkentette. Mindkét folyóirat önállósodott szervezetileg és gazdaságilag, bár továbbra is az Írószövetség lapjai. A régóta tervezett könyvkiadót sem sikerült létrehozni, bár a szövetség 2009 óta ki tudott adni két konferenciakötetet, s elindította a fiatal kritikusokat bemutató sorozatot.

1990-ben felvetődtek olyan hangok is, hogy nincs már szükség az Írószövetségre, mert sztálinista intézmény. 1956-ra és 1986-ra emlékezve ez különösen sértő állítás. Egyébként pedig számos demokratikus országban van egységes, kamara-jellegű írószervezet. A célkitűzés ez volt nálunk is, ám elsősorban az ideológiai-politikai ellentétek miatt nem sikerült megvalósítani. Már a nyolcvanas évek közepén jelentkezett az igény baráti társaságok írószervezetté alakítására. Létrejött az Örley Kör, a Nagy Lajos Társaság, részben a szövetség tagságából 1984-ben újra megalkult a Berzsenyi Társaság. A művészeti szövetségek szakszervezeteinek sorából hiányzott az íróké, ez Mezey Katalin kezdeményezésére 1987 januárjában jöhetett létre. Hasonló kezdeményezések után 1991-ben az írószövetségi tagságot fel nem mondva, de az önállóságot hangsúlyozva alakult meg a Magyar Írók Egyesülete Gyurkovics Tibor irányításával, a Lyukasóra című lapot is kiadva (1992-), valamint az azóta megszűnt Független Magyar Írók Szövetsége Hernádi Gyula vezetésével. A Szépirók Társasága 1997 óta működik, Kukorelly Endre, majd Csaplár Vilmos elnöketével. 1998-ban jött létre a Fiatal Írók Szövetsége, amely a JAK-hoz hasonlóan a 35 év alatti írókat tömöríti. Alapító elnöke L. Simon László. A József Attila Kör 1989-ben teljesen önállóvá alakult, később az életkori határt felemelte 40 évre.

Az Írószövetségből való kilépéseket 1986/87 fordulóján még a pártközpont szervezte, lényegében sikertelenül, 1990-ben s később időnként

néhányan kiléptek valami ok miatt. Egy részük idővel visszavételét kérte. 2004-ben viszont mintegy másfélszázan, szervezetten távoztak az Írószövetségből, s legtöbbszörük a Szépírók Társaságának a tagja lett. Így az ő taglétszámuk 300 közelire emelkedett, az Írószövetség körülbelül 900 főre csökkent az 1050-ről. Ezzel „véglegessé” vált, hogy az Írószövetség belátható időn belül nem fog írókamarává alakulni, s az is, hogy az irodalmi élet tagoltsága, a hol népies–urbánusnak, hol nemzetnek–liberálisnak, hol konzervatív–posztmodernnek nevezett szembenállás szervezetiileg is megnyilvánult. Ezt az egész folyamatot előkészítette a nyolcvanas évek irodalmi kettőssége, a feltörekvő posztmodern radikális szembenállása a későmodernnel, másrészt pedig az évtized végére kiéleződő feszültség az ellenzéki politikában, amely később az MDF és az SZDSZ, majd a FIDESZ és az SZDSZ ellentétében nyilvánult meg. Az SZDSZ a kulturális politikában, a kormányban és a fővárosban is tartós vezető szerepre tett szert, s egyértelműen a Szépírók Társaságát és holdudvarukat támogatta. Ez megmutatkozott a nemzetközi kapcsolatokban is, legközvetlenebbül a német nyelvterületen. Az Írószövetséget és egyes tagjait ideológiai-politikai, valamint esztétikai támadások érték.

Az első jelentős konfliktus 1990 őszén Csoóri Sándorhoz köthető. *Nap-pali hold* című naplójegyzeteiben az általa szerkesztett *Hitel*-ben egy bekezdés erejéig foglalkozott az SZDSZ parlamenti súlyával, s ezzel kapcsolatban a hazai zsidóság szellemiségének térnyerésével. A szöveg vihart kavart. Esterházy Péter azonnal abbahagyta a *Hitel*-ben való publikálást. Hatalmas sajtópolémia bontakozott ki, közel 200 írás jelent meg, nagy részük dühödt indulattal, mocskolódva, a szerzőt az írólétből is kitaszítva, antiszemitának minősítve. Tiltakozásul néhányan kiléptek az Írószövetségből, Mészöly Miklós lemondott tisztségéről. Ezt tette Csoóri Sándor is, hogy mentesítse a szövetséget a rá nehezedő nyomástól. Egyes tagjainak felszólítására nyilatkozott az írószövetségi elnökség is. Helytelenítette Csoóri Sándor megnyilatkozását, s elhatárolódott azoktól, várva, hogy az író feloldja súlyos szavait. Már 1989/90-ben megindult az antiszemizmussal való ijesztgetés, a fasisztázás.

Az Írószövetség szempontjából ennek csúcspontja 2004 elején következett be. Az előző év karácsonyán a Tilos Rádió műsorvezetője minősíthetetlen hangon szólt a keresztényekről. Megkapta büntetését. Nem egyedüli eset volt az ő véleménye, s a tendencia ellen tiltakozva gyűlést tartottak a rádió épülete előtt. Ezen beszédet mondott Döbrentei Kornél költő. A szövetség választmányának tagja volt, de nem ebben a minőségében beszélt. Beszédét alig kódoltan antiszemitának minősítette Parti Nagy Lajos, s ez ellen tiltakozva az *Élet és Irodalom*ban is közölt levélben jelentette be, hogy kilép az Írószövetségből, nem kíván Döbrenteiével közösködni. Ez volt a jeladás, hamarosan különböző nyilatkozatok születtek, cselekvésre, elhatárolódásra szólítva fel az Írószövetséget. Az Elnökség, később a Választmány által is megerősített nyilatkozata, amelyben mindenfajta szélsőségtől elhatárolódott, kevésnek bizonyult, Döbrentei fejét követelték. Az Írószövetség gyakorlatilag tehetetlen volt, bármit tesz, az késeinek bizonyul. Döbrentei viszont nem volt hajlandó semmiféle visszakozásra. A cél ugyanis az volt, hogy nagyszámú jelentős és kevésbé jelentős író lépjen be a Szépirók Társaságába, hogy az már ne kis vetélytársa legyen az Írószövetségnek, hanem rangban a legfontosabb irodalmi szervezet, amely, íme, Nobel-díjas íróval is büszkélkedhet. S amelynek több állami támogatás jár. Az Írószövetségnek viszont kevesebb, hiszen jelentéktelen és szélsőségesen jobboldali. Ettől kezdve a médiában mindennapossá váltak az olyan cikkek, megnyilatkozások, amelyek szerint az Írószövetségben már nincsenek jelentős írók, érdektelen, pusztulásra ítélt az egész. Miközben olyan tagjai vannak ma is e szervezetnek, csupán tucatnyi tagot említve, mint Ágh István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Lator László, Marsall László, Szakonyi Károly, Szilágyi István, Szörényi László, Tornai József, Tözsér Árpád. Sokszorosan meghurcolták, külföldön is, Kalász Márton elnököt.

A kulturális politikai helyzetet tükrözték az állami elismerések is. Díjakat, kitüntetések csak elvétele kaptak az Írószövetség tagjai, a felterjesztések hatástalanok maradtak. 2003 és 2010 között 26 író kapott Kossuth-díjat. Közülük mindössze 5 volt és maradt a szövetség tagja. Ugyanebben

a 8 évben Babérkoszorú díjat 17 író kapott, közülük 4 tagja az Írószövetségnek. Ennél valamivel jobbak voltak az arányok a József Attila-díj esetében.

A Magyar Írószövetséget sem az anyagi, sem a politikai, sem az esztétikai támadások nem kényszerítették térdre, Kalász Márton második ciklusában túl tudott lépni a válsághelyzeten. Természetesen tudomásul kellett venni, hogy több jelentékeny írószervezet van, de az ellentábor is beletörődött abba, hogy megmaradt az Írószövetség. S bár tovább élnek az éles ellentétek, 2007-től kezdve egyre többször sikerült az irodalom érdekeinek védelmében együttesen fellépni a hivatalos szerveknél. A különböző szervezetekben, testületekben az egyes szervezetek persze a maguk érdekeiért harcolnak. Ez csak azért és akkor baj, ha egyoldalú többség alakul ki, s ez bizony 2000 után egyre gyakoribbá vált, számunkra hátrányosan.

Az új évezred első évtizedében továbbra is igen eleven a szakmai klubélet a székházban. Könyvbemutatókra, köszöntésekre, emlékestekre, konferenciákra kerül sor. Számos rendezvényt a főváros, az ország, a szomszédos államok területén tartunk. 2008 óta működik a szövetség akkreditált, kétéves képzést adó íróiskolája. Igényes programokkal jelentkezik a megújult könyvtár is. A kilencvenes években létrejött Arany János Alapítvány az anyagi gondok dacára évente kiadja a komoly szakmai rangot jelentő Arany János-díjakat. A szövetség gondozza a Péterfy Vilmos által alapított díjat, a műfordítók Hieronymus-díját, valamint a 2008-ban Érd városával közösen alapított Bella István-díjat.

Tényszerűen és szomorúan állapítható meg, hogy az 1990-es elképzelésekkel ellentétben idáig egyik kormány számára sem volt igazán fontos az irodalom, az irodalmi élet. Az rendben van, hogy a civil szféra részévé nyilvánították, de soha nem vonták le azt a következtetést, hogy a magánalapítványi támogatás egyelőre elenyésző szintű Magyarországon. Azzal se néznek szembe, hogy elképesztően széles a tévécsatornák kínálata, s ezekben az irodalom, a művészetek csak elvétve kapnak helyet, s így egyre feleslegesebbnek mutatkoznak. A globalizáció pedig eleve fenyegeti a nemzeti kultúrát. S tudjuk, az anyanyelvet is. Az írók látószólag a saját érdekükben harcolnak az irodalom elnyomódása ellen.

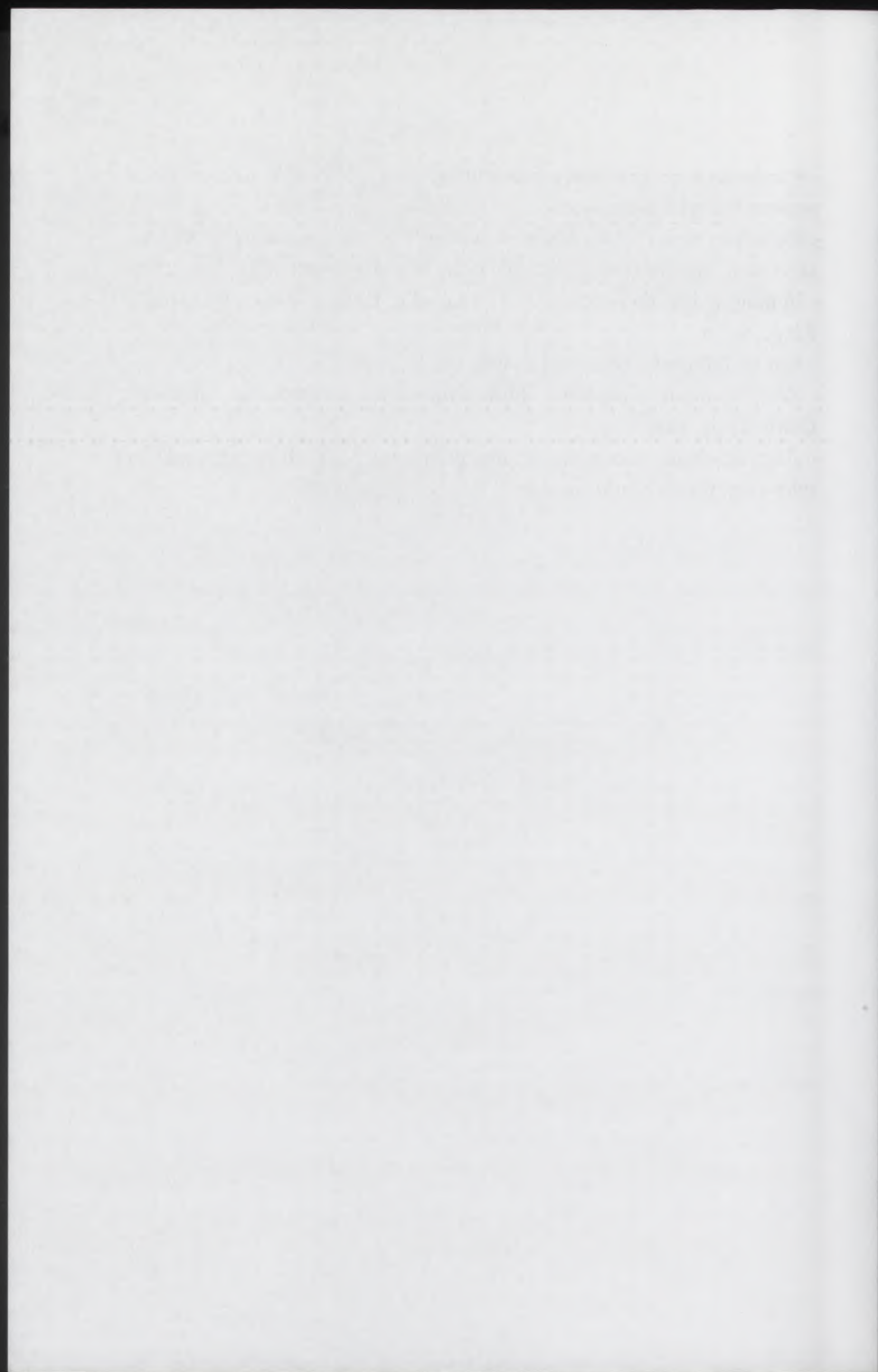
Ám sokkal többről van szó. Ha elsatnyul, ha megszűnik a kortárs irodalom, azt egy-két évtized múlva az anyanyelv is megszenvedi. Ha a felnövő nemzedékek nem olvassák a klasszikusokat és a kortársakat, mind anyanyelvük használatában, mind valóságismeretükben, emberségükben, magyarságukban szegényebbek lesznek. A magyar irodalom a nemzet ismerete, a nemzet lelkiismerete.

Bibliográfia

A Magyar Írószövetség rövid története című tanulmányhoz

- A Magyar Írószövetség levéltárának iratai, az évek során megjelent belső tájékoztató kiadványok;
- A *Csillag*, az *Irodalmi Újság*, az *Élet és Irodalom* évfolyamai;
- Boross Elemér: *Velük voltam*. Szépirodalmi Kiadó, 1969;
- Czigány Lóránt: *Nézz vissza haraggal!* Gondolat Kiadó, 1990;
- Darvas József: *Új népért, új kultúráért*. Szépirodalmi Kiadó, 1956;
- *Élő irodalom. Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből*. Akadémiai Kiadó, 1969.
- Fekete Gyula: *Naplóm a történelemnek 1941–2000. 1–4. kötet*. Tri kolor Kiadó, 2007.
- Irányított irodalom. *Írók lázadása. 1956-os írószövetségi jegyzőkönyvek*. MTA Irodalomtudományi Intézete. Összeáll., bevez. tan., jegyz.: Stancsik Éva, 1990.
- *Literatura 1989/1-2. Irodalom és politika*, 1956.
- *A magyar irodalom története 1945–1975 I. irodalmi élet és irodalomkritika*. Akadémiai Kiadó, 1981.
- *A magyar írók első kongresszusa 1951*. Művelt Nép Kiadó, 1951.
- Pintér M. Lajos: *Ellenzékben 1968–1987*. Antológia Kiadó, 2007.

- Ständeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Második, javított kiadás. 1956-os Intézet kiadása, 1996.
- Ständeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. 1956-os Intézet és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára kiadása, 2005.
- *Új magyar irodalmi lexikon I–III*. Második, javított kiadás. Akadémiai Kiadó, 2000.
- *Vita irodalmunk helyzetéről*. Szikra Kiadó, 1952.
- *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963*. Osiris Kiadó, 1999.
- *Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai 1962–1979*. Osiris Kiadó, 2004.

A SZÖVEGEK ELŐADÁSA ÉS MEGJELENÉSI HELYEI

Magyar irodalom – magyar jövő = a Partiumi Írótábor 2011. évi tanácskozására küldött előadás.

I. 1956 emléke

Szépirodalmi művek az 1956-os forradalom szellemi előkészítésében = Elhangzott a Debreceni Irodalmi Napok tanácskozásán, 2006. 11. 16-án. – *Magyar Napló*, 2007. 10.

Lengyel tollal a magyar októberéről = Elhangzott az Uránia Filmszínházban tartott emlékünnepeken, 2006. 10. 22-én. – *Magyar Napló*, 2006. 12.

Október költője = *Magyar Napló*, 2006. 10.

Október jelentésrétegei = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, Ágh István könyvének bemutatóján, 2006. 9. 27-én. – *Kortárs*, 2007. 12.

Magyar – író – szövetség = *Magyar Napló*, 2007. 11.

1956 forradalma = Elhangzott a Bem-szobor emlékünnepeken, 2007. 10. 22-én.

Emlékezés 1956-ra = Elhangzott a Magyar Írószövetség emlékünnepeken, 2007. 10. 23-án – *A Magyar Írószövetség Tájékoztatója* 2007. 2.

II. Holnap már késő

Föld, fű, víz = *Hitel*, 2010. 2.

Hol és hányszor tévesztettünk utat? = *Hitel*, 2008. 2., illetve: *Az év esszéi* 2008. Magyar Napló Kiadó, 2008.

Kétféle irodalmi kultúra = Elhangzott Balatonfüreden, a Magyar Kultúra Napján, 2008. 1. 22-én. – *Magyar Napló*, 2008. 3.

„Minden Egész eltörött”? = *Magyar Napló*, 2008. 4.

Duna-menti irodalmi konföderáció = Elhangzott Székesfehérváron, 2008. 10. 6-án. – *Vár*, 2008. 4.

Folyóirat-irodalom napjainkban = Elhangzott Veszprémben, 2010. 6. 3-án.

Az anyanyelv és irodalma = Elhangzott a Tokaji Írotáborban, 2009. 8. 12-én. – *Hitel*, 2009. 11., illetve: *Az év esszéi 2010*. Magyar Napló Kiadó, 2010.

Lírai tükör = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, 2009. 3. 6-án. – *Magyar Napló*, 2009. 6.

Sánta Ferenc és az Írószövetség = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, 2008. 10. 29-én. – *Kortárs*, 2009. 2.

Nagy László fájdó hiánya = *Irodalmi Páholy*, 2008. 1.

Holnap már késő = Elhangzott Szekszárdon, a gyermek- és ifjúsági irodalomról szóló konferencián, 2010. 5. 27-én. – *Fordulópont*, 2010. 3.

III. Emlékbeszédek

Trianon és a magyar írók = *Magyar Napló*, 2010. 5.

„*Hazák vesztek el*” = Üzenet Nagyváradra, a Trianon-emlékünnepekre, 2010 júniusában

Arany János emlékezete = Nagykörrös, 2010. 10. 22-én.

Koszorú Petőfi Sándornak = Kiskörös, ünnepi kiadvány részére, 2008.

„*Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!*” = *Magyar Napló*, 2009. 3.

Mikszáth Kálmán emlékezete = Elhangzott Horpácson, a szerző emlékünnepeén, 2010. 10. 9-én.

A Nyugat és a Biblia = *Reggeli Újság* (Nagyvárad), 2008. 11. 29., illetve: *Partiumi Közlöny*, 2008. 10.

Nézz ránk, Ady Endre! = Elhangzott Érmindszenten, a szerző születésének évfordulóján, 2007. 11. 17-én. – *Várad*, 2007. 11-12.

Ady Endre sírjánál = Elhangzott a Kerepesi temetőben, a szerző halálára emlékezve, 2009. 1. 27-én. – *Reggeli Újság* (Nagyvárad), 2009. 1. 31.

Ady Endre – az elfeledhetetlen = Üzenet a Partiumba a szerző születésének évfordulójára, 2010. 11.

Babits Mihály szobra = Elhangzott budapesti Vérmezőn, a szerző szobrának avatásán, 2008. 11. 26-án. – *Magyar Napló*, 2009. 1.

Radnóti Miklós hazaszeretete = Elhangzott a Kerepesi temetőben, a szerző születésének centenáriuma, 2009. 5. 5-én. – *Magyar Napló*, 2009. 5.

Szécsi Margit – A költő és szobra = Elhangzott Pestszentlőrincen, a szerző szobrának avatásán, 2008. 4. 11-én. – *Magyar Napló*, 2008. 5., illetve: *Versmondó*, 2008. 3-4.

Nagy László szobra Pestszentlőrincen = Elhangzott Pestszentlőrincen, a szerző szobrának avatásán, 2009. 4. 17-én.

Domokos Mátyás emlékezete = Elhangzott a Kerepesi temetőben, a szerző síremlékének avatásán, 2009. 6. 16-án.

Sánta Ferenc síremléke = Elhangzott a Farkasréti temetőben, a szerző síremlékének avatásán, 2009. 9. 4-én.

Sánta Ferenc megkerülhetetlen életműve = Elhangzott Budapesten, a 13. kerületi Völgény utcai emléktábla-avatáson, 2009. 6. 10-én.

Galgóczi Erzsébet emlékezete = Elhangzott a ménfőcsanakai temetőben, a szerző halálának huszadik évfordulóján, 2009. 5. 20-án. – *Hegyalja*, 2009. június

Páskándi Géza ajándék élete = Elhangzott Szatmárnémetiben, a szerző szobrának koszorúzásakor, 2008. 5. 16-án. – *Évfordulós tanácskozások 2008*. EMKE, Szatmárnémeti, 2008.

Lázár Ervin sírkőavatása = Elhangzott a Farkasréti temetőben, 2009. 9. 22-én.

Rózsa Endre emléktáblája = Elhangzott Vácott, a Vám utcai emléktábla-avatáson, 2011. 10. 30-án.

Salvatore Quasimodo füredi emlékfájánál = Elhangzott Balatonfüreden 2010. 9. 4-én. – *Tempevölgy*, 2010. december.

IV. Köszöntők

Hubay Miklós 85 éves = Elhangzott a Nemzeti Színházban, 2003. 4. 3-án.

Hubay Miklós 90 éves = Elhangzott Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2008. 4. 2-án. – *Kortárs*, 2008. 4.

Tornai József köszöntése = Elhangzott a Merlin Színházban, 2007. 10. 15-én.

Juhász Ferenc, az époszi ember = Elhangzott a Magyar Tudományos Aka-

- démián, a Magyar Örökség-díj laudációja alkalmából, 2008. 3. 29-én.
Juhász Ferenc 80 éves = Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2008. 9. 11-én.
Levélféle a Nyolcvanévesről = Megjelent a *Csoóri Sándor* című kötetben, Éghajlat Kiadó, 2010.
Kedves Sándor! = Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, Kányádi Sándor nyolcvanadik születésnapján, 2009. 4. 30-án.
Jókai Anna bátorsága = Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2007. 9. 22-én.
Kedves István! = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, Csurka István hetvenötödik születésnapján, 2009. 3. 25-én. (Betegségem miatt felolvasták.) – *Magyar Fórum*, 2009. 4. 2., *Az Ifjú szívekben élek* című cikkben.
Kalász Márton 75. születésnapjára = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, 2009. 9. 9-én.
Egy mondat a Pomogátsról = Elhangzott a Fészek Klubban, a szerző hetvenötödik születésnapján, 2009. 11. 4-én.
Ágh István köszöntése = Elhangzott a Fészek Klubban a szerző hetvenedik születésnapja alkalmából, 2008. 3. 31-én. – *Kortárs*, 2008. 5.
Kedves Jenő! = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, Alföldy Jenő hetvenedik születésnapján, 2009. 5. 11-én. – Megjelent az *Emlékszel?! Alföldy Jenő 70. születésnapjára* című kiadványban, kézirat gyanánt. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2011.
Dicsőítő ének = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, Szakolczay Lajos hetvenedik születésnapján, 2011. 3. 11-én. – *Agria*, 2011. tavasz
Köszöntő = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, Utassy József hatvanötödik születésnapján, 2006. 3. 20-án.
Péntek Imre köszöntése = Elhangzott Zalaegerszegen, 2007. 3. 3-án.
Pósa-dal = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, az író hatvanadik születésnapján, 2008. 11. 4-én. – Megjelent a *Pósa Zoltán breviáriuma* című könyvben, Coldwell Könyvek, 2010.
A szó hatalma = *Lyukasóra*, 2009. 4.
Rózsás János Bethlen Gábor-díja – Elhangzott az ELTE Aulájában, 2008. 12. 5-én. – *Hitel*, 2009. 3.

A Kilencek Bethlen Gábor-díja – Elhangzott az Uránia Filmszínházban, 2009.12. 9-én. – *Hitel*, 2010. 3.

A Forrás ünnepére = Elhangzott Kecskeméten, a folyóirat megjelenésének 40. évfordulóján, 2009. 3. 26-án. (Betegségem miatt csak elküldtem.)

V. Nekrológok

Sánta Ferenc ravatalánál = Elhangzott a Farkasréti temetőben, 2008. 6. 20-án. – *Partium*, 2008. nyár

Sánta Ferenc 1927–2008 = *Napút*, 2008. 4.

Takáts Gyula ravatalánál = Elhangzott Kaposvárott, 2008. 9. 27-én.

Mohácsy Károly búcsúztatása = Elhangzott a székesfehérvári Új Köztemetőben, 2008. 8. 8-án.

Kispéter András búcsúztatása = Elhangzott az Új Köztemetőben, 2009. 4. 23-án.

Fekete Gyula ravatalánál = Elhangzott a Farkasréti temetőben, 2010. 2. 9-én. – *Hitel*, 2010. 3.

Búcsú Utassy Józseftől = Elhangzott Rédcisen, 2010. 9. 7-én. – *Magyar Napló*, 2010. 10.

„Lobbanások” és „Rovások” = *Új Ember*, 2011. február.

VI. A magyar kultúráról

A Magyar Kultúra Napja 2008 = Elhangzott Érden, 2008. 1. 21-én. – *Dunapart*, 2008. 1.

Olvasni szükséges = *Magyar Napló*, 2007. 5.

Az irodalmi szervezetekről = Elhangzott a Magyar Írószövetségben, a nemzetközi konferencia megnyitásakor, 2008. 6. 14-én. – Megjelent a *Közép-Európa jegyében. Írószövetségek a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért* című könyvben, Magyar Írószövetség – Kortárs Kiadó, 2011.

A magyar dráma ügye = Elhangzott az Új Színházban, 2009. 6. 2-án, a békéscsabai Jókai Színház bemutatkozásakor.

Költészet, szeptember, Balatonfüred = Elhangzott Balatonfüreden, a Quasi-

modo-napok ünnepi estjén, 2009. 9. 5-én. – *Tempevölgy*, 2009. december.
Kultúra és oktatás = Magyar Nemzet, 2010. 6. 23. Hozzászólás a vitához.
Válasz két kérdésre = Vallomások. Harminchárom jeles magyar kortársunk gondolatai anyanyelvüinkről. Anyanyelvápolók Szövetsége, Tinta Könyvkiadó, 2009.

VII. Az Írószövetség élete

Az irodalom és az Írószövetség helyzete = Elhangzott a 2007. évi közgyűlésen, szeptember 22-én. Az előadás vázlatos összefoglalása megjelent *A Magyar Írószövetség Tájékoztatójában*, 2007. 2.
Beszámoló a Magyar Írószövetség 2007–2010 közötti életéről = 2010. 11., körlevél a tagoknak.
Elnöki beszámoló 2007–2010 = Elhangzott a Magyar Írószövetség közgyűlésén, 2010. 11. 27-én. – *Magyar Napló*, 2011. 2.

VIII. Interjúk

Bajnai Zsolt: *Lennie kell* = *A Magyar Írószövetség Tájékoztatója*, 2007. 1.
 V. Nagy Viktória: *A tolerancia jegyében* = *Heti Válasz*, 2007. 39.
 Pósa Zoltán: *Legfőbb kincsünk az anyanyelv* = *Magyar Nemzet*, 2007. 9. 27.
 Lindner András: *Portré* = *HVG*, 2007. 9. 29.
 Erős Kinga: *A remény hal meg utoljára* = *Magyar Hírlap*, 2007. 10. 27.
 Bartusz-Dobosi László: *Az irodalomnak dolga van* = *Irodalmi Páholy*, Pécs, 2008. tavasz
Elek Tibor beszélgetése Vasy Gézával = *Bárka-online*, 2008. 1.
 Bajnai Zsolt: *A mandátum hatodánál* = *A Magyar Írószövetség Tájékoztatója*, 2008. 1.
 Bödő Anita: „...azt is mondhatnám: az Illyés-óvodából nőtem ki” = a Digitális Irodalmi Akadémia honlapja, 2008. 6.
 Papp Attila Zsolt: *Megerősödve megmaradni* = *Helikon*, 2008. 12.
 Maróti István: „Reménykedem a magyar irodalom jövőjében” = *Édes Anyanyelvünk*, 2008. 3.

Szénási Zsófia: *Ha nincs kortárs irodalom, a magyar nyelv elsatnyul* = *Könyvhét*, 2010. 15-16.

IX. A Magyar Írószövetség rövid története

A Magyar Írószövetség rövid története = A Magyar Írószövetség honlapja részére, 2011.

Tartalom

BAJZA UTCA.....	5
-----------------	---

MAGYAR IRODALOM – MAGYAR JÖVŐ.....	7
------------------------------------	---

I. 1956 EMLÉKE

Szépirodalmi művek az 1956-os forradalom szellemi előkészítésében....	15
Lengyel tollal a magyar októberről.....	25
Október költője.....	31
Október jelentésrétegei.....	36
Magyar – író – szövetség	41
1956 forradalma	43
Emlékezés 1956-ra	49

II. HOLNAP MÁR KÉSŐ

Föld, fű, víz	55
Hol és hányszor tévesztettünk utat?	62
Kétféle irodalmi kultúra?.....	71
„Minden Egész eltörött”?	76
Duna-menti irodalmi konföderáció	90
Folyóirat-irodalom napjainkban	96
Az anyanyelv és irodalma	100
Lírai tükör	110
Sánta Ferenc és az Írószövetség.....	126
Nagy László fájló hiánya	138
Holnap már késő.....	143

III. EMLÉKBESZÉDEK

Trianon és a magyar írók	159
„Hazák vesztek el”	161
Arany János emlékezete	164
Koszorú Petőfi Sándornak	168
„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!”	171
Mikszáth Kálmán emlékezete	173
A Nyugat és a Biblia	177
Nézz ránk, Ady Endre!	179
Ady Endre sírjánál	183
Ady Endre – az elfeledhetetlen	185
Babits Mihály szobra	187
Radnóti Miklós hazaszeretete	191
Szécsi Margit – A költő és szobra	194
Nagy László szobra Pestszentlőrincen	197
Domokos Mátyás emlékezete	201
Sánta Ferenc síremléke	204
Sánta Ferenc megkerülhetetlen életműve	208
Galgóczi Erzsébet emlékezete	214
Páskándi Géza ajándék élete	217
Lázár Ervin sírkőavatása	220
Rózsa Endre emlékezete	223
Salvatore Quasimodo füredi emlékfájánál	226

IV. KÖSZÖNTŐK

Hubay Miklós 85 éves	231
Hubay Miklós 90 éves	233
Tornai József köszöntése	235
Juhász Ferenc, az époszi ember	237
Juhász Ferenc 80 éves	241
Levélféle a Nyolcvanévesről	244

Kedves Sándor!	247
Jókai Anna bátorsága	249
Kedves István!	250
Kalász Márton 75. születésnapjára	252
Egy mondat a Pomogátstról	255
Ágh István köszöntése	258
Kedves Jenő!	262
Dicsőítő ének	264
Köszöntő	266
Péntek Imre köszöntése	267
Pósa-dal	274
A szó hatalma	275
Rózsás János Bethlen Gábor-díja	278
A Kilencek Bethlen Gábor-díja	282
A Forrás ünnepére	286

V. NEKROLÓGOK

Sánta Ferenc ravatalánál	290
Sánta Ferenc 1927–2008	293
Takáts Gyula ravatalánál	295
Mohácsy Károly búcsúztatása	298
Kispéter András búcsúztatása	300
Fekete Gyula ravatalánál	302
Búcsú Utassy Józseftől	305
„Lobbanások” és „Rovások”	308

VI. A MAGYAR KULTÚRÁRÓL

A Magyar Kultúra Napja 2008	313
Olvasni szükséges	317
Az irodalmi szervezetekről	320
A magyar dráma ügye	323

Költészet, szeptember, Balatonfüred.....	325
Kultúra és oktatás.....	327
Válasz két kérdésre	333

VII. AZ ÍRÓSZÖVETSÉG ÉLETE

Az irodalom és az Írószövetség helyzete.....	339
Beszámoló a Magyar Írószövetség 2007–2010 közötti életéről	342
Elnöki beszámoló 2007–2010	351

VIII. INTERJÚK

Lennie kell	363
A tolerancia jegyében.....	367
Legfőbb kincsünk az anyanyelv.....	370
Portré.....	373
A remény hal meg utoljára	377
Az irodalomnak dolga van	380
Elek Tibor beszélgetése Vasy Gézával	387
A mandátum hatodánál	391
„...azt is mondhatnám: az Illyés-óvodából nőttem ki”	395
Megerősödve megmaradni	403
„Reménykedem a magyar irodalom jövőjében”	408
Ha nincs kortárs irodalom, a magyar nyelv elsatnyul	412

IX. A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

A Magyar Írószövetség rövid története	417
A SZÖVEGEK ELŐADÁSA ÉS MEGJELENÉSI HELYEI	449

10904/13

ORPHEUSZ KIADÓI KFT.

1062 Budapest, Bajza utca 18.

E-mail: orpheusz.kiado@gmail.com

www.orpheusz.hu

A kiadásért felel az Orpheusz Kiadó ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Erős Kinga

Munkatárs: Nagy Zsolt

Tördelés, tipográfia, borító: Vincze Judit

Nyomdai munkák:

SZINKRON DIGITAL
NYOMDAIPARI KFT.

ISBN 978-963-9809-32-1

„A kortárs irodalmat 1956-ban, gimnáziumba készülődve kezdem olvasni. Az irodalmi élettel pedig bölcsészhallgatóként, a hatvanas évek második felében ismerkedtem meg. Magával a Magyar Írószövetséggel a hetvenes évek legelején kerültem kapcsolatba, és 1975-ben lettem a szervezet tagja. Az irodalmi életben viselt különböző tisztségek után 2001 óta az Írószövetség elnökségének tagja vagyok. 2007 szeptembere és 2010 novembere között a Választmány döntése alapján az elnöki tisztséget töltöttem be.

E tisztséggel számos olyan feladat jár együtt, amely nem csupán előadói, hanem írói feladatot is jelent. Nemcsak megnyitni kell konferenciákat, rendezvényeket vagy azokon házigazdaként szerepelni, koszorúzni, tisztelettel fejet hajtani, hanem beszédet is kell mondani, előadást tartani. Az alkalmi jellegnél erősebb volt az irodalomtörténeti, a kritikusi kihívás. A három év során munkámat igyekeztem úgy elvégezni, hogy amikor ez célszerűnek és lehetségesnek mutatkozott, megírtam azt, amit később felolvastam, előadtam. Mindebből könyvnyi terjedelmű anyag keletkezett. Tudomásom szerint elnök-elődeim közül ilyen mértékben senki nem örökölt meg írásban munkáját, senki nem állított össze könyvet, így ez a kézirat előzmények nélküli: dokumentumvolta mellett újdonság-értéke is lehet.”

(Vasy Géza, részlet a bevezetőből)

2900 Ft

ISBN 978-963-9809-32-1

9 789639 809321 >

ORPHEUSZ

VASY GÉZA

BAJZA UTCA